

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

ROČNÍK XLVIII

2013

Číslo 1

MINISTERSTVO VNÚTRA SR – ODBOR ARCHÍVOV A REGISTRATÚR

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Vydáva Ministerstvo vnútra SR
odbor archívov a registratúr

Redakčná rada

Daniel Doležal, Júlia Hautová, Peter Kartous, Peter Keresteš,
Ján Lukačka, Elena Machajdíková, Richard Marsina,
Štefánia Mertanová, Veronika Nováková, Jozef Novák,
Milena Ostrolucká, Radoslav Ragač, Juraj Roháč,
Jana Schullerová, František Žifčák

Hlavný redaktor

Mária Mrižová

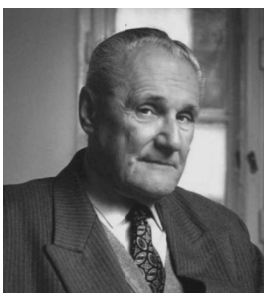
Výkonná redaktorka a tajomníčka redakcie

Júlia Ragačová

Redakcia a administrácia:
Ministerstvo vnútra SR, odbor archívov a registratúr
811 04 Bratislava, Križkova 7

© by MV SR – odbor archívov a registratúr, Bratislava 2013

VÝNIMOČNÉ JUBILEUM VÝNIMOČNÉHO HISTORIKA A ARCHIVÁRA PROFESOR RICHARD MARSINA DEVÄŤDESIATROČNÝ

Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc., Dr. h. c. sa narodil 4. mája 1923 v Šahách, ale jeho rodina pochádza zo Žiliny, pričom predkov jeho rodu je možné v archívnych prameňoch sledovať až do 16. storočia. V plnom pracovnom nasadení tak v tomto roku oslavuje pozoruhodné okrúhle jubileum plnorodého a aktívneho života vedca, vysokoškolského pedagóga a výborného kolegu a spolupracovníka. Podľa veku doyen obce slovenských historikov a archivárov, avšak podľa sviežosti svojho ducha mladoň, stále dychtivý po novom poznaní našej národnej minulosti.

Prof. Richard Marsina patrí do silnej generácie slovenských historikov, ktorá významnou mierou pôsobila na formovanie slovenskej historiografie, definovala ju po stránke tematického zamerania, pramenných východísk i metodologického prístupu. Tri základné piliere slovenskej historickej vedy! Vo všetkých týchto oblastiach je prítomnosť osoby a diela pána profesora neprehliadnuteľná a zásadná, ba možno povedať, že pre každého historika, najmä toho, ktorý sa zaoberá vývojom v staršom období našich národných dejín, je nemožné postupovať vo výskume bez toho, aby sa oboznámil s doterajšími výsledkami a postupmi profesora Marsinu. Je až neuveriteľné, aký široký je bádateľský záber profesora, a tak sa môže niektorým zdať až frustrujúce, keď po namáhavom výskume napokon zistia, že „o tom už Marsina písal“.

Profesorove životopisné údaje sú v slovenskej historickej obci pomerne dostatočne známe, boli aj viackrát tiež publikované. Stalo sa tak pri príležitosti jeho 60.¹, 70.², 75.³, 80.⁴ a aj 88.⁵ narodenín. Ich pripomienka pri aktuálnom jubileu (verím, že nie poslednom) tak nech nám teda opätovne je živým príkladom pracovitosti, akribie, vytrvalosti, dôslednosti a múdrosti srdca, a z toho všetkého plynúcej erudície neobyčajného vedca a ešte neobyčajnejšieho človeka.

Ešte počas vysokoškolského štúdia profesor pracoval od 1. februára 1947 a riadne potom od 2. novembra 1949 do 31. januára 1950 v Archíve mesta Bratislavy. Naplno svoj vedecký potenciál uplatnil až na ďalšom pracovisku v Pôdohospodárskom archíve, kde pôsobil od 1. februára 1950 do 31. decembra 1955 ako archivár a vedúci oddelenia. Po včlenení Pôdohospodárskeho archívu do Štátneho slovenského ústredného archívu sa od 1. januára stal vedúcim pôdohospodárskeho oddelenia a neskôr vedúcim oddelenia starších dejín. Neskôr úspešne zastával aj funkciu zástupcu riaditeľa tohto archívu. Napokon od 1. augusta 1960 pracoval v Historickom ústave SAV, kde už naplno rozvinul svoj vedeckovýskumný potenciál. V rokoch

¹ *Historický časopis*, roč. 31, 1983, č. 4, s. 486–488. *Slovenská archivistika*, roč. XVIII, 1983, č. 1, s. 218–220.

² *Slovenská archivistika*, roč. XXVIII, 1993, č. 1, s. 176–179.

³ *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Zost. Vincent Sedlák. Bratislava : Slovenský historický ústav Matice slovenskej, 1998, s. 9–14. *Slovenská archivistika*, roč. XXXIII, 1998, č. 2, s. 239–240.

⁴ *Studia historica Tyrnaviensia III*. Trnava : Katedra histórie FF TU, 2003, s. 9–12.

⁵ *Studia historica Tyrnaviensia XIII*. *Historiae vestigia sequentes*. Kraków, 2011, s. 13–16.

1968 až 1970 vykonával funkciu tajomníka zástupcu riaditeľa tohto ústavu. Z ideologických dôvodov bol od 1. januára 1985 násilne daný do dôchodku, pričom mu bola priznaná len konzultantská činnosť na čiastočný úväzok. Späť do Historického ústavu sa opätovne dostal aj s plnou rehabilitáciou až v roku 1990 po celospoločenských zmenách, pričom mu bola zverená funkcia vedúceho vedeckého pracovníka oddelenia starších slovenských dejín, ktorú vykonával až do 31. mája 1995.

Bohatá vedecká činnosť umožnila prof. Marsinovi uplatnenie aj v početných domácich a medzinárodných vedeckých inštitúciách. Od roku 1954 je nepretržite členom Vedeckej archívnej rady, od roku 1971 jej podpredsedom a od roku 1990 jej predsedom. Od roku 1957 bol členom Diplomatickej komisie pri Historickom ústave ČSAV v Prahe, v rokoch 1960–1965 a 1971–1972 vykonával funkciu tajomníka Československo-maďarskej zmiešanej historickej komisie, v rokoch 1968–1969 bol jej podpredsedom. Od 30. januára 1990 do júna 1996 predsedom Slovenskej historickej spoločnosti. Od vzniku Heraldickej komisie pri Ministerstve vnútra Slovenskej republiky je jej členom a začas aj jej podpredsedom. Od vzniku Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti (1990) je členom spoločnosti, začas aj členom jej výboru. Od augusta 1990 do augusta 1996 a od septembra 1997 až do súčasnosti je členom Výboru Matice slovenskej, od roku 1997 je členom jej prezídia. V roku 1991 inicioval obnovenie Historického odboru Matice slovenskej, ktorého sa stal aj predsedom. Na čiastočný úväzok pracuje od 1. júla 1997 v Slovenskom historickom ústave Matici slovenskej.

Na medzinárodnom poli sa stal už v roku 1976 členom medzinárodnej vedeckej inštitúcie zameranej na výskum dejín miest s názvom Commission international pour l'histoire des villes pri Conseil national CISH, od roku 1991 je jej čestným členom. Je tiež členom Enzyklopädie zur Frühgeschichte Europas a Lexikon des Mittelalters München.

Významnú zložku pôsobnosti prof. Marsinu tvorí jeho pedagogická činnosť. Od letného semestra školského roku 1961–1962 externe prednášal na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského stredovekú diplomatiku, paralelne od 1. októbra 1969 do 31. decembra 1978 vykonával aj funkciu externého riaditeľa Ústredného archívu SAV. Jeho ďalšia pedagogická činnosť sa výrazne prejavuje aj v súčasnosti, a to na pôde obnovenej Trnavskej univerzity v Trnave, kde patril k jej zakladajúcim členom a od roku 1992 do 1998 zastával aj funkciu vedúceho Katedry histórie Fakulty humanistiky. Prednášal tu najmä predmety starší všeobecný európsky diplomatický vývoj (IV. roč.), filozofia dejín (V. roč.), vývoj slovenskej historiografie (IV.–V. roč.). V súčasnosti ešte stále vyučuje posledne dva menované predmety. Okrem toho vyučuje aj v rámci cyklu prednášok pre III. (doktorandský) stupeň vysokoškolského štúdia, a to predmety vybrané kapitoly zo slovenských dejín I. a II. a metodológia a metodika vedeckej práce v slovenských dejinách I. a II. Pravidelne vedie diplomové semináre a konzultuje diplomové, rigorózne a dizertačné práce. Na Katedre histórie je aj v súčasnosti predsedom odborovej komisie Filozofickej fakulty TU pre študijný odbor 2.1.9. slovenské dejiny. Je tiež členom Vedeckej rady Filozofickej fakulty TU. Za jeho celoživotné dielo a prínos vo výskume slovenských dejín mu bola v roku 1999 na Prešovskej univerzite v Prešove udelená vedecká hodnosť „Doctor honoris causa“, dňa 7. mája 2001 pri príležitosti 620. výročia vydania privilégia pre žilinských Slovákov mu bolo z rúk primátora mesta udelené ocenenie „Čestný občan mesta Žiliny“. Z rúk prezidenta Slovenskej republiky v roku 2004 prevzal štátne vyznamenanie Pribinov kríž III. triedy za celoživotné dielo. V roku 2007 mu bola rektorom Trnavskej univerzity udelená pamätná medaila pri príleži-

tosti 15. výročia obnovenia Trnavskej univerzity v Trnave a v roku 2012 pamätná medaila pri príležitosti 20. výročia obnovenia univerzity. Napokon v roku 2013 bol na návrh Vedeckej rady Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity menovaný Vedec-kou radou Trnavskej univerzity do čestnej hodnosti emeritného profesora.

Profesor Richard Marsina svojím dielom významne zasiahol do formovania teórie slovenských dejín ako samostatného vedeckého odboru, ktorú rozpracoval do súčasnej vedeckou obcou plne akceptovanej podoby. Nezmazateľne sa zapísal do histórie slovenskej vedy najmä dielom *Slovenský diplomatár* pod názvom *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I.–II.* (Bratislava 1971, 1987), ktorého potreba vychádza z nutnosti systematickým spôsobom realizovať výskum slovenských dejín a kritickým spôsobom spracovať ich pramenné východiská. Prvé dva diely diplomatára (sprevádzané aj kritickými štúdiami) predstavujú kompletný listinný materiál k najstarším dejinám Slovenska do roku 1260, čím sa zreálnuje historický obraz našej krajiny už od veľkomoravských čias i ako základne (populačnej a kultúrnej) Uhorského kráľovstva. Ide o veľmi dôležité obdobie, pretože v ňom sa slovenské etnikum stabilizuje jazykovo, teritoriálne, sídliskovo a kultúrne. Pramenný materiál profesor Marsina publikoval po analýze diplomaticko-paleografickou metódou v širokom interdisciplinárnom zábere, čo bolo nevyhnutné predovšetkým pre kritiku prameňov a ich hodnovernú výpoveď. Metodologicky sa Slovenský diplomatár stal vzorovým pre podobné edičné práce a aj v ostatných európskych (ba aj západoeurópskych) krajinách vyvolal veľký a pozitívny ohlas.

Vedecké dielo profesora Marsinu sa dotýka štyroch hlavných tematických okruhov:

1. kritické vydávanie stredovekých prameňov a s tým súvisiace riešenie teoretických a praktických problémov diplomatickej kritiky prameňov.
2. dejiny stredovekých miest na Slovensku.
3. štúdie k dejinám slovenskej historiografie.
4. teoretické princípy novej koncepcie syntézy dejín Slovenska a teoretické odopodstatnenie správnosti samostatnosti vedeckého odboru slovenské dejiny.

Svojím odborným profilom prof. Richard Marsina aktívne pomáhal utvárať všetky základné vedecké a vedecko-pedagogické inštitúcie slovenskej historickej vedy, ba pri mnohých z nich stál v pozícii spoluzakladajúceho člena. Stál ako spoluzakladateľ aj pri obnovení Trnavskej univerzity v Trnave a konštituoval tu nové pracovisko – Katedru histórie, ktorá má dnes za sebou už dvadsaťročnú históriu. Jeho bohatá vedecká aktivita, pozostávajúca z viac ako desiatky monografií a takmer dvoch stoviek štúdií a odborných článkov,⁶ našla veľký ohlas vo vedeckej obci doma i v zahraničí, čo vyjadruje ešte aj v súčasnosti jeho aktívne členstvo vo viacerých z nich. Prof. Richard Marsina je nezastupiteľnou vedeckou autoritou pre oblasť najstarších slovenských dejín a ich historických prameňov rešpektovanou doma a v zahraničí.

Keď niekto na pôde Katedry histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity, či už je to študent, doktorand, mladý asistent, docent alebo aj ktorýkoľvek z tu pôso-

⁶ Bibliografiu prof. Richarda Marsinu do roku 1997 publikovala MIKULIČOVÁ, Ivana (zost.): Personálna bibliografia prof. R. Marsinu. In: *Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc.* Zost. V. Sedlák. Bratislava : Matica slovenská 1998, s. 349–394. Výberová bibliografia do roku 2005 bola publikovaná aj v Maďarsku pod názvom: Richard Marsina műveinek bibliográfiája 2005-ig. In: *Aetas – történettudományi folyóirat* 22, 2007, č. 3, s. 173–182.

biacich profesorov, prípadne aj mnohé návštevy či telefonáty, sa opytuje na pána profesora Marsinu, len málokto pritom vyslovuje aj jeho priezvisko. Postačuje totiž povedať iba „profesor“ a je všetkým nadovšetko a bez ďalšieho vysvetľovania zrejme, že je to náš jubilujúci profesor Marsina.

Ad multos annos!

Vladimír Rábik

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

REFERÁT MINISTERSTVA ŠKOLSTVA A NÁRODNEJ OSVETY V BRATISLAVE – ARCHÍVNY FOND A JEHO PÔVODCA

DANIELA TVRDOŇOVÁ

Tvrdoňová, D.: The State Department of the Ministry of Public Education in Bratislava – the Archival Fond and Its Originator. *Slovenská archivistika*, Vol. XLVIII, No 1, 2013, p. 7–25.

The first part of the paper provides pieces of information on the formation, functioning and power of the State Department of the Ministry of Public Education in Bratislava in Bratislava, which in the period of 1922–1938 worked as the supreme body of school administration in Slovakia. The second part of the paper is directly based on the processing of the archival fond resulted from the activities of the State Department of the Ministry of Public Education in Bratislava, which is deposited in the Slovak National Archives, and informs readers on its structure and research usability.

Archival Science. The Slovak National Archives. Archival fond the State Department of the Ministry of Public Education in Bratislava. History of Education.

Mgr. Daniela Tvrdoňová, PhD., Slovenský národný archív, oddelenie nových fondov, Drotárska cesta 42, P. O. BOX 155, Bratislava 45

Vznikom Československej republiky 28. októbra 1918 na Slovensku skončila právomoc uhorského Ministerstva kultu a vyučovania a už zákonom č. 2/1918 Zb. z. a n. z 2. decembra 1918, ktorým sa zriaďovali najvyššie správne úrady, bol zriadený aj *Úrad pre správu vyučovania a národnú osvetu*, neskôr premenovaný na Ministerstvo školstva a národnej osvety s pôsobnosťou pre celú ČSR. V jeho organizačnej štruktúre už od roku 1918 pôsobilo V. slovenské oddelenie pod vedením Jaroslava Vlčka, ktorého kompetenciou bola správa škôl na Slovensku.¹ Rozdiely medzi školským systémom na území Slovenska a v Českých krajinách a najmä neexistencia slovenského národného školstva si však vyžadovali ďalšie riešenia. Keďže na Slovensku po vzniku novej republiky a najmä po odtrhnutí od uhorskej verejnej správy bola úplne iná situácia ako v Českých krajinách, vymenovala vláda pre Slovensko samostatný správny orgán, ktorý začal pôsobiť 7. decembra 1918 pod názvom

¹ KAZMEROVÁ, Ľubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918–1939. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava: VEDA, 2004, s. 417. Po vzniku Referátu ministerstva školstva v Bratislave toto oddelenie zaniklo.

Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska.² Súčasne s týmto úradom, ako jeho podriadená zložka, vzniklo i štrnásť vládných referátov, prostredníctvom ktorých mal minister riadiť všetky oblasti života na Slovensku. Kompetencie týchto referátov neboli v čase ich vzniku určené žiadnymi právnymi normami a vo svojej činnosti sa opierali o plnú moc ministra s plnou mocou, ktorú referenti uplatňovali na podklade zákona z 10. decembra 1918 č. 64/1918 Zb. z. a n. o mimoriadnych a prechodných ustanoveniach na Slovensku.³ Na čele školského referátu, ako sa všeobecne nazýval, stál ako prvý vládny referent Anton Štefánek, ktorý túto funkciu zastával aj v krátkom období existencie Dočasnej vlády v Skalici.⁴ Jeho zástupcom bol v tom čase Václav Müller.⁵ V podstate až do leta 1919 tvoril celý referát len odbor pre ľudové školy, za ktorý zodpovedal referent. V auguste 1919 nastúpil A. Prchlík, predtým ministerský tajomník a v novembri 1919 už spomenutý Václav Müller. Až po jeho príchode sa konštituoval aj odbor stredných škôl.⁶ Pred školským referátom stálo hneď od začiatku veľké množstvo úloh. Už 18. decembra 1919 Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska nariadil pod číslom 10 012-pres. všetkým správam ľudových, meštianskych, stredných a stredných odborných škôl na Slovensku povinné odoberanie „Zpráv školského referátu“. Už 1. januára 1920 vydal vtedy ešte školský referát Ministra ČSR s plnou mocou pre Slovensko po dohode so Slovenským oddelením Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe prvé číslo tohto úradného vestníka.⁷

Už na zasadnutí vládných referátov zo dňa 11. novembra 1919 sa prijalo rozhodnutie, aby sa jednotlivé referáty stali výkonnými orgánmi príslušných pražských ministerstiev. Podľa tohto rozhodnutia mali byť všetky vládne referáty s účinnosťou od 1. januára 1920 organizačne nezávislé na úrade Ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska a ich bezprostrednými nadriadenými sa stali rezortné ministerstvá v Prahe. Aj napriek nevyjasneným kompetenciám a rozpočtovým záležitostiam sa postupne od začiatku roku 1920 niektoré referáty pretvorili na slovenské oddelenia, resp. expozitúry pražských ministerstiev. Tento proces sa ukončil koncom roku 1921, keď sa vyprofilovalo mimo úradu Ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska šesť samostatných úradov, kompetenčne a organizačne už nezávislých na svojom pôvodcovi.⁸ Po tejto reorganizácii zotrval v pôsobnosti Ministra ČSR

² BILČÍK, Jozef. Vývoj školstva na Slovensku do roku 1960 a spracovanie písomností škôl. In *Slovenská archivistika*, roč. X, 1975, č. 1, s. 63.

³ Išlo o referát administratívny, referát pre pravosúdie, referát pre vojenské záležitosti, referát pre štátnu políciu, referát pre земедělство, referát pre financie, referát pre cirkevné záležitosti, referát pre výživu a zásobovanie ľudu, referát pre priemysel a obchod, referát pre zdravotníctvo, referát pre školstvo a osvetu, referát pre premávku a poštu, referát pre sociálnu starostlivosť a referát pre verejné práce. Pozri: BIELIK, František. Minister s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918–1927. In *Spríevodca po archívnych fondoch Štátneho slovenského ústredného archívu II*. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1964, s. 15–21.

⁴ Túto funkciu zastával už od 26. novembra 1918.

⁵ BILČÍK, J. Vývoj školstva ...c. d., s. 64.

⁶ Ministerstvo vnútra SR, Slovenský národný archív (ďalej SNA), a. f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska (ďalej MPS), inv. j. 364, šk. 72, s. 420.

⁷ Zprávy školského referátu v Bratislave, roč. 1, č. 1, 1. január 1920, s. 1.

⁸ Referát verejných prác, Školský referát, Slovenské oddelenie Ministerstva sociálnej starostlivosti, Slovenské oddelenie Ministerstva priemyslu a obchodu, Expozitúra Ministerstva zemědelstva a Expozitúra ministerstva veřejného zdravotníctva a telesnej výchovy. Pozri: BIELIK,

s plnou mocou pre správu Slovenska len administratívny referát tvoriaci spoločne s prezídiom samotný úrad. Jeho kompetencie sa od jeho vzniku postupne okliešťovali v prospech iných ministerstiev, resp. ich slovenských oddelení, takže v právomoci Ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska postupne ostali len veci vnútorné, ktoré boli riešené v spolupráci s Ministerstvom vnútra v Prahe. V dôsledku organizačnej zmeny, ktorú priniesol zákon č. 125/1927 Zb. z. a n. o organizácii politickej správy, úrad Ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska zanikol a na základe vládneho nariadenia č. 94/1928 Zb. z. a n.⁹ jeho právomoci prevzal Krajinský úrad v Bratislave s účinnosťou od 1. júla 1928. Spoločne s ním zanikli i všetky slovenské oddelenia a expozitúry ústredných pražských ministerstiev s výnimkou Referátu ministerstva školstva a národnej osvety, ktorý zotrval až do roku 1938.¹⁰

Pôvodne sa mal školský referát na základe výnosu Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe č. 1203-pres. zo dňa 8. februára 1922 a so súhlasom vlády zlúčiť s referátom osvetovým¹¹ a referátom cirkevným. Vzniklo by tak akési exponované oddelenie Ministerstva školstva a národnej osvety na Slovensku pôsobiace pod názvom Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. Do jeho vedenia bol vymenovaný dovtedajší správca školského referátu Josef Folprecht.¹² Táto zmena mala byť len prechodná, do vykonania zákona č. 292/1920 Zb. z. a n. z 9. apríla, ktorý upravoval správu školstva na Slovensku, avšak Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave pôsobil až do vzniku Ministerstva školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny v Bratislave na jeseň 1938.¹³ Pôvodne mal teda byť so školským a osvetovým referátom úradu Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska zlúčený aj referát cirkevný, ale nakoniec bolo pričlenenie cirkevného referátu oddialené kvôli administratívne doriešeniu vecí zo strany ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, a to i napriek tomu, že celkové zlúčenie už bolo aj verejne publikované vo vestníku Ministerstva školstva a národnej osvety.

František. Vládne referáty Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. In *Spríevodca po archívnych fondoch Štátneho slovenského ústredného archívu II*. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1964, s. 22–26.

⁹ VI. nar. č. 94 zo dňa 28. júna 1928 o presune pôsobnosti ministra s plnou mocou pre správu Slovenska alebo jeho úradu na Krajinský úrad v Bratislave.

¹⁰ FUKASOVÁ, Daniela. Krajinské zriadenie na Slovensku 1928–1938 a jeho význam pre Slovensko a Slovákov. In *80. výročie uzákonenia krajinského zriadenia na Slovensku, Zborník prednášok z konferencie*. Zostavila Monika Péková. Slovenský národný archív, 2008, s. 4–5, CD.

¹¹ Osvetový referát tvoril Vládny komisariát pre ochranu pamiatok na Slovensku v Bratislave. Zlúčenie so školským referátom sa týkalo jeho agendy v odbore literatúry, divadla, hudby, výtvarného umenia a ľudovej výchovy. Agenda ochrany pamiatok a múzejníctva sa až do vybudovania Štátneho pamiatkového úradu pre Slovensko zatiaľ pridelila štátnemu inšpektorovi archívov a knižníc na Slovensku PhDr. Václavovi Chaloupeckému. Pozri: Národní archiv Praha (ďalej len NA), a. f. Ministerstvo školství (ďalej len MŠ), inv. j. 861, šk. 311.

¹² Okrem už spomenutého A. Štefánka stáli v období 1918 až 1938 vo vedení Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave V. Maule, K. Jelínek, J. Pluhař, J. Halla, F. Mašek, F. Písecký a i. Pozri: *Pedagogická encyklopédia Slovenska, Zv. 2*, Bratislava, 1985, s. 165, heslo Referát ministerstva školstva a národnej osvety.

¹³ *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, roč. IV, 1922, č. 2, zo dňa 15. februára 1922, č. 1203-pres. Sloučení dosavadních referátů v Bratislavě.

S účinnosťou k 1. máju 1922 sa tak vlastne zrealizovalo len zlúčenie časti bývalého Komisarátu pre ochranu pamiatok na Slovensku v Bratislave so školským referátom a s bývalým ľudovo-osvetovým referátom.¹⁴ Až doplnením tohto rozhodnutia bolo nakoniec od 1. júna 1922 zrealizované aj zlúčenie dovtedajšieho referátu cirkevného, nazývaného i referát pre veci cirkvi katolíckej a gréckokatolíckej a cirkvi evanjelickej, pod Referát ministerstva školstva a národnej osvety podľa nariadenia Prezídia ministerstva školstva a národnej osvety č. 4600-pres. zo dňa 23. mája 1922. Od 1. júna 1922 tak mali všetky tri uvedené dovtedajšie referáty pri úrade Ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska fungovať ako samostatné a mali začať všetky spisy vybavovať pod hlavičkou Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. Táto organizačná zmena sa odrazila v úradnej pečiatke, ale i vo vedení úradných kníh.¹⁵

Zlúčením sa rozšírili právomoci Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave nielen na dovtedajšie školské a osvetové záležitosti, ale už aj na cirkevné záležitosti. Zahnutie cirkevného referátu, až dovtedy vedeného bojnickým prepoštom Karolom Medveckým, práve do školského referátu prinieslo okrem iného aj jednoduchšie riadenie záležitostí cirkevných škôl, ktoré v tom čase štátna školská správa riadila len čiastočne a z väčšej časti podliehali práve cirkevnému referátom. Kompetencia referátu v tomto čase vychádzala zo zákona č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918 o mimoriadnych a prechodných ustanoveniach na Slovensku.

Nielen Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, ale i všetky ostatné štátne úrady museli v prvých povojnových rokoch riešiť v prvom rade otázky personálne,¹⁶ keďže kvalifikovaných zamestnancov bol v tomto čase veľký nedostatok. Dôležitou otázkou bolo najmä umiestnenie úradu. Povojnová Bratislava nebola pripravená na vznik nových úradov a inštitúcií, a preto mnohé z nich museli riešiť svoje sídlo viacerými provizórnymi priestormi. Ešte v roku 1920 bola od mesta Bratislavy za 2 000 000 Kč odkúpená budova Ústavu pre hluchonemých na Törökovej ulici č. 2,¹⁷ do ktorej sa po drobných úpravách mohol školský referát okamžite presťahovať. Po vzniku Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave zlúčením školského referátu s osvetovým a cirkevným referátom v priebehu roku 1922 už táto budova nepostačovala i z dôvodu, že niektoré miestnosti využíval štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku. Navrhovalo sa teda vybudovanie prístavby II. poschodia, pričom podľa prvého rozpočtu Referátu verejných prác v Bratislave by celkový náklad vyžadoval 780 000 Kč. Keďže išlo o značnú sumu, na žiadosť Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave vypracoval Referát verejných prác nový rozpočet, podľa ktorého by sa za sumu 540 000 Kč pristavilo druhé poschodie len nad pravou časťou budovy a zároveň by sa pre úradné miest-

¹⁴ SNA, a. f. MPS, inv. j. 364, šk. 72, s. 424–425.

¹⁵ SNA, a. f. MPS, inv. j. 364, šk. 72, s. 410–411 a 417–423.

¹⁶ Správca referátu v návrhu na menovanie úradníkov z 22. februára 1922 žiada ministra školstva prihliadnuť k pomerom na Slovensku a schváliť ním navrhovaných úradníkov „...ač navrhované nevyhovujú všetkým požiadavkám po stránke formálnej, ale za to jejich kvalifikace věcná je úplně uspokojivá, v některých případech velmi dobrá...“ Pozri: NA, a. f. MŠ, inv. j. 861, č. spisu 814/22-pres., šk. 311.

¹⁷ Dnes Moskovská ulica. Išlo o budovu postavenú v roku 1910 ako Ústav pre hluchonemých, pričom stredná časť budovy bola dvojposchodová a zvyšok budovy jednoposchodový. Dnes je v tejto budove sídlo Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Pozri: NA, a. f. MŠ, inv. j. 861, šk. 312.

nosti adaptoval aj podkrovný priestor nad pôvodne dvojposchodovou časťou budovy. Aj napriek tomu, že referát neustále bojoval s nedostatkom priestoru, prípadná nadstavba sa až do roku 1930 nerealizovala. V tom čase už referát zápasil s akútnym nedostatkom úradných miestností. Keďže budova na Törökovej ulici bola pôvodne postavená ako Ústav pre hluchonemých a nie pre potreby úradu, kancelárie museli byť i na chodbách so studenou dlaždicovou podlahou, pričom v malých miestnostiach bolo natlačených 7 až 9 úradníkov. Kvôli nedostatku priestoru muselo byť ako kancelárie využívaných aj sedem miestností v suteréne pod úrovňou ulice, ktoré boli počas privalových dažďov pravidelne zatápané kanalizačnou vodou.¹⁸ Na jeseň 1930 sa plánovala výstavba novej dvojposchodovej budovy pobočky Štátneho nakladateľstva vo dvore budovy, kde sídlil Referát ministerstva školstva a národnej osvety s tým, že by v nej získal nové úradné miestnosti, takže sa od plánovanej nadstavby nakoniec upustilo.¹⁹ Stavba bola koncom roku 1932 nakoniec dokončená a Referát ministerstva školstva a národnej osvety v nej obsadil 15 miestností na prvom a 19 na druhom poschodí o celkovej rozlohe 636,20 m² za ročné nájomné 59 000 Kč a poplatky za dane a energie.²⁰

Administratívne bol novovzniknutý Referát ministerstva školstva a národnej osvety rozdelený, okrem prezídia na čele s prednostom referátu, učtárne a rôznych pomocných a kancelárskych úradov, na tri odbory:

- I. odbor školský, s pododdeleniami:
 - I.a) pre školy ľudové, meštianske a pre neplnomyseľných,
 - I.b) školy stredné a učiteľské ústavy.
- II. odbor osvetový s pododdeleniami:
 - I. literatúra a divadlo,
 - II. hudba,
 - III. ľudové umenie,
 - IV. ľudová výchova, knihovníctvo a kinematografia.
- III. odbor cirkevný spravujúci veci:
 - I. cirkvi katolíckej a gréckokatolíckej,
 - II. cirkvi evanjelickej a reformovanej,
 - III. cirkvi židovskej.²¹

Toto organizačné rozdelenie sa prejavilo aj v označovaní spisov a v takmer nezmenenej podobe sa používalo až do roku 1928. Do tohto roku sa zmenila len vnútorná organizácia jednotlivých odborov. Najvýraznejšie je tieto vnútorné zmeny vidieť v organizácii školského odboru, najmä odboru I.a tzv. národného školstva, v ktorom sa v roku 1923 prihládlo na župné zriadenie v zmysle zákona č. 126/1920 Zb. z. a n. zo dňa 29. februára 1920. Celý odbor bol rozdelený na šesť oddelení pozostávajúcich z dvoch častí, z časti pedagogickej na čele s referentom povereným funkciou župného školského inšpektora, a z časti administratívno-právnej na čele

¹⁸ NA, a. f. MŠ, inv. j. 861, č. spisu 7194/32-pres., šk. 312.

¹⁹ NA, a. f. MŠ, inv. j. 861, šk. 312.

²⁰ NA, a. f. MŠ, inv. j. 861, č. spisu 6871/32-pres., šk. 312. Na prvom aj na druhom poschodí bola jedna z miestností pre potreby referátu predelená ďalšou priečkou, a tak nakoniec išlo o 16 miestností na prvom a 20 miestností na druhom poschodí, avšak v rovnakej podlahovej ploche. Pozri: NA, a. f. MŠ, inv. j. 861, č. spisu 342/34-pres., šk. 312.

²¹ SNA, a. f. MPS, inv. j. 364, šk. 72, s. 420; NA, a. f. MŠ, inv. j. 861, spis č. 5192/22-pres., šk. 311.

s úradníkom vo funkcii administratívno-právneho referenta. Spisy týkajúce sa národného školstva mali byť označované číslami od XV.–XX. podľa toho, ktorej župy sa týkali.

Keď nedotiahnuté župné zriadenie nahradilo od roku 1928 nastupujúce krajinské zriadenie, výnos ministerstva školstva a národnej osvety č. 654-pres. zo dňa 8. marca 1928 k termínu 15. marec 1928 zrušil organizáciu podľa žúp a zaviedol oddelenie pedagogické, oddelenie finančno-administratívne, oddelenie pre zriaďovanie, udržiavanie a stavby škôl, oddelenie rozpočtové a štatistické a oddelenie právne a revízne, všetky s celoslovenskou pôsobnosťou.²² Od roku 1929 sa ukázalo potrebné rozdeliť agendu finančno-administratívneho oddelenia osobitne podľa toho, či išlo o školy štátne a neštátne.

Oddelenie I.b pre stredné školy a učiteľské ústavy malo dve časti, pedagogickú a administratívnu, pričom podľa obežníka č. 27 z 23. októbra 1924 podliehalo priamo prednostovi referátu. Už k 1. máju 1929 malo podľa návrhu reorganizácie Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave tvoriť oddelenie pre stredné školy a učiteľské ústavy samostatný II. odbor, pričom sa automaticky posunulo číslovanie aj osvetového a cirkevného odboru.²³

Výraznú zmenu v organizácii Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave priniesol organizačný poriadok prijatý výnosom ministra školstva a národnej osvety z 22. novembra 1930, ktorý uplatňoval zásadu, aby bol pedagogický dozor nad školami oddelený od administratívy. Dozor nad školami po stránke pedagogickej a didaktickej mali vykonávať krajinskí školskí inšpektori.²⁴ Organizácia

²² NA, a. f. MŠ, inv. j. 861, č. spisu 654/28-pres. z 8. marca 1928, šk. 311.

²³ NA, a. f. MŠ, inv. j. 861, č. spisu 2589/29-pres. zo 17. mája 1929, šk. 311.

²⁴ I napriek tomu, že na Slovensku existovali tzv. župné školské inšpektoráty a administratívne výbory, ktoré boli pozostatkom z čias uhorskej školskej správy, začal v rámci unifikácie už v roku 1919 vznikať systém školských inšpektorátov s pôsobnosťou na jeden okres. Táto reorganizácia naplnila znenie zákona č. 292/1920 Zb. z. a n. Staršie župné školské inšpektoráty zanikli k 31. decembru 1922 súčasne so zánikom historických žúp. Od 1. januára 1923 začal na Slovensku platiť zákon o župnom zriadení č. 126/1920 Zb. z. a n. a na našom území bolo 79 (neskôr 77) okresov, v ktorých pôsobilo len 55 (od júna 1923 54) školských inšpektorátov. Z nich len 10 malo svoju pôsobnosť iba pre jeden okres, v ostatných prípadoch sa pôsobnosť školských inšpektorátov prelínala s územím dvoch a viac okresov. Školské inšpektoráty podliehali priamo Referátu MŠaNO v Bratislave. Okresný školský inšpektor bol do funkcie menovaný alebo touto funkciou mohol byť poverený učiteľ či profesor, ktorý bol zapísaný v zozname tzv. čakateľov na miesto školského inšpektora podľa výnosu MŠaNO z 15.6. 1925 c. 307 pres./24. Jednou z podmienok bolo preukázať spôsobilosť vedenia pedagogickej a administratívnej agendy okresného školského inšpektora. Keďže na Slovensku bol najmä v prvých rokoch po vzniku republiky nedostatok slovenských učiteľov, do zoznamu boli zapísaní aj učitelia bez preukázania spomínanej spôsobilosti, ale museli absolvovať minimálnu 6-mesačnú prax u niektorého školského inšpektora. K žiadostiam o zapísanie do zoznamu čakateľov sa vyjadroval aj Referát MŠaNO v Bratislave. Školskému inšpektorovi vo funkcii bol k dispozícii pridelený učiteľ a výpomocná kancelárska sila. Od roku 1932 museli čakatelia na miesto okresného školského inšpektora podľa výnosu MŠaNO zo 6. 6. 1932 č. 53.648-I absolvovať zvláštne skúšky z teoretických aj praktických vedomostí. Žiadala sa dôkladná znalosť zásad vyučovania a výchovy, platných predpisov organizácie národného školstva a služobných predpisov učiteľov. Súčasťou skúšky bola aj domáca práca z pedagogiky a didaktiky. Pozri: BILČÍK, J. Vývoj školstva ..., c. d., s. 65–66; NOVOSÁDOVÁ, Mária. Správa školstva v období Krajinského

Referátu ministerstva školstva a národnej osvety teda v roku 1930 vyzerala nasledovne:

Prezídium na čele s prednostom referátu, ktoré malo na starosti všetky správne, hospodárske, rozpočtové, jazykové a iné záležitosti, pokiaľ sa týkali referátu.

A. Dozor nad školami po stránke pedagogicko-didaktickej vykonávali krajiniskí školskí inšpektori vymenovaní osobitne:

- a) pre školy národné a špeciálne,
- b) pre školy stredné a učiteľské ústavy.

B. Administratíva

I. odbor, ktorý mal právomoc riešiť všetky právne, administratívne a finančné záležitosti škôl národných, materských, pomocných a špeciálnych, školských inšpektorátov, ako i všetkých zamestnancov. Ďalej sa delil na dve oddelenia:

1. oddelenie malo na starosti konkrétne osobné veci učiteľov a zriaďencov, ako aj zamestnancov školských inšpektorátov, ďalej penzijné veci učiteľov a zamestnancov na týchto školách, ako aj na všetkých školských inšpektorátoch. Delilo sa na dve pododdelenia:

- a) školy štátne,
- b) školy neštátne.

2. oddelenie sa venovalo veciam legislatívnym, normatívnym, sporným, disciplinárnym, stavebným a rozpočtovým, pokiaľ sa týkali škôl I. odboru. Toto oddelenie malo až štyri pododdelenia, pričom každé malo okrem vecí zvlášť pridelených presne určené kompetencie:

- a) organizácia škôl, zriaďovanie nových škôl, povoľovanie tried a pobočiek, udeľovanie súhlasu zriaďovateľom neštátnych škôl k zmenám, vládne nariadenia, zaškoľovanie detí, prenajímanie miestností pre školy bez vlastnej budovy, poukazovanie nájomného, požičiavanie školských miestností k iným účelom než školské vyučovanie,
- b) všetky veci týkajúce sa stavieb a udržiavania budov škôl I. odboru a subvencie na stavbu a vnútorné zariadenie týchto škôl,
- c) všetky veci legislatívne a normatívne, sporné, disciplinárne, tiež interpelácie v snemovni, fondy a nadácie, zmluvy, pokiaľ ide o školy I. odboru a ich zamestnancov,
- d) záležitosti rozpočtové, schvaľovanie účtov škôl I. odboru, evidencia stavu úverov, režijné zálohy a dozor nad hospodárením s nimi, rozpočtové schodky a povoľovanie použitia rozpočtových prebytkov, dotácie na učebné pomôcky, knižnice a vnútorné zariadenie škôl a školských inšpektorátov.²⁵

II. odbor, ktorý spravoval záležitosti stredných škôl, učiteľských ústavov, skúšobných komisií pre školy národné a pedagogické akadémie. Zahŕňalo to všetky správne, hospodárske, právne a stavebné veci týchto škôl a ústavov, služobné a pla-

zriadenia. In *80. výročie uzákonenia krajiniského zriadenia na Slovensku, Zborník prednášok z konferencie*. Zostavila Monika Péková. Slovenský národný archív, 2008, s. 4–5, CD.

²⁵ Už v nasledujúcom roku sa ukázalo toto rozdelenie ako nedostačujúce a prednosta referátu už 27. júna 1931 žiadal reorganizovať tzv. národnoškolský I. odbor na 7 oddelení namiesto dovtedajších dvoch oddelení, ktoré mali dve a štyri pododdelenia. Pozri: NA, a. f. MŠ, inv. j. 861., č. spisu 5400/31-pres., šk. 311.

tové pomery, penzijné a všetky disciplinárne záležitosti zamestnancov a zriadencov týchto škôl a učiteľských ústavov.

III. odbor mal na starosti všetky veci národnej osvety, ľudovej výchovy a verejného knihovníctva. Okrem toho veci zvlášť pridelené.

IV. odbor spravoval všetky cirkevné záležitosti.²⁶

Keďže v žiadnom organizačnom poriadku od roku 1922²⁷ nebola organizácia osvetového a cirkevného odboru nijako riešená a ani podrobnejšie upravovaná, môžeme predpokladať, že v týchto oblastiach nedošlo k významnejším zmenám.

Na rozdiel od Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe sa pracovníci referátu nemali zaoberať koncepcnými úlohami, ale operatívnymi a dozornými. Proti rozhodnutiu Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave nebolo možné sa odvolať na ministerstvo, ale priamo na Najvyšší správny súd. Rovnako sa referát v Bratislave zaoberal aj niektorými personálnymi a administratívnymi úlohami, ktoré na území Českých krajín patrili do kompetencie ministerstva.²⁸ V oblasti školskej správy mal Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave postavenie na úrovni zemských školských rád v Prahe a Brne, rovnako ako ony riadil a kontroloval nižšie typy škôl (ľudové, meštianske a špeciálne) prostredníctvom školských inšpektorátov, ale činnosť stredných a odborných škôl kontroloval priamo.²⁹ Konkrétne právomoci Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave upravila kompetenčná inštrukcia, ktorú po vzájomných poradách v januári 1922 vydalo Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe. V záležitostiach národných škôl mal referát v kompetencii všetky záležitosti, až na definitívne menovanie učiteľov a školských inšpektorov na štátnych školách, ktoré podliehalo priamo ministerstvu a finančné prevody z centrálnych úverov týkajúce sa rôznych podpôr a štipendií vyšších ako 1000 Kč, rôzne subvencie a dotácie neštátnym korporáciám v hodnote vyššej ako 3000 Kč a štátnym inštitúciám vyššej ako 15 000 Kč. V záležitostiach stredných škôl mal referát rovnaké kompetencie ako zemské školské rady s vylúčením niektorých záležitostí štátneho rozpočtu v oblastiach úverov. Všetka agenda týkajúca sa odborného – priemyslového, obchodného, živnostenského atď. – a vysokého školstva podliehala priamo ministerstvu. V oblasti sociálnej starostlivosti o študentov bola referátu odovzdaná agenda stredoškolských internátov, pričom si ministerstvo vyhradilo právo vydávať smernice o hospodárení a vedení, schvaľovať rozpočty a účtovné závierky, schvaľovať scudzovanie a nadobúdanie nehnuteľného majetku, povoľovať čiastky, ktoré nepatria do štandardnej prevádzky, schvaľovať správcov, schvaľovať zásady na prijatie chovancov a organizačné poriadky internátov.

Všetku agendu si ministerstvo v Prahe vyhradilo aj v záležitostiach týkajúcich sa študentských nadačných fondov, pričom referát mal právomoc vypisovať a prepožičiavať len študentské podpory z Pálfyovskej základiny.

V oblasti osvetovej činnosti, teda v záležitostiach literatúry, divadla, hudby, kinematografie, výtvarníctva, ľudovej výchovy, knihovníctva a podobne mal referát ministerstva školstva relatívne široké kompetencie, jedine ochrana pamiatok, múzej-

²⁶ NA, a. f. MŠ, inv. j. 861., č. spisu 7655/30-pres. z 22. novembra 1930, šk. 311.

²⁷ SNA, a. f. MPS, inv. j. 364, šk. 72.

²⁸ KAZMEROVÁ, L. K vývinu štruktúry školstva ..., c. d., s. 420.

²⁹ OBDRŽÁLEK, Zdeněk. *Riadenie školstva a jeho systém*. Bratislava: SPN, 1979, s. 60.

níctvo, archívniectvo a knihovníctvo podliehali štátnemu inšpektorovi archívov a knižníc, záležitosti Národného divadla riadilo priamo ministerstvo a rozličným obmedzeniam podliehalo aj hospodárenie s úvermi a kapitolou XIII. štátneho rozpočtu, ktorá sa priamo dotýkala rôznych podpôr umeniu.

Oveľa presnejšie boli určené vzájomné kompetencie v cirkevných záležitostiach. Tu bolo presne určené, ktoré právomoci prináležia ministerstvu v Prahe. Bez rozdielu, o ktorú cirkev alebo vierovyznanie išlo, referát nesmel zasahovať do vecí cirkevno-politických, rozhodovať o uznaní nových cirkví alebo náboženských spoločností a rozhodovať o pripustení cudzincov k cirkevnej správe. V prípade rímskokatolíckej a gréckokatolíckej cirkvi Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe rozhodovalo o záležitostiach týkajúcich sa ustanovovania biskupov, generálnych vikárov, kanonikov, koadjutorov, ale aj potvrdenia profesorov v kňazských seminároch. V prípade biskupstiev a kapitúl súhlasu ministerstva podliehal aj predaj a zaťažovanie majetku. Ministerstvo si vyhradilo i povoľovanie zriadenia nových farností a filiállok, pokiaľ by to malo zaťažovať verejné prostriedky, scudzovanie a zaťažovanie farských obročí vrátane povoľovania opráv kostolov a fár z verejného patronátu (rôzne základiny) a subvencie zo štátnych prostriedkov na cirkevné účely, pokiaľ prevýšia hodnotu 3000 Kč v jednom roku. Hlavný dozor malo ministerstvo aj pri všetkých cirkevných fondoch, ako náboženská základina, študijná základina, univerzitná základina a i. Povoľenie priamo od Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe sa vyžadovalo tiež pri usídlení nového rádu, či kongregácie na území Slovenska, ale aj pri zriaďovaní nových rádových provincií už existujúcich rádov, obsadzovaní miest opátov, prepoštov atď. a samozrejme pri scudzovaní a zaťažovaní kláštorného majetku, podobne ako v prípade biskupstiev. Konečné rozhodnutie si pražské ministerstvo ponechalo aj vo všetkých záležitostiach služobných pôžitkov duchovenstva, disciplinárnych záležitostiach, diecéznych a pastierskych listoch atď.

V prípade evanjelikov, resp. cirkvi evanjelickej augsburského vyznania a reformovanej cirkvi, vo všeobecnosti platilo všetko ako v prípade katolíckeho vyznania, okrem toho si ministerstvo vyhradilo štátne schvaľovanie cirkevnej ústavy a záležitosti týkajúce sa voľby vyšších cirkevných hodnostárov a funkcionárov v dištriktach.

Rovnako aj v prípade židovského vierovyznania platili všeobecné zásady ako v prípade katolíckych a protestantských vyznaní, avšak okrem toho bolo pre Ministerstvo školstva a národnej osvety vyhradené schvaľovanie stanov židovských náboženských obcí a tiež schvaľovanie, branie na vedomie, resp. potvrdzovanie utvorenia organizácie a stanov vyšších židovských cirkevných jednotiek (rôznych zväzov, ústredných kancelárií a pod.).

V prípade majetkovoprávných jednaní, v ktorých Referát ministerstva školstva a národnej osvety vystupoval ako zástupca štátu, alebo štátom spravovaného verejného fondu, či už z jednania mal štátu vzniknúť záväzok, oprávnenie, nárok, alebo modifikácie, resp. zánik súkromných práv, bol referát povinný jednať zásadne len po dohode s právnym oddelením Generálneho finančného riaditeľstva v Bratislave. Pokiaľ by sa referát nestotožnil s názorom právneho oddelenia Generálneho finančného riaditeľstva v Bratislave, alebo by šlo o majetkovoprávne veci neprislúchajúce do pôsobnosti referátu, mal sa obrátiť priamo na ministerstvo. Osobitne boli Ministerstvu školstva a národnej osvety v Prahe vyhradené všetky legislatívne záležitosti, teda veci týkajúce sa návrhov zákonov a vládnych nariadení, vecí politického charakteru, úradná korešpondencia s prezídiom ministerskej rady, ostatnými ústrednými úradmi a kanceláriou prezidenta republiky, avšak referátu bola ponechaná priama

úradná korešpondencia so všetkými ústrednými úradmi, resp. ich oddeleniami sídlia-
cimi na Slovensku. Okrem toho ministerstvu podliehalo aj schvaľovanie všetkých
učebníc a učebných pomôcok.³⁰

Vyhlásením autonómie Slovenska 6. októbra 1938 a realizáciou Žilinskej dohody
sa z Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave konštituovalo
Ministerstvo školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny. Už 10. októbra 1938 vy-
dalo novovzniknuté ministerstvo svoj prvý výnos č. 1/1938-prez., v ktorom sa uvá-
dza: „*Vláda Česko-slovenskej republiky v zastúpení prezidenta republiky vymeno-
vala vládu pre Slovensko, v dôsledku čoho utvorilo sa ministerstvo školstva a národnej
osvety v Bratislave, na ktoré dnešným dňom prechádza všetka doterajšia právomoc
ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe, včetně jeho referátu v Bratislave,
vo veciach týkajúcich sa Slovenskej krajiny.*“ Kým však Referát ministerstva škol-
stva a národnej osvety v Bratislave mal len odbory pre riadenie národného školstva
a pre stredné školy, odbor kultúrno-osvetový a odbor pre veci cirkevné, kompetencie
autonómneho ministerstva sa rozšírili aj o správu odborných a vysokých škôl a ve-
deckých ústavov.³¹

Písomnosti Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave boli do
Slovenského národného archívu prevzaté jeho právnym predchodcom v dvoch eta-
pách v rokoch 1958 a 1959 v rozsahu 333 archívnych škatúl, 5 balíkov a 165 po-
mocných a úradných kníh. Sprístupňovanie archívneho fondu Referát ministerstva
školstva a národnej osvety v Bratislave prebiehalo v rokoch 2010 až 2012. Po sprí-
stupnení má archívny fond Referát ministerstva školstva a národnej osvety 497
inventárnych jednotiek tvorených z celkovo 128 pomocných kníh (121 podacích
protokolov, 7 indexov) a 445 archívnych škatúl, čo je celkovo približne 64,5 bm
archívnych dokumentov. Tento kvantitatívny rozdiel v rozsahu archívneho fondu
spôsobilo najmä nové usporiadanie dokumentov a rozdielna veľkosť úložnej jednot-
ky, ale i doplnenie chýbajúcich archívnych obalov. Pri spracovaní archívneho fondu
sme vytriedili 0,25 bm archívnych dokumentov z pozostalosti Alojza Miškoviča,
ktoré boli delimitované do oddelenia starších fondov Slovenského národného archí-
vu. Tiež sme vytriedili asi 0,5 bm osobných spisov učiteľov a približne 1,5 bm
archívnych dokumentov bez archívnej, či historickej hodnoty sme vyradili (vyskar-
tovali).

Názov archívneho fondu je totožný s názvom pôvodcu archívnych dokumentov,
teda Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, skrátene Ref.
MŠaNO. Archívny fond Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave
je časovo ohraničený rokmi 1880 až 1955. Toto časové vymedzenie archívneho fon-
du sa nezhoduje s dobou pôsobenia pôvodcu fondu, teda rokmi 1919– 1938, ale vý-
razne presahuje obdobím pred vznikom pôvodcu i po jeho zániku. Staršie archívne
dokumenty sú najmä osobné doklady nachádzajúce sa v osobných spisoch jednotli-
vých kňazov, prípadne nepravé priora a pravé priora z činností iných ústredných
úradov často pripojené k jednotlivým spisom. Prítomnosť archívnych dokumentov
z obdobia po zániku pôvodcu fondu vysvetľuje spôsob uloženia písomností pred
odovzdaním do archívu. Keďže registratúra pôvodcu, teda Referátu ministerstva
školstva a národnej osvety v Bratislave, sa nachádzala v tých istých priestoroch ako
registratúry jeho nástupcov – Ministerstva školstva a národnej osvety (1938) 1939–

³⁰ NA, a. f. MŠ, inv. j. 861, šk. 311.

³¹ KAZMEROVÁ, Ľ. K vývinu štruktúry školstva ... , c. d., s. 422.

1945 a Povereníctva školstva 1945–1960, jednotlivé spisy boli využívané a dopĺňané podľa potreby ich administratívy, avšak potom boli mnohé znovu zaradené do registratúry Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. Na druhej strane je archívny fond Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave v mnohých oblastiach zachovaný len vo fragmentoch, jedným z dôvodov je fakt, že časť dokumentov sa nachádza v archívnych fondoch jeho právnych nástupcov, ale značná časť archívnych dokumentov je pravdepodobne nenávratne zničená. Časť dokumentov javila známky zatopenia a neskoršieho vysušenia. Okrem fyzických pozostatkov na dokumentoch nám starostlivosť referátu o svoje písomnosti približia aj strohé zmienky o archíve v samotných dokumentoch. Keď v roku 1927 prednosta Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave Dr. Maule opätovne žiadal o nové priestory formou už spomínanej nadstavby, ktorá sa nikdy nerealizovala, v závere uviedol, že: „*Po provedené nástavbě bylo by možno tmavých, nezdravých, vlhkých, suterainích místností užiti v prvé řadě pro umístění archivu, registratury a případně pro knihovnu tak, aby co nejmenší počet úředníků a zřízcenců musel v ní trvale pracovati.*“³² Z ďalších správ sa dozvedáme, že tieto priestory boli opakovane zaplavované vodou z kanálov a fekáliami kvôli nefungujúcej kanalizácii, dokonca v máji 1935 schválilo Ministerstvo školstva refundáciu gumených číziem pre domovníka a jedného úradníka, aby nemuseli pri záchranných prácach pracovať bosí v studenej vode. Dokonca im niekoľkokrát bola udelená odmena, že svojím záhľadom zachránili spisovňu pred úplným zaplavením.³³

Pri sprístupňovaní troch archívnych fondov z činnosti ústredných školských úradov v Slovenskom národnom archíve sa pristúpilo najskôr k spracovaniu archívneho fondu Povereníctvo školstva (1919)1945–1960, neskôr k sprístupneniu archívneho fondu Ministerstvo školstva a národnej osvety (1938) 1939–1945 a najstarší z nich, Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave bol sprístupnený ako posledný. Dnes už nie je možné, aby sa archívne dokumenty vytriedené z Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave správne zaradili do archívnych fondov jeho právnych nástupcov, a tak sme nakoniec pristúpili k ich ponechaniu v tomto archívnom fonde. Pre bádateľa je však nevyhnutné štúdium rozšíriť i na archívne fondy mimo skúmaného obdobia, keďže z uvedených príčin najmä z archívneho fondu Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave nie sú dostatočne vytriedené dokumenty jeho právnych nástupcov. Celý problém by sa vyriešil reinventarizovaním archívnych fondov ústredných školských úradov na Slovensku v období 1919 až 1960, čo však v dohľadnom čase určite nebude možné zrealizovať.³⁴

Spisová manipulácia pôvodcu archívneho fondu sa menila zároveň s organizačnými zmenami, ktorými prechádzal Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, resp. ešte predtým referáty Ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska. Preto sa v archívnom fonde Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave stretáme nielen s centralizovaným, ale aj s decentralizovaným spôsobom spisovej manipulácie. Decentralizovanú organizáciu spisovej služby po-

³² NA, a. f. MŠ, inv. j. 861, č. spisu 3221/27-pres., šk. 312.

³³ NA, a. f. MŠ, inv. j. 861, č. spisu 8088/36., šk. 312.

³⁴ Spracovanie archívnych fondov Ministerstvo školstva a národnej osvety 1939–1945 a Povereníctvo školstva 1945–1960, ako aj archívne pomôcky k nim vyhotovené, v plnej miere nespĺňajú súčasné požiadavky spracúvania a sprístupňovania archívnych fondov.

užívali v už spomenutom úrade Ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska, keď si každý referát, v našom prípade sa jedná o školský referát a cirkevný referát, viedol samostatný podací denník. V archívnom fonde Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave sa nám zachovalo z obdobia rokov 1919 až 1921 viaceré podacích denníkov školského referátu a tiež podacie denníky cirkevného referátu, ktoré boli vedené osobitne pre záležitosti rímsko-katolíckej cirkvi, evanjelickej cirkvi augsburského vyznania a reformovanej cirkvi.³⁵ V nasledujúcich rokoch, teda po vzniku Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, sa už používala centralizovaná spisová manipulácia s evidenciou všetkých písomností v jednom podacom denníku.

Dokumenty boli v registratúre pôvodcu usporiadané podľa chronologicko-numerickej schémy, ktorá však bola narušená častými zásahmi z neskoršieho obdobia a čiastočne aj predchádzajúcimi pokusmi o sprístupnenie. Viacnásobné sťahovanie archívneho fondu pred jeho konečným uložením v dnešnej budove Slovenského národného archívu tiež narušilo štruktúru, ktorú zvolil pôvodca. Pôvodný registratúrny systém označoval spisy spisovým číslom v podobe zlomku, takže prvé číslo bolo bežné poradové číslo, pod ktorým bol spis zapísaný do podacieho denníka a za ním nasledovala značka pre jednotlivé odbory Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave³⁶ aj s označením roku, v ktorom spis došiel a číslo pod čiarou tvorilo „kmeňové číslo“, ktoré malo byť u tej istej osoby, školy či veci, prípadne organizácie po celý rok to isté.³⁷

Z diplomatického hľadiska prevládajú v archívnom fonde spisy v ich klasickej podobe (podanie, koncept, vybavenie, spisový obal s príslušnými poznámkami), avšak v rámci spisu sa objavujú aj iné diplomatické kategórie, napr. listiny, úradné i súkromné listy, osobné spisy, propagačné materiály, fotografie a iné. Prevládajúcim jazykom písomností je slovenčina, len okrajovo maďarčina a nemčina. Okrem uvedených jazykov sa v archívnom fonde nachádzajú aj anglické a francúzske texty, každopádne zväčša ide len o ojedinelé listy zahraničných inštitúcií.

I napriek dobrému zachovaniu pomocných kníh, podacích denníkov a indexov, nebolo možné na základe spisového čísla konkrétny spis dohľadať, keďže spôsob manipulácie v registratúre v neskoršom období priraďoval starším spisom nové spisové čísla, pod ktorými boli spisy ďalej vedené, avšak tieto zmeny neboli v pôvodných podacích protokoloch zaznamenané. Na základe týchto faktov a snahy čo najprehľadnejšie sprístupniť archívne dokumenty bádateľom sa nám podarilo z pôvodného registratúrneho usporiadania zachovať v štruktúre fondu len jednotlivé odbory Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. Vznikli nám tak tri fondové pododdelenia, ktoré reflektujú na organizačné usporiadanie svojho pôvodcu, teda na jeho školský, osvetový a cirkevný odbor a štvrté pododdelenie, ktoré je

³⁵ Je pravdepodobné, že samostatné podacie protokoly sa viedli aj pre záležitosti židovského vierovyznania, keďže organizačne sa cirkevný referát Ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska delil na tri oddelenia: I.) cirkvi katolíckej a gréckokatolíckej, II.) cirkvi evanjelickej a reformovanej a III.) cirkvi židovskej, avšak podacie protokoly ostatných vierovyznaní sa v archívnom fonde nezachovali. Porovnaj poznámku č. 21.

³⁶ I. A – školy ľudové, meštianske, ústavy pre slepcov a hluchonemých a detské opatrovne, I. B – školy stredné a učiteľské ústavy, II. – osвета a ľudovúchova, III. – veci cirkevné.

³⁷ Zprávy Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, č. 2, roč. V, 15. január 1924, Výnos Prezídia referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave zo dňa 12. januára 1924 č. 165 pres. o označovaní a číslovaní spisov.

vytvorené z dokumentov pochádzajúcich najmä z činnosti *Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku pri Štátnom inšpektoráte archívov a knižníc*. Ten v tomto období pôsobil pri Referáte ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave a jednotlivé spisy sú už spomenutou neskoršou spisovou manipuláciou doplnené o dokumenty osvetového odboru Referátu ministerstva školstva a národnej osvety, Ministerstva školstva a národnej osvety a Povereníctva školstva v Bratislave.³⁸ V nižšej rovine usporiadania archívnych dokumentov sme využili pertinencný princíp a v každom pododdelení nám tak vzniklo niekoľko vecných súborov. Štruktúra archívneho fondu je po jeho sprístupnení nasledovná:

A – Pomocné knihy

B – Spisy

I. Školský odbor

1. Organizácia
2. Normatívy
3. Styk s verejnosťou
4. Politická aktivita
5. Spoločná agenda s inými úradmi
6. Štatistika
7. Školské inšpektoráty
8. Školy
9. Iné vzdelávacie zariadenia
10. Národnostné školstvo
11. Školy – financovanie
12. Obecno-školský fond
13. Školy – výstavba školských budov
14. Školy – údržba a vybavenie školských budov a miestností
15. Školy – zabezpečenie vyučovania
16. Školské pomôcky
17. Školské učebnice, knihy a časopisy

³⁸ Archívne dokumenty v tomto fondovom pododdelení, s celkovým rozsahom cca 3 bm, sú zjavne najviac dotknuté už spomenutou nesprávnou manipuláciou v spisovni právnych nástupcov Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave a aj napriek našej snahe nebolo možné ich roztriediť bez toho, aby nedochádzalo k rozbíjaniu jednotlivých spisov. Časť dokumentov je pôvodne manipulovaná iným spôsobom ako väčšina archívneho fondu, konkrétne rukopisne označená červeným atramentom spisovým znakom 30. *Odbor pamiatkový*. Ako sme zistili, v tomto prípade ide pravdepodobne o písomnosti pochádzajúce priamo z činnosti Ministerstva školstva v Prahe, ktoré boli pri spisovej rozluke po 15. marci 1939 odstúpené Slovenskej republike. Práve archívne dokumenty uložené v archívnom fonde Ministerstvo školství 1918–1949 v Národnom archíve v Prahe sú takto signované, dokonca je badateľný rovnaký atrament aj rukopis. Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe, ako nadriadený orgán Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, malo podľa vzoru bývalého viedenského ministerstva kultu a vyučovania vypracovaný tzv. spisový kľúč členený vecne pre jednotlivé skupiny písomností. Vyššie uvedená spisová značka 30. *Odbor pamiatkový* vychádza zo spisového kľúča vydaného v roku 1937 aj tlačou pod názvom *Spisový kľúč neboli seznam spisových značek pro spisovny Ministerstva školství a národní osvety*. Keďže v IV. fondovom pododdelení sa nachádzajú najmä písomnosti, ktoré sa týkajú prírodných pamiatok, možno azda celkom oprávnené predpokladať, že dokumenty týkajúce sa kultúrnych pamiatkových objektov boli pri delimitácii v roku 1939 nie celkom správne odovzdané do registratúry právneho predchodcu dnešného Pamiatkového úradu.

18. Učítelia
19. Kultúra a osveta
20. Spolky
21. Doprava a cestovanie
22. Inšpektorát hospodárskych ľudových škôl
23. Disciplinárna komisia pri Ref. MŠaNO v Bratislave

II. Osvetový odbor

1. Mimoškolská činnosť učiteľov
2. Osveta
3. Knižnice
4. Kurzy
5. Spolky
6. Pamiatky

III. Cirkevný odbor

1. Organizácia
2. Normatívy
3. Zahraničné aktivity
4. Cirkvi a sekty
5. Náboženské obce
6. Rehole a rády
7. Osobné spisy duchovných
8. Evidenčné listy duchovných
9. Rodinní príslušníci duchovných
10. Biskupstvá, arcibiskupstvá a kapituly
11. Kňazské stanice
12. Cirkevné majetky
13. Základiny
14. Patronátne právo
15. Cirkevné dane a poplatky
16. Kongrua, dôchodky a iné dávky duchovným
17. Penzijné a podporné fondy
18. Disciplinárne a trestnoprávne záležitosti
19. Pastiersky list a politické aktivity duchovných
20. Medzinárodné zmluvy
21. Pomery v cirkvi, národnostné a náboženské spory
22. Vzdelávanie duchovných
23. Vyučovanie náboženstva
24. Matriky
25. Kultúrne aktivity

IV. Kultúrne a prírodné pamiatky

1. Ochrana prírody
2. Kolónie
3. Revízia názvov obcí
4. Archívy a múzeá
5. Jubilejné zalesňovanie
6. Súpis pamätných stromov
7. Výstavy

8. Pamiatky

Týmto spôsobom usporiadania nám v archívnom fonde vznikli dve fondové oddelenia, pričom fondové oddelenie B – spisy obsahuje štyri fondové pododdelenia, ktoré sa ďalej delia na celkovo 62 vecných súborov. Každý vecný súbor písomností zahŕňa rôzny počet inventárnych jednotiek vytvorených úplne na pertinenčnom princípe. Kvantitatívny rozsah takto vytvorených vecných súborov a jednotlivých inventárnych jednotiek je rozličný. Pokiaľ nie je uvedené inak, všetky inventárne jednotky sú vytvorené a vnútorne usporiadané na základe vecnej príbuznosti dokumentov. Kým niektoré súbory sú úplne homogénne a ich názov jednoznačne korešponduje s obsahom, pri iných je potrebné bádateľa osobitne upozorniť na konkrétne osobitosti:

V súbore *B.I.2 Normatívy* nájdeme záležitosti týkajúce sa rôznych druhov tlačív pre školy a školské úrady, obežníky, vestníky, legislatívne normy, ale i rozličné interpelácie na tému školstva. Podobný obsah avšak so zameraním na cirkevné záležitosti má aj vecný súbor *B.III.2 Normatívy*.

Vecný súbor *B.I.3 Styk s verejnosťou* obsahuje tlačové správy o školstve, spoluprácu v tejto oblasti s cudzinou a záležitosti nostrifikácie a rovnocennosti vysvedčení.

V súbore *B.I.5 Spoločná agenda s inými úradmi* môžeme nájsť záležitosti Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave spoločne s úradom Ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska, Krajinského úradu, župných úradov, mesta Bratislavy, podriadených školských úradov, poštovým úradom, súdmi atď.

Súbor *B.I.8 Školy* obsahuje dokumenty týkajúce sa ľudových škôl všeobecne aj podľa jednotlivých konfesíí, ďalej národných a meštianskych škôl, ženských odborných škôl a iných zariadení špecializujúcich sa na výchovu žien, hospodárskych ľudových škôl a tiež výchovy a vzdelávania mentálne a zdravotne postihnutej mládeže.

V súbore *B.I.9 Iné vzdelávacie zariadenia* sú zaradené dokumenty o vzdelávaní učiteľov a o predškolských zariadeniach.

Vecný súbor *B.I.11 Školy – financovanie* obsahuje archívne dokumenty o štátnom rozpočte v oblasti školstva všeobecne, financovanie škôl štátom, ale i osobitné príjmy škôl z vedľajšej činnosti, ďalej dotácie na výstavu škôl, zriaďovanie nových škôl, poštátnenie cirkevných škôl. Okrem toho v tomto vecnom súbore možno nájsť aj archívne dokumenty o spoločnej agende škôl s Generálnym finančným riaditeľstvom, o platbe školskej dane, o hospodárení, úsporách atď.

Vecný súbor *B.I.12 Obecno-školský fond* obsahuje dokumenty z evidencie obecno-školských fondov založených na základe zákonného článku XXXVIII. z roku 1868 a je usporiadaný abecedne podľa katastrov jednotlivých škôl.

Vo vecnom súbore *B.I.13. Školy – výstavba školských budov* sa okrem rôznych plánov a realizácií nachádza aj cenná fotodokumentácia k výstavbe škôl v rôznych obciach z obdobia rokov 1928 až 1941.

Vecný súbor *B.I.14 Školy – údržba a vybavenie školských budov a miestností* obsahuje archívne dokumenty o oprave a prenájme školských budov, ponuke a nákupe nábytku, obrazov, ale aj o školníkoch a školských záhradách. Zaujímavé sú aj dokumenty o zavádzaní školského rozhlasu.

V súbore *B.I.15 Školy – zabezpečenie vyučovania* nájdeme archívne dokumenty o učebných osnovách, zápise do škôl a školskej dochádzke, rodičovských združeniach, zatváraní škôl z dôvodu rôznych epidémií, o vyučovaní náboženstva a modlitbách na štátnych školách, ale aj o zvláštnych a pokútnych školách.

Pomerne pestrý obsah má vecný súbor *B.I.18 Učitelia*. Okrem archívnych dokumentov o výbere a obsadzovaní miest učiteľov, systematizácii učiteľských miest, prikazovaní učiteľov z Čiech na Slovensko sa tu nachádzajú informácie aj o kvalifikácii učiteľov, kvalifikačných komisiách a o skúškach spôsobilosti pre jednotlivé druhy škôl. V tejto časti nájdeme archívne dokumenty o rôznych disciplinárnych záležitostiach, o platoch, penziách a rozličných prídavkoch. Vecný súbor ďalej obsahuje aj dokumenty o štátnom občianstve učiteľov, o prezenčnej vojenskej službe, o rádových učiteľoch, ale i dovolenky, zájazdy a kurzy učiteľov.

V súbore *B.I.19 Kultúra a osвета* sa nachádzajú archívne dokumenty o rôznych kurzoch a osvetovej činnosti, ktoré prebiehali pre vzdelávanie obyvateľstva, o výstavách a múzeách, ale i o oslavách štátnych sviatkov.

V tejto časti posledné vecné súbory *B.I.22 Inšpektorát hospodárskych ľudových škôl* a *B.I. 23 Disciplinárna komisia pri Ref. MŠaNO v Bratislave* sú tvorené len jedinou inventárnou jednotkou a v podstate ide o archívne dokumenty osobitných úradov, ktoré pôsobili samostatne a zlomky archívnych dokumentov pochádzajúcich z ich činnosti sa našli v archívnom fonde Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. Rozsahom ide len o torzovite zachovaný materiál, takže sme ho ponechali ako súčasť archívneho fondu.

Vecný súbor *B.III.4 Cirkvi a sekty* obsahuje rôzne archívne dokumenty o rímskokatolíckej cirkvi, evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, gréckokatolíckej cirkvi, reformovanej cirkvi, pravoslávnej cirkvi, Hnutí adventistov siedmeho dňa, baptistoch, československej cirkvi, Cirkvi Božej, Českobratskej cirkvi evanjelickej, Staroluteránskej cirkvi, Sekte večného bratstva a svedkoch Jehovových na Slovensku usporiadané podľa jednotlivých vierovyznaní.

Podobne i vo vecnom súbore *B.III.5 Náboženské obce* sú vecné skupiny utvorené podľa jednotlivých vierovyznaní, v rámci inventárnych jednotiek sú archívne dokumenty usporiadané abecedne podľa katastrov. Nájdeme tu archívne dokumenty rímskokatolíckych náboženských obcí, gréckokatolíckych náboženských obcí, evanjelických náboženských obcí augsburského vyznania, reformovaných náboženských obcí, pravoslávnych náboženských obcí, autonómnych ortodoxných židovských náboženských obcí, židovských náboženských obcí statusquo ante, kongresových (neologických) židovských náboženských obcí a Moslimskej náboženskej obce pre Československú republiku.

Vecné súbory *B.III.7 Osobné spisy duchovných* a *B.III.8 Evidenčné listy duchovných* sú zoradené podľa vierovyznaní a jednotlivé inventárne jednotky sú ďalej usporiadané len abecedne podľa mien. Rovnakým spôsobom sú inventárne jednotky zoradené a usporiadané aj v nasledujúcom vecnom súbore *B.III.9 Rodinní príslušníci duchovných*.

Vo vecnom súbore *B.III.11 Kňazské stanice* sa okrem archívnych dokumentov k systematizovaniu a zriadeniu nových kňazských staníc, zoradených podľa jednotlivých vierovyznaní, nachádzajú aj archívne dokumenty o obsadzovaní rímskokatolíckych farských obročí a prestupoch veriacich z gréckokatolíckej cirkvi k pravoslávnej cirkvi. Samotné inventárne jednotky v tomto vecnom súbore sú usporiadané abecedne podľa katastrov.

Vecný súbor *B.III.12 Cirkevné majetky* spoločne so všeobecnými archívnymi dokumentmi o hospodárení s cirkevnými majetkami obsahuje aj informácie o kúpe, predaji, vyvlastnení, výkupe, zámene, darovaní, prenájme, hypotékach, pôžičkách, exekúciách, záložnom práve, dražbách, prevodoch a ďalšom nakladaní s konkrétnymi cirkevnými majetkami. Všetky inventárne jednotky sú usporiadané abecedne

podľa katastrov, v ktorých sa tieto nehnuteľnosti nachádzajú. Okrem toho tu nájdeme aj archívne dokumenty o priebehu pozemkových reforiem na cirkevných majetkoch, o cirkevných veľkostatkoch, ale i o osude majetkov židovských náboženských obcí počas a po druhej svetovej vojne.

Súbor *B.III.14 Patronátne právo* obsahuje okrem všeobecných dokumentov najmä dokumenty o opravách patronátnych budov, ktoré sú usporiadané abecedne podľa katastrov.

Vo vecnom súbore *B.III.16 Kongrua, dôchodky a iné dávky duchovným* sa nachádzajú dokumenty o výplate kňazskej kongruy, o príspevkoch do tzv. kongruálneho fondu, ale aj o rôznych mimoriadnych, odevných a iných materiálnych dávkach pre duchovných.

Oveľa širší obsah má vecný súbor *B.III.18 Disciplinárne a trestnoprávne záležitosti duchovných*, pretože obsahuje archívne dokumenty týkajúce sa disciplinárnych záležitostí duchovných, rôznych trestných oznámení, trestných stíhaní a vyšetrovania duchovných, zisťovania národnosti duchovných, sľubu vernosti, zneužívania právomoci u kňazov a duchovných, ale i záležitosti týkajúce sa štátneho občianstva duchovenstva, povolení k pobytu a povolenia vycestovať z ČSR.

Vecný súbor *B.III.20 Medzinárodné zmluvy* obsahuje archívne dokumenty vzťahujúce sa k trianonskej mierovej zmluve, Modus vivendi, ale aj k vzťahom slovenského katolicizmu voči Maďarsku.

Najmä slovensko-maďarských vzťahov sa týkajú aj archívne dokumenty zo súboru *B.III.21 Pomery v cirkvi, národnostné a náboženské spory*. Nájdeme tu dokumenty o národnostných pomeroch v obciach na jazykovom rozhraní Slovenska a na území prinavrátenom ČSR po roku 1945, rôzne národnostné výkazy, skúšky duchovných zo štátneho jazyka a promaďarskú iredentu. Okrem toho sa v tomto vecnom súbore nachádzajú aj archívne dokumenty týkajúce sa Rusínov a rôznych náboženských sporov.

Vo vecnom súbore *B.III.23 Vyučovanie náboženstva* okrem všeobecných dokumentov o vyučovaní náboženstva na Slovensku nájdeme aj osobné spisy a rôzne záležitosti učiteľov náboženstva, profesorov bohosloveckých seminárov, zamestnancov cirkevných škôl, ale aj pôžitky pre kantorov, organistov atď.

Celý vecný súbor *B.III.24 Matriky* obsahuje dokumenty o činnosti cirkevných matrik, rôzne zmeny, opravy atď., ktoré sú v jednotlivých inventárnych jednotkách usporiadané abecedne podľa mien dotknutých osôb.

Posledný vecný súbor tretej skupiny *B.III.25 Kultúrne aktivity* obsahuje archívne dokumenty o rôznych spolkoch, rozdelených do inventárnych jednotiek podľa vierovyznaní, respektíve vecnej príslušnosti a potom usporiadaných abecedne. Okrem toho tu nájdeme dokumenty o oslavách štátnych sviatkov, o zvonoch, o odhaľovaní pomníkov, rôznych náboženských časopisoch a literatúre, púťach a sirotincoch. Pomerne veľkú časť tvorí i skupina žiadostí o podporu na opravu a výstavbu chrámov, kostolov a iných cirkevných stavieb, ktoré sú usporiadané len abecedne podľa katastrov jednotlivých obcí a v tomto prípade je údaj o príslušnosti k niektorému vierovyznaniu uvedený v zátvorke.

Vecný súbor *B.IV.4. Archívy a múzeá* obsahuje len nevelké množstvo archívnych dokumentov a správ o menších archívoch. Oveľa väčšie množstvo informácií o archívoch a múzeách na Slovensku v tomto období je možné nájsť v archívnom fonde

Ministerstvo školství 1918–1949 v Národním archivu v Praze v časti fondu signovanej ako 30. Archívny.³⁹

Posledný vecný súbor celého inventárneho súpisu *B.IV.8 Pamiatky* obsahuje podľa katastrov abecedne usporiadané archívne dokumenty o rôznych prírodných pamiatkach, stromoch, parkoch, jaskyniach, ale aj veľkostatkoch a v menšom počte stavbách. O akú pamiatku ide, je uvedené priamo v inventárnom súpise za názvom obce, v ktorej sa nachádza.

Pri používaní inventára Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave si bádateľ môže všimnúť, že niektoré časti fondu sú spracované podrobnejšie ako iné. Rôznorodosť a rôzny počet archívnych dokumentov v inventárnych jednotkách spôsobili aj rozdiely v spôsobe vytvárania inventárnych záznamov, resp. tvorbu registrov. Inventár ako archívna pomôcka však v žiadnom prípade nezachytáva všetky archívne dokumenty vo fonde. Väčšinou sú zaznamenané písomnosti v jednej alebo podobnej záležitosti len všeobecne, čo však nevylučuje, že pri niektorých zvlášť dôležitých a zaujímavých archívnych dokumentoch sme sa nevyhli podrobnejšiemu zápisu. Pretože každý inventár je len evidenčnou pomôckou, pri štúdiu ho bádateľ musí využívať len ako pomôcku a študovať priamo z archívnych dokumentov uložených v archívnych škatuliach.

Celkovo sa v archívnom fonde Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave nachádza takmer päťsto inventárnych jednotiek v rozsahu od niekoľkých listov až po niekoľko bežných metrov dokumentov. Schéma usporiadania archívnych dokumentov sa odrazila aj v tvorbe signatúry, ktorá je rovnaká pre celý vecný súbor. Spisový materiál je označený veľkým písmenom B, za ním nasleduje rímskou číslicou označená skupina dokumentov podľa toho, z činnosti ktorého odboru Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave pochádza a arabskou číslicou je označený vecný súbor.⁴⁰ Pri požiadavke na štúdium, ako i pri citácii jednotlivých dokumentov, je potrebné uvádzať nielen signatúru, ale i konkrétne číslo inventárnej jednotky.

Inventárny záznam obsahuje poradové číslo inventárnej jednotky – číslo na ľavej strane, signatúru, časové rozmedzie archívnych dokumentov, poradové číslo úložnej jednotky (číslo archívnej škatule) – číslo na pravej strane a stručný obsah inventárnej jednotky (regist). Orientáciu v inventári uľahčujú abecedné registre, osobný, zemepisný a register korporácií. V registri korporácií nie sú uvedené heslá jednotlivých škôl, náboženských obcí a iných organizácií, ktoré sú v regestoch inventárnych jednotiek zoradené na základe zemepisných lokácií, a teda sa aj dajú vyhľadať v zemepisnom registri. Číslo za heslom v registri znamená vždy číslo inventárnej jednotky.

Využitie archívneho fondu Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave je veľmi široké, bádateľ tu môže nájsť množstvo prameňov k dejinám školstva a školskej správy na Slovensku, k cirkevným záležitostiam, ale i k regionálnym

³⁹ Pozri tiež: BABIČKA, Václav. Slovenské archivnictví v letech 1919–1939 z pohledu Ministerstva školství a národní osvěty v Praze. In *Slovenská archivistika*, roč. XL, 2005, č. 2, s. 3–38.

⁴⁰ Napr. signatúra B.III.25 označuje spisy tretieho odboru Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, teda cirkevného odboru a vecný súbor 25. Kultúrne aktivity, ktorý zahŕňa celkovo 16 inventárnych jednotiek týkajúcich sa rôznych vecí.

dejinám, najmä v oblasti školstva, náboženstva a kultúry v prvej polovici 20. storočia.

DAS REFERAT DES SCHUL- UND KULTUSMINISTERIUMS IN PRESSBURG/BRATISLAVA – DER ARCHIVFOND UND SEIN URHEBER

Daniela Tvrdoňová

Das Referat des Schul- und Kultusministeriums entstand während des Jahres 1922 durch Vereinigung der damaligen Schul-, Kirchen- und Kultusreferate des Amts beim Minister mit Vollmacht für die Verwaltung der Slowakei. Obwohl es sich um ein dem Prager Ministerium unterstelltes Amt handelte, die Beamten aus dem Referat beschäftigten sich nicht mit konzeptionellen Aufgaben wie die Beamten vom Schul- und Kultusministerium in Prag, sondern mit operativen und kontrollierenden Aufgaben. Gegen Entscheidungen des Referats in Pressburg/Bratislava konnte man nicht an das Ministerium, sondern nur an das Höchste Verwaltungsgericht, appellieren. Das Referat in Pressburg widmete sich auch einigen personellen und administrativen Aufgaben, die auf dem Territorium der tschechischen Länder direkt unter die Kompetenz des Ministeriums fielen. Auf dem Gebiet der Schulverwaltung war die Position des Referats ähnlich der der Landesschulräte in Prag/Praha und Brünn/Brno – es leitete und kontrollierte niedere Schultypen durch die Schulinspektoren, die Tätigkeit der Ober- und Fachschulen kontrollierte es direkt. Infolge der Erklärung von Autonomie der Slowakei am 6. Oktober 1938 und aufgrund der Realisation des Abkommens von Sillnau/Žilina wurde aus dem Pressburger Referat das Ministerium für Schulwesen und nationalen Kultus des Slowakischen Landes konstituiert. Während vorher das Referat nur die Abteilungen für die Leitung der Volks- und Oberschulen, für Kultus und für kirchliche Angelegenheiten hatte, die Kompetenzen des autonomen Ministeriums wurden auch um die Verwaltung der Fachschulen und Universitäten wie auch der wissenschaftlichen Institute bereichert.

Administrativ gliederte sich das Referat des Schul- und Kultusministeriums neben Präsidium mit dem Referatsvorstand an der Spitze, mit der Buchhaltung und verschiedenen Hilfs- und Kanzlerämtern in drei Abteilungen: I. Schulabteilung, II. Kultusabteilung und III. Kirchenabteilung. Diese Organisationsstruktur widerspiegelte sich auch in der Aktenmanipulation und auch später, bei der Inventarisierung des Archivfonds des Referats des Schul- und Kultusministeriums (heute im Slowakischen Nationalarchiv/Slovenský národný archív) wurde sie berücksichtigt. Nach der Erschließung umfasst das Archivfond 497 Inventareinheiten, gebildet aus 128 Amtsbüchern und 445 Archivschachteln, die insgesamt ungefähr 64,5 Laufmeter der Archivadokumente umfassen. Chronologisch ist der Fond mit Jahren 1880 und 1955 begrenzt, wobei sich die Zeit mit dem Zeitraum der Wirkung des Urhebers, also den Jahren 1919–1938, nicht abdeckt, sondern die Wirkungszeit sowohl in die Periode vor der Entstehung als auch in die nach dem Erlöschen überragt.

Die Auswertung des Archivfonds des Referats des Schul- und Kultusministeriums in Pressburg ist sehr mannigfaltig. Der Benützer kann hier eine Menge von Material zur Geschichte des Schulwesens und der Schulverwaltung in der Slowakei, zu kirchlichen Zuständen, aber auch zur regionalen Geschichte – vor allem auf dem Gebiet des Schulwesens, der Religion und der Kultur in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts finden.

Übersetzt von Juraj Šedivý

INŠTRUKTORÁT MINISTERSTVA SOCIÁLNEJ STAROSTLIVOSTI
(1919) 1920–1933
ROZBOR ARCHÍVNEHO FONDU

KATARÍNA ŠVÁBIKOVÁ

Švábiková, K.: The Instructor Centre of the Ministry of Social Care (1919) 1920–1933. An analysis of the archival fond Slovenská archivistika, Vol. XLVIII, No 1, 2013, p. 26–53.

Should archival fonds be used efficiently, it is necessary to revise and analyze the fonds that have not been processed properly. When the analysis concludes that there is a possibility of a different, clearer way of arrangement, we need to structure them anew. We made an analysis of the archival fond of the Instructor Centre of the Ministry of Social Care (1919) 1920–1933. This archival fond contains written documents from the Modern Times era. They are stored in the Department of new fonds in the Slovak National Archives in Bratislava at the address Drotárska cesta No. 42. Analysis of an archival fond generally consists of four viewpoints: historical and administrative, archival and theoretical, diplomatic, and that of usage and importance of fonds.

Archival science. Archival and theoretical analysis. Analysis of an archival fond. Diplomatic analysis. The Instructor Centre of the Ministry of Social Care. Social care in Slovakia in the period of 1918–1933.

Mgr. Katarína Švábiková, Slovenský národný archív, Drotárska cesta 42, P. O. BOX 115, 840 05, Bratislava 45

Úvod

„Keď chceme dobre a rýchlo využívať archívne fondy, musíme sa aj tak neustále vracat' k nekvalitne spracovaným fondom prerábanim, dorábanim, reinventarizáciou a podobne. V archíve sa práca nikdy nekončí, v archíve vždy bolo, je a bude čo robiť.“¹

Naším zámerom je predložiť archívnej verejnosti rozbor archívneho fondu Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti, ktorý pôsobil na Slovensku v rokoch 1920–1933. Fond sa nachádza v Slovenskom národnom archíve a pozostáva z 2,75 bm (22 úložných jednotiek). Fond nás zaujal najmä z obsahového a tematického hľadiska, preto sme sa rozhodli vykonať jeho rozbor. Prvýkrát bol fond spracovaný a sprístupnený v roku 1956, keď bol k nemu vyhotovený aj dočasný inventár. Súčasnú podobu fond nadobudol v roku 1969. V tomto roku bol fond prepracovaný a následne bol k nemu vyhotovený aj súčasný inventár.

Po vykonaní rozboru tohto fondu sme dospeli k návrhu jeho nového usporiadania vrátane názvu a novej štruktúry fondu. Zároveň by sme chceli upozorniť na potrebu fond v budúcnosti aj fyzicky prepracovať.

¹ RÁKOŠ, Elo. Archívna veda a prax. In *Slovenská archivistika* (ďalej len SA), roč. XXV, 1990, s. 15.

Rozbor archívneho fondu patrí medzi syntetické archívne pomôcky. Zamieriava sa na všetky aspekty, ktoré môžu prispieť k prehĺbeniu pochopenia dokumentárnej hodnoty fondu ako celku, ale aj jeho jednotlivých dokumentov.

Pri rozbere archívneho fondu riešime štyri hľadiská:² Správno-historické hľadisko, pri ktorom nejde iba o vlastné dejiny pôvodcu fondu, ale aj o interpretáciu širších historických súvislostí, čo podstatne prispeje k lepšiemu pochopeniu funkcie aj významu zachovaných dokumentov. Diplomatieké hľadisko venuje pozornosť činnosti kancelárie, hlavne druhom a typom vydaných dokumentov. Archívno-teoretické hľadisko si všíma kancelárske a registratúrne pomôcky, pôvod písomností podľa jednotlivých oddelení, vzťahy usporadovacích systémov k organizačnej štruktúre pôvodcu fondu. Interpretácia a kritika obsahu dáva priestor na komplexné posúdenie celého fondu z hľadiska možnosti využitia jeho archívnych dokumentov pre historické bádanie. Súčasťou rozboru archívneho fondu spravidla býva aj súpis inventárnych jednotiek fondu.

I. Správno-historický rozbor

Správne orgány sociálnej starostlivosti na Slovensku v rokoch 1918–1933

Vznik Československej republiky a následná zmena spoločensko-politických pomerov si vyžiadala aj novú organizáciu ústredných orgánov štátnej správy. To sa prejavilo aj v organizácii rezortu sociálnej starostlivosti na Slovensku. Organizáciu štátnej správy na Slovensku mal na starosti Minister s plnou mocou pre správu Slovenska, ktorý bol 7. decembra menovaný Národným zhromaždením. Podľa štruktúry jeho úradu bolo zrejmé, že mal zasahovať do všetkých otázok kultúrneho, politického a hospodárskeho života na území Slovenska.³ Na zvládnutie tejto úlohy bolo vytvorených 14 vládnych referátov. Jeden z nich bol referát pre sociálnu starostlivosť, ktorý mal dve oddelenia: 1. invalidné a 2. úrazové. Referentom sociálneho referátu sa stal Emanuel Lehocký.⁴ Pôsobnosť referátu sociálnej starostlivosti Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska nemala dlhé trvanie kvôli postupnému okliešťovaniu kompetencií Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska pražskými rezortnými ministerstvami. Referát sa stal na ňom organizačne nezávislý a jeho bezprostredným nadriadeným orgánom sa stalo rezortné Ministerstvo sociálnej starostlivosti v Prahe (Ministerstvo sociální péče).⁵ Na základe uznesenia ministerskej rady zo dňa 24. februára 1921 sa z referátu sociálnej starostlivosti stalo Slovenské oddelenie Ministerstva sociálnej starostlivosti, ktoré fungovalo v období od 13. júna 1921 do zriadenia Krajinského úradu v roku 1928.⁶ Oddelenie malo na starosti hlavne nezamestnanosť, následné sprostredkovanie voľných pracovných miest pre nezamestna-

² KOŠŤÁL, Miloslav. Rozbor archívneho fondu. In *SA*, roč. III, 1968, č. 1, s. 61.

³ BIELIK, František. *Minister s plnou mocou pre správu Slovenska 1919–1927 – Inventár*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1963, s. 5.

⁴ BIELIK, František. ref. 3, s. 6.

⁵ BIELIK, František a kol. *Štátny Slovenský ústredný archív. Sprievodca po archívnych fondoch II. Oddelenie kapitalizmu*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1964, s. 22.

⁶ Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska (ďalej MPS), inventárne číslo (ďalej inv. č.) 634, prez. adm. I. 3/bc, škatuľa (ďalej šk.) 357.

ných, vykonávalo dozor pri dodržiavaní pracovných podmienok. Spolu so živnostenskými inšpektorátmi malo dozerat' pri riešení mzdových bojov a štrajkov.⁷

Okrem referátu sociálnej starostlivosti Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska na Slovensku už od roku 1920 pôsobil Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti o mládež so sídlom v Bratislave. Jeho hlavná úloha spočívala v riešení sociálnych problémov detí a mládeže na Slovensku. Vykonával dozor nad štátnymi, mestskými, župnými, cirkevnými a súkromnými ústavmi na Slovensku.⁸ Opieral sa najmä o zákon z roku 1901, článok VIII. a XXI. uhorského zákonníka, podľa ktorého na Slovensku mali opustené deti nárok na výchovu v štátnych domovoch/ústavoch.⁹ Popri týchto dvoch orgánoch štátnej správy zaoberajúcimi sa sociálnou starostlivosťou na Slovensku pôsobili ešte desiatky spolkov a dobročinných organizácií. Pomoc dokonca prichádzala až spoza hraníc Československej republiky, keď sa neraz zapojili do dobročinných akcií Slováci z Ameriky.

Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti

Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti o mládež v Bratislave bol zriadený výnosom Prezídia Ministerstva sociálnej starostlivosti v Prahe zo dňa 18. decembra 1919, číslo 6866/19-I, kde sa mu ukladala povinnosť začatia úradovania na 1. február roku 1920 s odôvodnením odbremenenia plnenia úloh referátu sociálnej starostlivosti Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska o otázky v odbore ochrany mládeže.¹⁰ Takže od 1. februára 1920 sa rozdelili úlohy v oblasti sociálnej starostlivosti na Slovensku medzi dva správne orgány. Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti mal na starosti otázky sociálnej situácie nepľnoletých detí a mládeže na území celej Slovenskej republiky a referát sociálnej starostlivosti Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, ktorý sa v polovici roku 1921 zmenil na Slovenské oddelenie Ministerstva sociálnej starostlivosti, mal na starosti ostatné otázky nezamestnanosti.

Inštruktorát na začiatku svojho úradovania pôsobil ako zložka I. sekcie Ministerstva sociálnej starostlivosti v Prahe. Jeho kompetencie boli skôr charakteru pomocného, kontrolného a poradného. Pri všetkých dôležitých rozhodnutiach a opatreniach bolo potrebné sa obrátiť na rezortné ministerstvo v Prahe. Inštruktorát riadil úradník menovaný Ministerstvom sociálnej starostlivosti v Prahe, ktorý mal titul „inštruktor“.¹¹ Úrad inšpektora bol vedený Emanuelom Karelom Rosolom a neskôr Václavom Suchým. Inštruktor Emanuel Karel Rosol zastával túto funkciu od roku 1919 do roku 1925.¹² Počas tejto doby úrad sídlil v bývalej vládnej budove na Gondovej ulici, na treťom poschodí v kancelárii č. 302.¹³ Václav Suchý vykonával túto funkciu

⁷ SNA, f. Slovenské oddelenie Ministerstva sociálnej starostlivosti (ďalej SOMSS), inv. č. 2, prez., šk. 1. „*Vyhlas'ka Ministerstva sociálnej starostlivosti v Prahe č. 8892/P.*“

⁸ SNA, f. Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti (ďalej IMSS), inv. č. 16, šk. 5. „*Výnos Ministerstva sociálnej starostlivosti č. 12929/A-20 zo dňa 24. 11. 1920.*“

⁹ Uhorský zákonník z roku 1901, čl. VIII. a XXI.

¹⁰ SNA, f. IMSS, inv. č. 1, šk. 1. „*Inštrukcie o pôsobnosti exponovaného inšpektora sociálnej starostlivosti o mládež v Bratislave.*“

¹¹ BIELIK, František a kol. ref. 5, s. 37.

¹² Dostupné na internete : <http://cs.wikipedia.org/wiki/Emanuel_Rosol>

¹³ SNA, f. IMSS, inv. č. 24, šk. 7.

od roku 1926.¹⁴ Účtovné záležitosti Inštruktorátu vybavovala učtáreň rezortného ministerstva a náklady spojené s jeho fungovaním sa hradili zo štátneho rozpočtu Československej republiky, z kreditu, ktorý bol určený na zabezpečenie fungovania štátnych ústavov pre mládež na území Slovenska.¹⁵ Počas neprítomnosti, či práceneschopnosti inštruktora, bol poverený dozorom nad chodom úradu Alexander Braxatoris, vedúci Zemského úradu pre vojnových poškodencov v Bratislave.¹⁶ V úrade okrem inštruktora pôsobilo niekoľko ďalších pracovníkov, medzi ktorých bola práca v tomto úrade nasledovne rozdelená: inštruktor bol zodpovedný za chod úradu, vykonával cenzúru doručených a odoslaných spisov, návrhy na subvenciu úradov, inšpekciu ústavov a rôznych zariadení, propagačné prednášky, tiež mal na starosti osobné záležitosti všetkých štátnych zamestnancov ústavov na Slovensku. Agendu umiestňovania detí do ústavov mal na starosti Vladimír Slavík. Vedenie protokolu, indexu a registratúry mala na starosti Františka Stejskalová. Ostatné pomocné kancelárske práce a expedíciu zabezpečovala Jarmila Krbcová a Jarmila Šulcová. Čistenie miestností úradu, doručovanie listov a drobné kancelárske práce mal na starosti kancelársky sluha Ján Smelý. Počas existencie úradu sa vystriedalo niekoľko kancelárskych pomocníkov, ktorí boli v stave štátnych zamestnancov.¹⁷

Kompetencie inštruktora boli nasledovné:¹⁸

1. Budiť, šíriť a prehľbovať záujem o sociálnu situáciu a starostlivosť o mládež na Slovensku najmä medzi verejnými činiteľmi, ale aj v širších ľudových vrstvách. K tomu mali slúžiť prednášky, kurzy, výstavy a pod.
2. Viest' evidenciu verejných a súkromných humanitných zariadení a zisťovať ich možnosti sociálnej starostlivosti o mládež.
3. Viest' dozor, aby sa medzi zariadeniami a organizáciami na ochranu mládeže uskutočnila účelná deľba práce tak, aby sa vo svojej činnosti dopĺňali a podporovali a v prípade potreby sa združili v organické celky.
4. Starat' sa o to, aby sa zriadili zariadenia sociálnej starostlivosti na miestach, kde bola starostlivosť o mládež veľmi zanedbaná alebo kde sa nevyskytovala vôbec.
5. Kontrolovať činnosť úradov v otázkach právnej ochrany a dohliadať na to, aby táto ochrana bola pre mládež na Slovensku zabezpečená čo najúčinnejšie.
6. Pri doručení žiadosti o štátnu subvenciu¹⁹ mal inštruktor podať svoje vyjadrenie o jej udelení alebo neudelení rezortnému ministerstvu.
7. Vykonávať prehliadky štátnych alebo štátom podporovaných zariadení a ústavov a následne podávať správy o ich činnosti a stave. V prípade zistených nedostatkov mal rezortnému ministerstvu navrhnúť spôsob odstránenia.

¹⁴ Vo fonde sa nenachádza žiadna presná časová zmienka o odchode E. K. Rosola a o nástupe V. Suchého. Vychádzame z datovania dokumentov, na ktorých vystupovali v mene inštruktora.

¹⁵ SNA, f. IMSS, inv. č. 16, šk. 5.

¹⁶ Tamže.

¹⁷ SNA, f. IMSS, inv. č. 16, šk. 5.

¹⁸ SNA, f. IMSS, inv. č. 1, šk. 1. „Inštrukcia zo dňa 18. 12. 1919 vydaná výnosom Ministerstva sociálnej starostlivosti č. 6866/191.“

¹⁹ Subvencia – peňažná výpomoc zo štátnych prostriedkov. IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana. *Slovník cudzích slov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979, s. 830.

V priebehu rokov 1920–1932 sa objavili pochybnosti o účelnosti fungovania tohto úradu, a preto bola 24. januára 1932 inštrukciou č. 16/prez./1932 ustanovená nová náplň práce Inštruktorátu Ministerstva sociálnej starostlivosti.

Podľa tejto inštrukcie sa povinnosti upravili nasledovne:²⁰

- Činnosť štátnej sociálnej starostlivosti o mládež bola vyňatá z jeho kompetencie.
- Mal sa venovať hlavne organizácií dobrovoľnej sociálnej starostlivosti o mládež na Slovensku.
- Mal sa zúčastňovať sa zasadnutí ústredných organizácií sociálnej starostlivosti a Ministerstvo sociálnej starostlivosti v Prahe, následne informovať o dôležitých uzneseniach.
- Akciám ministerstva mal venovať zvýšenú pozornosť, aby boli prevádzané podľa jeho smerníc a intencií.
- Stal sa poradným orgánom Zemskej ústredne pre mládež (ZÚPM) a výkonným orgánom ministerstva.
- Okresnú starostlivosti o mládež (OPM) musel inštruovať po stránke organizačnej i výkonnej.
- Konat prehliadky štátom subvencovaných ústavov.
- O zistených problémoch nemohol prijímať rozhodnutia, ale vždy sa riadil inštrukciou Ministerstva sociálnej starostlivosti.

Inštruktor spolupracoval a mal dozor nad týmito humanitnými inštitúciami:²¹

Detské domovy: Československý štátny detský domov v Košiciach, Československý štátny detský domov v Rimavskej Sobotě, Československý štátny detský domov v Mukačeve, Československý štátny detský domov svätej Alžbety v Bratislave, Detský domov v Modre, Detský domov v Pezinku, Okresné detské domovy.

Sirotince: Československý štátny sirotinec v Slovenskej Lupči, Katolícky sirotinec v Kláštore pod Znievom, Katolícky sirotinec Milosrdných sestier v Banskej Bystrici, Župný sirotinec v Spišskej Novej Vsi, Župný sirotinec v Beckove, Župný sirotinec v Rožňave, Evanjelický sirotinec v Modre, Evanjelický sirotinec v Liptovskom Svätom Mikuláši, Baptistický sirotinec v Čeklísi, Katolícky sirotinec v Trnave, Katolícky sirotinec v Žiline, Sirotinec Československého Červeného kríža v Žiline, Sirotinec Československého Červeného kríža v Prešove, Sirotinec v Košiciach, Sirotinec v Nitre, Sirotinec „Stephanie“ v Leviciach, Sirotinec „Venatium“ v Nemeckom Pravne, Sirotinec „Liker“, Sirotinec „Chewra Kadischowa“ v Levoči, Sirotinec „Haniska“ sestier svätého Kríža, Sirotinec „Jerucham Jossum“ v Bratislave, Evanjelický sirotinec v Rožňave, Diagnostický domov v Bratislave, Sirotinec „Chyžná“, Ústav svätej Márie v Prešove, Katolícky sirotinec v Banskej Bystrici.

Ústavy pre hluchonemé deti: v Dubnici, Kremnici, Jelšave, Komárne, Košiciach, Užhorode, Piargy – domov pre hluchonemých, Škola pre vzdelanie hluchonemých v Bratislave.

Ústavy pre telesne handicapované deti a zariadenia rôzneho charakteru: Blúmov ústav v Plešivci, Československý štátny ústav pre slepcov v Levoči, Remeselný ústav pre slepcov v Levoči, Domov pre mrzáčikov v Slávnici, Ústav pre úchylnú

²⁰ SNA, f. IMSS, inv. č. 7, šk. 1. „Úprava povinností Inštruktora.“

²¹ SNA, f. IMSS, inv. č. 2, šk. 1. – inv. č. 106, šk. 21.

mládež v Sevljuši, Ústav pre pohlavne chorých v Bratislave, Ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Svätom Martine, Ozdravovňa pre dievčatá v Liptovskom Hrádku, Ozdravovňa pre deti a ženy v Lučivnej, Ozdravovňa pre učňov vo Svätom Antone, Ústav pre slepcov v Báhoni, Útulok spolku „Záchrana“ v Bratislave, Útulňa pre dievčatá v Prešove, Ústav pre mládež duševne úchylnú v Petrovanoch, Ústav svätej Zity pre deti opustené a zanedbané v Košiciach, Krajinská dvojročná sociálna škola v Turčianskom Svätom Martine, Spolok pre slepcov v Bratislave, Divízia Československého Červeného Kríža v Bratislave, Divízia Československého Červeného Kríža v Mukačeve, Československý dorastový zbor v Bratislave, Zemská prázdninová starostlivosť v Bratislave, Ústredie ľudovej starostlivosti o mládež v Komárne, Y.W.C.A. (Young Women's Christian Association) v Bratislave, Spolok „Živena“ v Turčianskom Svätom Martine, Spolok „Rodina“ v Bratislave, Spolok „Karita“ v Nitre, Mariánsky ústav v Trnave, Krúžok svätej Anny a Mikuláša v Prešove, Československá Jednota v Prahe VII., Ústredná poradňa povolania v Bratislave, Učňovský útulok v Žiline, Učňovský útulok v Bratislave, Učňovský útulok vo Zvolene, Zemský zväz sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov v Bratislave, Učňovské besiedky v Bratislave, Dorastová organizácia remeselníckych a obchodných spolkov v Turčianskom Svätom Martine.

S týmito zariadeniami bol v neustálom, či už písomnom alebo osobnom kontakte. Prostredníctvom rôznych dotazníkov zisťoval inštruktor stav a nedostatky jednotlivých zariadení. Riešil problémy a žiadosti jednotlivých chovancov, ktoré postupoval na Ministerstvo sociálnej starostlivosti do Prahy. Väčšina žiadostí týchto ústavov a zariadení sa týkala štátnej finančnej podpory, subvencie a tiež hmotnej podpory. V neposlednom rade inštruktorovi prichádzali žiadosti od rodín s nezvládnuteľnou sociálnou situáciou a žiadosťou o to, aby boli ich deti umiestnené do niektorého z vyššie spomenutých zariadení. Pri osobnom kontakte, ktorý vykonával absolvovaním rôznych prehliadok ústavov, spisoval správy o stave jednotlivých zariadení a informoval o danom stave Ministerstvo sociálnej starostlivosti v Prahe.

Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti síce od začiatku svojho vzniku pôsobil ako poradná, kontrolná a pomocná zložka I. sekcie Ministerstva sociálnej starostlivosti v Prahe, postupom času však prešiel pod riadenie Slovenského oddelenia Ministerstva sociálnej starostlivosti, ako úsek pre starostlivosť o mládež na území Slovenska. Mal odbremeniť novovzniknuté Slovenské oddelenie ministerstva sociálnej starostlivosti od starostlivosti o mládež. Slovenské oddelenie sa tak mohlo zamerať na otázky nezamestnanosti. Táto zmena sa previedla k 6. júnu 1921.²²

V roku 1928 sa uskutočnila politicko-správna reorganizácia územia Československej republiky. Nové správne rozdelenie Československa prinieslo Slovensku prvýkrát vlastnú teritoriálnu subjektivitu. Zákomom číslo 125/1927 Z. z. a n. sa zrušili župy na Slovensku a celá Československá republika sa rozdelila na štyri krajiny. Táto reorganizácia mala dopad na viaceré orgány štátnej správy, ktoré postupne zanikli.

Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti aj napriek tomu zotrval v činnosti. Naopak, postihnuté bolo Slovenské oddelenie Ministerstva sociálnej starostlivosti v Bratislave, ktoré zaniklo a Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti sa opätovne podriadil Ministerstvu sociálnej starostlivosti v Prahe.

²² SNA, f. MPS, inv. č. 634, prez. adm. I. 3/bc, šk. 357. „Nariadenie Ministerstva sociálnej starostlivosti č. 8892/P zo dňa 6. júna 1921.“

Ani stanovenie nových kompetencií v roku 1932 inštruktorovi veľmi nepomohlo. „Organizácia dobrovoľnej starostlivosti o mládež sa veľmi nedarila a jeho hlavnou činnosťou zostal iba dozor nad štátom subvencovanými ústavmi. Keďže túto činnosť mohlo Ministerstvo vykonávať aj prostredníctvom iných svojich orgánov, dochádza v roku 1933 k likvidácii Inštruktorátu.“²³ Ministerstvo sociálnej starostlivosti v Prahe vydalo dekrét č. P-3390-8/4 zo dňa 8. apríla 1933, ktorým nariadilo ukončenie existencie úradu dňom 30. júna 1933 a súčasne konštatovalo, že kvôli nepriaznivému zdravotnému stavu inštruktora je potrebné ukončiť činnosť úradu okamžite a jeho záležitosti prešli na Ministerstvo sociálnej starostlivosti.²⁴

II. Archívno-teoretický rozbor

Archívno-teoretický rozbor je zameraný na poukázanie spôsobu spracovania a sprístupnenia fondu Inštruktorátu Ministerstva sociálnej starostlivosti. Spracovanie zahŕňa identifikáciu dokumentov, ich triedenie, usporiadanie, hodnotenie a určenie základných archívnych jednotiek dokumentov.²⁵ Určením týchto základných jednotiek sa finalizuje práca archívára na archívnom fonde. Vedie k vyhotoveniu samotnej archívnej informačnej pomôcky, ktorá je základom na sprístupnenia a využívanie archívneho fondu. Tento proces, proces spracovania a sprístupňovania archívnych fondov v príslušných archívoch patrí medzi najhlavnejšie práce samotných archívárov.²⁶

Tvorba štruktúry archívnych fondov je determinovaná ich pôvodcom a prebieha lineárne od ich pôvodcu v kanceláriách až po archív. Archívotvorivý proces prebieha v dvoch etapách: Prvou je etapa vzniku písomností, spisov, fasciklov, registratúr atď. Je to tzv. aktotvorivý proces. Druhou etapou je vznik organických celkov, t. j. archívnych fondov. Označuje sa ako archivizácia. Je to proces, pri ktorom sa vďaka archivárskej práci premieňa registratúra na archívny fond.²⁷

Vrcholom tejto archivárskej práce je inventarizácia, prípadne katalogizácia a vytvorenie inventára alebo katalógu, ktorá predurčuje vhodné určenie inventárnej, prípadne katalogizačnej jednotky. Fyzický rozsah registratúrnych dokumentov je väčší ako rozsah archívneho fondu, pričom informačný potenciál archívneho fondu je spravidla väčší.

Pri procese spracovania archívneho fondu musí archívár predovšetkým rešpektovať provenienčný princíp a tiež hľadať najoptimálnejší spôsob sprístupnenia pre budúcich bádateľov, ktorí budú do fondu nazerat' a využívat' ho.

Identifikácia archívneho fondu

Archívny fond sa v archíve formuje z celkovej dokumentácie zhromaždenej pôvodcom fondu. Tento celok je zhromaždený nezávisle na jeho množstve, historickej hodnote, mieste uloženia a štruktúre. Možno ho nazvať aj „dokumentačným fondom pôvodcu“, ktorého zvláštnosťou je to, že zahŕňa dokumenty trvalej i dočasnej hod-

²³ WATZKOVÁ, Lenka. *Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti 1920–1933 – Inventár*. Bratislava : Štátny Slovenský ústredný archív, 1968, s. 5.

²⁴ SNA, f. IMSS, inv. č. 8, šk. 1, 71/prez./1933. „*Dekrét Ministerstva sociálnej starostlivosti č. P-3390-8/4 zo dňa 8. apríla 1933.*“

²⁵ BUZINKAYOVÁ, Anna a kol. *Príručka archívára*. Bratislava : PT Servis, 1999, s. 48.

²⁶ BUZINKAYOVÁ, Anna a kol., ref. 25, s. 48.

²⁷ RÁKOŠ, Elo. Štruktúra archívneho fondu. In *SA*, roč. XXVII, 1992, č. 2, s. 4–5.

noty. Dokumentačný fond sa mení na archívny fond hodnotením, triedením, systematizáciou a inventarizáciou.²⁸

Dokumenty archívneho fondu Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti zostávajú z písomností z obdobia rokov 1919 až 1933. Tieto písomnosti boli prevzaté 18. apríla 1954 od Ministerstva sociálnej starostlivosti v Prahe do vtedajšieho Slovenského ústredného archívu v Bratislave (dnes Slovenský národný archív) pod prírastkovým číslom 9 a v rozsahu 23 fasciklov.²⁹

Dokumenty tohto archívneho fondu sú písomnosťami novovekého obdobia. Sú uložené v oddelení nových fondov v Slovenskom národnom archíve v Bratislave na Drotárskej ceste č. 42. Fond je označený značkou IMSS – Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti.

Pri definovaní pôvodcu archívneho fondu treba zohľadniť nasledovné kritériá:³⁰

- a) Na vytvorení archívneho fondu musí mať verejná alebo súkromná organizácia meno a vlastnú právnu subjektivitu založenú na zákone, nariadení, vyhláske a pod.
- b) Presne vymedzené a trvalé kompetencie, definované textom, ktorý má zákonnú alebo nariadenovaciu hodnotu.
- c) Jej postavenie v administratívno-správnej hierarchii musí byť presne vymedzené. Obzvlášť musí byť jasne vymedzená podriadenosť voči inému orgánu vyššej úrovne.
- d) Musí existovať zodpovedný vedúci s právomocou primerane rozhodovať na svojej hierarchickej úrovni a vedieť riešiť záležitosti bez viazania sa na súhlas nadriadeného orgánu.
- e) Vnútorne organizačné členenie musí byť zakotvené v organizačnom poriadku.

Niektorí archivári pridávajú k týmto piatim znakom samostatnosti pôvodcu archívneho fondu ďalšie štyri znaky:³¹ samostatnú spisovú službu, samostatný rozpočet – bilanciu a účet v banke, vlastnú pečať so znakom, hlavičkový listový papier.

Identifikáciu archívneho fondu nám uľahčujú evidenčné pomôcky (pomocné knihy, protokoly, indexy). V prípade fondu Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti sa však nezachovali. Preto nám na identifikáciu príslušnosti dokumentov do archívneho fondu slúži odtlačok prezentačnej pečiatky. Prezentačná pečať sa počas existencie inštitúcie niekoľkokrát zmenila. Inštruktorát používal zvlášť pečať pre evidovanie prezidiálnej agendy a zvlášť pečať pre agendu všeobecnú. Práve z nich sa dozvedáme, že inštitúcia disponovala pôvodnými evidenčnými pomôckami, ktoré sa však v archívnom fonde nezachovali. Pre všeobecnú agendu sa využívala pečať podlhovastého tvaru, slabo ružovej alebo svetlomodrej farby s rozmermi 8,2 × 3,2 cm, obsahovala: nadpis – „*Ministerstvo sociálnej pečlivosti republiky československej v Prahe*“, podnadpis – „*Inštruktor sociálnej pečlivosti o mládež v Bratislave*“. Pod podnadpisom bolo miesto na označenie dátumu prijatia písomnosti – „došlo dňa“, „rok“, pod dátumom prijatia sa nachádzalo číslo jednania – „čís.

²⁸ RÁKOŠ, Elo. Teória archívneho fondu IV. Archívne aspekty (genéza). In *SA*, roč. XXXII, 1997, č. 1, s. 4.

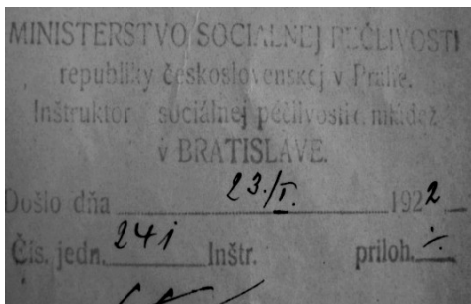
²⁹ Slovenský národný archív, Kniha prírastkov.

³⁰ KARTOUS, P. Rešpektovanie archívneho fondu. In *SA*, roč. XXIX, 1994, č. 1, s. 44–45.

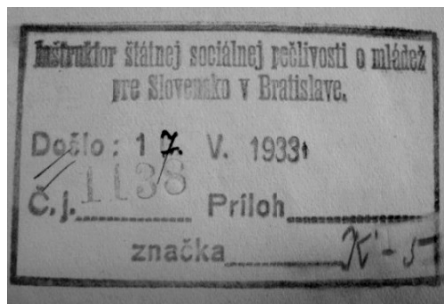
³¹ RÁKOŠ, Elo. ref. 28, s. 5.

jedn.“, ktoré bolo spisu pridelené a za každým číslom jednania sa nachádzala značka „Inštr.“. Ďalej už len označenie počtu príloh (pozri obr. 1).

Od marca 1928 Inštruktorát využíval nový typ prezentačnej pečiatky pre všeobecnú agendu. Bola to pečiatka síce rovnakých rozmerov, avšak modrej farby a ohraničená linkou. Obsahovala nadpis – „*Inštruktor štátnej sociálnej pečlivosti o mládež pre Slovensko v Bratislave.*“ Pod ním bolo miesto na označenie dátumu prijatia – „došlo“, pod dátumom sa nachádzalo miesto na označenie čísla jednania – „č. j.“, ďalej miesto na označenie príloh a registratúrnej značky. Označenie registratúrnej značky využívali sporadicky, aj to je jeden z hlavných dôvodov, prečo sa nám nepodarilo zrekonštruovať registratúrny poriadok (pozri obr. 2).

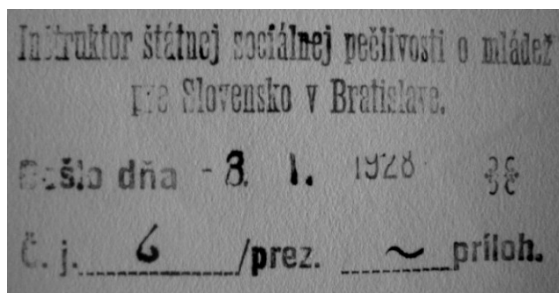

Obr. 1

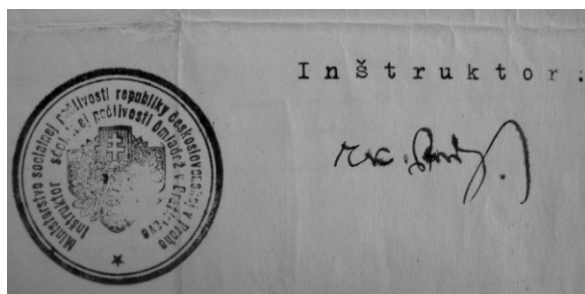
Obr. 2

Prezentačná pečiatka na spisy prezidiálne bola modrej farby obdĺžnikového tvaru. Nachádzal sa na nej nadpis: „*Inštruktor štátnej sociálnej pečlivosti o mládež pre Slovensko v Bratislave.*“ Pod nadpisom bol priestor na zaznamenanie dňa prijatia, ďalej číslo jednania – „č. j./prez.“ a počet príloh (pozri obr. 3).

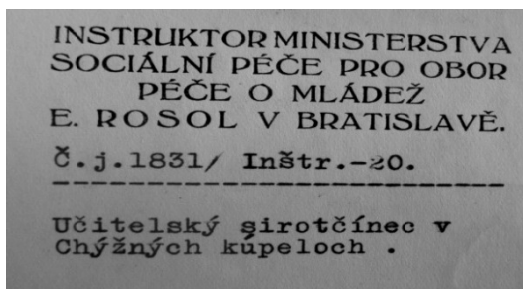
Obr. 3

Ďalším znakom je odtlačok nápisovej pečiatky samotného úradu, ktorá sa zachovala na odpisoch, respektíve neodoslaných origináloch (čistopisoch) vybavovanej agendy. Má priemer 3,4 cm a jej lem je tvorený zdvojenou linkou. Vnútri sa nachádza pečatný obrazec, ktorý je tvorený malým znakom Československej republiky. Okolo neho sa nachádza kruhopis, ktorý začína päťcípou hviezdou v päte pečatného poľa a nachádza sa v dvoch riadkoch: „*Ministerstvo sociálnej pečlivosti republiky československé v Prahe. Inštruktor sociálnej pečlivosti o mládež v Bratislave*“ (pozri obr. 4).

Obr. 4

Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti používal vlastný hlavičkový papier. V ľavom hornom rohu sa nachádzal štvorriadkový názov: „*Inštruktor Ministerstva sociálnej péče pro obor péče o mládež. E. Rosol v Bratislavě.*“ Pod samotným názvom bolo miesto na označenie čísla jednanía/rok a pod ním vždy uvedený predmet spisu (pozri obr. 5).

Obr. 5

Medzi prvými povinnosťami spracovateľa archívneho fondu patrí určenie pôvodcu, to znamená, že treba riešiť otázku, kto je pôvodcom registratúry. V súvislosti s tým je potrebné riešiť aj otázku názvu archívneho fondu, jeho časového vymedzenia a materiálového ohraničenia od iných fondov v archíve. „*Názov fondu má vyjadrovať jeho pôvod, preto sa spravidla zhoduje s názvom pôvodcu fondu, s tým rozdielom, že sa z názvu pôvodcu vypúšťajú všetky nepodstatné časti. Názov fondu sa vyjadruje zásadne v slovenčine.*“³² Titul tohto úradu znel: „*Ministerstvo sociálnej starostlivosti v Prahe. Inštruktor pre odbor sociálnej starostlivosti o mládež na Slovensku.*“ Súčasný názov fondu znie: „*Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti*“. Úrad však používal v prezentačnej pečiatke i na hlavičkovom papieri, ale aj pri vybavovaní agendy a prezentovaní sa pomenovanie „*Inštruktor*“. Inštruktor vo význame úradníka, ktorý stál na čele úradu a riadil ho. (Pre porovnanie pozri archívny fond „*Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska*“ a nie „*Ministerstvo ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska.*“)

³² HORVÁTH, Vladimír a kol. *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*. Bratislava : Archívna správa MV SSR, 1988, s. 35.

Uvedené dôvody sú dostatočné na to, aby bol archívny fond premenovaný zo súčasného názvu „Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti“ na „Inštruktor Ministerstva sociálnej starostlivosti o mládež na Slovensku“. Zmenou názvu by sa spresnilo aj jeho zameranie.

Časového rozpätie fondu býva najčastejšie určené vznikom a zánikom pôvodcu fondu. Niekedy je však časové ohraničenie fondu iné, ako je doba pôsobnosti pôvodcu. Ak sa nezachovali všetky písomnosti daného fondu z celého obdobia jeho existencie, je jeho časový rozsah menší ako doba jeho pôsobenia. Naopak väčší časový rozsah vzniká najčastejšie vtedy, ak pôvodca fondu preberie písomnosti svojho predchodcu, ktoré sa vzťahujú na jeho činnosť. Ak sú to prevzaté písomnosti, ktoré pôvodca fondu prevzal spravidla od svojho právneho predchodcu, prípadne na základe delimitácie, z dôvodov pokračovania vo vybavovaní určitej záležitosti, ktoré spadá do jeho kompetencie, nazývame ich pravými priorami.³³ Spravidla ostávajú vo fonde toho, kto túto záležitosť uzavrel a upozorníme na to pri časovom ohraničení – dátumom v okrúhlej zátvorke ().

V prípade fondu Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti sa pravé priora vyskytujú. Pri Ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska vznikol v roku 1919 referát sociálnej starostlivosti, ktorý fungoval ako jeden zo štrnástich vládnych referátov, ktoré mali napomáhať Ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska pri konsolidovaní pomerov a udržiavaní poriadku v štáte. V roku 1921 sa z referátu sociálnej starostlivosti Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska stalo Slovenské oddelenie Ministerstva sociálnej starostlivosti, kde sa dostali z nezistených príčin aj niektoré písomnosti predchodcu, ktoré sa zaoberali sociálnou starostlivosťou o mládež. Nakoľko svoju existenciu ukončilo Slovenské oddelenie po zriadení Krajinského úradu, tieto písomnosti zaoberajúce sa sociálnou starostlivosťou o mládež sa následne dostali na Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti. Medzi nimi písomnosti aj z roku 1919, ktoré sú jeho pravými priorami.

V inventári vypracovanom Lenkou Watzkovou v roku 1969, tieto priora nie sú spomenuté. Fond je ohraničený rokmi 1920–1933. Podľa správnosti by mal byť fond ohraničený rokmi (1919) 1920–1933.

Časové rozpätie fondov niekedy rozširujú aj nepravé priora, t. j. písomnosti predchodcu odovzdané nástupnej inštitúcii k účelu nahliadnutia, bez pokračovania vo vybavovaní záležitosti.³⁴ Pri časovom ohraničení sa neberú do úvahy.

Triedenie archívneho fondu

„Základným predpokladom správneho pochopenia i využitia archívnych dokumentov je ich zaradenie do archívnych fondov, čiže do celkov, do ktorých už pri svojom vzniku organicky patrili. Uplatnenie tejto zásady v praxi nazývame dodržiavaním provenienčného princípu.“³⁵

Archívny fond je teda súbor vybraných dokumentov a iných vybraných archívnych písomností z činnosti inštitúcie, korporácie alebo organizácie, tak isto ako aj písomností z hospodárskej, politickej či vedeckej alebo verejnej činnosti jednotlivca, rodiny alebo rodu pre správne, prevádzkové alebo vedecké účely. Archívne doku-

³³ HORVÁTH, Vladimír a kol. ref. 32, s. 36.

³⁴ ČECHOVÁ, Gabriela a kol. *Archivní příručka*. Praha : Archivní správa MV ČSR, 1971, s. 131.

³⁵ HORVÁTH, Vladimír a kol. ref. 32, s. 34.

menty usporiadané do týchto súborov, čiže do fondov považujeme za roztriedené.³⁶ Archívny fond Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti bol prvýkrát spracovaný v roku 1956. Už pri prvotnom spracovaní spracovateľ zistil, že sa nezachovala kompletná registratúra pôvodcu, čo zrejme spôsobil aj fakt, že v roku 1933 pri rušení Inštruktorátu, časť agendy prešla na Ministerstvo sociálnej starostlivosti v Prahe a časť agendy prevzali iné inštitúcie na Slovensku zaoberajúce sa sociálnou starostlivosťou o mládež. Z uvedeného nám vyplýva, že v dôsledku pokračovania vo vybavovaní príslušných agend, si nástupcovia jednoducho vybrali niektoré spisy z pôvodnej registratúry.

Druhé spracovanie (prepracovanie) archívneho fondu sa uskutočnilo v roku 1969.

Po prezretí archívneho fondu sme dospeli k záveru, že práce spojené s triedením archívnych dokumentov vykonali predchádzajúci spracovatelia, nakoľko sme nenašli dokumenty, ktoré by patrili do iných archívnych fondov. Práve naopak do fondu pribudli dokumenty v rozsahu 0,125 bm (1 škatuľa) vytriedené pri spracúvaní iných archívnych fondov z obdobia rokov 1918–1938.³⁷

Údaje o prvom spracovaní sa rozchádzajú. Na tomto mieste poznamenávame, že existuje rozpor v datovaní pôvodnej pomôcky – dočasného inventára. V sprievodcovi po archívnych fondoch II.³⁸ je uvedený rok vzniku dočasného inventára 1953, súčasná spracovateľka fondu Lenka Watzková však uvádza rok 1956. My sa prikláňame k roku 1956, nakoľko vychádzame z toho, že súčasná spracovateľka musela s dočasným inventárom pracovať pri prepracovávaní fondu a tak ho aj musela dobre poznať.

V súčasnosti má archívny fond Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti 2,75 bm archívnych dokumentov z rokov 1919–1933.

Usporiadovanie

Usporiadovanie, čiže systematizácia archívnych dokumentov, je zaraďovanie dokumentov vo vnútri archívneho fondu. Systematizácie archívnych dokumentov sa v archívnom fonde môže realizovať dvoma spôsobmi:³⁹ členením väčších fondových jednotiek na menšie alebo sčelovaním menších archívnych jednotiek do väčších celkov. Systematizácia archívnych dokumentov je náročná odborná práca, ktorá si vyžaduje dôkladnú prípravu. Náročné štúdium dejín pôvodcu, analýzu spisovej služby pôvodcu a analýzu registratúry. Na tomto základe poznatkov a analýz archivár vypracúva koncepciu spracovania a sprístupnenia, čoho výsledkom je schéma štruktúry fondu a štruktúry inventára.⁴⁰

Archívne dokumenty sa vo fonde zaraďujú buď podľa jestvujúcej alebo dodatočne vytvorenej usporiadovacej schémy. Archivári uplatňujú 6 základných usporiadovacích schém:

1. štruktúrno-chronologickú schému
2. chronologicko-štruktúrnu schému
3. funkčno-chronologickú schému
4. odvetvovo-chronologickú schému

³⁶ HORVÁTH, Vladimír a kol. ref. 32, s. 35.

³⁷ Neexistuje žiadny údaj, kedy a z akých fondov boli tieto dokumenty vytriedené.

³⁸ BIELIK, František a kol. ref. 5, s. 38.

³⁹ RÁKOŠ, Elo. ref. 28, s. 5–6.

⁴⁰ RÁKOŠ, Elo. ref. 28, s. 6.

5. diplomaticko-chronologickú schému
6. registratúrnu schému

Ďalšie schémy sú rôzne varianty predošlých a vedú k tzv. pertinenčnému vnútrofondovému princípu.

„Po rozčlenení fondu do základných skupín je možné ho členiť na ďalšie chronologické, registratúrne a iné podskupiny až po rovinu, v ktorej je už možné jednotlivé dokumenty usporadúvať (numericky, chronologicky, abecedne, prípadne kombinovaním viacerých hľadísk).“⁴¹ Spracovateľka fond Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti komplexne usporiadala do dvoch fondových oddelení:

- A. Prezidiálne spisy
- B. Spisy všeobecnej agendy

Písomnosti prezidiálnej agendy sú usporiadané chronologicko-numericky, bez ohľadu na vecné hľadisko, to znamená, že spisy sú zoradené podľa ročníkov a v nich sú dokumenty usporiadané od najnižšieho po najvyššie pridelené číslo spisu, tak ako boli evidované. Prezidiálne písomnosti sa zachovali veľmi nekompletné. Zachovali sa iba ročníky 1920, 1924, 1928–1933 a v nich minimálny počet dokumentov. Napríklad ročník 1928 tvoria iba dva spisy. Všetky písomnosti sú uložené iba v jednej škatuli. Zrejme vzhľadom na ich malé množstvo sa ponechalo pôvodné numerické uloženie archívnych dokumentov.

Všeobecná agenda prešla už u pôvodcu viacerými manipulačnými a registratúrny-mi zmenami. Z nich ako najvhodnejší sa javil systém z roku 1929, podľa ktorého sa spisy mali ukladať do týchto vecných skupín:⁴²

1. tlačové správy
2. organizačné záležitosti
3. starostlivosť o dieťa
4. starostlivosť o dorast
5. ochranná starostlivosť o mládež
6. štatistika
7. štátne detské domovy
8. opustené deti
9. sirotince
10. štátne ústavy pre hluchých
11. rozličné ústavy
12. zbierky a príspevky
13. spolky
14. subvencie
15. rozličné

Tento systém vecného členenia registratúry, podobne ako i predchádzajúce spôsoby označovania pomocou veľkých písmen abecedy a arabských čísiel (E1 až T46), sa zrejme dôsledne nedodržiaval. Respektíve dochované dokumenty neboli patrične označované registratúrny-mi znakmi. Okrem toho boli dokumenty natoľko rozhádzané a zmiešané, že ani pri prvom usporiadaní v roku 1956 sa nenašli žiadne stopy ani

⁴¹ HORVÁTH, Vladimír a kol. ref. 32, s. 44.

⁴² WATZKOVÁ, Lenka. ref. 23, s. 6.

po jednom zvolenom registratúrnom systéme pôvodcu. Preto sa nedala rekonštruovať pôvodná registratúra pôvodcu. Pri prvom sprístupňovaní archívneho fondu v roku 1956 sa zvolilo usporiadanie dokumentov iba do štyroch vecných skupín bez ohľadu na roky ich vzniku. Usporiadaním vznikli tieto štyri skupiny:⁴³

- A. Organizačné záležitosti
- B. Činnosť sociálnych inštitúcií
- C. Československý Červený kríž a internáty
- D. Činnosť inštitúcií pre telesne i duševne chybnú mládež

Pri systematizácii archívnych dokumentov v roku 1969 spracovateľka Lenka Watzková zistila, že rôznorodosť kompetencií úradu inštruktora sa dá zachytiť špecifickejšou usporadovacou schémou. Za východisko pri novom usporiadaní archívnych dokumentov brala do úvahy vecný charakter písomností a jednotlivé úseky činnosti inštruktora.

Všeobecnú agendu písomností usporiadala podľa ročníkov a v ich rámci do 9 vecných skupín:⁴⁴

- A. Organizačné záležitosti
- B. Starostlivosť o mládež
- C. Detské domovy a útulky
- D. Ústavy pre telesne chybnú mládež
- E. Ústavy pre duševne chybnú mládež
- F. Spolky zaoberajúce sa starostlivosťou o mládež
- G. Finančné záležitosti
- H. Tlačové správy
- I. Rozličné

Po podrobnom skúmaní archívnych dokumentov fondu a systéme ich usporiadania, sme prišli k záveru, že archívny fond možno usporiadať iným, prehľadnejším spôsobom a vytvoriť jeho novú štruktúru.

Pre usporiadanie prezidiálnej agendy a aj spisov všeobecnej agendy navrhujeme systém vhodnejší pre celkovú orientáciu vo fonde. Pre usporiadanie písomností prezidiálnej a aj všeobecnej agendy navrhujeme pôvodné členenie archívneho fondu na dve fondové oddelenia.

Pertinenčným princípom usporiadania archívnych dokumentov by sa nečlenené série spisov s rôznym obsahom zmenili na systém vecných skupín. Každú takúto skupinu by tvorili dokumenty s príbuzným obsahom za všetky existujúce ročníky. Náš návrh spočíva v takýchto zmenách:

Prezidiálna agenda

1. Prezidiálna agenda

- 1.1. Organizačné záležitosti Inštruktórátu
- 1.2. Personálne záležitosti
- 1.3. Finančné záležitosti
- 1.4. Rôzne

⁴³ WATZKOVÁ, Lenka. ref. 23, s. 7.

⁴⁴ WATZKOVÁ, Lenka. ref. 23, s. 7–8.

1.1. Organizačné záležitosti Inštruktora

V tejto skupine prezidiálnych spisov by sa nachádzali dokumenty týkajúce sa existencie a vedenia Inštruktórátu Ministerstva sociálnej starostlivosti v Bratislave, ako zriadenie Inštruktórátu Ministerstva sociálnej starostlivosti v Bratislave, inštrukcie pre jeho činnosť a náplň práce, rozvrh práce, spisový plán kancelárie, pridelenie priestorov, plán kancelárskych miestností, inventár inštitúcie, označenie telefónnej stanice v zozname, úprava úradných hodín, správy o činnosti úradu pre Ministerstvo sociálnej starostlivosti, obežníky vydané Ministerstvom sociálnej starostlivosti, vzorky pečiatok používané na úrade, spisový materiál týkajúci sa likvidácie Inštruktórátu.

1.2. Personálne záležitosti

Do tejto skupiny by sme zaradili všetky spisy týkajúce sa personálnych záležitostí zamestnancov Inštruktórátu. Osobné záležitosti zamestnancov – osobné a kvalifikačné výkazy zamestnancov, žiadosti o prijatie do zamestnania, menovacie dekréty zamestnancov, žiadosť o udelenie dovolenky, kvalifikačný popis zamestnancov, sociálna starostlivosť o zamestnancov – Liečebný fond a nemocenské poistenie.

1.3. Finančné záležitosti

Nachádzali by sa tu rozpočty, cestovný paušál, technické záležitosti úradu (poplatky za používanie telefónu, pošta), výpoveď nájomných zmlúv, výkaz príjmov a zostatkov.

1.4. Rôzne

Ústrižky z novin – články týkajúce sa sociálnej starostlivosti (Slovenský denník, Národné noviny, Tagblatt), zoznam opatrovní a materských škôl na Slovensku vyhotovený k roku 1919.

Všeobecná agenda

2. Všeobecná agenda

Rovnako pre usporiadanie spisov všeobecnej agendy by bolo vhodné zvoliť iný, špecifickejší systém. Pri pôvodnom usporadovaní sa bral predovšetkým zreteľ na rôznorodosť kompetencií úradu. Za východisko sa brali do úvahy jednotlivé úseky činnosti Inštruktórátu. Všeobecná agenda, ako už bolo spomenuté, bola rozdelená do 9 vecných skupín. Podľa nášho názoru je toto členenie zbytočne podrobné. Niektoré skupiny dokumentov možno spojiť vzhľadom na vecnú príbuznosť. Navrhujeme zredukovať množstvo vecných skupín nasledovne:

- 2.1. Organizačné záležitosti
- 2.2. Činnosť sociálnych inštitúcií – detské domovy, sirotince, spolky, internáty
- 2.3. Činnosť inštitúcií pre telesne i duševne handicapovanú mládež
- 2.4. Spolupráca s Československým Červeným krížom
- 2.5. Finančné záležitosti
- 2.6. Tlačové správy
- 2.7. Rôzne

V rámci každej skupiny by sme dokumenty zoradili tak ako boli pôvodne, t. j. chronologicko-numericky.

2.1. Organizačné záležitosti

V tejto skupine by sa nachádzali dokumenty týkajúce sa organizačných záležitostí Inštruktorátu Ministerstva sociálnej starostlivosti – výkazy práce, rôzne organizačné opatrenia, záležitosti zamestnancov úradu, ako aj personálne záležitosti v ústavoch právne podliehajúcich do jeho kompetencie. Tiež by sme sem zaradili obežníky a ministerské nariadenia vydané Ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska, Ministerstvom vnútra, Ministerstvom sociálnej starostlivosti v Prahe, týkajúce sa záležitostí sociálnej starostlivosti a správnych záležitostí Inštruktorátu.

2.2. Činnosť sociálnych inštitúcií – detské domovy, sirotince, spolky, internáty

Do tejto vecnej skupiny by sa začlenil spisový materiál z pôvodných troch vecne príbuzných skupín. Skupiny B. Starostlivosť o mládež, C. Detské domovy a útulky, F. Spolky zaoberajúce sa starostlivosťou o mládež. Takto by vznikla jedna veľká vecná skupina, ktorá by celkovo priblížila problematiku činnosti sociálnych inštitúcií zaoberajúcich sa o deti a mládež na Slovensku. Nachádzali by sa tu dokumenty zaoberajúce sa starostlivosťou o opustené a choré deti, dobročinné akcie pre podporovanie opustených detí, umiestňovanie nezaopatrených detí do ústavov, zoznamy nemanželských a osirelých detí v cudzej opatere, spisový materiál o riešení otázok umiestňovania učňov, správy o prázdninových kolóniách pre deti v cudzine, správy inštruktora o prehliadkach mládežníckych zariadení, o kontrolách v učňovských besiedkach, spisový materiál týkajúci sa záležitostí detských domovov, ústavov, sirotincov, umiestňovanie opustených detí do týchto zariadení, pomery v týchto zariadeniach, prehľad chovancov, mesačné správy o chovancoch, personálne záležitosti zamestnancov ústavov, poskytovanie pomoci pre detské domovy a sirotince (strava, ošatenie), zoznam detských domovov a sirotincov v jednotlivých župách, spisový materiál o jednotlivých detských domovoch, inštitúcie zaoberajúce sa starostlivosťou o osirelých, opustených alebo zanedbaných, pokyny pre ústavy o podávaní štatistických výkazov, štatúty spolkov zaoberajúcich sa starostlivosťou o mládež, pozvánky na schôdze spolkov, zakladanie spolkov, zápisnice zo zasadania spolkov, smernice spolkov, výročné správy o činnosti spolkov, obežníky ústavov, záznamy o prehliadke spolkov. Z existujúcej skupiny A. *Organizačné záležitosti* by sa vyňali dokumenty týkajúce sa zabezpečenia budov a zámkov pre humanitné účely, dotazníková akcia o stave humanitných ústavov, správy o sociálnych pomeroch na Slovensku, hlásenia o činnosti spolkov zaoberajúcich sa starostlivosťou o mládež, správy župných a okresných úradov o starostlivosti o opustené a zanedbané deti vo veľkých mestách a začlenili by sa do tejto nami navrhovanej skupiny 2.2. *Činnosť sociálnych inštitúcií – detské domovy, sirotince, spolky, internáty*. Zo spomínaných troch spojených skupín B, C, F by sa vyčlenil všetok archívny materiál, ktorý sa týka spolupráce s Československým Červeným krížom. Ten by spolu s ďalšími písomnosťami tvorili ďalšiu nami navrhovanú vecnú skupinu 2.4. *Spolupráca s Československým Červeným krížom*.

2.3. Činnosť inštitúcií pre telesne i duševne handicapovanú mládež

Túto skupinu by sme vytvorili tak, že by sme spojili dve samostatne stojace skupiny – D. *Ústavy pre telesne chybnú mládež* a E. *Ústavy pre duševne chybnú mládež*. Existujúci výraz „chybnú“ v názvoch oboch vecných skupín by sme nahradili slovom „handicapované“. V tejto skupine by sa nachádzali žiadosti o umiestnenie telesne handicapovaných detí do ústavného opatrovania, hospodárske záležitosti ústavov pre telesne i duševne handicapovanú mládež, spisy o kompetenčnom spore medzi Minis-

terstvom verejného zdravotníctva a Ministerstvom sociálnej starostlivosti v záležitostiach správy ústavov pre telesne handicapovanú mládež, spisový materiál týkajúci sa starostlivosti o slepých a ich umiestňovanie do ústavného opatrenia, zaberanie budov pre výchovu mrzáčikov, organizačné štatúty ústavov, obhliadky týchto ústavov inštruktorom; výročné správy o stave ústavov, spisový materiál týkajúci sa záležitostí ústavov pre slabomyselných, žiadosti o prijatie do ústavov, návrh na reorganizáciu štátnych polepšovni, hospodárske záležitosti ústavov, spisový materiál o zriadení ústavu pre pohlavne choré a mravne narušené ženy.

2.4. Spolupráca s Československým Červeným krížom

Túto skupinu by tvorili spisy týkajúce sa výhradne Československého Červeného kríža a správy o činnosti detských zdravotníckych staníc Červeného Kríža na Slovensku.

2.5. Finančné záležitosti

Do tejto skupiny spisov by sme zaradili všetky finančné záležitosti ústavov a internátov pre telesne a duševne handicapovanú mládež na Slovensku, žiadosti o udelenie štátnych subvencií, príspevky na ústavné opatrovanie detí a ich hradenie, výťah zo štátneho rozpočtu Ministerstva sociálnej starostlivosti, týkajúci sa starostlivosti o mládež, výplaty ošetrovacích trov pri premiestňovaní chovancov, schvaľovanie rozpočtov sociálnych inštitúcií, subvencie Ministerstva sociálnej starostlivosti poskytnuté na Slovensku, rozpočtové záležitosti rozličných sociálnych inštitúcií.

2.6. Tlačové správy

Vecnú skupinu by tvorili články z časopisov na tému sociálnej starostlivosti o mládež vo forme výstrižkov z novín Grenzbote, Karpathen, Post, Pressburger Zeitung, Slovenský denník, Lidové noviny, Robotnícke noviny, Prager Tagblatt.

2.7. Rôzne

Do tejto skupiny by sa zaradili ostatné archívne dokumenty, ktorým by nezodpovedala žiadna zo šiestich predošlých vecných skupín.

Návrh nového usporiadania archívneho fondu Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti je na obr. 6.

Inventarizácia

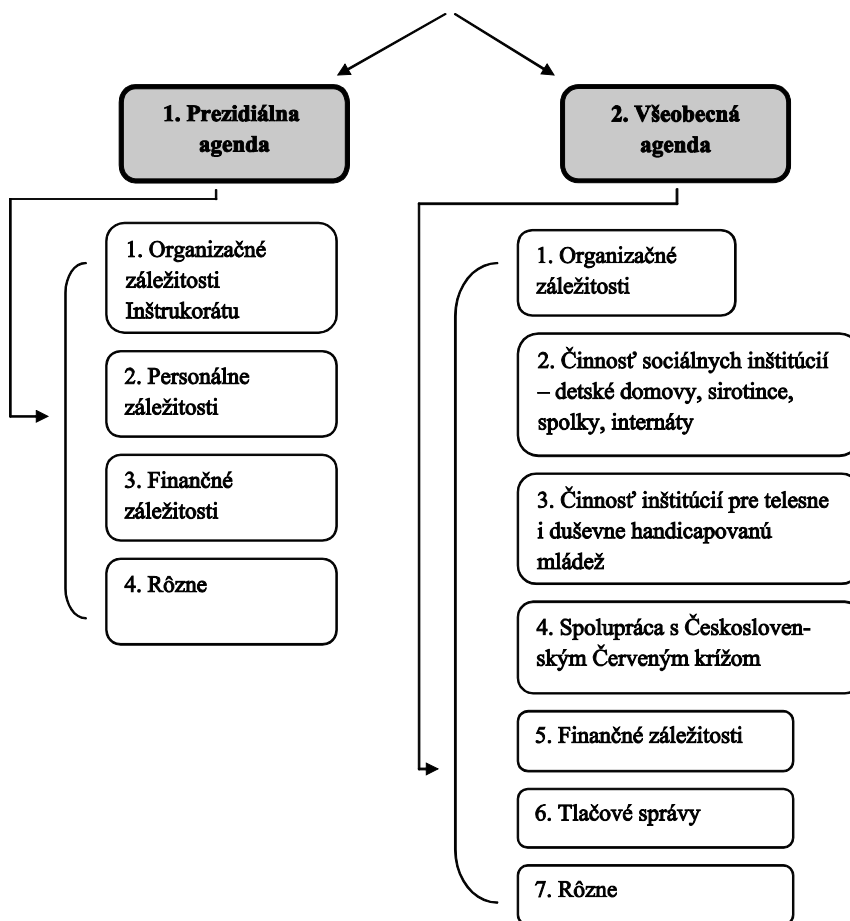
Úlohou inventára na jednej strane je číselne zachytiť množstvo písomností archívu alebo jeho jednotlivých častí a tým pomáhať evidovať materiál, na druhej napomôcť orientácii pri práci pracovníkov archívu i bádateľov.⁴⁵ Inventárna jednotka patrí k významným archívnym kategóriám a vo vzťahu k fondu je jeho najmenšou organickou jednotkou a základnou stavebnou zložkou.

Inventárnou jednotkou môže byť jednotlivina alebo súbor dokumentov rovnakého alebo príbuzného obsahu, ktorý má svoj samostatný význam. Vo vzťahu k dokumentom fondu je s nimi totožná alebo väčšia ako archívny dokument, najmä v prípade spisov.⁴⁶

⁴⁵ BORSA, Iván. Niekoľko aktuálnych otázok o sprístupňovaní archívneho materiálu. In *Sborník archivních prací*, roč. VI, 1956, č. 1, s. 229.

⁴⁶ RÁKOŠ, Elo. Teória archívneho fondu V. In *SA*, roč. XXXII, 1997, č. 2, s. 16.

Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti

Obr. 6 Návrh nového usporiadania fondu

Pri súčasnom spracovaní fondu sú písomnosti rozdelené do dvoch fondových oddelení. Prvú tvorí prezidiálna agenda. Je usporiadaná chronologicky. Inventárnu jednotku tvoria písomnosti za jeden rok. Písomnosti nie sú zachované kompletne, časť ročníkov (1921, 1922, 1923, 1925, 1926, 1927) chýba.

Druhú skupinu tvorí všeobecná agenda. Je rozdelená chronologicky podľa ročníkov a v ich rámci do 9 vecných skupín. V rámci skupín sú písomnosti usporiadané prevažne numericke. Inventárnu jednotku tvorí skupina spisov príbuzného obsahu. Takéto usporiadanie fondu spracovateľka Lenka Watzková zachytila v roku 1969 inventárom, ktorý obsahuje 106 inventárnych jednotiek. Vzhľadom na obdobie, v ktorom archívna pomôcka – inventár vznikla, môžeme konštatovať, že v podstate spĺňa požiadavky evidencie archívnych dokumentov a umožňuje bádateľovi vyhľadávať archívne dokumenty k téme sociálna starostlivosť o mládež.

Od tohto spracovania fondu však uplynula istá doba. Okrem toho do fondu pribudli dokumenty v rozsahu 0,125 bm (1 škatuľa) vytriedené pri spracúvaní iných

archívnych fondov z obdobia rokov 1918–1938. Inventárom však už nie sú podchyténé. A preto by bolo potrebné tieto dokumenty zaradiť do štruktúry archívneho fondu a spracovať ich do archívnej pomôcky. Napokon aj poznatky z archívnej teórie o spracúvaní a sprístupňovaní archívnych fondov sa prehĺbili. Aj toto sú dôvody, ktoré nás viedli k návrhu na nové sprístupnenie archívneho fondu.

Po vypracovaní nášho návrhu novej štruktúry archívneho fondu Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti sme vytvorili základ pre vyhotovenie nového súpisu inventárnych jednotiek fondu a novej archívnej pomôcky, inventára.

Inventárnu jednotku prezidiálnej agendy by tvorila skupina dokumentov podobného vecného obsahu za všetky existujúce ročníky. Inventárnu jednotku všeobecnej agendy by tvoril súbor archívnych dokumentov jednej vecnej skupiny za rok.

V prípade akceptovania nového usporiadania a vypracovaní nového inventára by fond tvorilo 89 inventárnych jednotiek a bol by uložený v 22 archívnych škatuliach.

III. Diplomatický rozbor

Cieľom diplomatického rozboru je podať prehľad o druhoch a typoch písomností, ktoré vydával a prijímal pôvodca archívneho fondu, v našom prípade Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti. Skúmajú sa okolnosti vzniku jednotlivých písomností, ich systematizácia vo fonde a funkcia jednotlivých typov.⁴⁷

Súčasťou diplomatického rozboru je opis vonkajších a vnútorných znakov písomností fondu. Pre spoznanie vonkajších znakov je potrebné si všimnúť formu a veľkosť písomností, látku, písmo, linkovanie, overovacie znaky, zloženie a vonkajšie zachovanie.⁴⁸ Vnútornými znakmi sú skladba, reč a štýl.⁴⁹ Skúmaním všetkých týchto znakov možno posúdiť hodnovernosť písomností.

Archívne dokumenty, ktoré sa nachádzajú v Slovenskom národnom archíve vo fonde Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti, sa vyznačujú spoločnými vonkajšími i vnútornými znakmi. Písacou látkou je papier rôznych rozmerov, druhov a farieb. Najčastejšie sa vyskytujúci rozmer papiera je formát A4. Za ním nasledujú formáty A5 a A3. Formát A3 sa používal najčastejšie na výkaz práce úradu alebo pre výkazy práce zamestnancov.⁵⁰ Vo fonde sa tiež vyskytujú dokumenty rôznych nešpecifikovaných formátov – vizitky alebo výstrižky z novín.⁵¹

Na farbe papiera sa najlepšie odráža vek archívnych dokumentov. Papier bol pôvodne bielej farby. Prevažná väčšina je dnes už zažltnutá. Vo fonde sa nachádza aj niekoľko dokumentov, ktoré sú vyhotovené na červenom, zelenom alebo modrom papieri. Zväčša sú to pozvánky na rozličné podujatia a akcie, prípadne letáky alebo šeky.

Ak máme posúdiť odlišnosť papiera podľa hrúbky, Inštruktorát najviac používal normovaný kancelársky papier a tenký priekleповý papier pre písacie stroje. Osobitnú skupinu tvorí technická dokumentácia. Je vypracovaná na výkresovom papieri.⁵² Dokumenty sú najčastejšie vyhotovené pomocou písacieho stroja, niektoré pomocou

⁴⁷ HORVÁTH, Vladimír a kol. ref. 32, s. 54.

⁴⁸ LEHOTSKÁ, Darina. *Príručka diplomatiky*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972, s. 105.

⁴⁹ ČECHOVÁ, Gabriela a kol. ref. 34, s. 33.

⁵⁰ SNA, f. IMSS, inv. č. šk. 1.

⁵¹ SNA, f. IMSS, inv. č. 91, šk. 18.

⁵² SNA, f. IMSS, inv. č. 10, šk. 3.

dobovej tlačiarenskej techniky – rotaprintu a cyklostylu.⁵³ Nezanedbateľná časť je vo forme rukopisov. Je to v prípade konceptov úradných listov, tiež pri vpisovaní rôznych poznámok, rukou písaných žiadostí, žiadostí o subvenciu a pod.⁵⁴

Inštruktorát používal na písanie výhradne čiernej atrament. Rukopisné dokumenty, ktoré úrad prijímal, boli zväčša napísané atramentom modrej farby. Pri niektorých druhoch písomností sa používali predtlačené tabuľky, do ktorých sa údaje vpisovali ručne alebo strojom. V nich používali zväčša ceruzku čiernej farby.

Jazykom archívnych dokumentov je v prevažnej miere slovenčina. Časť dokumentov je v češtine, pretože Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti komunikoval s Ministerstvom sociálnej starostlivosti v Prahe. Zanedbateľnú časť tvoria dokumenty písané v jazyku nemeckom i maďarskom.

Inštruktorát používal vlastný hlavičkový papier, ktorý sme už v predošlej časti podrobne popisali.

Vo fonde sa stretávame s množstvom rozmanitých odtlačkov pečiatok. Patria rôznym sociálnym a humanitným organizáciám nielen zo Slovenska, ale i z okolitých krajín. Odtlačky pečiatok majú rôzne farby, tvary a rozmery.

Z hľadiska formy zachovania archívnych dokumentov sa v tomto fonde nachádzajú koncepty, originály a kópie.⁵⁵

Koncept alebo aj nečistopis je náčrt textu, na ktorom sa môžu robiť rôzne ďalšie úpravy. Dá sa na ňom opravovať, prečiarkovať, škrtať text a pod. Podľa týchto znakov ho možno odlišiť od originálu. „*Koncept nie je spečatený, nemá teda právnu silu. Je nám však neraz cenným historickým svedectvom tam, kde sa nezachoval originál*“.⁵⁶

Druhým stupňom vyhotovenia dokumentu je čistopis, čiže originál. Originál možno spoznať tak, že je napísaný úhladne, bez akýchkoľvek opráv riadne podpísaný a opatrený odtlačkom pečiatky. Originál sa vyskytuje hlavne u prijímateľa.

Tretím stupňom vyhotovenia je kópia, odpis. Môže zostať u odosielateľa ako evidenciu, tak aj u prijímateľa na ochranu originálu. Právnu silu kópia nemá kvôli absencii pečiatky. Žiaden odpis nemôže nahradiť originál.⁵⁷ Vo fonde sa nachádza veľké množstvo konceptov a odpisov. Vlastné originály sa vyskytujú iba zriedka, zväčša ide o neodoslané písomnosti vybavovanej agendy. Originálmi vo fonde sú prijaté písomnosti.

Vo fonde sa z hľadiska diplomatickej klasifikácie môžeme stretnúť s týmito diplomatickými kategóriami:

- listiny
- listy
- spisy
- správy
- účtovné písomnosti

⁵³ Typ maloformátového rozmnožovacieho stroja. IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana. ref. 19, s. 768.

⁵⁴ SNA, f. IMSS, inv. č. 10, šk. 3.

⁵⁵ LEHOTSKÁ, Darina. ref. 48, s. 80.

⁵⁶ Tamže.

⁵⁷ LEHOTSKÁ, Darina. ref. 48, s. 81.

Okrem týchto diplomatických kategórií sa vo fonde vyskytuje aj iný dokumentačný materiál písomného i nepísomného charakteru: technická dokumentácia, štatistiky, fotografie a pohľadnice.

Listiny

Listina je písomné svedectvo o právnom pokonaní, čo určuje aj jej obsahovú náplň. Zachováva formálne náležitosti, ktoré jej dávajú právnu silu a záväznosť. Len veľmi ojedinele je svedectvom inej povahy.⁵⁸ Do kategórie listiny možno zaradiť tieto druhy písomností, ktoré sa nachádzajú vo fonde Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti:

- dekréty
- zápisnice
- zmluvy
- stanovy
- rodné listy

Dekréty

Dekrét je všeobecný právny predpis vydaný orgánom výkonnej moci. Väčšinou ide o poverovaciu alebo ustanovovaciu listinu (napr. menovací dekrét).⁵⁹

V tomto fonde sa nachádzajú väčšinou menovacie dekréty, ustanovujúce jednotlivé osoby do zamestnania Inštruktorátu Ministerstva sociálnej starostlivosti. Nachádzajú sa tu tiež platové dekréty, ktoré rozhodujú o výške poberaného mesačného platu zamestnancov. Ďalším druhom dekrétu vyskytujúceho sa vo fonde je dekrét od Ministerstva sociálnej starostlivosti v Prahe o vzniku, pôsobení, úlohách a zániku Inštruktorátu Ministerstva sociálnej starostlivosti.⁶⁰

Dekréty sa zachovali v rôznych podobách, všetky majú rovnakú skladbu. Názov úradu, ktorým bol dekrét vydaný, jeho číslo, predmet, prijímateľ a jeho samotný obsah. Zachovali sa však iba odpisy čistopisov alebo koncepty, či kópie.

Zápisnice

„Zápisnica (protokol, zápis) je záznamom o priebehu schôdze alebo nejakého konania.“⁶¹ Zápisnice nachádzajúce sa vo fonde Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti majú rovnakú skladbu. Zápisnica je označená nadpisom „zápisnica“ alebo „protokol“, za týmto označením sa uvádza miesto konania zasadnutia alebo schôdze. Nasleduje uvedenie príležitosti konania zasadnutia. Pod týmito údajmi je uvedený zoznam osôb všetkých prítomných strán schôdze. Nasleduje text priebehu samotnej schôdze alebo konania a záverečné uznesenie. Na konci zápisnice sa nachádzajú podpisy všetkých zúčastnených osôb, miesto konania a v neposlednom rade odťahok pečiatky inštitúcie, kde sa zápisnica spísala. Obvykle sú zápisnice spísané v sociálnych a humanitných zariadeniach a ústavoch.

⁵⁸ LEHOTSKÁ, Darina. *Základné diplomatické kategórie*. Bratislava : UK Bratislava, 1988, s. 102.

⁵⁹ IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana. ref. 19, s. 192.

⁶⁰ SNA, f. IMSS, inv. č. 1 – 8, šk. 1.

⁶¹ PECIAR, Štefan. *Slovník slovenského jazyka V*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1965, s. 497.

Zmluvy

„Zmluva je najobvyklejším a najtypickejším právnym úkonom, spočíva na vzájomných a obsahovo zhodných prejavoch vôle dvoch alebo viacerých strán, smerujúcich ku vzniku, zmene, zaisteniu alebo zániku tých práv a povinností, ktoré právne predpisy s takýmito prejavmi spájajú. Na rozdiel od jednostranného právneho úkonu, pri ktorom je potrebné prejsť vôľu len jednej strany, pri zmluve sa vyžaduje prejav vôle aspoň dvoch zmluvných strán.“⁶²

Obsah zmluvy tvoria strany podľa svojich potrieb, ktorý uvádzajú do súladu v priebehu vyjednávania. Vo fonde Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti sa nachádza len niekoľko zmlúv. Väčšinou sa jedná o nájomné zmluvy, na základe ktorých sú Inštruktorátu Ministerstva sociálnej starostlivosti pridelené priestory pre fungovanie úradu.

Stanovy

Stanovy sú písomné dokumenty, ktoré obsahujú organizačnú úpravu organizácií. V tomto fonde predovšetkým organizačnú úpravu rôznych sociálnych a humanitných spolkov a ústavov zaoberajúcich sa starostlivosťou o mládež. Ide o súbor podrobných ustanovení o právnych pomeroch organizácie.

V skúmanom fonde sa vyskytujú veľmi často. Svedčí to o tom, že záujem o mládež zo stránky sociálnej starostlivosti bol na Slovensku v značnej miere vysoký. Stanovami si spolky a ústavy určili svoj hlavný názov a svoje sídlo, vymedzili si predmet a náplň svojej činnosti, členstvo, práva a povinnosti členov. Ďalej si stanovili sústavu orgánov a ich zloženie, určili ich právomoc a spôsob ako jednať. Stanovami tiež konkretizovali zásady hospodárenia spolkov, záverečné ustanovenia o prípadnom rušení, zlučovaní a rozdelení spolku alebo ústavu.

Ako príklad uvidíme stanovky spolku Československého Červeného kríža pre Trenčín a okolie. Obsah stanov sa člení na 17 paragrafov: §1 Meno, sídlo a kruh činnosti. §2 Účel. §3 Prostriedky. §4 Členstvo. §5 Práva a povinnosti členov. §6 Orgány, odbočky. §7 Valné zhromaždenie. §8 Výbor. §9 Predsedníctvo. §10 Činnovníci a ich právomoc. §11 Revízori. §12 Odbory. §13 Dôverníci. §14 Súčinnosť s inými organizáciami. §15 Riešenie spolkových sporov. §16 Vznik odbočky. §17 Zánik odbočky.⁶³ Stanovy sú napísané pomocou písacieho stroja, väčšinou v malých zviazaných brožúrkach. Len ojedinele sa vyskytujú vo formáte A4.⁶⁴

Rodné listy

Inštruktorovi prichádzali žiadosti od rodín s nezávládnuteľnou sociálnou situáciou a žiadosťou o to, aby boli ich deti umiestnené do niektorého z vyššie spomenutých detských domovov alebo ústavov. Podmienkou toho bolo medzi iným predloženie rodného listu dieťaťa. Takýmto spôsobom sa do fondu dostalo niekoľko rodných listov, výťahov z matrik narodených. Rodný list je matričný doklad, ktorý potvrdzuje narodenie dieťaťa a podáva o ňom základné informácie.

Výťah z matriky narodených vyzeral nasledovne: Nadpis – Výťah z matriky narodených, v pravom hornom rohu miesto na označenie župy. Pod týmito údajmi nasledovala predtlačaná tabuľka s desiatimi kolónkami, do ktorej sa ručne vpisovali

⁶² MADAR, Zdeno a kol. *Právnický slovník II. diel.* Praha : Panorama, 1988, s. 281.

⁶³ SNA, f. IMSS, inv. č. 14, šk. 4.

⁶⁴ SNA, f. IMSS, inv. č. 55, šk. 14.

nasledovné informácie: 1. bežné číslo; 2. doba zaznamenania; 3. deň, mesiac, rok narodenia; 4. meno dieťaťa, pohlavie, náboženstvo; 5. meno, priezvisko, stav, bydlisko rodičov; 6. náboženstvo; 7. vek rodičov; 8. miesto narodenia, pokiaľ matka nerodila vo svojom bydlisku; 9. prípadne poznámky; 10. opravy. Na spodnej časti rodného listu sa nachádzal kolok v hodnote jednej koruny československej. Bola to hodnota správneho poplatku za vyhotovenie tejto dôležitej listiny. V tejto časti sa nachádza pečiatka, podpis a veta potvrdzujúca vierohodnosť dokumentu: „Dokazujem, že sa tento výťah zrovnáva s matrikou narodených daného matrikárskeho okresu.“⁶⁵ Všetky výťahy z matriky narodených boli písane zo širšej strany hrubšieho kancelárskeho papiera formátu A4.

Listy

*„Listy sú oznámenia bez právnej sily a záväznosti, zachovávajú však určité formálne náležitosti, ktoré im dodávajú hodnovernosť. Hoci neboli právnymi svedectvami, možno ich považovať za cenné historické svedectvá, ktoré často dopĺňajú a podopierajú údaje listín.“*⁶⁶

Rozlišujeme listy úradnej a listy súkromnej povahy.⁶⁷ Do kategórie listov môžeme zaradiť tieto druhy písomností:

- úradné listy
- žiadosti
- listy súkromných osôb
- obežníky

Úradné listy

Úradný list je jedným zo spôsobov písomného styku medzi úradmi a organizáciami. Je to prostriedok oznamovania vecí v rozličných štádiách úradného vybavovania.⁶⁸

Úradné listy v tomto fonde sú písané na kancelárskom alebo priklepovom papieri vo formáte A4. Každý takýto úradný list tvorí hlavička úradu alebo organizácie, ktorá list odoslala. Veľká väčšina úradných listov pochádza zo styku medzi Inštruktorátom Ministerstva sociálnej starostlivosti a Ministerstvom sociálnej starostlivosti. Prostredníctvom úradných listov Inštruktorát komunikoval aj s detskými domovmi a sirotincami, sociálnymi a humanitnými spolkami, župnými úradmi atď. Pod hlavičkou odosielateľa sa nachádza číslo jednania, ktoré bolo pridelené odosielateľom, miesto a dátum odoslania listu, predmet. Pod týmito údajmi nasleduje samotný text úradného listu a nakoniec pečiatka a podpis odosielateľa. Miestom pre určenie adresáta je pravý horný roh pod hlavičkou papiera.

Žiadosti

Žiadosti tvoria osobitnú podskupinu medzi listinami a listami. Svojou skladbou sú najbližšie listom. Žiadosťami sa väčšinou dožadujú podriadené, nižšie postavené

⁶⁵ SNA, f. IMSS, inv. č. 11, šk. 3.

⁶⁶ LEHOTSKÁ, Darina. ref. 48, s. 143.

⁶⁷ LEHOTSKÁ, Darina. ref. 58, s. 128.

⁶⁸ LEHOTSKÁ, Darina. ref. 58, s. 131–132.

osoby alebo inštitúcie splnenia svojich požiadaviek u vyššie postavených osôb alebo inštitúcií.⁶⁹

Vo fonde sa nachádza niekoľko typov žiadostí. Prvým typom sú žiadosti rodičov, či príbuzných o umiestnenie detí do detských domovov alebo do ústavov. Dôvodom bývala najčastejšie zlá finančná situácia, pre ktorú sa o svoje deti nedokázali postarať. Ďalším typom žiadostí bola žiadosť o umiestnenie detí do špecializovaných ústavov na základe ich handicapu. Tieto žiadosti sú väčšinou vo formáte A4, spísané rukou alebo na stroji. Tretím typom žiadostí sú žiadosti sociálnych a humanitných organizácií o finančnú podporu, subvenciu. Tie sú napísané dvoma spôsobmi. Žiadosti o štátne subvencie sú písané buď na stroji alebo ručne. V oboch prípadoch je použitý formát papiera A4, či už pri kancelárskom alebo tenkom prieklepovom papieri. Skladba týchto žiadostí je približne rovnaká. Na hlavičkovom prieklepovom papieri sa nachádza číslo jednaní a predmet, nasleduje úctivé oslovenie inštruktora a uvedenie dôvodu žiadosti. Štvrtým typom žiadosti je žiadosť o prijatie do zamestnania. Tieto žiadosti sú napísané na dvojhárku vo formáte A4, výhradne ručne. Na prvej stránke dvojhárku sa nachádza predmet, ktorým je žiadosť o prijatie do zamestnania, uchádzač uvádza v predmete aj svoje celé meno. Pod predmetom je napísaná adresa Inštruktora Ministerstva sociálnej starostlivosti. Žiadosť je rozdelená na niekoľko častí. V prvej časti sa žiadateľ predstavuje a vysvetľuje, prečo podáva žiadosť, v ďalšej uvádza svoj stručný životopis. Žiadosť je ukončená vŕcuným poďakovaním a želaním v priaznivé vybavenie. Na konci sa nachádza dátum, miesto podania a podpis.

Listy súkromných osôb

Listy súkromných osôb sú písomným oznámením súkromnej osoby o súkromnej alebo verejnej záležitosti jednoduchej povahy. V skúmanom fonde možno takéto listy nájsť. Väčšinou ide o priateľov inštruktora, ktorí mu vo svojich listoch oznamujú, že začali zastávať určité pozície v nejakých inštitúciách a informujú ho, že môže počítat s ich podporou. Takýto súkromný list je možné spoznať už na prvý pohľad, pretože inštruktora oslovujú „drahý môj priateľ“.⁷⁰

Obežníky

Obežník je písomnosť, ktorá spadá pod kategóriu listov. Je určený pre viacerých adresátov, často vyhotovený pomocou dobových rozmnožovacích strojov, cyklostylu alebo rotaprintu. Obežník informoval o rôznych inštrukciách, ktorými sa upravoval, či menil chod úradu alebo oznamoval skutočnosť, s ktorou mali byť zamestnanci oboznámení a mali sa ním riadiť. Vo fonde sa nachádza veľké množstvo obežníkov, či už originálov, odpisov alebo kópií, ktoré boli vyhotovené dobovou rozmnožovacou technikou. Obežníky sú vyhotovené na hlavičkovom kancelárskom papieri vo formáte A4 v českom alebo slovenskom jazyku. Väčšinu z nich vydalo Prezídium Ministerstva sociálnej starostlivosti Československej republiky, ktoré svoje obežníky adresovalo všetkým úradom, ústavom rezortu sociálnej starostlivosti. Ďalej obežníky informačného charakteru vydané Ministrom Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska v rôznych štátoprávných záležitostiach.⁷¹

⁶⁹ LEHOTSKÁ, Darina. ref. 58, s. 132.

⁷⁰ SNA, f. IMSS, inv. č. 9, šk. 2.

⁷¹ SNA, f. IMSS, inv. č. 16, šk. 5.

V fonde sa zachovali iba dva kusy obežníkov samotného Inštruktorátu. Zamestnanci potvrdzovali oboznámenie sa s obežníkom jeho podpísaním.

Spisy

Spis je písomnosť, ktorá vzniká v priebehu vybavovania úradných záležitostí. Môžeme ho rozdeliť na: spis v užšom slova zmysle, ako jednotlivina, ktorá vznikla pri úradnom procese. A spis v širšom slova zmysle, ako skupina písomností, ktorá sa týka konkrétnej veci, predmetu vybavovaného úradom. Takýto spis sa skladá z troch zložiek: podanie, koncept, vybavenie.⁷² Vo fonde sa nachádzajú spisy prezidiálnej a spisy všeobecnej agendy. Vo viacerých prípadoch chýba pri spisoch spisový obal. Ak sú dokumenty vložené do spisového obalu, zväčša býva vo vnútri spis rozhádzaný. Spisové obaly sú označené ako „Obal na spis“ a sú prevažne svetlomodrej farby, majú rozmer 36 × 21,4 cm. Na prvej prednej strane spisu sa nachádzajú miesta na označenie týchto informácií: predošlé čísla, čísla neskoršie, kmeňové číslo spisu, rok, značka a predmet. Tieto informácie sú výhradne vyplňané ručne, väčšinou atramentom čiernej farby. Vo fonde sa v kategórii spisy môžeme stretnúť so všetkými hore spomenutými diplomatickými kategóriami.

Osobné spisy

Osobitnú kategóriu tvoria osobné spisy. Sú to spisy, ktoré sa týkajú výhradne každého jednotlivca zamestnaného na tomto úrade. Každý zamestnanec mal svoj evidenčný list, ktorý pozostával zo záznamových listov, v ktorých sa nachádzajú osobné údaje. Nachádzajú sa tu napríklad platové dekréty, dovolenkové lístky atď. Takto zostavené spisy sú uložené v spisových obaloch. Na každom spisovom obale sa nachádza meno zamestnanca.

Správy

Správy – už z ich názvu vyplýva, že ich úlohou je oznámiť, nahlásiť a informovať zvyčajne o momentálnom, zistenom stave, udalostiach a možných zmenách. Obvykle správy podáva nižšie postavený služobne vyššie postavenému. V archívnom fonde sa nachádzajú: výročné správy Inštruktorátu Ministerstva sociálnej starostlivosti, výročné správy sociálnych a humanitných inštitúcií, správy o prehliadkach ústavov inštruktorom. Výročné správy Inštruktorátu Ministerstva sociálnej starostlivosti museli byť každoročne podávané podľa inštrukcií Ministerstvu sociálnej starostlivosti do Prahy. Z týchto správ sa zachovali iba koncepty vyhotovené na dvojhárku vo formáte A4. Skladali sa z niekoľkých bodov: 1. rozdelenie úradu a stručné vyznačenie agendy, 2. mená a hodnosti zamestnancov, 3. počet vybavených spisov a počet vykonaných úradných ciest, 4. stručný prehľad činnosti úradu za daný kalendárny rok. Za textom nasleduje podpis inštruktora, dátum a miesto spísania správy.⁷³ Výročné správy sociálnych a humanitných inštitúcií sú na rozdiel od výročných správ inštruktora vyhotovené formou malých brožúrok. Spolky, ústavy a rôzne organizácie ich každoročne doručovali na Inštruktorát, aby mal inštruktor prehľad o všetkých činnostiach a aktivitách sociálnych organizácií na Slovensku.⁷⁴ Správy o prehliadkach ústavov inštruktorom sú vyhotovené vo formáte A4 a zachovali sa iba koncepty ale-

⁷² LEHOTSKÁ, Darina. ref. 58, s. 145 - 146.

⁷³ SNA, f. IMSS, inv. č. 6, šk. 1.

⁷⁴ SNA, f. IMSS, inv. č. 55, šk. 14.

bo odpisy originálov. Väčšinou pozostávajú z viacerých strán, takže bývajú zopnuté so železnými spinkami. Začínajú sa názvom „správa“. Ďalej sa konkretizuje, kde sa prehliadka vykonala a zdôrazňuje sa, že bola vykonaná inštruktorom. Nasleduje samotný text vykonanej prehliadky. V úvode je konkretizované, v akom zariadení sa inštruktor nachádzal, kedy bolo založené, na čo slúžilo a kde bolo situované. Ďalej sa inštruktor sústreďoval na stav budovy, zariadenie ústavu a chovancov.⁷⁵

Účtovné písomnosti

Účtovné písomnosti sú úradné záznamy, ktoré zachytávajú stav a pohyb financií a majetku, reprezentujúcich hospodársku činnosť inštitúcie. V tomto fonde sa nenachádzajú skoro žiadne účtovné písomnosti. Pri podrobnom vykonaní rozboru sme objavili iba dve písomnosti spadajúce do tejto kategórie. Sú to dva rozpočty Inštruktorátu na kalendárny rok 1921 a 1928. Tieto rozpočty zaslalo Ministerstvo sociálnej starostlivosti z Prahy. Tento rozpočet sa skladá z dvoch častí. Jedna časť ráta s osobnými výdavkami na zamestnancov a časť druhá s výdavkami na chod kancelárie úradu.⁷⁶

Technická dokumentácia

Technická dokumentácia je súhrn obrazových (grafických, kreslených, rysovaných), písomných (účtových, textových) dokladov, vypracovaných pri príprave, projektovaní hmotných objektov. Takúto dokumentáciu na rozdiel od spisového materiálu charakterizuje dlhodobá životnosť. Technická dokumentácia predostiera predstavu technika (projektanta) a zobrazuje ju vo všeobecne zrozumiteľných symboloch.⁷⁷ Vo fonde sa nachádza jeden exemplár technickej dokumentácie. Ide o náčrt dispozičného riešenia miestností v zámku na účel ústavu pre deti. Dokumentácia je vyhotovená v mierke 1:200, ktorej súčasťou je aj popis plánu.⁷⁸

Štatistika

Štatistika sa získava metódou hromadného pozorovania. Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti si viedol štatistické výkazy a štatistické údaje získaval prostredníctvom dotazníkových akcií, keď rozosiela dotazníky do ústavov a zariadení. Žiadosťami sa obracal aj na jednotlivé župy. Tie boli povinné spísať koľko a v akých obciach sa nachádza ústavov a inštitúcií zaoberajúcich sa starostlivosťou o mládež. Takto si inštruktor vytváral štatistiky, čo bola aj jedna z jeho hlavných náplní práce. Podľa zodpovedaných otázok v dotazníkoch si inštruktor vedel vytvoriť obraz o počte ústavov zaoberajúcich sa sociálnou starostlivosťou o mládež v jednotlivých župách a obciach na Slovensku. Mal prehľad o počte existujúcich ústavov pre deti zanedbané, opustené, či handicapované. Tiež si zostavoval pohľadnú, vekovú a národnostnú štruktúru detí.

⁷⁵ SNA, f. IMSS, inv. č. 87, šk. 18. „Správa o prehliadke Krajinského sirotinca v Beckove.“

⁷⁶ SNA, f. IMSS, inv. č. 21, šk. 6.

⁷⁷ DRAŠKABA, P. – KARTOUS, P. – PAULUSOVÁ, A. *Príručka pre pracovníkov podnikových spisovní a archívov*. Bratislava : Archívna správa Ministerstva vnútra SSR, 1981, s. 148.

⁷⁸ SNA, f. IMSS, inv. č. 1, šk. 1.

Fotografie, pohľadnice

Fond je bohatý aj na obrazovú dokumentáciu ústavov a detí nachádzajúcich sa v sociálnych ústavoch na Slovensku. Vo fonde sa nachádza nielen množstvo fotografií, ale aj pohľadnice ústavov a inštitúcií zaoberajúcich sa sociálnou starostlivosťou o mládež. Fotografie sú z väčšej miery vyhotovené v rozmeroch 9 × 13 cm. Fotografie najčastejšie zachytávajú deti z ústavov pri rôznych činnostiach, prípadne samotné budovy ústavov, ich interiér aj exteriér.

Využitie a význam archívneho fondu

Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti bol po rozpade Rakúsko-Uhorska prvou samostatnou štátnou inštitúciou, ktorá sa venovala výhradne sociálnej starostlivosti o nechcené deti a zanedbanú mládež na území Slovenska. V období jeho pôsobenia nemal ľahkú úlohu. Bolo to obdobie po skončení prvej svetovej vojny, ktorá zanechala decimujúce následky najmä v sociálnej oblasti obyvateľstva.

Inštruktorát mal na starosti veľký počet sirôt, detí z rodín, ktoré sa nemohli o ne adekvátne postarať alebo im poskytovali nedostatočnú starostlivosť.

Archívne dokumenty vo fonde Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti možno využiť predovšetkým k štúdiu problematiky sociálnej starostlivosti o mládež v prvom desaťročí predmníchovskej Československej republiky nielen zo strany štátu, ale aj zo strany dobrovoľných organizácií. Fond je mimoriadne bohatý na materiál zaoberajúci sa činnosťou jednotlivých sociálnych ústavov na Slovensku, ktorý i pri nekompletne zachovanom stave môže podať obraz o tomto úseku sociálnej starostlivosti o mládež na Slovensku. Vo fonde sa nachádza množstvo dotazníkov o stave a spôsobe fungovania sociálnych zariadení o mládež, tiež množstvo žiadostí o prijatie detí do týchto ústavov z dôvodu ťažkej sociálnej situácie rodín, čo nám len podáva obraz o tom, aká bola ťažká životná situácia a zlá sociálna úroveň na Slovensku po skončení prvej svetovej vojny.

Podrobne vyplnené dotazníky uvádzajú vek, pohlavie a národnosť detí. Tieto informácie by sa dali uplatniť v oblasti demografie, ktorá by nám poskytla pohľad na pohlavnú, vekovú a národnostnú štruktúru detí v ústavoch na Slovensku.

Záver

Pokúsili sme sa vykonať rozbor archívneho fondu Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti. Načrtli sme všetky aspekty, ktoré sú súčasťou rozboru archívneho fondu – správno-historický rozbor, archívno-teoretický rozbor, diplomatický rozbor a zhodnotenie významu a využitia archívnych dokumentov.

Po podrobnom vykonaní rozboru fondu sme dospeli aj k návrhu na jeho nové usporiadanie vrátane názvu a novej štruktúry fondu.

L'INSTRUCTORAT DU MINISTÈRE DES SOINS SOCIAUX (1919) 1920–1933
ANALYSE DU FONDS D'ARCHIVES

Katarína Švábiková

Après avoir fait une analyse du fonds d'archives – Instructorat du Ministère des Soins sociaux, nous avons présenté d'une façon détaillée ses activités et sa production écrite.

Par l'analyse historique et administrative du fonds, nous avons éclairci le fonctionnement des organes administratifs des soins sociaux en Slovaquie dans la période depuis la fondation de la République tchécoslovaque, en année 1918, jusqu'à l'année 1933. Nous avons prêté une attention particulière avant tout sur l'auteur du fonds lui-même.

L'analyse théorique et d'archives a été orientée vers la présentation de la façon de traiter le fonds en question et de le rendre accessible. Elle a expliqué comment on avait traité le fonds au passé, l'a identifié et a présenté comment des documents d'archives avaient été classés et enregistrés. Dans cette partie, nous avons proposé le nouvel enregistrement des documents, plus transparent, et, de cette façon, nous avons créé sa nouvelle structure.

Par l'analyse diplomatique, nous avons préparé un tableau détaillé de sortes et de types des documents écrits, édités et reçus par l'Instructorat du Ministère des Soins sociaux. Nous avons prêté notre attention aussi sur des questions concernant les conditions de la naissance de ces documents écrits et de leur rangement dans le système du fonds. Par la dernière partie de l'analyse du fonds, nous constatons que ces documents d'archives peuvent être très utiles surtout pour l'étude des soins sociaux consacrés à la jeunesse dans la première décennie de l'existence de la République tchécoslovaque, non seulement du côté de l'Etat, mais aussi du côté des organisations et des associations volontaires.

Traduit par Kristína Kapitáňová

PRIVILÉGIUM JURAJA TURZU PRE TURZOVKU Z ROKU 1602

DRAHOMÍR VELIČKA

Velička, D.: Juraj Thurzo's Charter for Turzovka from 1602. Slovenská archivistika, Vol. XLVIII, No 1, 2013, p. 54–67.

The study presents a regionally significant and the only known preserved document of its kind, the localizing charter of Turzovka. This granting charter, uncomplicated from the viewpoint of diplomacy, was issued for the village by the landlord Juraj Thurzo on February 21st, 1602, to specify terms for new settlers, to grant them several privileges and to liberate them from all feudal fees and taxes for 12 years. The study analyzes the document from the historical and diplomatic viewpoint. The charter is attached in the form of an edition.

Auxilliar historical sciences. Diplomacy. Privilege. Localizing charter. Turzovka. Juraj Thurzo.

Mgr. Drahomír Velička, PhD., Štátny archív v Bytči, pobočka Čadca, Ul. 17. novembra 2022, 022 01 Čadca

V roku 1602 vydal Juraj Turzo dedičnému richtárovi Adamovi Bonecovi z Turzovky a 40 valachom privilégium, pre ktoré sa v regionálnej historiografii vžilo pomenovanie lokačná listina. Listina je veľmi cenným prameňom nielen pre dejiny samotnej Turzovky, ale má nemalý význam aj z hľadiska dejín regiónu. Ide o jediný známy dokument tohto druhu na Kysuciach, obsahuje metačnú časť, ohraničujúcu oveľa väčšie územie ako je len súčasný kataster Turzovky. V podstate, okrem vybraných majetkových ostrovčekov v západnej časti, išlo o celé územie Bytčianskeho panstva na území Kysúc, kde neskôr vznikli obce Vysoká nad Kysucou, Olešná, v modernom období Makov a tiež Korňa, Klokočov a Dlhá nad Kysucou.

Odbornej verejnosti bola zmienená listina či správnejšie jej obsah, prostredníctvom odpisov, známa už koncom 19. i v prvej polovici minulého storočia.¹ V čase, keď Kysuce vo všeobecnosti stáli bokom od hlavných tém slovenskej historiografie, vykonal obdivuhodnú heuristickú prácu turzovský dekan a farár Karol Točík (1890–1960), rodák z oravského Ústia. Podarilo sa mu zostaviť na svoju dobu mimoriadne rozsiahle rukopisné dielo, ktoré malo byť vydané tlačou, no pravdepodobne zmena režimu vo februári 1948 tieto snahy prekazila. Jednou z kapítol tejto monografickej

¹ Jej obsah musel poznať už Alexander Lombardini, ktorý vo svojej práci uviedol, že Turzovka dostala meno od grófa Ďura Thurzu, palatína, ktorý tu štyridsať údajne valaských rodín osadil. LOMBARDINI, Alexander. Bytča. In *Slovenské Pohľady*, 10, 1886, s. 229. V 30. rokoch minulého storočia listinu spomína maďarský archívár Ila Bálint, ktorý spracovával rodinný archív Turzovcov. ILA, Bálint. *A Thurzó-család levéltára*. Budapest : Királyi magyar egyetemi nyomda, 1932, 57 s. (vyšlo ako separátny výtlačok, pôvodne v *Levéltári Közlemények*, X, 1932, s. 12–66. Tu publikoval list žilinského kaplána Jána Hallera adresovaný Jurajovi Turzovi v roku 1606, v ktorom spomína Turzovku ako *nova colonia Thurzowa*. V poznámke ju identifikuje ako obec v Trenčianskej stolici a pripája aj regist z lokačnej listiny, no ako signatúru uviedol fascikel z Esterházyovského rodového archívu, kde sa aj v súčasnosti nachádza len jej jednoduchý opis.

práce k dejinám Turzovky bola aj stať venujúca sa listine, ktorú on sám nazýva, na základe v tom čase známych údajov, nie úplne presne, zakladajúcou.² K. Točík bol zároveň kronikárom i predsedom letopiseckej komisie pri obecnom zastupiteľstve v Turzovke. Z tejto pozície začal intenzívne pátrať po údajoch a prameňoch týkajúcich sa nielen Turzovky, ale všeobecne horných Kysúc. Korešpondoval s domácimi i zahraničnými archívmi. V jeho pozostalosti sa zachoval aj list maďarského archívára a historika Ilu Bálinta.³ Z listu vyplýva, že K. Točík sa v roku 1938 obrátil priamo na neho s prosbou o pomoc pri vyhľadávaní údajov k dejinám Turzovky. B. Ila ho v liste zo 14. 12. 1938 informuje,⁴ že v rodinnom archíve Turzovcov našiel dva listy, týkajúce sa cirkevných dejín Turzovky.⁵ V závere listu ho upozornil na dielo *Magyar protestans egyháztörténeti adattár*, kde sa taktiež nachádza jedna zmienka o Turzovke.⁶ B. Ila v súvislosti s lokačnou listinou hovorí o výsadnej (*kiváltságlevel*),⁷ ale v korešpondencii s K. Točíkom, tiež o zakladajúcej listine (*alapítólevel*).

K. Točík sa 18. 12. 1938 obrátil s rovnakou prosbou na Jánosa Haricha a ten mu v januári nasledujúceho roka zaslal z kniežacieho Esterházyovského archívu registry písomností vzťahujúcich sa na Turzovku z obdobia rokov 1620–1720.⁸ Príloha listu sa síce nezachovala, ale je pravdepodobné, že J. Harich sa pomýlil a časové rozpätie mal správne uviesť 1602–1720. Ďalším listom z 27. mája 1939 informuje K. Točíka o tom, že originál zakladacej listiny sa v kniežacom archíve nenachádza, ale poslať mu jej kópiu. Okrem toho v liste píše, že sú tam uložené dva odpisy listiny.⁹ Pod nimi bezpochyby myslel tie, ktoré sa v tomto rodovom archíve nachádzajú dodnes.¹⁰ O existencii originálu teda nevedel a po niekoľkých neúspešných pokusoch objaviť tento dokument, nakoniec vzdal svoje úsilie aj K. Točík. Zo zachovanej pozostalosti bezpečne vieme, že sa mu originál objaviť nepodarilo a že kapitolu o zakladajúcej

² K. Točík v súvislosti so svojim celožitným dielom 8. januára 1946 žiadal MNV v Turzovke o finančnú podporu pre vydanie svojich rukopisov. Desiatu kapitolu tohto diela, ktorého osnovu k žiadosti pripojil, má názov Zakladajúca listina Turzovky. Štátny archív v Bytči, pobočka Čadca (ďalej len ŠA BY, pob. CA), MNV v Turzovke, k 33.

³ Točíkova pozostalosť bola v roku 2012 delimitovaná z Archívu Spolku sv. Vojtecha do Štátneho archívu v Bytči, pobočka Čadca.

⁴ List Ilu Bálinta K. Točíkovi zo 14. 12. 1938, ŠA BY, pob. CA, Karol Točík.

⁵ Kópie týchto listov sa nachádzajú v Točíkovej pozostalosti. Prvý list je z roku 1615 od evanjelického kazateľa Michala Carbonaria, v ktorom prijíma pozvanie Juraja Turzu na faru v Turzovke. Druhý list pochádza z roku 1619 a je to sťažnosť toho istého kazateľa na svojich farníkov. Originály listov sú v Maďarskom krajinskom archíve (Magyar országos levéltár) v Budapešti (ďalej len MKA), Thurzó család levéltára, Irregesztrált rész, fasc. 9 a 15.

⁶ Ila, Bálint. A Thurzó-levéltár egyháztörténeti iratai. In MÁLYUSZ, Elemér (ed.). *Magyar protestans egyháztörténeti adattár XV*. Budapest : 1934, s. 37.

⁷ Porovnaj pozn. 6.

⁸ A bicsei uradalomhoz tartozó Turzovka helyiségre vonatkozóan igen kevés oklevél van a levéltárban éppen a kerdéses 1620–1720 közti időből... List J. Haricha K. Točíkovi z 10. 1. 1939, ŠA BY, pob. CA, Karol Točík.

⁹ Tursóvka község 1602 évi alapítólevelének másolat mellékelve megküldöm. ... List J. Haricha K. Točíkovi z 27. 5. 1939, ŠA BY, pob. CA, Karol Točík.

¹⁰ MKA, Esterházy család levéltára hercegi ága (ECsL), P 108, Repositorium (Rep.). 27, csomó (cs.). 197, no. 254–268.

listine napísal na základe jednoduchého odpisu, ktorý získal od J. Haricha.¹¹ V pozostalosti K. Točíka je tiež fragment, kde je neúplný a voľný slovenský preklad lokačnej listiny. V závere prekladu je poznámka: *opis tejto listiny vyhotovil Dr. Ila Bálint, vicekustos Maďarského krajinského archívu, k čomu poznamenal, že plný opis nemohol vyhotoviť, lebo listina, z ktorej on tento opis vyhotovil, bola veľmi nedokonalá a chybné napísaná.*¹² Pod poznámkou je poznamenané: *z rukopisu Dra Ilu podáva Andrej Kavuljak pre archív SNM.*¹³ Okrem odpisu od J. Haricha mal K. Točík k dispozícii aj preklad od A. Kavuljaka.¹⁴

V 50. a 60. rokoch sa výskumom valašského osídlenia a valachom aj na území Kysúc a v Trenčianskej stolici intenzívne venoval moravský historik Josef Macůrek. Bol prvým historikom, ktorý podstatnú časť lokačnej listiny, hoci s chybami a nie úplne kompletne, publikoval.¹⁵ J. Macůrek listinu nazýval privilégium, ale ako prvý v tejto súvislosti uviedol termín lokačné privilégium.¹⁶ Edíciu listiny však nevyhotovil na základe jej originálu, ale len z jednoduchého odpisu z 18. storočia, uloženom v Maďarskom krajinskom archíve (MKA) vo fonde Acta Neoregistrata. Chybou bolo, že ani pri citovaní ani pri edícii prameňa neuviedol spôsob zachovania listiny. Spomína len, že dobový odpis je uložený v Archíve SNM v Martine, k spôsobu zachovania exempláru z MKA sa nevyjadril.¹⁷ V roku 1978 bola publikovaná štúdia Danice Hlaváčovej-Thurzovej o urbári Bytčianskeho panstva z roku 1619, kde autorka taktiež použila termín lokačné privilégium, no zároveň uviedla, že originál privilégia je v Štátnom oblastnom archíve v Bytči.¹⁸ V tomto prípade išlo iste len o omyl, inak by listina musela byť v depotoch archívu uložená aj v súčasnosti. Signatúra však prezrádza, že ide len o jednoduchý odpis privilégia z 18. storočia.

Od J. Macůrka potom údaje prevzali aj slovenskí historici zaoberajúci sa dejinami Kysúc (poznali ju J. Beňko, R. Marsina¹⁹ a iní). Keďže k ich výskumu nebol potreb-

¹¹ V prípade, že by K. Točík originál objavil, bol by celkom iste získané údaje použil k vyhotoveniu svojich rukopisov a možno predpokladať, že z tak významného dokumentu by si nechal vyhotoviť kópiu, tak ako pri niektorých iných písomnostiach nachádzajúcich sa v jeho pozostalosti.

¹² ŠA BY, pob. CA, Karol Točík.

¹³ Andrej Kavuliak bol bratrancom K. Točíka. K tomu VELIČKA, Drahomír. Regionálny historik Karol Točík (1890–1960). In *Historický zborník*, 20, 2010, 2, s. 253–259.

¹⁴ K. Točík pátral po zmienkach o Turzovke prostredníctvom A. Kavuljaka aj v archíve Oravského hradu už koncom 20. rokov minulého storočia, o čom svedčí ich vzájomná korešpondencia. VELIČKA, ref. 13, s. 258.

¹⁵ MACŮREK, Josef. K otázke vývoje a výnosu veľkého pozemkového vlastníctví na pohraničí Moravy, Slovenska a Těšínska koncem 16. a počátkem 17. století. In *Sborník prací FF Brněnské university*, VI, 1957, 4, s. 80–81.

¹⁶ MACŮREK, ref. 15, s. 37.

¹⁷ Porovnaj pozn. 15, tiež MACŮREK, Josef. K dějinám valašské kolonisace v Trenčanské stolici. In *Valašsko*, 1954, III, s. 13 a 20; Ten istý. Valašská kolonisace v Západních Karpatech. In *Slovanské historické studie*, II, 1957, s. 250, 265 a 271; Ten istý. *Valaši v západních Karpatech v 15.–18. století*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1959, s. 105.

¹⁸ HLAVÁČOVÁ-THURZOVÁ, Danica. Urbár Bytčianskeho panstva z roku 1619. In *Vlastivedný zborník Považia*, XIII, 1978, s. 57–77.

¹⁹ BEŇKO, Ján. Osídlenie Kysúc. In *Kysucké múzeum správy a informácie*, 4, 1980, s. 30–31; Ten istý. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1985,

ný originál listiny, postačovalo im jej obsahové znenie, nebola vyvinutá snaha o jeho nájdenie. Z obsahu listiny bolo evidentné, že nejde o falzum, takže ani z dôvodu historickej kritiky nevyvstala potreba zaoberať sa potenciálnou existenciou originálu.

Originál bol objavený v rodovom archíve kniežacej vetvy Esterházioucov v MKA. Oproti odpisom, ktoré boli známe už B. Ilovi či K. Točíkovi, sa líšilo uloženie listiny.²⁰ Z Turzovského do Esterháziouckého rodového archívu sa listina dostala po vymretí bytčianskych Turzovcov. Po smrti vdovy Juraja Turzu, Alžbety Coborovej, v roku 1626, získal Mikuláš Esterházi celé panstvo Bytču so všetkými majetkami,²¹ teda aj s archívom. O tejto skutočnosti svedčí elench listín z rodového archívu Turzovcov, ktorý v prílohe publikoval B. Ila. V ňom sa pri listine týkajúcej sa Dlhého Poľa dodáva, že listiny týkajúce sa tejto obce boli z vyššie uvedených príčin presunuté z archívu lietavského hradu do Kišmartonu (dnešný Eisenstadt v Rakúsku), rodového sídla Esterházioucov, prefektom Jánom Vizkeletym ešte októbri 1627.²² Možno oprávnené predpokladať, že takto boli presunuté nielen listiny týkajúce sa Dlhého Poľa, ale aj iných obcí Bytčianskeho panstva. Vďaka objavenému originálu môžeme listinu analyzovať nielen z historického hľadiska, ale aj po stránke diplomatickej.

Vonkajšie znaky listiny

Listina je napísaná na pergamene s rozmermi 405 mm (dĺžka) × 275 mm (výška) + plika s výškou 35 mm. Pergamen je vypracovaný z oboch strán, čo bolo typické pre stredo európske kancelárie.²³ Z formálneho hľadiska ide o jednoduché privilegium, vyhotovené v pôvodnej forme na jednom kuse pergamenu. Na prednej strane sa nachádza text listiny, na dorze sú dorzálne poznámky – signatúra, regist a iné zápis, ku ktorým sa vrátíme v ďalšom texte.

Text privilegia je písaný v latinskom jazyku v 34 riadkoch úhľadným, dobre čitateľným, kaligrafickým typom humanistickej kurzívy s miernym sklonom doprava. Písmo je na niektorých miestach vyblednuté. Na celý text bol použitý jeden typ hnedočierneho atramentu, nenachádza sa tu nijaká farebná výzdoba. Horizontálne pozdĺžne prehnutie listiny v jej strede spôsobilo, že dnes sú takmer nečitateľné dva riadky, najmä 21. riadok. Poškodenie písma a zhoršenú čitateľnosť spôsobili aj dve priečne prehnutia, vážnejšie sa javí poškodenie na ľavej strane. Na dorze listiny boli

s. 41–42; MARSINA, Richard. Zo starších dejín Kysúc. In *Kysucké múzeum správy a informácie*, 5–6, 1981–82, s. 71.

²⁰ Nešlo o Repositorium 27., ale 94.

²¹ KOČIŠ, Jozef. Bytčianski Turzovci. In *Turzovka 1598/1998*. Turzovka : Nadácia 400 rokov Turzovky, 1998, s. 24. Kópia donácie Ferdinanda II. Mikulášovi Esterháziou na Bytčianske panstvo z roku 1626 i jeho štatúcie z nasledujúceho roku, ktorú vykonala Ostrihomská kapitula sa nachádza v MKA, ECsL, P 108, Rep. 27, cs. 196, no. 23–69.

²² Nota. Haec capsula una cum suis literis ad Dlhépole spectantibus quoniam bona Byttchensia in universum ab inclita familia Thwrzoniana sunt avulsa et sub potestate domini comitis Nicolai Esterhasi palatini regni Hungariae redacta in anno Domini 1627, mense octobri per Johannem Wizkelety, praefectum ex aerario arcis Lethawa in Kyss Marton cum certis rebus paraphernalibus est transmissa et apportata. ILA, ref. 1, s. 51.

²³ LEHOTSKÁ, Darina. *Príručka diplomatiky*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972, s. 105.

tieto priečne prehnutia podlepené na dvoch miestach úzkym prúžkom pergamentu v smere prehnutia.

Na privilegiálnu formu upozorňuje najmä začiatočná iniciála N v slove Nos, ktorá je vyhotovená v štvorcovom tvare s náznakom zdobeného pätičky litery. Slávnostnejší charakter listiny navodzuje použitie prvého, predĺženého riadku (NOS GEORGIUS THVRZO DE BETHLENFFALWA LIBER BARO), v ktorom pisár použil kapitálky, v niektorých prípadoch s ozdobnými ťahmi a slučkami, najmä pri literách G, T, Z, B a L. Písmo vykazuje typické znaky kurzívy, spájanie slov, snaha napísať slovo jedným ťahom a pod. Jednotlivé litery sú okrúhlasté, pomerne drobné, majuskuly sú predĺžené s náznakom ozdobného oblúka. Pri spájaní pisár používal oblúčiky, menej slučky či drobné nožičky. Na dobu vzniku písomnosti jednoznačne upomína používanie litery w, dôsledné dodržiavanie dublety ff v slove ffalwa (*Bethlenffalwa*, *Thurzoffalwa*), pomerne časté využívanie litery v, w vo funkcii u (*Thvrzo*, *Wywarensis*, *vt*, *vnum*, *vbiqve* a pod.), ale niekedy i naopak (*vniuersis*, *fluuius*, *riuulus* atď.). V metačnej časti sa nachádzajú slovenské miestne názvy i mená, v nich pisár namiesto č používa ch (*Bytche*, *Hrychow*, *Trinchin*), ale aj cz (*Stoleczne*), c píše ako cz (*Kyszuczca*, *Bonecz*), s ako s, sz (*Beszkid*), š ako ss (*Hrossowa*, *Olessna*). Zmäkčenie naznačil iba sporadicky, v jednom prípade maďarskou ortografiou (*Polgrunya*), naopak pri ďalších názvoch zmäkčenie nepostihol (*Welkadywina*, *Grun*). V hydronyme Dlhá rieka využil y vo funkcii j (*Dlharyeka*).

Typickou pisárovou črtou je, s obľubou používané, skracovanie slov. Využil takmer všetky druhy skracovania – suspenziu – q^o₃ (quoque), datz (datur); kontrakciu – ťn, dno, nri, oio (tamen, domino nostri, omnino) skrátenie značkou vlastného – quar, terminant₃, territoriū (quarum, terminantur, territorium) – i relatívneho významu ppria (propria), a skrátenie nadpísaním – v^o(vero). Osobu pisára sa nám zatiaľ identifikovať nepodarilo. Hoci s určitosťou vieme, že pisári na Turzovom dvore v Bytči (a nielen tam) pôsobili, nevieme, kto túto funkciu vykonával v čase vydania listiny.²⁴

Hodnovernosť privilégia dosvedčuje pečať a vlastnoručný podpis vydavateľa. Na spečatené privilégia použili prítlačnú pečať s papierovou clonou. Odtlačok pečate je, žiaľ, úplne zničený, zostalo len niekoľko drobných zvyškov, z ktorých sa ale pečať vôbec nedá rekonštruovať. Zo zachovaného torza je evidentné len použitie červeného vosku. Podľa slabo zachovaného oblého okraja sa dá usudzovať, že išlo o okrúhlu pečať.²⁵ Podľa vyjadrenia v koroboračnej formulke *...sigilloque nostro maiori ...* išlo o Turzovo úradné županské väčšie pečatidlo. Priemer pečate bol asi 30 mm, v strede pečatného poľa sa nachádzal rodový erb a dookola kruhopis uvádzal kompletnú tituláciu župana. Frederik Federmayer predpokladá používanie tohto Turzovho pečatidla v období rokov 1585–1598 s presahom do roku 1606, čo by zodpovedalo aj použitiu na tejto listine.²⁶ Listina bola pôvodne zložená do tvaru štvoruholníka.

Obsahom listiny sú zemepánom udelené určité výsady pre dedičného richtára a lokátora novej obce a 40 valachov. Hoci samotná obec vznikla na území pôvodnej

²⁴ V rôznych zachovaných účtovných výkazoch sa spomína plat pisárov vo všeobecnej forme, bez uvedenia konkrétneho mena.

²⁵ Turzo používal aj pečate s oktogonálnym lemom. Porovnaj FEDERMAYER, Frederik. Juraj Thurzo (1567–1616) (Sfragistický pohľad na biografiu uhorského magnáta) In *Pečate a ich používatelia*. Bratislava : MV SR – odbor archívov a registratúr, 2007, s. 146–161.

²⁶ FEDERMAYER, ref. 25, s. 150.

dlhopoľskej osady Predmier už v roku 1598 (osada sa spomína už v roku 1580),²⁷ v lokačnej listine Juraj Turzo udelil richtárovi a valachom 12-ročné oslobodenie od poplatkov a daní a zároveň určil, že po uplynutí lehoty majú vykonávať všetky povinnosti tak, ako všetci valasi v iných Turzových dedinách. Richtárovi povolil postaviť mlyn na jedno koleso a pílu. Okrem toho sa vo všeobecnosti spomínajú aj iné, bližšie nešpecifikované slobody, ktoré užívajú dediční richtári v iných dedinách. Po uplynutí 12-ročnej lehoty mal od richtárstva odvádzať všetky poplatky a dane na hrad v Bytči. Ostatní valasi sa mali kľčovaním novej pôdy zaslúžiť o rozvoj dediny, medzi sebou si rozdeliť polia a lúky a počas lehoty mali odovzdávať zemeľpánovi každý rok na jar od počtu 20 oviec jedného barana. Okrem toho ich zemeľpán osobitne pozemok vo veľkosti dvoch sedliackych sesii.²⁸ Význam listiny zvyšuje vymedzenie chotára, metácia, keďže pri vzniku obce išlo o pohraničnú obec tak zo strany regionálneho (hranica medzi Bytčianskym a Budatínskym panstvom) ako aj z hľadiska krajinského (uhorsko-sliezsko-moravská hranica).

Veľmi dôležitým vonkajším znakom konkrétne tejto privilegiálnej listiny sú dorzálné poznámky. Pozostávajú z viacerých zápisov. Jedna časť sa skladá z registu a archívnej signatúry. Lokačná listina je vlastne typom *litterae concessionales*. Pod registom sa nachádza červeným a čierno-hnedým atramentom napísaná signatúra listiny, ktorú mala v kniežacom archíve Esterházióvcov. Z hľadiska historického sú však oveľa podstatnejšie poznámky, ktoré sú napísané nad registom a sú v obrátenej pozícii, teda „dolu hlavou.“ Bez poznania originálu lokačnej listiny by sme o nich nemali ani najmenšiu vedomosť, pretože ani jeden z viacerých nám známych odpisov ich neuvádza. Pre tých, ktorí odpisy vyhotovovali, nemali dorzálné poznámky nijaký praktický význam. Z hľadiska historického však obsahujú mimoriadne cenné údaje o vzniku Turzovky a o priebehu vytvárania a osídľovania nových obcí na Kysuciach. Celkovo ide o štyri dodatočné zápisy, v ktorých sú chronologicky zachytené príchody osadníkov do novovzniknutej obce s približným dátumom, menom osadníka a v troch prípadoch aj s uvedením veľkosti usadlosti, ktorú zaujal. Prvé dva zápisy boli napísané jednou písárskou rukou, ďalšie dva inou. Prvý zápis uvádza dátum, na sv. Juraja 1602 (24. 4.) a mená troch osadníkov, druhý, čas okolo Turca 1604 (začiatok júna 1604) a osem osadníkov, tretí a štvrtý zápis spomínajú opäť dátum okolo sv. Juraja v roku 1612 a 1613 a šesť, resp. dvoch osadníkov. Podľa odtieňa použitého atramentu sa zdá, že prvý a druhý zápis neboli písané naraz, ale najskôr bol prvý a neskôr druhý, zatiaľ čo v prípade tretieho a štvrtého zápisu sa, podľa rovnakého rukopisu i odtieňa atramentu, dá usudzovať, že boli napísané súčasne. Na chrbte listiny určite nie sú zapísaní všetci osadníci, ktorí do Turzovky v prvej dekáde 17. storočia prišli, pretože najmä urbár z roku 1607 s doplnkami z roku 1612 spomína aj mená, ktoré sa v dorzálnych poznámkach nevyskytujú. A naopak, niektoré

²⁷ K tomu porovnaj VELIČKA, Drahomír. Turzovka – prvá písomná zmienka. In *Turzovka krížom krážom*. Turzovka : SPT, 2010, s. 23–31.

²⁸ V roku 1615 bolo toto výslovné želanie J. Turzu splnené, v Turzovke bol postavený drevený kostol a v tom istom roku prišiel do novozriadenej farnosti evanjelický kňaz Michal Orlandi Carbonarius (Uhlík). K tomu pozri VELIČKA Drahomír. Dejinné súvislosti a udalosti na území Turzovky pred vznikom farnosti. In *Farnosť Turzovka*. Turzovka : SPT a FÚ v Turzovke, 2006, s. 47–51; Ten istý. *Magnificat anima mea Dominum. 250 rokov kostola*. Turzovka : FÚ v Turzovke, 2009, 71 s.; KOŠOVÁ, Michaela–VELIČKA, Drahomír. Zaniknuté drevené kostoly v kysuckom Pobeskydí I. In *Prace a studie muzea Beskyd*, 2008, s. 65–66.

mená uvedené na lokačnej listine nepoznáme ani z jedného neskoršieho prameňa, napr. Ján Kruček, Ondrej Oravský, Ján Mazúr, Ján Dibík. Môžeme tvrdiť, že vznik a kreovanie novej dediny bol dlhodobejší a komplikovanejší proces. Podobný názor na vytváranie horských dedín mali Andrej Kavuliak²⁹ a J. Macúrek, pričom druhý menovaný zdôraznil, že práve privilégia a výsadné listiny, v niektorých ohľadoch podobné stredovekým lehotám, mali za cieľ podporiť celý exploatačný a sídelný proces.³⁰ No nie každá obec musela dostať aj svoju lokačnú listinu. Kým napr. z Oravského panstva zo 16. a 17. storočia poznáme viacero takýchto listín,³¹ z Bytčianskeho len jednu (práve Turzovka) a zo susedného Budatínskeho panstva dokonca ani jednu. Je veľmi pravdepodobné, že ani obce založené počas éry Turzovcov na Kysuciach, Vysoká ani Olešná takéto privilégia nedostali, inak by sa minimálne o ich existencii zachovali aspoň nejaké správy, resp. v neskorších časoch by sa na ne obce odvolávali pri chotárnych sporoch.

Ak sme spomenuli dedičného richtára, lokátora a zároveň prijímateľa privilégia, bolo by vhodné uviesť o tejto osobe aspoň niekoľko známych údajov. Meno Adam Bonec sa v známych prameňoch pred rokom 1602 neobjavuje. V každom prípade pochádzal z Dlhého Poľa, kde bol rod rozšírený minimálne v druhej polovici 16. storočia.³² V urbári Bytčianskeho panstva z roku 1592 sa spomínajú niekoľkí jeho zástupcovia – sedliaci Mikuláš Bonec a Ján Bonec, želiar Bonec (bez uvedenia krstného mena). Okrem toho urbár uvádza, že rodina Boncova si v dedine postavila pre svoju potrebu mlyn.³³ V tejto dedine boli dokonca dve usadlosti s názvom Boncova.³⁴ K. Točík nevyklučuje, že Adam Bonec a dlhopoľský richtár, spomínaný v roku 1592 ako Adam Dlhopoľský, sú jedna a tá istá osoba.³⁵ V roku 1607 sa opäť v bytčianskom urbári v Dlhom Poli spomína Adam Kysucký, ktorého K. Točík taktiež stotožňuje s Adamom Bonecom, predovšetkým na základe priezviska. V ďalšom urbári panstva v roku 1619 sa už spomína v Turzovke pod svojím menom Adam Bonec. Hoci na základe týchto údajov nemôžeme úplne jednoznačne a bez pochyb priradiť mená Dlhopoľský, Kysucký, Bonec k tej istej osobe, predsa len existuje takáto fakultatívna alternatíva, najmä vzhľadom k nasledujúcim faktom.

V urbári 1592 by mal Adam Bonec figurovať, ale nie je spomenutý, preto sa domnievame, že mohol byť richtárom Dlhého Poľa, ktorého urbár neuvádza menovite. Meno Dlhopoľský nie je ničím výnimočným, pretože napr. v daňovom súpise z roku

²⁹ KAVULIAK, Andrej. *Hrad Orava*. Turč. Sv. Martin : Kníhtlačiarenský účastinársky spolok, 1927, s. 151–158.

³⁰ MACÚREK, ref. 15, s. 36.

³¹ BEŇKO, ref. 19, *Osídlenie severného Slovenska*, s. 76–82.

³² V roku 1580 sa napr. spomína Mikuláš Bonec z Dlhého Poľa, v tom čase mal okolo 35 rokov. ŠA BY, Panstvo Bytča-Strečno (PBS), k 53, inv. č. 20. V tom istom roku sa ako svedok v spore medzi Jánom Suňogom a Mikulášom Derším spomína Martin Bonec z Dlhého Poľa. MKA, ECsL, P 108, Rep. 94, cs. 570, no. 1–90.

³³ MARSINA, Richard – KUŠÍK, Michal (eds.). *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku I*. Bratislava : SAV, 1959, s. 467.

³⁴ KUZMÍK, Jozef. *Prehľadné dejiny stredopovažskej obce Dlhé Pole*. Martin : Variantpress, 1995, s. 43.

³⁵ TOČÍK, Karol. *Obyvatelia Turzovky, Olešnej, Vysokej, Podvysokej, Dlhej a Turkova v rokoch 1694–1702*. Rukopis, ŠA BY, pob. CA, Karol Točík. V roku 2011 bol tento rukopis doplnený poznámkami a vydaný tlačou. In GAJDIČIAR, Ivan (zost.). *Turzovské priezviská*. Turzovka : SPT, 2011, s. 27–56.

1609 sa v Dlhom Poli spomína dedičný richtár Martin Dlhopol'ský (Dluhopolski), v susednom Rovnom Juraj Rovniansky, v Setechove Vavrince Setechovský³⁶ a pod. Dikálny súpis z roku 1596 síce uvádza ako dedičného richtára Martina,³⁷ ale to nevyklučuje, že Adam bol dlhopol'ským richtárom v roku 1592. Práve naopak, založením novej dediny, doosídlením Markových lúk a dlhopol'skej osady Predmier Turzo, resp. jeho úradníci iste nepoverili hocijakú osobu. Nepochybne to musel byť skúsený muž, ktorý u svojej vrchnosti požíval istú dôveru, keď mu panstvo zverilo zodpovednú úlohu vytvoriť novú dedinu a osídliť ju novými osadníkmi. Spomenuli sme, že viaceré mená sa vyskytujú len v lokačnej listine alebo len v urbári.³⁸ To preukázateľne dokazuje následnú migráciu valachov, ktorú v konečnom dôsledku potvrdzuje aj urbár panstva z roku 1607. V Turzovke sa uvádza niekoľko opustených usadlostí.³⁹ A hoci bolo privilégium vydané pre 40 valachov, je veľmi pravdepodobné, že ich počet bol menší. Ak by sme zráтали všetky mená z lokačnej listiny i urbárov, dostaneme sa k počtu viac než 50 osadníkov. Z týchto údajov je migrácia valašských osadníkov evidentná. Veľmi konkrétnym príkladom môže byť Ján Rudinec. V Turzovke sa spomína v rokoch 1609 a 1619. V roku 1648 je už doložený vo funkcii richtára v susednej obci Vysoká, ktorú zastupoval ako svedok a vo svojej výpovedi sa dokonca zmienil, že sa narodil a bol vychovaný v Nesluši.⁴⁰ Turzovský dedičný richtár Adam Bonec svoje dedičné richtárstvo nakoniec predal, čo sa muselo stať ešte pred rokom 1607, keď sa v tejto funkcii v Turzovke spomína Juraj Sruban.⁴¹

Ak by sme pátrali po dôvodoch vydania listiny, možno súhlasiť s názorom R. Marsinu, že Bytčianske panstvo si na tomto území založením Turzovky a nedlho potom ďalších dvoch obcí (Vysoká a Olešná) dokonale poistilo svoje majetkové záujmy voči susednému Budatínu.⁴² Postup budatínskych valachov smerom na západ, do záujmovej sféry Bytčianskeho panstva, bol pomerne rýchly a agresívny. Už v roku 1584 sa spomína salaš v Hlinenom⁴³ či Kutiašov salaš na Olešnej, pričom toto územie malo prislúchať k Veľkej Divine a valach pochádzal z Nesluše. V roku 1592 sa zase spomínajú košiare Divincov v Dlhej,⁴⁴ Hlinenom, na Olešnej, ba dokonca na Svrčinovci.⁴⁵ Práve posledný doklad hovorí o sporoch medzi poddanými Bytčianskeho a Budatínskeho panstva. V roku 1601 však uzavreli Juraj Turzo s Mojžišom Suňogom zmluvu o vzájomných hraniciach.⁴⁶ Vzájomnou dohodou s Mojžišom Suňogom a vydaním lokačnej listiny si Turzo právne zabezpečil a zve-

³⁶ MKA, Archív Uhorskej komory (Magyar kamarai levéltár), Conscriptio dicarum 1609, E 158 A 2666 (AUK, CD).

³⁷ MKA, AUK, CD 1596, E 158 A 2666.

³⁸ Porovnaj Prílohu I.

³⁹ VELIČKA, Drahomír (ed.). Urbár Bytčianskeho panstva z roku 1612. In *Terra Kisucensis*, III, 2010, s. 109.

⁴⁰ ŠA BY, PBS, k 53, inv. č. 20. Tiež TOČÍK, ref. 35, s. 36.

⁴¹ VELIČKA, ref. 39, s. 109.

⁴² MARSINA, ref. 19, s. 71.

⁴³ Mestská časť Turzovky, okres Čadca (o. CA).

⁴⁴ Dnes Dlhá nad Kysucou, o. CA.

⁴⁵ ŠA BY, Trenčianska župa I., possessiones Veľká Divina.

⁴⁶ Jednoduchý odpis v ŠA BY, Panstvo Bytča-Strečno, k 51, inv. č. 18. Dva jednoduché odpisy aj v MKA, Szunyogh család levéltára, P 647, cs. 1 a v ECsL, P 108, Rep. 94, cs. 57, no. 463–493.

ľadil majetkovú základňu svojho panstva, ktorá tým dostala svoju pevnú podobu. Ochrana tohto územia bola priamo zakotvená, ako jedna z povinností nových osadníkov, vo vydanom privilegiiu.

Ako sme spomenuli, podobné listiny v oveľa väčšom počte poznáme z Oravy. Nakoniec za Turzovcov bolo na Orave založených 42 obcí,⁴⁷ kým na ďalších dvoch turzovských majetkoch Bytčianskom a Lietavskom domínium len tri a všetky na Kysuciach. Viaceré listiny vydané pre oravské obce vykazujú veľmi podobné znaky nielen čo do obsahu, ale aj formálnej skladby listiny. Najviac podobné lokačnej listine Turzovky sú Turzove privilegia pre obce Harkabúz⁴⁸ z roku 1597 (bez metácie) a Vaňovka⁴⁹ z roku 1604 (obsahuje aj metačnú časť). Obe listiny boli vydané v Bytči, majú podobnú vnútornú skladbu, ba dokonca skladba listiny pre Vaňovku je takmer identická.⁵⁰

Vnútorné znaky listiny

Privilegium sa skladá z troch obvyklých častí listín protokolu, kontextu a eschatokolu. Protokol má tri časti intituláciu, promulgáciu alebo publikáciu a inskripciu. Intituláciu Juraja Turzu ako vydavateľa privilegia tvorí jeho stredný titul, obyčajne používaný v jednoduchých privilegiách. Intitulácia začína osobným zámenom Nos, ide teda o typ tzv. Nos privilegii.

Po intitulácii je zvyčajnou inskripcia a ďalej promulgácia, ale v jednoduchých privilegiách sa promulgácia často spájala s inskripciou do tej miery, že sa poradie týchto formúl zmenilo.⁵¹ Tak je tomu aj v tomto prípade. Po intitulácii nasleduje promulgácia *memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis* a až po nej ide konkrétna adresa *providorum Adami Bonecz ... nec non quadraginta colonorum valachalium*. Vnútorná skladba listiny pokračuje naráciou a dispozíciou, pričom dispozičnými slovesami sú *damus et concedimus* (litterae concessionales). Veľmi dôležitou časťou listiny, predovšetkým z historického hľadiska, je metácia. Tu treba upozorniť na niekoľko interesantných skutočností. Metácia neohraničuje celý chotár, ale len jeho východnú časť (voči Budatínskemu panstvu). Severnú hranicu totiž tvorila krajinská hranica so Sliezskom a časť západnej hranica s Moravou. Z tohto dôvodu zrejme nepovažovali za potrebné osobitne spomínať tieto krajinské hranice. S veľkou pravdepodobnosťou pôvodný turzovský chotár na západe skutočne hraničil s Moravou po celej dĺžke v časti severne od Kysuce. Na tomto území neskôr vznikla Vysoká nad Kysucou. Hoci tu mala svoje chotárne časti aj obec Kolárovice. Južnú chotárnu hranicu, aspoň na určitom úseku mohla tvoriť rieka Kysuca. Na juh od Kysuce, na území dnešného Makova, boli totiž majetkové enklávy obcí Setechov, Petrovice, Pšurnovice a Veľké Rovné. Okolo roku 1616, keď bola z veľkého turzovského chotára vydelená Vysoká, zabrala aj územia južne od Kysuce. Zaujímavo vyznieva zistenie, že táto metácia bola pôvodne dohod-

⁴⁷ MAŤUGOVÁ, Soňa. Kolonizácia Oravy za vlády Turzovcov. In *Zborník Oravského múzea*, IV, 1998, s. 85–87.

⁴⁸ Pôvodne Horná Orávka, dnes Harkabuz v Poľsku, súčasť obce Raba Wyżna, o. Nowy Targ.

⁴⁹ Súčasná obec Hruštín, o. Námestovo.

⁵⁰ ŠA BY, OK, Andreánskeho registratúra, fasc. 77, no. 40 et a. Listinu pre Harkabúz publikoval SEMKOWICZ, Władysław (ed.). *Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy. Listy i akta*. Zakopane : 1939, s. 340–342.

⁵¹ LEHOTSKÁ, ref. 23, s. 117.

nutá medzi majiteľmi Bytče a Budatína Jurajom Turzom a Mojžišom Suňogom už v roku 1601. Vtedy došlo k ich vzájomnej dohode, keď sa pôvodná, západná hranica Budatínskeho panstva, siahajúca až k rieke Predmieranke, posunula ďalej na východ.⁵² Odvtedy bola vzájomnou hraničnou riekou panstiev riečka Olešnianka. Takto upravená metácia sa zo vzájomnej zmluvy dostala aj do lokačnej listiny novovytvorenej obce.

Po metácii listina pokračuje koroboráciou. Tá nikde výslovne neuvádza spôsob spečatenia, hovorí len o tom, že listina bola vyhotovená na spôsob privilégia a je potvrdená vlastnoručným Turzovým podpisom a jeho väčšou pečaťou. Eschatokol listiny tvorí datovacia formulka a subskripcia. Dátum pozostáva z uvedenia miesta vydania, časový údaj je vyjadrený dňom, mesiacom a rokom podľa gregoriánskeho kalendára. Podľa dátumu bola listina vydaná na Bytčianskom zámku vo štvrtok, 21. februára 1602. Hoci sa neuvádzajú *anni regni*, predsa len sa za rokom nachádza veta o tom, že k vydaniu došlo za šťastnej vlády najsvätejšieho vladára a pána Rudolfa II. z Božej milosti rímskeho cisára, vždy vznešeného kráľa Nemecka, Uhorska, Čiech atď. Za dátumom na listine nasleduje už len vlastnoručný podpis majiteľa Bytčianskeho panstva Juraja Turzu.

Lokačné privilégium Juraja Turzu pre Turzovku z roku 1602 je z hľadiska regionálnej historiografie dôležitým a ojedinelým dokladom na podmienky založenia novej obce. V rámci celých Kysúc je to jediný dnes zachovaný dokument, ktorý bol dlhé roky verejnosti známy iba zo zachovaných odpisov. Až najnovší historický výskum odhalil originál listiny, ktorý, okrem samotnej hodnoty pôvodného dokumentu, priniesol aj viaceré doklady týkajúce sa predovšetkým možnej interpretácie príchodu osadníkov či procesu vytvárania novej dediny v oblasti severozápadného Slovenska na prelome 16. a 17. storočia.

JURAJ THURZO'S CHARTER FOR TURZOVKA FROM 1602

Drahomír Velička

The localizing charter of Juraj Thurzo for Turzovka from 1602 is from the viewpoint of regional history an important and unique document of conditions of founding a new village. It is the only document of its kind preserved to these days from all the region of Kysuce. Due to this fact, this very valuable source is not only of a great significance for history of Turzovka itself but for history of the whole region. In the localizing charter, Juraj Thurzo granted the portreeve and walachs with 12-year fee and tax exempt, and, at the same time, he stated that after the period they would be due to meet all the obligations in the same manner as all walachs in other Thurzo's villages. The portreeve was allowed to build a one wheel mill and a saw mill. Other walachs had to contribute to the development of the village by means of uprooting. Moreover, they were obliged to build a church and a manse in the village as soon as possible, and a special piece of land was offered for the purpose. Although experts had been familiar with the content of the charter, the original has only been discovered by a recent research. An important part of this privilege charter is dorsal notes containing several later records. They mention the exact date of the settlers' arrival to the newly founded village, as well as the area of the

⁵² Porovnaj pozn. 46.

settlement they occupied. The records provide new pieces of information especially regarding possible interpretations of the arrival of settlers or the process of creating a village in the area of north-western Slovakia at the turn of 16th and 17th centuries.

Translated by Michal Švec

Príloha I.

Tabuľka písomne doložených osadníkov v Turzovke v dobe Turzovcov

	1602	1604	1607	1609	1612	1613	1616	1619
ADAM Štefan					×			
BAČA Michal								×
BAČA Miko			×					
BELKO Mikuláš					×		×	×
BONEC Adam	×							×
BONEC Ján				×				
BONEC Juraj				×				
BONEC Marko			×	×			×	×
BONEC Martin				×				
BONEC Michal				×				
CABALA Ondrej					×			
CABALA Tomáš								×
CAMRDÁK Blažej			×					×
CIBULKA Šťastný							×	
ČAJO Ján			×					
DIBÍK Ján						×		
HAVRLA Martin	×		×					
KRUČEK Ján		×						
KRUTÝ Juraj								×
KUCMAN Adam								×
KUDELÍK							×	
KUMAN Juraj		×						
KUMAN Václav		×						
KUMAN Vojtek			×					
KUMANÍK Šimon							×	×
MAZÚR Ján		×						
MURÍNEK Ján		×	×				×	×
MURÍNEK Mikuláš						×		
Mikuláš								×
NEMEC Daniel					×			

	1602	1604	1607	1609	1612	1613	1616	1619
NEMEC Pavel								×
NOVÁK Martin				×			×	×
ORAVSKÝ Ondrej					×			
PAVOL Štefan		×						
PINČIAR Ján				×				×
PRAŠIVKA Martin			×					
ROVŇAN Ján								×
RUDINEC Ján				×				×
SEGEČ Matej								×
SEN(T)KO Adam			×					
SEN(T)KO Juraj	×		×					
SEN(T)KO Ondrej	×							
SIEČKA Tomáš								×
SLEZÁK Pavel		×	×				×	×
SLEZAČKA Hedviga				×				
SRUBAN Juraj			×	×				×
SRUBAN Matej			×				×	
ŠINDLIAR Gal		×	×					×
ŠINDLIARIK Šimon				×				
ŠMAHAJ Michal								×
TOMČALA Matej		×						×
ZAPEKLÝ Adam			×	×				×
ZAVKO Ján								×
ZAVKO Michal								×

Príloha II.

Juraj Thurzo povoľuje dedičnému richtárovi Adamovi Bonecovi a 40 valachom vybudovať v Turzovke obec, udeľuje im výsady, oslobodzuje ich od všetkých dávok na 12 rokov a vytyčuje jej hranice.

Bytča, 21. februára 1602

Originál na pergamene, lat., 405 mm × 275 mm + 35 mm, fragment prítl. pečate z červeného vosku s clonou, uložený v Maďarskom krajinskom archíve (Magyar országos levéltár), Esterházy család levéltára P 108, Rep. 94, cs. 577., no. 463–493. Na dorze súdobé zápisy : Circa festum sancti Georgii anno 1602 venerunt et sessiones occuparunt Martinus Hawrla sessionem ½, Georius Senko sessionem 1, Andreas Senko sessionem 1. [...] Circa festum Pentecostes anno 1604 venerunt et sessiones occuparunt 1. Mathias Tomcsala, 2. Joannes Murynek, 3. Joannes Mazur, 4. Joannes Kruczek, 5. Venceslaus Kuman, 6. Paulus Sleziaak ac septimus Paulus Ssyndlar. Circa festum sancti Georgii anno 1602 venerunt et sessiones occupa-

runt 1. Daniel Nemez sessionem 1, 2. Nicolaus Byelko et Andreas Aruensis 1, 3. Tomas Czabala 1, 4. Stephanus Adam ½, 5. Georgius Kuman. Circa festum sancti Georgii 1613 Nicolaus Murynik 1, Joannes Diebyk sessionem 1. *Pravdepodobne v 18. storočí dopísané Anno 1602 die 21. februaris comitis Georgii Thurzo pro parte Adami Bonecz sculteto et colonorum 40 emanatae concessionales cum simul metarum ad arces Hrichov et Bitche spectanium designatione etc. Červeným a hnedým atramentom napísaná signatúra Fasc. 9, numero 470, repositorium 94. Turzovka. Jednoduché odpisy v MKA, Esterházy család levéltára P 108, Rep. 27, cs. 197, no. 254–268; MKA, Acta Neoregistrata, fasc. 1169, no. 34; Štátny archív v Bytči, Panstvo Bytča-Strečno, k 51, inv. č. 18; Štátny archív v Bytči, Trenčianska župa I., Acta limitanea Hungarico-Silesitica, fasc. 3.*

MACŮREK, Josef. K otázce vývoje a výnosu velkého pozemkového vlastnictví na pohraničí Moravy, Slovenska a Těšínska koncem 16. a počátkem 17. století. In *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university*, VI, 1957, 4, s. 29–101 (nekompletne); VELÍČKA, Drahomír. Z prameňov k dejinám Turzovky (do konca 18. storočia). In GAJDIČIAR, Ivan (zost.). *Turzovka krížom krážom*. Turzovka : SPT, 2010, s. 406–407 (slov.).

NOS GEORGIUS THVRZO DE BETHLENFFALWA LIBER BARO || ac arcium Arwa, Lethawa, Hrychow et Bytche dominus, comes perpetuus comitatus Arwensis, partium Cisdanubianarum, regni Hungariae generalis ac praesidii Wywariensis || capitaneus, pincernarum regalium per idem regnum magister ac consiliarius sacrae caesarae regiaeque majestatis etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus || expedit vniuersis, quomodo nos consideratis et expensis variis oneribus et laboribus providorum Adami Bonecz, liberi sculteti nec non quadraginta colonorum valachalium exceptis || inquilinis vicinorum, utopte eius in possessione nostra Thurzoffalwa vocata, recens in propriis territoriis nostris Dluhopoliensibus Markowe Luky nuncupatis ac penes fluuium Kyszucza || sitis fundata, ad castrum nostrum praenotatum Bytchae omnino in hoc comitatu Trinchiniensi extractum spectans, commorantium quos et quae iidem in extirpandis nouis terris et || pratis erectioneque possessionis impenderunt ac successiue quoque impendere debebunt, eosdem a solitis laboribus, censibus et quibusuis contributionibus quotannis || nobis praestandis quo nimirum in opere suscepto progressus habere queant faciliores subleuandos ac supportandos esse duximus, imo subleuamus ac supportamus tali sub conditione, || vt uidelicet iidem coloni, qui in eadem possessione nostra suas sedes figere et de novo domos erigere voluerint, prata et faeneta iam exculata aequaliter inter se diuidant ac annorum || duodecim a data praesentium computando libertate et immunitate fruantur et gaudeant, solo grege valachali excepto de quo a singulis viginti instar aliorum valachorum nostrorum agnum || vnum tempore verno non obstante hac nostra exemptione statim singulis annis tam praedictus scultetus, quam valachi omnes nobis dare tenebuntur. Qua libertate expleta praenotati valachi || more aliorum subditorum nostrorum in possessionibus nostris valachalibus residentium, labores, census, contributiones, muneralia et onera omnia ad suprascriptam arcem nostram Bytche praestare || et pendere debebunt eruntque obligati. Tibi vero praenotato Adamo Bonecz sculteto nostro haeredibusque et posteritatibus tuis vniuersis praeter annorum duodecim similiter a data || praesentium computando immunitatem et

libertatem molam etiam farinariam vnus lapidis et serram scindendis asseribus aptam pro tuo tuorumque haeredum usu et commodo || erigendi ac extruendi aliisque libertatibus et praerogativis, quibus caeteri nostri liberi sculteti fruuntur et gaudent pleno jure utendi damus et concedimus facultatem, tempore tamen || praescriptae libertatis expleto tam a molis, quam a praefata scultetia onera, contributiones et taxas omnes, uti reliqui nostri liberi sculteti ad soepedictam arcem nostram Bytche praestare || et expedire debebis et successores tui debebunt. Hoc quoque addito, ut tu, cum coeteris tuis vicinis primo quoque tempore templum et parochiam in loco conuenienti ibidem exaedifices || futuroque concionatori ad quantitatem duarum sessionum colonialium extra illas quadraginta sessiones colonicales terrarum et pratorum excindas ac sequestres. Metae vero || ad arces nostras supradictas Hrichow et Bytche spectantes, quibus territorium praedictae possessionis nostrae Thurzoffalwa includi debebit ac vbi praedictis sculteto et colonis valachalibus || extirpare integrum erit, sunt hae : et primo quidem incipiendo a vertice montis Malestoleczne vocati, ubi metae incipiuntur, descendendo per fluuium Dlharyeka vocatum, || qui metas Dlhepole a metis possessionis Welkadywina vocatae diuidit, vbi longo tractu pervenitur ad metam uno cumulo terreo in planiue nec non abiete, fraxine et fago || arboribus incisis signatam. Ab hinc recta porro versus apicem montis ad plagam septentrionalem tendendo peruenitur ad quandam pinum signatam. Ab hinc recta porro || eundo usque ad sumitatem montis Polgrunya alias Podbukowyna vocati, ubi similiter quinque abietes, nec non una fraxinus incisae et signatae sunt ac ibidem cumulus || terreus erectus est. Inde per medietatem syvlarum vulgo Grun vocatarum ad plagam septentrionalem tendendo, vbi passim multa ligna tam abiegnata quam faginea incisa || sunt et signata et cumuli aliquot terrei inter illa erecti. Tandem recta porro ad plagam septentrionalem procedendo usque ad fluuium Kyszuczka, in cuius ripa duae abietes, || quarum uni fagus adnata est, sunt signata et cumulus terreus ibidem erectus est grandis, cuius ex aduerso ultra eundem fluuium Kyszuczka pratum quoddam Hrossowa || vocatum habetur. Ab hinc descendendo per eadem fluuium Kyszuczka peruenitur ad riuulum Olessna vocatum consequenterque locum illum, ubi idem riuulus Olessna fluuium || Kyszuczka illabatur. Ab hinc per eiusdem riuuli Olessna cursum ascendendo usque ad caput eiusdem riuuli consequenterque ad montes Beszkid, vbi metae || Moraviae et Silesiae terminantur. Quae territoria tanquam nostra propria iidem subditi nostri de Thurzoffalwa defendere semper debebunt. Pecora tamen pecudes et armenta || pascendi vbique in antelatis montibus nostris subditis aliarum possessionum nostrarum quoque libertate et consuetudine hac in parte salua remanente. In quorum omnium firmissimum || robur ac testimonium hasce nostras litteras in modum priuilegii confectas ac manus nostrae subscriptione sigilloque nostro maiori confirmatas eisdem sculteto et colonis de || soepedicta possessione nostra Thurzoffalwa dandas esse duximus et concedendas. Datum in arce nostra Bytche die vigesima prima februarii anno Domini || millesimo sexingentesimo secundo sacratissimo principe ac domino Rudolpho secundo Dei gratia Romanorum imperatore, semper augusto ac Germaniae, Hungariae, || Bohemiae etc. rege etc. feliciter regnante. || Georgius Thurzo m.p.

ÚRADNÍCKA ELITA NITRIANSKEJ ŽUPY
A JEJ PODIEL NA UPEVNŔOVANÍ ČESKOSLOVENSKEJ ŠTÁTNEJ MOCI
V ROKOCH 1918–1922

(Priebeh administratívneho začleňovania Nitrianskej župy
do Československej republiky)

MARTIN VALKOVIČ

Valkovič, M.: Clerical Elite of the Nitra County and its Participation in the Consolidation of the State Power in Czechoslovakia in the Period of 1918–1922. The process of administrative integration of Nitra County into the Czechoslovak Republic), Slovenská archivistika, Vol. XLVIII, No 1, 2013, p. 68–99.

The present study deals with the clerical elite of the Nitra county and its participation in the consolidation of the Czechoslovak state power in the period of 1918–1922. A significant role in the administrative integration of Slovakia into the newly established Czechoslovak republic was played by regional representatives of political power – county heads, who dissolved till then functioning comitatus committees and appointed new county committees with the same powers. Nitra county heads managed to draw into the county seat Slovak and Czech brains that became a pillar of state power and assisted with the de-Hungarization of public life in the districts with mixed population in the central and southern part of the county. The problems connected with the stabilization of state power in the after coup conditions and the with the reorganization of state apparat are closely related to the reactions of citizens and officials.

History of administration. Administrative and military integration. Minister plenipotentiary for administration of Slovakia. Nitra county. Organization of political and state administration in Slovakia. State authority. Officer. County head.

Mgr. Martin Valkovič, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Katedra histórie, Hodžova 1, 949 74 Nitra

Vyhlásením Československej republiky 28. októbra 1918 v Prahe a prijatím Deklarácie slovenského národa 30. októbra 1918 v Turčianskom Sv. Martine sa územie Slovenska štátoprávne vyčlenilo z Uhorského kráľovstva a začlenilo do nového štátneho teritória. Sprievodné vojenské a administratívne kroky, ako aj symbolické a deklaratívne akty presadzovali v ďalších mesiacoch autoritu samostatného štátu aj v najvzdialenejších kútoch Slovenska. Úsilie československých politických elít smerovalo k odstráneniu následkov násilnej maďarizácie a narážalo v národnostne zmiešaných regiónoch na odpor predovšetkým v oblasti správneho aparátu a vo vedení hospodárstva. Už v prvých dňoch po vzniku Československa sa objavilo niekoľko návrhov na riešenie jednej z najakútnejších otázok, a to organizácie politickej správy na Slovensku. Koncepcie slovenských a českých politických predstaviteľov sa zhodovali na demokratickej a jednotnej správe na celom štátnom území, politická situácia a potreba udržať poriadok v prvých mesiacoch po prevrate zatlačili reformné návrhy a úvahy do úzadia. Zákon č. 11 z 28. októbra 1918 ponechal v platnosti dovte-

dajšie právne nariadenia a rakúsko-uhorskú štátnu správu na prechodné obdobie a územie Slovenska, ktoré netvorilo za Uhorska osobitnú správnu jednotku, sa tak po obsadení župných sídel československým vojskom administratívne členilo na 16 žúp.¹ Nasledujúci príspevok sa zaoberá pôsobením a postojmi úradníckej elity k novovzniknutej republike v jednej z najväčších slovenských žúp – v Nitrianskej župe.

Územie historickej Nitrianskej župy do roku 1922 predstavovalo na pohľad neadekvátne sformovaný územnosprávny celok. Do severovýchodnej časti župy hlboko prenikali výbežky Trenčianskej a Tekovskej župy. Územie sa tu obmedzovalo na úzky pás, ktorý ako most spájal Hornonitriansku kotlinu s jadrom župy.² Nitrianska župa sa členila na dvanásť okresov, ktoré niesli názvy podľa svojich stredísk.³ Popri výrazných prírodných znakoch po stáročia charakterizoval toto územie osobitý národopisný kolorit a nárečie. Pri vymedzovaní jazykovej hranice, ak sa bral do úvahy faktor ľudovej reči, tvorilo slovensky hovoriace obyvateľstvo v župe začiatkom 20. storočia väčšinu. Pri poslednom uhorskom sčítaní obyvateľstva roku 1910 tu bolo evidovaných 324 664 obyvateľov slovenskej národnosti z celkového počtu 457 455 obyvateľov župy.⁴ V okresoch Skalica, Myjava a Senica presahoval počet obyvateľov slovenskej národnosti hranicu 90 %. Maďarsky hovoriace obyvateľstvo súvislejšie obývalo územie na Žitavskej pahorkatine (Jelenec, Pohranice, Klasov) a juhozápadnú časť župy medzi Váhom a Nitrou, na sever po Sládečkovce. V Nitre a Nových Zámkoch žilo slovenské, maďarské, nemecké a židovské obyvateľstvo. Nemecké jazykové ostrovy boli v Hornonitrianskej kotline v Prievidzskom okrese (Nitrianske Pravno, Handlová).⁵

Obdobie od novembra 1918 do januára 1919 bolo v znamení integrácie Slovenska do nového štátu a zápasom o nielen územnú identitu a nezávislosť od Budapešti, ale aj zápasom o budovanie nového štátoprávneho povedomia, hospodárskej a politickej nezávislosti od bývalého Uhorska. Pochopiteľne ozbrojený konflikt s maďarskými silami sa dotkol aj územia Nitrianskej župy. Zo strategického hľadiska poskytovalo územie župy vhodnú východiskovú základňu k nástupu československého vojska a k verbovaniu slovenských dobrovoľníkov. V českých krajinách prijalo obyvateľstvo vyhlásenie samostatnosti s nadšením a manifestáciami, na Slovensku bola situácia podstatne rozdielna. Uhorský správny aparát sa v západných oblastiach Slovenska koncom októbra 1918 rozložil a moc preberali miestne odbočky Slovenskej ná-

¹ V 3 článku sa uvádzalo, že: „všetchny úřady samosprávné, státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní a zejména obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají dle dosavadních platných zákonů a nařízení.“ *SBÍRKA zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1918.* Praha: Státní tiskárna, 1918, s. 21.

² ŽUDEL, Juraj. *Stolice na Slovensku.* Bratislava : Obzor, 1984, s. 81.

³ Nitriansky okres (Nitra), Prievidzský okres (Prievidza), Šalienský okres (Šaľa), Novozámocký okres (Nové Zámky), Novomestský okres (Nové Mesto nad Váhom), Senický okres (Senica), Hlohovecký okres (Hlohovec), Skalický okres (Skalica), Topoľčiansky okres (Topoľčany), Piešťanský okres (Piešťany), Myjavský okres (Myjava), Žabokrečský okres (Žabokreky nad Nitrou).

⁴ *RÉVAI nagy lexikona az ismeretek enciklopédiája. XIV. kötet.* (ďalej: RÉVAI nagy lexikona ...). Budapest: Révai testvérek irodalmi intézet részvénytárság, 1916, s. 607.

⁵ ŽUDEL, ref. 2, s. 88. Podrobnejšie pozri: TIŠLIAR, Pavol. Nemecké národnostné ostrovy na Slovensku podľa výsledkov Šrobárovho popisu ľudu z roku 1919. In *Historica XLVII.* Ed. Pavol Tišliar. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2008, s. 89–118.

rodnej rady (SNR). Vznik miestnych slovenských rád prebiehal v Nitrianskej župe spontánne a začiatkom novembra 1918 sa utvorili tieto orgány v Brezovej pod Bradlom, Holíči, Myjave, Šišove, Topoľčanoch, Horných Bzinciach, Kostolnom, Krajnom, Vád'ovciach, Chtelnici a Vrbovom. V Novom Meste nad Váhom a Senici vznikli okresné výbory SNR.⁶ Novoustanovená maďarská Károlyiho vláda sa pokúšala udržať integritu Uhorska ako nezávislého štátu a dobrovoľne – bez boja sa Slovenska nemienila vzdať, nakoľko kontrolovala strategicky dôležité železničné uzly, poštu a, s výnimkou Liptova a Záhoria, župné a okresné úrady. S vedomím Budapešti sa v slovenských mestách sformovali maďarské národné rady, vznikla Východoslovenská národná rada a došlo k vyhláseniu Slovenskej ľudovej republiky. Károlyiho vláda v snahe udržať Slovensko v maďarskom štáte nešetrila ani sľubmi o autonómii.⁷

Na moravsko-slovenské hranice dorazila z Prahy 4. novembra 1918 dočasná slovenská vláda na čele s predsedom V. Šrobárom. Sprevádzala a zabezpečovala ju jednotka 90 českých četníkov pod velením podplukovníka Hanáčika. Šrobár v štvorčlennej vláde zabezpečoval rezort financií, vojenstvo a četníctvo podliehalo Ivanovi Dérerovi, školstvo Antonovi Štefánkovi a zásobovanie a organizácia národných gárd bola v kompetencii Pavla Blaha. Na hraniciach sa k dočasnej slovenskej vláde pripojila rota 148 slovenských vojakov 25. lučeneckého pešieho pluku, ktorá sa organizovane vracala domov z talianskeho frontu cez České Budejovice. Za sídlo dočasnej slovenskej vlády bola určená Skalica, stredisko najzápadnejšieho okresu Nitrianskej župy. Voľba sídla vlády nebola náhodná. Ako poznamenal Štefan Janšák, neskorší vládnny referent pre verejné práce na Úrade ministra s plnou mocou pre správu Slovenska: „*Skalica mala za sebou Moravu, susediacu bezprostredne so slovenským Záhorím, mala teda vojensky i politicky krytý chrbát, kým Turčiansky Sv. Martin bol až takmer do polovice decembra ostrovom v mori maďarskej moci, na ktorý bili vlny zo všetkých strán.*“⁸ V. Šrobár 6. novembra na slávnostnom zhromaždení v Skalici vyhlásil prevzatie vlády novým československým štátom na Slovensku a rota 25. lučeneckého pešieho pluku zložila štátnu prísahu. V úradnom vestníku dočasnej vlády, ktorý mal názov Sloboda, ju označili za „*prvé slovenské vojsko národnej légie*“, a jej príslušníci začali používať označenie Slovenská légia. Pred návratom do Prahy V. Šrobár poveril riadením bežných záležitostí zvyšných troch členov vlády, ale napokon zostal trvalo v Skalici iba P. Blaho. Po demisii dočasnej vlády 14. novembra 1918 sa Blaho ocitol v nezávidiahodnej pozícii. Z archívnych dokumentov vyplýva, že žiadal vymedzenie okruhu svojej pôsobnosti od Prahy, nakoľko mu nestačila plná moc od Šrobára.¹⁰ Blaho postupne zo Skalice vytvoril organizačné centrum západného Slovenska, odkiaľ personálne zaplňal poštové, železničné

⁶ Zostavené podľa: HRONSKÝ, Marián. *Slovensko na rázcestí. Slovenské národné rady a gardy roku 1918*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1976, príloha č. 3.

⁷ KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Začleňovanie Slovenska do Československej republiky (1918–1920). In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v Československu 1918–1939*. Bratislava: Veda, 2004, s. 65.

⁸ JANŠÁK, Štefan. *Vstup Slovákov medzi slobodné národy. (Ako sa zrodila prvá republika). Fakty, spomienky a úvahy o prevratových rokoch 1918–1919*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2006, s. 57.

⁹ *Prvé slovenské vojsko nár. légie v Uh. Skalici*. Sloboda, roč. 1, č. 2 z 12. novembra 1918.

¹⁰ Slovenská národná knižnica v Martine (ďalej SNK), Literárny archív (ďalej LA), fond Vavro Šrobár (ďalej fond VŠ), č. j. 42 H 35.

a hlavnoslužnovské úrady. Po vyčerpaní štátnych peňazí berných a slúžnovských úradov kryl z vlastných prostriedkov financovanie a zásobovanie vojenských posádok, o ktoré sa nikto nestaral. Ústredná vláda v Prahe k otázke Blahových kompetencií a povereniu neprikočila, čo bolo evidentné z úradnej korešpondencie a z množstva rozličných titulov a oslovení.¹¹ „Skalické provizórium“ ukončilo prijatie zákona č. 64 z 10. decembra 1918 o mimoriadnych a prechodných ustanoveniach na Slovensku, ktorý sa stal základnou právnou úpravou na zriadenie úradu a činnosť ministra s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobára. Pavol Blaho bol 17. decembra 1918 vymenovaný dekrétom predsedu pražskej vlády Dr. K. Kramáča za vládneho referenta pre poľnohospodárstvo a pridelený k Šrobárovým spolupracovníkom do Žiliny.

V prvej fáze obsadzovania Slovenska sa stala akútnou otázkou účasť slovenských vojakov na vojenských akciách. Nakoľko mobilizácia v západných okresoch Nitrianskej župy neprichádzala do úvahy, mohlo prísť iba k sformovaniu dobrovoľníckych jednotiek, čo po strastiplných rokoch vojenskej služby na frontoch vyžadovalo od jednotlivcov – dobrovoľníkov nemalú mieru národnej uvedomelosti i osobného sebazaprenia. Pavol Blaho a dekan Ľudovít Okánik, ktorým pripadla úloha zhromažďovať v Skalici dobrovoľníkov, vložili do verbovania všetky svoje znalosti o mentalite slovenského ľudu. Iniciatívu prejavilo aj niekoľkých slovenských dôstojníkov na čele s kapitánom Ľudovítom Šimkom zo Senice, ktorým sa podarilo sformovať slovenskú dobrovoľnícku jednotku – Gardu Slovenskej Slobody, neskôr 1. pluk Slovenskej Slobody, v Uherskom Hradišti. Do 10. decembra 1918 prišli do Uherského Hradišťa dobrovoľníci takmer zo všetkých obcí Nitrianskej župy, najmä veľký počet dobrovoľníkov z podjavorinského kraja, predovšetkým Myjavy a jej blízkeho okolia. Nadpolovičná väčšina dobrovoľníkov (65,30 %) z 1. pluku Slovenskej Slobody pochádzala zo západného Slovenska. Vzrastajúca aktivita slovenských dobrovoľníkov, ktorí sa hlásili do československého vojska, presiahla začiatočné prognózy slovenského i českého národnopolitického vedenia.¹²

Začiatkom decembra 1918 pristúpilo československé vojenské velenie k vypracovaniu plánov, ktoré viedli k obsadeniu župného sídla Nitry. Zo strategického hľadiska išlo o nutnosť, nakoľko sa československé jednotky na Považí necítili zabezpečené pokiaľ v údolí Nitry mohol nepriateľ kedykoľvek voľne sústrediť svoje sily a potom buď cez Rajec do Žiliny, či cez Bánovce do Trenčína a Trenčianskej Teplej, alebo cez Radošínú do Piešťan a cez Hlohovec do Trnavy, nečakane zo zálohy preraziť. Obsadenie Nitry československými jednotkami sa malo uskutočniť s najväčšou opatrnosťou, nakoľko maďarská posádka po zrážke v Hlohovci zaobchádzala so

¹¹ „Jedni ho menujú členom Národnej rady, hlavným komisárom, predsedom Národnej rady v Skalici, vládny komisárom pre Slovensko, splnomocnencom Čsl. republiky na Slovensku, členom dočasnej vlády, iní zasa členom národného shromaždenia, reprezentantom vlády Čsl. republiky, vládny komisárom ministerstva pre zásobovanie ľudu a pre zásobovací ústav v Holíči, členom slovenskej národnej vlády v Skalici, správcom slovenskej vlády, predsedom národného shromaždenia pre veci slovenské. Jeden žiadateľ konečne nazval ho len občanom, ako sa na pravého republikána patrí.“ JANŠÁK, Štefan. *Život Dr. Pavla Blahu (Slovenské národné hnutie na prahu XX. storočia)*. Sväzok II. Trnava: Spolok Sv. Vojtecha, 1947, s. 462.

¹² ČAPLOVIČ, Miloslav. Prvý pluk Slovenskej Slobody (november 1918 – marec 1919). In *Historický časopis*, roč. 43, 1995, č. 4, s. 655. HRONSKÝ, Marián. K otázke účasti slovenských dobrovoľníkov na obsadzovaní Slovenska československým vojskom (november 1918 – marec 1919). In *Historický časopis*, roč. 20, 1972, č. 4, s. 541–583.

zajatcami a ranenými nehumánne a bolo známe, že vyhlásenie vzniku Československej republiky vyvolalo v mestskom zastupiteľstve negatívnu reakciu.¹³ Situácia v meste bola v dôsledku maďarskej vlasteneckej hystérie neustále napätá, pre slovensky cítiacich občanov nepriaznivá, preto sa nemohli v prvých dňoch po vyhlásení nového štátu organizovane prejavovať. O jeho mentalite a ľahostajnosti veľa napovedá predprevratový rozhovor redaktora časopisu Nyitravármegye s miestnym advokátom a národovcom Dr. Štefanom Bertovičom,¹⁴ ktorý na otázku, čo si myslí o výsledku prípadného plebiscitu v Nitre odpovedal, že: „... jedna čiastka občianstva dozaista hlasovala by za to, aby i naďalej patrila k Uhorsku, a druhá čiastka vôbec nezaobere sa udalosťami svetovými a jedno jej je, či bude maďarskou, alebo českou.“¹⁵ Neprekvapuje teda, že vyhlásenie samostatnosti Československej republiky 28. októbra 1918 v Prahe a prijatie Deklarácie slovenského národa v Turčianskom Sv. Martine prijali nitrianski Slováci v tichosti. Pochopiteľne 28. októbra 1918 protestovalo nitrianske mestské zastupiteľstvo a 30. októbra 1918 župný municipiálny výbor proti vyhláseniu vzniku Československa, nakoľko v týchto orgánoch zasadali väčšinou Maďari a maďaróni. Malá a tajná skupina uvedomelých nitrianskych Slovákov v prvých dňoch prevratu musela pasívne trpieť šovinistické výčiny maďarských úradníkov, keďže nemala možnosť postaviť sa aktívne za práva Slovákov ani na mestskom, ani na župnom dome.

K oživeniu slovenských národných aktivít v Nitre prispel koncom prvého novembrového týždňa návrat kňazov Eugena Filkorna a Jozefa Tisa, ktorí boli dobre informovaní o zahraničnom odboji a o vyhlásení samostatnosti. Od 17. novembra 1918 začali vydávať dvojjazyčný týždenník kresťansko-sociálneho spolku *Nyitra – Nitra*, v snahe prebudiť národné povedomie obyvateľov mesta a upozorniť Slovákov na ich práva.¹⁶ Medzitým vznikla prvá Maďarská národná rada (MNR) v Nitre, ktorá začala konsolidovať vyhrotenú situáciu, spôsobenú drancovaním mestského majetku vidieckym obyvateľstvom a vojakmi vracajúcimi sa z frontu, a organizovať domobranu. 2. decembra 1918 sa na príkaz z Budapešti legitímnymi voľbami zvolila v po-

¹³ „Pri vjazde na nitrianske nádražie boli Maďari hneď z vagónu vynesení a dopravení do nemocnice, českí ranení však dlhšiu dobu v krutej zime ponechaný bez pomoci. Nikto sa o nich nestaral. Keď ich maďarskí vojaci odnášali, chovali sa priamo neľudsky. Jeden z Maďarov, ktorý sa k vlaku vrátil, chvastal sa, že jednému z ranených, ktorých odnášal, prerazil cestou ruku. Ešte na nádraží som videl, ako ranení Česi boli vojakmi okradnutí o peniaze a cennosti. Jeden z Maďarov hovoril, že by bolo najlepšie všetkých zabiť.“ TOMÁŠEK, Dušan. *Nevyhlásená válka: boje o Slovensko 1918–1920*. Praha: EPOCHA, 2005, s. 68–69.

¹⁴ Dr. Štefan Bertovič, nitriansky advokát a predprevratový Slováč, 1. podpredseda SNR v Nitre a prvý slovenský starosta-predseda mestskej Správnej komisie v Nitre.

¹⁵ MRVA, Ján. *Paberky k dejinám štátneho prevratu v Nitre*. Nitra : vydal Miestny odbor Matice slovenskej, 1933, s. 66–67.

¹⁶ „Plesať máme, lebo svitá už sloboda, naša slovenská! Prestaňme sa hanbiť, že sme sa Slováckmi narodili, prestaňme byť občanmi druhej triedy, len preto, že matka slovenskú pieseň spievala pri kolíske našej! Rovnoprávnosť v každom ohľade prevedená uzná prirodzené právo i reči našej! Nebude sa viac skrývať v svätostánku domácom, prestane byť chrám Boží jediným miestom, odkiaľ reč slovenská bezbožne vyhnaná nebola, ale zaujme miesto svoje v školách, v úradoch, pred súdmi, pri obchodovaní i v politike!“ *Slováci plesajme*. Nyitra – Nitra, roč. 1, č. 2 z 24. novembra 1918.

radí druhá MNR v Nitre.¹⁷ Novozvolená a reorganizovaná MNR stála pred ťažkou úlohou. Po porážke maďarských jednotiek pri Bošanoch prišiel 7. decembra na Mestský úrad v Nitre plukovník Karol Deiszler a zástupcovi mešťanostu G. Gyürky-mu oznámil nútený ustúp maďarskej posádky smerom k Novým Zámkom. Vstupu československých jednotiek do mesta mohla zabrániť jedine domobrana a mestská stráž, ktorá mala po ústupe maďarských oddielov opäť plné ruky práce s potláčaním rabovania a nepokojmi. Časť mestského zastupiteľstva podnecovaná farárom Kolo-manom Szmídom bola rozhodnutá mesto brániť.¹⁸ Väčšina si ale uvedomovala nezmyselnosť a neúspech odporu, veľké materiálne škody, straty na životoch a nakoniec aj postavenie Nitry ako dobytého mesta. Z uvedených dôvodov sa v predstavenstve presadilo pokojné obsadenie Nitry.¹⁹

Rokovania medzi vyslancami mestského zastupiteľstva a veliteľom I. práporu 2. československého pešieho pluku kapitánom Bohumilom Neumannom prebiehali 8. decembra 1918 na obecnom úrade v Horných Rišňovciach. Päťčlenná mestská komisia v zložení Dr. Štefan Bertovič zastupujúci nitrianskych Slovákov, Dr. Viliam Pašek, ThDr. Jozef Tiso, župný právny radca Dr. Karol Klobusiczky a Dr. Ferenc Gyürky zastupujúci maďarské obyvateľstvo prerokovala podmienky a čas obsadenia mesta československou armádou.²⁰ Závery rokovania boli písomne zhrnuté v siedmich bodoch.²¹

¹⁷ Prvá MNR v Nitre bola zostavená zo sociálnych demokratov maďarskej národnosti a postupne bol na ňu vyvíjaný nátlak zo strany členov Kresťansko-sociálneho spolku, ktorí sa dožadovali demokratického zastúpenia všetkých spoločenských vrstiev a záujmových skupín v tomto orgáne. Do druhej MNR kandidovalo 28 rôznych politických a odborových skupín. Pozri bližšie: MRVA, ref. 15, s. 46.

¹⁸ O osobe a činnosti K. Szmídu sa vyjadril vládny referent pre záležitosti katolíckej cirkvi K. A. Medvecký: „...nitriansky farár Koloman Szmida, o ktorom máme zistené, že už za maďarského režimu bol hlavným povzbudzovateľom maďarského biskupa Batthányiho pri prenasledovaní slovensky cítiacich duchovných. On uvádzal v slovenskej Nitre maďarské bohoslužby; on nástojil, aby jeho vlastenecky cítiaci kapláni boli z Nitry oddišponovaní, a keď sa maďarské bolševické roty k Nitre blížili, Szmida to bol, ktorí im do očí sľuboval šibenice a keď ich videl z Nitry utekať pred bolševikmi, posmieval sa svojim spoluduchovným cynickým výsmechom maďarského básnika: Všetci sú hrdinovia a mužovia. Keď naše vojská mali zaujať Nitru, Szmida to bol, ktorí fulminantnou rečou na mestskom dome brojil proti našemu štátu a jeho brannej moci. Szmida bol to, ktorí viedol agitáciu, aby sa pri popise ľudu čím viacej Slovákov dalo za Maďarov popísať, ktorí viedol akciu za maďarské školstvo v slovenskej Nitre, ktorý škodlivo vplýval na tam. školskú stolicu katolícku, ktorý znemožňoval spravodlivú zmenu nitrianskeho školstva, tak že sama patričná biskupská vrchnosť musela ho suspendovať z predsedníctva školskej stolice i z úradu cirkevného školdozorstva. Že Szmídomi je dobrá každá príležitosť, zademonštrovať si v národné sviatky maďarského štátu, že celé čiastky roka trávieva na území maďarského štátu, potvrdzuje nás v závere, že násilne pomadžarčená Nitra, neobdrží svoj pôvodný a skutočným pomerom zodpovedajúci slovenský ráz dovtedy, kým na nitrianskej fare budú zasadať takí mužovia, ako je spomínaný Szmida.“ Ministerstvo vnútra SR, Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond, Minister s plnou mocou (ďalej MPS), škatuľa č. 39 (ďalej šk.), č. j. 567/1921 prez.

¹⁹ ZUBÁČKA, Ida. *Nitra za prvej Československej republiky*. Nitra : UKF Fakulta humanitných vied, 1997. s. 27.

²⁰ Pojednávanie s Čechmi. *Nyitra – Nitra*, roč. 1, č. 5 z 15. 12. 1918.

²¹ „1. Dôjdeme zajtra t. j. 9. decembra 1918 v priebehu predpoludnia do Nitry v sile aspoň 200 mužov.

Predná stráž československého vojska v počte 10 poddôstojníkov prišla do Nitry večer 9. decembra 1918 a obsadila železničné nádražie. Dňa 10. decembra medzi 15. a 16. hodinou dorazil do mesta pancierový vlak s 200 československými vojakmi. Na stanici ich v mene mesta privítali Karol Martinček a veliteľ hasičského zboru Oskar Ronchetti. Vojaci potom odpochodovali pred mestský dom, kde zástupca mešťanostu prečítal pred kapitánom Neumannom protest proti „okupácii“. Kapitán Neumann odpovedal, že „*protest neberie v známosť, lebo české čaty zaujali Slovensko z rozkazu hlavného veliteľstva, proti tomu Maďarsko, ktoré prehralo vojnu, nemá právo sa ohradzovať*“ a pred zástupcami maďarskej mestskej správy „*vyhlásil mesto Nitru za mesto Československej republiky a dal na mestský dom vyvesiť slovenskú národnú zástavu*“.²² Maďarské jednotky, ktoré z Nitry ustúpili do Nových Zámkov, sa síce 12. decembra 1918 pokúsili opäť obsadiť mesto, ale vojenský zásah stroskotal, pretože veliteľ československej posádky kapitán Neumann v Nitre zakročil, t. j. zaistil niekoľko významných reprezentantov mesta ako rukojemníkov. Strach z represálií spôsobil, že miestne obyvateľstvo maďarskej národnosti odmietlo podporovať akciu maďarského vojska.

Po završení rozpadu Rakúsko-Uhorska platil v podmienkach novovzniknutej Československej republiky právny a správny (administratívny) dualizmus. Organizácia politickej správy sa v oboch častiach štátu diametrálne odlišovala. V českých krajinách bola v dôsledku absolutizmu a centralizácie verejná správa v rukách štátnych úradov a iba výnimočne boli niektoré agendy zverené odborovým alebo územným samosprávnym zväzom. Naopak na Slovensku bola verejná správa zásadne v rukách samosprávnych zložiek t. j. muničipii (mestských alebo župných) a výnimočne v moci štátnych orgánov, resp. v rukách zmiešaného správneho výboru.²³ Župné zriadenie na Slovensku sa zachovalo v prvých rokoch existencie Československej republiky (1918–1922) ako provizórium, pravda, jeho politické základy sa podstatne zmenili. Samosprávna zložka sa v jednotlivých župách potlačila a politická moc sa sústredila v rukách županov, spoľahlivých štátnych úradníkov, ktorých menoval od decembra 1918 novoustanovený predstaviteľ výkonnej moci na Slovensku – minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár. Obsadenie miest županov považovala československá vláda za dôležitý personálny krok a urýchlené prevedenie malo výraznou mierou prispieť ku konsolidácii povojnových pomerov, správneho aparátu a verejného života na Slovensku. Ako sa ukázalo, aj z dôvodu od-

2. Mestská garda bude rozpustená a zbrane odovzdané.

3. Mestská stráž (polícia) bude doplnená na 50 mužov, ktorých môže vymenovať veliteľ obsadzujúceho vojska, stráž bude vyzbrojená len patričnou zbraňou.

4. Rekvirácie nebudú, len treba vydať veliteľstvu čs. vojska všetky zbrane, vyjmúc zbrane lovecké, ak majitelia majú poľovný lístok, ktorý potvrdí veliteľ obsadzujúceho vojska.

5. Uhorskí dôstojníci, ktorí sa zdržujú v meste, môžu zostať, keď dajú čestné slovo, že nebudú nič podnikať proti čsl. vojsku, budú chodiť v civilných šatách a i mestská rada sa za nich zaručí, že zbrane odovzdajú.

6. V meste bude zriadená Slovenská národná rada, ktorej prípadne správa mesta i všetkých úradov.

7. O zásobovanie obsadzujúceho vojska sa postará mesto. “Kronika mesta Nitry I., s. 63.

²² Pozri bližšie: FILKORN, Eugen. *Verný svojmu svedomiu*. Martin : Centrum kultúry a dedičstva kanadských Slovákov a Matica slovenská, 2004, s. 221.

²³ LAŠTOVKA, Karel. *Vývoj organizace veřejné správy v republice československé. Sbirka přednášek a rozprav extense Univerzity Komenského v Bratislavě*. Bratislava : Academia, 1925, s. 5.

mietnutia funkcie, či nedostatku kvalifikovaných kandidátov a všeobecne odborne vzdelanej slovenskej inteligencie išlo o komplikovaný proces, ktorý trval niekoľko týždňov. Výber a menovanie do županských postov bolo plne v kompetencii ministra V. Šrobára. Na vedúcu pozíciu v Nitrianskej župe ašpirovali dve najvýznamnejšie osobnosti regiónu – MUDr. Pavol Blaho a ThDr. Ľudovít Okánik. Šrobár do priebežného menoslovu z 8. decembra 1918, ktorý sa zachoval v jeho denníkových záznamoch, napísal na post nitrianskeho župana skalického rodáka Dr. P. Blaha.²⁴ Nakoľko sa o štyri dni neskôr P. Blaho stal členom Šrobárovej vlády v Žiline, kde zastával pozíciu referenta orby, minister do funkcie župana Nitrianskej župy vymenoval rímskokatolíckeho kňaza ThDr. Ľ. Okánika.²⁵ V prospech Ľ. Okánika hovorila

²⁴ V zápisnici z porady slovenských komisárov v Prahe z toho istého dňa figurovalo iba Okánikovo meno. JUDr. Martin Mičura bol uvedený ako náhradník Samuela Zocha v Bratislave a Miloša Vanča v Tekove. SNA, fond VŠ, šk. č. 11, inv. č. 606, č. j. 5/neuvedené. SNK, LA, fond VŠ, č. j. C 903.

²⁵ ThDr. Ľudovít Okánik (15. 8. 1869 Skalica – 21. 3. 1944 Bratislava) absolvent teológie na univerzite v Budapešti (1891), cirkevný hodnostár, verejný činiteľ, signatár Martinskej deklarácie, dramatik a politik. V novembri 1891 bol menovaný za kooperátora katedrálneho chrámu a prebendára cirkevného chóru Ostrihomskej kapituly. V rokoch 1890–1891 a 1895–1896 pôsobil ako učiteľ nemčiny na tamojšom učiteľskom ústave. V decembri 1891 ho vysvätili za kňaza. V decembri 1892 bol v Ostrihome menovaný za riadneho presbytera a vo februári 1893 za podpredsedu cirkevného spolku na pomoc deťom Opus Sanctae Infantiae. Počas svojho pôsobenia v Ostrihome pokračoval v štúdiu teológie a štúdium završil získaním titulu doktora kanonického práva v septembri 1895 na univerzite v Budapešti. V júli 1899 bol na základe žiadosti mesta Skalice menovaný ostrihomykým arcibiskupom F. Vasárym za mestského farára. V septembri 1899 bol menovaný za cenzora ostrihomskej arcidiecézy a v decembri 1899 za cirkevného správcu katolíckeho gymnázia v Skalici. Okánikova mladšia sestra Gizela sa v septembri 1900 vydala MUDr. Pavla Blahu. Spoločná národnobuditeľská a ľudovýhovná činnosť farára Okánika a hlasistu Blahu urobila začiatkom 20. storočia zo Skalice živé stredisko slovenského života. Okánik s Blahom úzko spolupracoval na rozvoji slovenského agrárneho hnutia. Vyvíjal rozsiahlu organizátorskú a propagačnú činnosť pri šírení roľníckej osvety a zakladaní slovenských potravinových a úverových družstiev. Od novembra 1899 bol predsedom spolku Katolícky kruh a spoluzakladateľom časopisu Pokrok. Roku 1910 neúspešne kandidoval v skalickom volebnom okrese s vlastným roľníckym programom vo voľbách do uhorského snemu. Po vypuknutí prvej svetovej vojny prenášal informácie a korešpondenciu, a udržiaval spojenie s viacerými predstaviteľmi slovenského a českého národného a verejného života najmä vo Viedni. Po prevrate poslanec a predseda poľnohospodárskeho výboru Revolučného Národného zhromaždenia (ukončenie mandátu 14. januára 1919). V rokoch 1918–1920 vo funkcii nitrianskeho župana. Roku 1919 sa podieľal na založení Slovenských ľudových novín a Katolíckych novín vychádzajúcich v Nitre. V júli 1921 bol menovaný kanonikom Družnej kapituly u sv. Martina v Bratislave. Od januára 1923 ako reprezentant Republikánskej strany poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu zvolený za starostu Bratislavy. V rokoch 1925–1926 senátor Národného zhromaždenia; v rokoch 1928–1929 člen krajinského zastupiteľstva za agrárnu stranu. Od prevratu sa medzi ním a niektorými predstaviteľmi Hlinkovej slovenskej ľudovej strany vyostrovalo politické napätie, ktoré prerástlo do osobných útokov voči jeho osobe. Politický tlak ľudákov, rozpory s vedúcimi členmi vlastnej strany a nesúhlas s ich politickými praktikami viedli Okánika v októbri 1929 k odstúpeniu z funkcie starostu Bratislavy. V rokoch 1930–1939 bol hlavným bratislavským farárom v Dóme sv. Martina; v januári 1931 ho vymenovali za pápežského protonotára v Bratislave. Autor prozaického diela Poveští hradu nitrianskeho a niekoľkých ľudových divadelných hier. Publikoval vo viacerých novinách a cirkevných časopisoch.

národnobuditeľská a osvetová činnosť, dobrá znalosť pomerov v regióne a nepochybne lojalita voči novému štátu, ktorú preukázal po príchode Dočasnej vlády do Skalice.²⁶

Okánik pred vymenovaním za nitrianskeho župana pôsobil ako poslanec v Revolučnom Národnom zhromaždení. V Prahe sa zdržiaval zriedka a v snemovni vystúpil s dvoma prejavmi. 21. novembra 1918 pod tlakom udalostí na Slovensku Okánik apeloval na zhromaždených českých poslancov a žiadal ich o diplomatickú a brannú pomoc. Prejav mal aj politický podtón, keď si položil rečnícku otázku koho vlastne slovenskí poslanci zastupujú a naznačil možnosť, že v prípade status quo zostanú v postavení exulantov slovenského národa.²⁷ Úspešný postup československých jednotiek pri obsadzovaní Slovenska začiatkom decembra 1918 jeho slová vyvrátil. V. Šrobár 14. decembra predostrel v pražskej snemovni návrh na menovanie slovenských županov pre prvé štyri oslobodené župy a klub slovenských poslancov reagoval na nominácie kladne.

E. Okánik zložil úradnú prísahu 21. decembra 1918 v Žiline do rúk vládneho referenta pre vnútorné veci Milana Ivanku. Podľa zápisnice sa novovymenovaný župan zúčastnil nasledujúcej porady vládnych referentov.²⁸ V rodnej Skalici menovanie Okánika do vysokej úradnej funkcie prijala verejnosť pozitívne. 29. decembra na zasadnutí Národného výboru pozdravil novovymenovaného župana evanjelický farár a budúci prvý slovenský mešťanosta Skalice Juraj Quotidián v tom zmysle: „že on tu vítaval maďarských županov ústami, ale oni ho z plného srdca.“²⁹ Ľudovít Okánik odpovedal: „že ide urobiť poriadok do Nitry, ktorá ich škrtila.“ Okánikov šva-

²⁶ Zo zachovanej korešpondencie P. Blaha je evidentné, že uhorské vládne miesta podnikli v posledných rokoch vojny viaceré pokusy o zapojenie Okánika do politickej činnosti a prouhorských proklamácií na verejnosti v snahe o jeho diskreditáciu prípadne elimináciu. V liste Blahovi z 12. júla 1917 Okánik píše: „Začínam byť váženou osobnosťou. Predvčerom prišiel ku mne Štetina Lacko v mene Károlyiho strany by som tu v Skalici zvolal zhromaždenie ohľadne všeobecného práva, by som kandidoval a na zhromaždení zaujali sme stanovisko proti českej deklarácii. Prirodzene som odvetil, že sa politikou nezaoberám a nech mi dajú pokoj a robia čo chcú. Dnes som zase dostal rekomandovaný list od Néppartu, v ktorom ma Ernsch vyzýva by som vstúpil do strany a kandidoval. Píšem ti to by si bol informovaný. Mali sme jedného ablagáta z Néppartu a to nám stačí na veky vekov. Moja mienka je: naši voličia sú všetko na bojišti, židia pani doma, ostatní ale obávajú sa rekvizície a perzekúcie (podpory, služby atď.) tisíce prostriedkov majú. Mezi tymato okolnosťami do boja sa púšťať úplne nemožná vec. Celá voľba je len posmech z ľudských práv, práve preto keď by aj slovenska národnia strana chcela by som kandidoval, tak to neprijímam z hore uvedených príčin. Ty sa s nimi skorej zájdeš v Pešti a preto povedz im by ma nekandidovali, lebo ani to neprijímam. Vôbec kandidovať nebudem. Keď voľakedy tak dnes je rozumná passivita. Z rúk Apponyho mandat prijať nemôžeme a zo židovsko panských rúk prijatý mandát je posmech. To by krásne vyzieralo, moja voľba v roku 1910-om a teraz. Keď človek pozre tú listinu tych nových hlavných županov, tak vidí, že sa stará komédia opakuje.“ SNA, fond PB, šk. č. 3, inv. č. 47, č. j. 105/neuvedené.

²⁷ SIDOR, Karol. *Slovenská politika v pražskom sneme 1918–1938. Prvá časť. (Revolučné Národné zhromaždenie od r. 1918 do r. 1920)*. Slovenská liga, 1975, s. 34–35.

²⁸ M. Ivanka zastupoval neprítomného Šrobára, ktorý sa zdržiaval v Prahe. Ako právnik sformuloval už 12. decembra 1918 text prísahy platný pre štátnych úradníkov a županov. SNA, fond VŠ, šk. 9, inv. č. 606, č. j. 35/neuvedené.

²⁹ Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, pobočka v Skalici, Pamätná kniha obecná II. (ďalej Pamätná kniha), s. 55.

gor Pavol Blaho spomenul: „...že v republike sa odmeňujú zásluhy. Vyznačenie Okánika je aj vyznamenaním pre Skalicu.“³⁰

Pred Okánikom stálo množstvo akútnych problémov a prekážok, ktorým musel v županskej funkcii čeliť. Po vojenskom obsadení Nitrianskej župy bolo nevyhnutné, podobne ako v ostatných častiach Slovenska, prispôbiť prevzatý uhorský systém správy novým pomerom. Károlyiho vláda v snahe sabotovať konsolidačné úsilie československých predstaviteľov vydávala dekréty o zvýšení plátov štátnym zamestnancom a podporovala pasívnu rezistenciu a nacionálne nálady úradníctva. Po odchode posledného uhorského župana Júliusa Jánoky-Madocháňyho, ktorý ako vládny komisár 9. decembra 1918 telefonicky dohodol s veliteľom československých jednotiek prerokovanie obsadenia sídelného mesta Nitry, zostal tunajší župný úrad v nečinnosti. Na úrovni slúžnovských okresov bola situácia od začiatku novembra 1918 totožná. Hlavní slúžni z obáv pred pomstou obyvateľstva ustúpili s maďarskými jednotkami a úplnej anarchii zabránil vznik okresných a miestnych národných rád a výborov. L. Okánik prevzal Župný úrad v Nitre až 4. januára 1919 z dôvodu nepriehľadnej vojenskej situácie v južných častiach župy.³¹ Medzitým sa zdržiaval v Skalici, odkiaľ viedol úradnú agendu a hľadal vhodných spolupracovníkov do novej župnej administratívy. O permanentnej snahe župana získať pred príchodom do Nitry kvalifikovaný personál svedčí zachovaná korešpondencia. Posledný decembrový týždeň Okánik telegraficky kontaktoval známeho právnika JUDr. Bedřicha Kiliána na Miestodržiteľskom úrade v Brne s ponukou miesta.³² B. Kilián mal pravdepodobne nahradiť vo funkcii Oskara Skyčáka, hlavného slúžneho v Nitre, ale odmietol. Problém s nedostatkom národnouvedomelých slovenských úradníkov Okánik čiastočne vyriešil povolaním inteligencie z rodnej Skalice a blízkeho okolia. Významnú rolu zohrali príbuzenské väzby. Županov švagor a holičský notár Štefan Šándor sa stal hlavným slúžnym v najproblematickejšom okrese župy v Nových Zámkoch.³³ Bývalý mešťanosta Skalice Karol Cobori, manžel Anny Okánikovej, prevzal na priamu žiadosť župana 11. marca 1919 úrad mešťanostu Nitry.

Rodinné protežovanie malo aj negatívnu odozvu. Proti menovaniu vyššie spomenutého O. Skyčáka sa ohradilo plénum Slovenskej národnej rady (ďalej SNR) v Nitre. 28. decembra 1918 poslalo ministromi Šrobárovi protestné memorandum, v ktorom uviedlo, že: „*Setník Dr. Oskar Skyčák svojou minulosťou v slovenskej verejnosti neznamenal nič, a on by snáď najvyšš neškodným bol na takom mieste, ako je Skalica, Pezinok, Modra alebo Sv. Jur, tedy v prostredí, ktoré z národného stanoviska nepotrebuje nejakého obzvláštneho vedenia, avšak k správe takého mesta, ako je Nitra, čo do počtu obyvateľov na treťom mieste na Slovensku, pokladáme za potrebné dosadiť človeka osvedčeného politickou minulosťou svojou, a na žiadosť pád nedostačí tu kvalifikácia tá, že je švagrom nového trenčanského župana, ktorý tiež len v ostatných časoch stal sa papabilis. Za maďarského režimu s ošklivosťou snášali*

³⁰ Pamätná kniha, ref. 29, s. 55.

³¹ Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Nitre (ďalej ŠA NR), fond Župa nitrianska I. (ďalej fond ŽN I.), šk. č. 5, č. j. 859/1919 prez.

³² „Jestli ste ešte neodcestoval oznamuji Vám, že je pre Vás rezervovaná stanice Nitra, jelikož je tam starého úradníka treba a je to veľké mesto. Telegrafujte do Skalice, kedy môžete nastoupit.“ SNA, fond PB, šk. č. 43, inv. č. 1515, č. j. 78/neuvedené.

³³ Štefan Šándor mal za manželku Okánikovu sestru Máriu. Župan ho vymenoval do funkcie hlavného slúžneho v N. Zámkoch 1. januára 1919. ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 67, č. j. 1818/1919 adm.

*sme jarmo rodinnej kliky stoličnej gentry a trpko by nám padlo na počiatku novej éry cítiť rodinkárstvo na úkor verejnej veci zase.*³⁴ Úrad ministra s plnou mocou pre Slovensko na sťažnosť SNR v Nitre nereagoval. Minister Šrobár nariadením z 8. januára 1919 zrušil všetky národné rady a výbory s odôvodnením, že v politickej správe nemôže existovať dvojkoľajnosť. SNR v Nitre navyše zdiskreditovalo nezákonné vyberanie pokút od miestnych obyvateľov a priemyselníkov, ktoré ministromi s plnou mocou avizovala Československá likvidačná komisia v Budapešti.³⁵ O činnosti SNR a o praktikách jej predstaviteľov hraničiacich s vydieraním informovalo aj regionálne dvojazyčné periodikum Nyitra-Nitra. Členovia rady svojvoľne rozhodovali o návrate obyvateľov mesta, ktorí utiekli pred postupujúcimi československými jednotkami.³⁶ Koncom januára 1919 u ministra Šrobára osobne intervenovali niektorí nitrianski podnikatelia s vystavenými pokutovými blokmi. Šrobár označil konanie SNR v Nitre za protizákonné, kompromitujúce Slovensko v zahraničí a vyzval župana Okánika, aby sa postaral o vyšetrenie kauzy a vrátenie peňazí.³⁷

Do personálnej otázky výrazne zasiahol vládny komisár Pavol Blaho, keď koncom novembra 1918 obsadil prvé posty hlavných slúžnych v západných okresoch Nitrianskej župy a vôbec na Slovensku. Noví hlavní slúžni boli pôvodne zväčša nižšie postavení konceptní úradníci z Uherského Hradišťa, ktorých P. Blaho osobne spoznal počas vojnového pôsobenia v Luhačoviciach.³⁸ V priebehu krátkeho obdo-

³⁴ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 1, č. j. 5/1919 prez. Žiadosť SNR v Nitre o odvolanie Dr. Oskara Skyčáka z miesta mestského kapitána.

³⁵ „V posledných dňoch boli u nás viacerí uprchlíci z Nyitry a okolia a udávajú, že tamojšia Slovenská národná rada dala vylepiť plakáty, dľa ktorých všetci obyvatelia, ktorí pred československým vojskom utiekli z Nitry, sa len so zvláštnym povolením menovanej Rady môžu navrátiť. Keď sa potom títo uprchlíci o toto povolenie uchádzali, tak im dala Rada vraj odpoveď, že sa len pod tou podmienkou môžu vrátiť, keď Rade zaplatia isté vysoké peňažné obnosy. Tak žiada Rada napr. od veľkoobchodníkov Alexandra, Josefa, Mórica Kramerovcov 270 000.–, od Žigmunda Verö 500 000 Kč od Leopolda Morica Frischer 240 000.– atď. Menovaní majú podozrenie, že tieto obnosy nemajú slúžiť len ako zábezpeka (kaucia) ale že Rada ich jednoducho chce strčiť do vaku.“ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 1, č. j. 19/1919 prez. List Československej likvidačnej komisie v Budapešti ministrovi Šrobárovi zo 4. januára 1919.

³⁶ „Prošba Ludwiga Prágera, aby sa navrátiť mohol, bola odmrštená, Dr. Emila Steina ale vypočutá, ale len pod podmienkou zaplata 20 tisíc korún.“ Z kruhu Slovenskej Národnej Rady. In *Nitra*, ročník 1, č. 7 z 29. decembra 1918.

³⁷ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 1, č. j. 20/1919 prez. List V. Šrobára županovi Okánikovi z 21. januára 1919. ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 1, č. j. 462/1919 prez. Prepis telegramu župana Okánika ministrovi Šrobárovi z 24. januára 1919.

³⁸ Z okresného hajtmanstva v Uherskom Hradišti prišli na Slovensko postupne od polovice novembra 1918 Otakar Fleischer a miestodržiteľskí konceptní praktikanti Bohumil Čičátka a František Gaertner. Koncipientovi O. Fleischerovi sa podarilo koncom vojny zadržať na miestnej politickej správe udanie rakúskeho agenta na P. Blaha pre poburovanie voči nemeckému národu. Udalosť spomenul Blahov syn Janko v pamätiach. 25. novembra 1918 Blaho telegramom povolal Fleischera do služby k provizórnej vláde na Slovensko. 13. decembra 1918 prevzal úrad hlavného slúžneho v Piešťanoch. B. Čičátka prevzal úrad hlavného slúžneho v Myjave. F. Gaertner bol od decembra pridelený ako tajomník k slúžnovskému úradu v Novom Meste n. Váhom a od 20. marca 1919 pôsobil ako hlavný slúžny v Senici. ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 2, č. j. 187/1919 adm. Otakar Fleischer – vymenovací dekrét. ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 69, č. j. 295/1919 adm. Kmeňové hárky – Otakar Fleischer, Bohumil Čičátka a František Gaertner.

bia štátni zamestnanci z Moravy kariérne postúpili, finančne si prilepšili o niekoľko platových stupňov a dostávali diéty v takom rozsahu ako na služobnej ceste. Mimo-riadny prídavok pre Slovensko, ako sa diéty oficiálne označovali, dosahoval v závislosti od funkcie výšku 20 až 40 Kč denne. Ministerstvo financií reagovalo na zvýšenú finančnú záťaž a prekročenie rozpočtov jednotlivých rezortov prevedením systematizácie úradníckych miest na Slovensku. Exponovaní štátni zamestnanci mali byť definitívne vymenovaní a stratiť nárok na diéty.³⁹ Väčšinu „Blahových“ úradníkov z U. Hradišťa po zapracovaní preradil Úrad ministra s plnou mocou do vyššej pozície a hodnostnej triedy.⁴⁰

Druhá vlna obsadzovania slúžnovských úradov v Nitrianskej župe prebehla na prelome rokov 1918/1919. Nakoľko Miestodržiteľský úrad v Uhorskom Hradišti a Brne zamietol Okánikovu žiadosť o uvoľnenie ďalších síl,⁴¹ pristúpil župan k menovaniu úradníkov, ktorí sa hlásili do služby na Slovensko prostredníctvom *Obce úradnícké a zřízenecké pro Moravu, Slezsko a Slovensko v Brne* (OÚZMSS). V OÚZMSS bolo organizovaných niekoľko tisíc úradníkov všetkých kategórií: učiteľských, úradníckych a zriadeneckých. Predstavenstvo OÚZMSS avizovalo P. Blahovi, že: [...] „*mnozí velmi zdatní pracovníci byli by ochotni věnovati své síly práci na Slovensku.*“⁴² L. Okánik pred odchodom do Nitry zaplnil ďalšie prázdne okresné stanice. Miesto hlavného slúžneho v Holíči (okres Skalica) obsadil Dr. Lev Hirsch, úrad v Novom Meste nad Váhom Dr. Karel Dvořák z Kroměříža a Dr. Rudolfa Dobrkovského z Veľkého Meziříčí vymenoval župan 1. januára 1919 hlavným slúžnym vo Veľkých Topolčanoch.⁴³ Českí úradníci v okresoch Nitrianskej župy postupne obsadili 9 z 13 postov hlavných slúžnych. Medzi poslednými vymenoval

³⁹ Bližšie pozri: KRAJČOVIČOVÁ, Natália. *Slovensko na ceste k demokracii*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodam, 2009, s. 117–128.

⁴⁰ Dobrým príkladom bol kariérny postup koncepientského praktikanta Miloša Jasného z okresného hajtmánstva v Uhorskom Hradišti. M. Jasný patril k prvej vlnе úradníkov, ktorí prišli po prevrate na Slovensko (december 1918). Na slúžnovskom úrade v Piešťanoch pôsobil ako tajomník. 31. júla 1919 bol výnosom prezídia ministerstva vnútra vymenovaný na trvalo systematizované miesto slúžneho v Piešťanoch. Po preradení O. Fleischera do Kysuckého Nového Mesta a práceneschopnosti Jána Mourala prebral M. Jasný úrad hlavného slúžneho. Po vzniku Nitrianskej veľžupy pôsobil na župnom úrade vo funkcii hlavného župného notára. Vymenovanie. In *Úradné noviny župy Nitrianskej*, ročník 1, č. 14 a 15 z 28. júna 1919. ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 70, č. j. 314/1919 adm. Miloš Jasný – menovanie do IX. hodnostnej triedy v systematizovanom stave konceptných úradníkov pri politickej správe na Slovensku.

⁴¹ Pomerne tvrdo odbil Okánikov pokus o získanie tajomníka Jozefa Jiříčka za hlavného župného notára v Nitre správca Moravského miestodržiteľstva v Brne. Vzhľadom k miestnym pomerom v politickej službe odmietol menovaného uvoľniť a zároveň vyzval župana, aby: „...ďalších úředníků nebylo více povoláváno, poněvadž personální poměry v politické správě na Moravě nepřipouští dalšího úbytku konceptních sil.“ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 66, č. j. 54/1919 prez. List správcu Moravského miestodržiteľstva v Brne Okánikovi z 28. januára 1919.

⁴² „Zároveň dovolujeme si žádati o laskavé sdělení podmínek, jak služebních tak i platebních spojených s uprázdněnými místy.“ SNA, fond PB, šk. č. 41, inv. č. 1511, č. j. 251/neuvedené. List predstavenstva OÚZMSS P. Blahovi zo 14. januára 1919.

⁴³ ŠA NR, NŽ. I. adm. 1919/301, šk. č. 70. Kmeňový hárok – Lev Hirsch. SNA, fond PB, šk. č. 40, inv. č. 1509, č. j. 24/neuvedené. Dr. Karel Dvořák – vymenovanie. ŠA NR, fond ŽN I., k. č. 67, č. j. 1268/1919 adm. Rudolf Dobrkovský – vymenovanie a poukázanie platu.

Okánik do slúžnovského úradu Slovákov – absolventov práva na univerzite v Budapešti – Dr. Jána Nováka do Prievidze a Dr. Gejzu Bargára do Žabokriek.⁴⁴

Ludovít Okánik 14. januára 1919 ukončil pôsobenie v Revolučnom Národnom zhromaždení, kde po prevrate pôsobil ako poslanec a predseda poľnohospodárskeho výboru. Zložením poslanskeho mandátu čiastočne prišiel o možnosť pôsobenia vo vysokej politike, na druhej strane uprednostnil zodpovednejšiu prácu v rodnom regióne pred vzdialenou Prahou. Funkcia župana si vyžadovala permanentnú angažovanosť v mnohých oblastiach. Popri organizovaní novej župnej administratívy, L. Okánik zabezpečoval riadny chod zásobovania župy a venoval mimoriadnu pozornosť zriadeniu slovenských kultúrnych inštitúcií, podpore činnosti rôznych kultúrnych a vedeckých spolkov a školskej otázke. Už pred oficiálnym uvedením do úradu v Nitre sa zúčastnil otvorenia prvej slovenskej strednej školy tzv. meštianky v Brezovej pod Bradlom. 18. januára 1919 sa konala slávnostná inštalácia Okánika v Župnom dome v Nitre. Pri tejto príležitosti bol zo Skalice vyslaný osobitný vlak, ktorý vítali nadšené davy ľudí na všetkých staniach po Nitru. Mestské občyvateľstvo reagovalo podľa spomienok zúčastnených ľahostajne. O priebehu samotnej slávnosti najlepšie vypovedá stručný záznam v mestskej skalickej kronike: „*Po Veni sancte u františkánov predniesol župan v zasadacej sieni župného domu svoju programovú reč. Dr. Blaho poukázal na význam nastolenia prvého slovenského župana v Svätoplukovej Nitre. Dr. Markovič (Dr. Ivan Markovič nastúpil po Okánikovi na uprázdnené miesto poslanca) žiadal, aby urobil základom svojho úradovania zásadu: spravodlivosť je základom šťastia a blahobytu národov. Dr. Mičura, tekovský župan, blahoprial župe k jej hlave. Bránecký a Tomík sa dojemne lúčili so svojim učiteľom. Hymna 'Hej Slováci' ukončila slávnosť.*“⁴⁵

Po príchode do Nitry poveril L. Okánik miestnu národnú radu, aby nariadila v ľudových (elementárnych) školách s okamžitou platnosťou vyučovanie v slovenskom jazyku. V meštianskych školách a miestnom gymnáziu sa zaviedla slovenčina ako riadny predmet a zrušilo sa vyučovanie maďarského dejepisu, jazyka a literatúry. Hlavný župný notár Igor Hrušovský povolil správcovi gymnázia Jánovi Mátrayovi výnimku iba pre 8. triedu.⁴⁶ Voči týmto opatreniam protestovalo občyvateľstvo maďarskej národnosti na najvyšších vládnych miestach. Okánik reagoval na situáciu listom ministerovi s plnou mocou pre správu Slovenska Šrobárovi, v ktorom obhajoval svoje konanie: „*Čo sa týka školskej otázky, pánov Maďarov mrzí, že sme po slovenských mestách ako je Nitra a iné mestá, ktoré boli čisto slovenské a len behom posledných 30 rokov násilným spôsobom maďarizované, maďarské školy zatvorili a na miesto tých slovenské otvorili. Prečo sa tí páni neozývali vtedy, keď všetky slovenské školy boli pozatvárané? Ak by sme kráčali tou cestou, ktorú by nám oni naznačili, tak by sme vskutku samovraždu spáchali.*“⁴⁷

Župný úrad v Nitre a viaceré slúžnovské úrady v Nitrianskej župe v prvých mesiacoch roku 1919 pracovali v improvizovaných podmienkach. Bývalí úradníci uhorského štátu pri ústupe pred československými jednotkami odcudzili z úradných

⁴⁴ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 69, č. j. 295/1919 adm. Kmeňové hárky – Ján Novák a Gejza Bargár.

⁴⁵ Pamätná kniha, ref. 29, s. 56.

⁴⁶ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 74, č. j. 5/1919 adm. List I. Hrušovského správcovi nitrianskeho gymnázia J. Mátrayovi z 11. januára 1919.

⁴⁷ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 9, č. j. 125/1920 prez. Okánikova odpoveď V. Šrobárovi na sťažnosť Jána Deáka z Nitry proti spôsobu upevňovania štátnej moci.

budov finančnú hotovosť a zničili alebo odviezli najdôležitejší inventár do Maďarska. Dr. Ján Novák, hlavný slúžny v Prievidzi, uskutočnil vyšetrovanie a informoval Ľ. Okánika o odcudzení okresnej pokladnice na rozkaz bývalého podžupana Karola Thuróczyho. Dôležité písomnosti a peniaze odniesol začiatkom decembra 1918 do Budapešti vtedajší zástupca hlavného slúžneho Dr. Lajos Molnár.⁴⁸ Podobne O. Fleischer v Piešťanoch prevzal prázdnu slúžnovskú pokladňu a ohlásil útek bývalého hlavného slúžneho.⁴⁹ J. Damborský viedol na Župnom úrade v Nitre rozsiahle vyšetrovanie a vypočúvanie bývalých uhorských úradníkov na čele s podžupanom K. Thuróczym, hlavným župným notárom J. Lelleyom a župným kancelistom J. Doboľom. Na základe ich vypovedí bol spísaný inventár vecí, ktoré zo župného domu a archívu odviezol profesor nitrianskeho gymnázia Jozef Hölvigl a syn hlavného župného archívára Aladar Romhányi koncom novembra 1918 na rozkaz maďarského ministerstva do Budapešti. V osobitnom vagóne sa nachádzalo aj množstvo pamätných predmetov a umeleckých diel zo župného múzea a knižnice. Od J. Hölvigla ich prevzal kustód Magyar Nemzeti Múzeum. Okrem toho Nitriansky berný úrad disponoval potvrdením, že po prevrate sa odviezli a do štátnej pokladnice v Budapešti uložili župné a sirotské cennosti v hodnote 13 360 931 korún.⁵⁰

Podobne ako Šrobárova vláda v Bratislave, aj Ľ. Okánik v Nitre narážal na odpor promaďarskej byrokracie. Časť predbežne ponechaných štátnych, samosprávnych a cirkevných hodnostárov, úradníkov a zamestnancov bývalého Uhorska neuznala nové pomery, aj po prevrate úradovala v maďarskom duchu, ba dokonca prijímala plat a pokyny z Budapešti. V Nitre začiatkom februára 1919 promaďarská byrokracia a zamestnanci súdnej stolice, pošty, katastra a železničnej stanice paralyzovali protestnými akciami a memorandami činnosť uvedených úradov. Kornel Stodola, vládny referent pre železnice a spoje, na porade u ministra Šrobára 19. marca 1919 potvrdil opätovný poštový štrajk v Senici.⁵¹ Československá vláda reagovala na protištátne prejavy zatvorením týchto inštitúcií a masívnym prepúšťaním. Župnému úradu v Nitre tak pribudol vážny problém ako riešiť existenciu početných príslušníkov administratívneho aparátu maďarskej národnosti, nakoľko po uzatvorení hraníc a vypuknutí vojenského konfliktu s Maďarskou republikou rád boli obmedzené možnosti ich dobrovoľnej emigrácie, či vyhostenia do Maďarska. Odchod maďarských jednotiek Červenej armády začiatkom júla 1919 z územia Slovenska prispel ku všeobecnému zlepšeniu pomerov v župe. Československá štátna moc sa postupne upevňovala, čo si uvedomila časť bývalých štátnych zamestnancov a maďarskej úradníckej elity, ktorá sa odmietla zapojiť do budovania nového štátu a dovtedy zaujímala vyčkávacie stanovisko. Prepustení úradníci nemali inú možnosť, iba sa obrátiť na župana Ľ. Okánika so žiadosťou o ústretovosť úradov pri vydávaní pasov a o dočasné vyplácanie finančných podpôr a plátov, ktoré boli viacerým z nich od

⁴⁸ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 1, č. j. 61/1919 prez. List J. Nováka županovi Okánikovi o prevzatí slúžnovského úradu v Prievidzi z 26. januára 1919.

⁴⁹ SNA, fond PB, šk. č. 40, inv. č. 1509, č. j. 222/neuvedené. Správa O. Fleischera o prevzatí slúžnovského úradu v Piešťanoch zo 17. decembra 1918.

⁵⁰ ŠA NR, fond ŽN II., šk. č. 186, č. j. 27448/1920 prez. Zoznam predmetov odvezených počas prevratu z nitrianskeho župného domu do Budapešti.

⁵¹ SNA, fond VŠ, šk. č. 9, inv. č. 607, č. j. 208/1919. Zápisnice z porady referentov Úradu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska.

1. júla 1919 kvôli neovládaniu slovenského jazyka pozastavené.⁵² Okánik ich požiadavky tlmočil 11. júla 1919 administratívne referátu ministra pre správu Slovenska.⁵³ Ten postupoval v súlade s inštrukciami ústredných úradov v Prahe, podľa ktorých úradníci, ktorí odmietli vstúpiť do štátnych služieb nemali voči československému štátu žiadne nároky, vrátane penzie. Po páde republík rád v Maďarsku a na Slovensku značná časť prepustenej bývalej úradníckej elity využila poskytnutú možnosť na vycestovanie do Maďarska a emigrovala. Voči úradníkom maďarskej národnosti, ktorí zložili sľub vernosti ČSR, ale v politickom ohľade boli nespoľahliví, postupovali jednotlivé ministerstvá opatrne. Podľa nariadení ministra Šrobára mali byť preložené do druhej župy alebo minimálne mesta v rámci pôvodnej župy, čím by sa eliminovali ich kontakty s maďarskou vrstvou obyvateľstva.⁵⁴ Úradníci, ktorí sa zdiskreditovali účasťou na štrajkoch a protištátnych demonštráciách a nemohli byť prevzatí, boli predčasne penzionovaní. Poslednú prekážku pri prevzatí do štátnej služby predstavovala jazyková bariéra. V prípade, že si úradník do stanoveného termínu neosvojil štátny jazyk a nesplnil jazykové požiadavky, bol penzionovaný.⁵⁵ Najdôležitejšia časť odbornej agendy Župného úradu v Nitre zostala na pleciach mladého právnik a župného radcu Dr. Ivana Štefánika.⁵⁶ Župan na margo personál-

⁵² Vo výkazoch nitrianskeho mešťanostu Karola Coborihu o náhlejši výpomoci mestským zamestnancom sú evidovaní bývalí uhorskí úradníci prepustení k 1. aprílu 1919 ako poberatelia finančnej podpory. Napríklad poslednému uhorskému mešťanostovi Nitry Tiborovi Thuróczyemu s ročným platom 5400 zlatých K bola za prvý polrok 1919 poskytnutá dvakrát finančná podpora po 370 Kč. „Náhlu výpomoc“ dostali aj ďalší bývalí úradníci ako hlavný notár Gejza Gyürky (dvakrát po 680 Kč), jeho zástupca Ödön Turchányi (dvakrát po 470 Kč) a podnotár Zoltán Libertiny (dvakrát po 470 Kč). SNA, fond MPS, šk. č. 256, č. j. 170/1919. Poukázanie podpory prepusteným úradníkom.

⁵³ „Na území župy nitrianskej je mnoho bývalých štátnych a župných úradníkov, ktorým pre neznalosť reči slovenskej od 1. júla 1919 bol zastavený plat. Poneváž títo sa v najväčšej biede nachádzajú i so svojimi rodinami z humanitného stanoviska prosím, aby týmto buď pasy cestovné do Maďarska povolené, alebo na účet tohože štátu podpora asigovaná bola.“ SNA, fond MPS, šk. č. 257, č. j. 221/1919.

⁵⁴ SNA, fond MPS, šk. č. 1, inv. č. 326., č. j. 227/1919 adm. Nariadenie Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska č. 555 adm. o županoch (nové nariadenie o organizácii politických úradov).

⁵⁵ KRAJČOVIČOVÁ, Natália. *Slovensko na ceste k demokracii*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Prodama, 2009, s. 114–115.

⁵⁶ Dr. Ivan Štefánik (9. 9. 1889 Brezová pod Bradlom – 1. 2. 1979 Bratislava) absolvent práva na univerzite v Budapešti (1912), advokát, politik a publicista. Počas štúdia v Budapešti pôsobil v tamjšom Slovenskom spolku ako radový člen, neskôr tajomník. Stúpenec pražskej centralistickej politiky a ideológie čechoslovakizmu. Kooperoval s agrárnou stranou a bol dlhoročným funkcionárom sokolskej Masarykovej župy (po roku 1945 starosta Sokola Bratislava I.). Po prevrate vstúpil do štátnej služby ako župný poradca nitrianskeho župana ThDr. Ľudovíta Okánika. Vďaka jeho pracovnej angažovanosti a osobnej obetavosti v prvej polovici roku 1919 sa Okánikovi podarilo udržať administratívny chod personálne poddimenzovaného Župného úradu v Nitre. Od septembra 1920 do januára 1923 pôsobil ako správca Nitrianskej župy, 1923–1928 župný poradca a zástupca nitrianskeho župana J. Jesenského. Po zániku župy bol v rokoch 1928–1929 pracovníkom Krajinského úradu v Bratislave, 1931–1935 policajným riaditeľom v Košiciach, 1935–1938 policajným riaditeľom v Bratislave. V rokoch 1940–1945 pracovník Najvyššieho správneho súdu v Bratislave, 1945–1946 povereník spravodlivosti, 1945–1948 člen Demokratickej strany, 1945–1954 poslanec NZ, 1945 a 1960–1964 poslanec v SNR.

neho obsadenia a fungovania župného úradu s odstupom času uviedol: „Zaviedol som ihneď slovenskú reč ako úradnú a začal som pracovať s 10 % úradníkov, čo ale bola nemožná vec, vzdor tomu, že županový poradca Dr. Štefánik každodenne i cez poľnoc sedel v úrade. Povolal som do župného úradu Ondreja Kutlika a Kolomana Kralíka notárov okresu senického, im úrad referentov prideliť a týmto spôsobom menujúc Jána Mrvu, poručíka, ku slúžnovskému úradu v Nitre prideleného osobným tajomníkom začalo sa vedenie administratívneho úradu s obmedzenou silou, ale naozajstným obetovaním. S týmito obmedzenými silami sa pracovalo celý rok, pridelených úradníkov českých som dostal dvoch a doteraz sú ešte mnohé miesta referentov neobsadené.“⁵⁷

Odchod časti nelojálneho profesorského zboru do Maďarska a pasívna rezistencia boli hlavnými dôvodmi personálnych výmen na nitrianskych školách a najmä na Piaristickom gymnáziu v Nitre. Županova angažovanosť pri riešení komplikovanej situácie vyústila v príchod Skaličanov Jozefa Rozima ako nového riaditeľa gymnázia (predtým na poste riaditeľa gymnázia v Skalici) a katechéta Jozefa Hašu. K reorganizácii a poslovenčovaní školstva v regióne nemalou mierou prispel Jozef Ozábal, výrazná učiteľská osobnosť a predprevratový spolupracovník P. Blaha a Ľ. Okánika. Od roku 1919 pôsobil v Nitre ako školský inšpektor, kde dohliadal na odmaďarčovanie učiteľstva a žiactva a je autorom učebnice zemepisu pre ľudové školy *Zemepis župy Nitrianskej (Nitra 1923, 1924)*.⁵⁸ Na županovu osobnú žiadosť prišiel do Nitry jazykovedec a katolícky kňaz Ján Damborský,⁵⁹ ktorý popri viacerých

Počas druhej svetovej vojny dočasne internovaný štátnou mocou (1942), od roku 1943 príslušník Šrobárovej odbojovej skupiny, v SNP člen povstaleckej SNR a zástupca poverenika SNR pre vnútro. Od februára 1945 člen delegácie SNR pre oslobodené územie vo funkcii poverenika spravodlivosti. Odsúdený v neprítomnosti v decembri 1944 Krajským súdom v Bratislave na 20 rokov väzenia, neskôr na nátlak Nemcov v januári 1945 revíznym senátom Najvyššieho súdu na trest smrti. Zakladateľ Strany slovenskej obrody, v rokoch 1949–1966 člen jej ústredných orgánov a zástupca v parlamente. Publikoval vo viacerých novinách a časopisoch.

⁵⁷ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 12, č. j. 924/1920 prez. Okánikov list Ottovi Eisensteinovi vo veci prevzatia a fungovania Župného úradu v Nitre z 25. júna 1920.

⁵⁸ PAPP, Štefan. Učiteľská osobnosť Jozefa Ozábala. In *Záhorie*, roč. 14, 2005, č. 2, s. 16.

⁵⁹ Ján Damborský (12. 8. 1880 Kopčany – 19. 6. 1932 Nitra) študoval teológiu na Pázmaneu vo Viedni, Ostrihome a na univerzite v Budapešti (vysvätený v roku 1905), kňaz, archivár, jazykovedec a stredoškolský pedagóg. V rokoch 1904–1905 pôsobil ako rímskokatolícky katecheta v Budapešti, kaplán v Štiavnických Baniach, Topoľčanoch, Ludaniciach a Petrovej Vsi. Angažoval sa aj politicky, keď stál pri vzniku Slovenskej ľudovej strany a ako delegát bol pozvaný na jej ustanovujúce zasadanie 14. decembra 1905 do Žiliny. Od roku 1908 predčasne penzionovaný zo zdravotných dôvodov. Roku 1914 bol reaktivovaný a do prevratu pôsobil ako stredoškolský profesor a kaplán v Budapešti. Tu udržoval kontakty so Slovákami, pracoval v slovenskom Katolíckom delníckom kruhu a vybudoval bohatú knižnicu, ktorú neskôr odkázal Spolku sv. Vojtecha. Skoncipoval osnovu Deklarácie slovenského národa v Martine, ktorú Dr. E. Stodola na rokovaniach nepredložil. V apríli 1919 zložil archivársku skúšku v Budapešti a vstúpil do štátnych služieb vo funkcii župného archivára v Nitre. V máji 1919 ho vládny referent Anton Štefánek poveril dočasnou správou novootvoreného miestneho gymnázia. Istý čas na gymnáziu pôsobil ako správca a neskôr ako profesor slovenského jazyka. V priebehu roku 1919 vyšla jeho Slovenská mluvnica so zvláštnym zreteľom na pravopis, ktorá vyšla v piatich vydaniach (1919, 1920, 1921, 1924, 1931). Stala sa stredoškolskou učebnicou a používala sa do roku 1940 ako jedna z najucelenejších gramatík. Podieľal sa na vydaní prvých Pravidiel slovenského pravopisu (1931). Damborský bol členom Jazykovedného odboru MS, správcom

národnobuditeľských aktivitách vypomáhal ako profesor slovenčiny a dočasný správca gymnázia do nástupu J. Rozima. Absencia učebníc slovenského jazyka viedla Damborského už v priebehu roka 1919 k vydaniu *Slovenskej mluvnice so zvláštnym zreteľom na pravopis*, ktorá sa stala najpoužívanejšou učebnicou na stredných školách a učiteľských ústavoch a pre veľký záujem vyšla v piatich doplnených vydaniach. E. Okánik 1. apríla 1919 vymenoval J. Damborského do funkcie hlavného župného archivára a ustanovil ho redaktorom *Nitrianskych novín – úradného časopisu župy nitrianskej*.⁶⁰

Od prevratu sa medzi županom a niektorými predstaviteľmi Slovenskej ľudovej strany vyostrovalo politické napätie, ktoré prerástlo do útokov voči jeho osobe na stránkach týždenníka *Slovák*. Okánik v reakcii na články počas porady vládných referentov a županov poznamenal, aby sa ľudáci v periodiku zmienili o činnosti katolíckych kňazov za maďarskej vlády a navrhol obnoviť vydávanie Katolíckych novín pod redaktorským vedením Karola Kmeťka.⁶¹ Obsahové zameranie *Slováka* viedlo 26. marca 1919 Pavla Blaha a pročeskoslovensky zmysľajúcich katolíckych kňazov k spisaniu memoranda a žiadosti adresovanej ministrovi Šrobárovi o povolenie vydávania vlastného týždenníka. V žiadosti sa píše: „*My, dolupodpísaní slovenskí katolícki kňazi od istého času s nevôľou sledujeme ten smer, ktorí ľudia okolo týždenníkov Slováka a Ľudových Novín stojaci započali. Preto za povinnosť si pokladáme, aby proti tomuto nebezpečnému smeru, ktorý náboženský rozbroj je vstave vyvolať v našom československom štáte medzi rozličnými konfessiami a vzbudiť nedôveru československej vlády oproti katolíckemu kňazstvu ohľadom jeho vernosti k republike, jedon nový časopis si založili, ktorý pri tom, že úprimne by slúžil duševným potrebám ľudu slovenského katolíckeho, za svätú povinnosť si zdvíhať kultúrnu úroveň mravné povznesenie ľudu slovenského, rozvíjať jeho vrodené vlastnosti a toto všetko postaviť do služieb československého štátu.*“⁶² Pod žiadosť sa vrátane župana Okánika podpísal ako predseda P. Blaho, podpredseda Ján Donoval (básnik Tichomír Milkin), Pavol Macháček, František Richard Oswald a ďalších 20 katolíckych kňazov.⁶³

Najmä osobnosti z radov pročeskoslovensky zmysľajúceho duchovenstva stáli za znovuzrodením Katolíckych novín, ktorých prvé číslo vyšlo 19. apríla 1919 v Nitre. Hlavným redaktorom týždenníka sa stal katolícky kňaz Pavol Žižka a najvýznamnejšími prispievateľmi J. Donoval a J. Damborský. Pre E. Okánika ako spoluzakladateľa periodika a župana boli vyčlenené úvodníky na titulnej strane, kde sa často vyjad-

a členom výboru Spolku sv. Vojtecha a Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Prispieval do nitrianskych Katolíckych novín, Pokroku, Ľudových novín, Slovenského denníka; v rokoch 1923–1928 bol redaktorom Nitrianskych novín.

⁶⁰ SNK, LA, fond Ján Damborský (ďalej fond JD), č. j. 86A7. Menovanie J. Damborského suplujúcim profesorom čs. reálneho gymnázia s právnou platnosťou od 16. mája 1919. ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 72, č. j. 349/1919 prez. Menovanie J. Damborského hlavným župným archivárom a poukázanie platu. ŠA NR, fond ŽN II., šk. č. 137, č. j. 157/1928 prez. Osobný spis J. Damborského.

⁶¹ SNA, fond VŠ, šk. č. 9, inv. č. 602, č. j. 27/neuvedené. Zápis z porady vládných referentov a županov z 9. – 10. marca 1919.

⁶² SNA, fond VŠ, šk. č. 10, č. j. 40/1919 prez. List katolíckych kňazov ministrovi Šrobárovi z 26. marca 1919.

⁶³ Pod žiadosť sa podpísal aj brat ministra V. Šrobára katolícky kňaz Jozef Šrobár. SNA, ref. 54. Menoslov slovenských katolíckych kňazov združených okolo obnovenia Katolíckych novín.

roval k verejným udalostiam a viedol korektné politické diskusie. Ku cti redakcie a župana slúži, že rovnaký priestor v novinách poskytovali svojim politickým oponentom zo Slovenskej ľudovej strany, najmä ThDr. Eugenovi Filkornovi, v tom čase profesorovi náboženstva v Prievidzi. Spolu so skalickou *Slobodou* patrili Katolícke noviny k najvýznamnejším slovenským periodikám v župe. Krátko po odchode L. Okánika z Nitry vyšlo posledné číslo, čo zhodnotila Propagačná kancelária pre Slovensko ako veľkú stratu pre slovenský kultúrny a národný život v župe.⁶⁴

Po prevrate sa na Slovensku otvorila otázka vymenovania nových slovenských biskupov. Minister Šrobár podporoval kandidatúru župana za nitrianskeho biskupa so súhlasom Prahy, nakoľko dovtedajší nitriansky biskup gróf Viliam Batthányi bol pre československú vládu neprijateľný z dôvodu maďarského čítania a oddanosti uhorskej štátnosti. L. Okánik začiatkom marca 1919 informoval ministra s plnou mocou, že gróf Batthányi poslal kňazom vo svojej diecéze pastiersky list, v ktorom sa im vyhrážal interdiktom v prípade spolupráce s československými orgánmi. V liste tiež uviedol, že nepripustí podobné prejavy k akým došlo v Žiline, kde slovenskí katolícki kňazi a laici na čele s Andrejom Hlinkom prijali memorandum s požiadavkou vymenovania slovenských biskupov, vytýčenia diecéz v súlade s novými štátnymi hranicami a vytvorenia samostatnej slovenskej cirkevnej provincie.⁶⁵ Československá vláda reagovala promptne a koncom marca 1919 vykázala nitrianskeho biskupa Batthányiho zo štátneho územia. V. Šrobár pokračoval v protežovaní župana a 8. apríla 1919 ho vymenoval spolu s J. Donovalom a nitrianskym advokátom Dr. Štefanom Klúčovským za správcov hnutel'ného a nehnuteľného majetku ostrihomskej kapituly, ktorý sa nachádzal na území československej republiky. Správcovia majú oprávnenie zasahovať do personálnej otázky a boli povinní predkladať koncoročne ministrom s plnou mocou účty o príjmoch a výdavkoch.⁶⁶

Prípravný výbor slovenskej katolíckej autonómie uskutočnil 13. mája 1919 voľby kandidátov na biskupské stolce. Medzi šesticou mien, ktoré sa odporúčali československej vláde, aby ich predložila Svätej stolici boli Andrej Hlinka a Ľudovít Okánik. A. Hlinka nepriamo priťazil Okánikovi pred pápežom Benediktom XV., keď označil skupinu kňazov združených okolo župana a Katolíckych novín ako „*schola Okanikiana*“.⁶⁷ Kňazi boli politicky spriazení s agrárnikmi alebo Československou lidovou stranou Jana Šrámka a naklonení cirkevným reformám v oblasti zrušenia kňazského celibátu a breviára, či voľby cirkevných predstaviteľov kňazmi a svetskými laikmi. Okánik sa o biskupskej kandidatúre vyjadril v úvodníku Katolíckych novín: „*Tou cestou, ktorou ja kráčam, neide sa ku biskupským stolcom. Nedržte ma za tak naivného, že by som nevedel, ktorá cesta vedie do Ríma? Viem a znám ju a vidím to docela dobre z vašeho spôsobu jednania, a mohol by som si nasadiť na tvár svoju tiež tú farizejskú masku, ktorou sa vy ozdobujete; poznám dobre ten tábor, z ktorého sa budúci biskupi slovenského národa rekvirujú, a keďby som bol vstúpil do tohoto tábora a zúčastnil sa podkopnej práce, dozaista bol by som našiel milosť pred obličajom vašim. Dvadsať rokov som bol v Skalici farárom. Každý môj predchodca bol*

⁶⁴ SNK, LA, fond VŠ, č. j. 173 T9. Správa Propagačnej kancelárie pre Slovensko z decembra 1920.

⁶⁵ SNA, ref. 61.

⁶⁶ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 69, č. j. 93/1919 adm.

⁶⁷ Bližšie pozri: HRABOVEC, Emilia. *Der Heilige Stuhl und die Slowakei 1918–1922 im Kontext internationaler Beziehungen*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2002, s. 137.

buď titulárnym opátom alebo prepoštom. Keď by som bol príklad tých pánov nasledoval, ktorí sa mi teraz vyhrádzajú, zaiste bol by som aj ja zostal prepoštom a mohol som ich dnes s infulou strašiť. Nikdy som po hodnosti tejto netúžil, ani si ju nežiadal od cirkevnej vrchnosti, tým menej od svetskej...“⁶⁸ L. Okánik bol pre Rím neprijateľný kandidát z dôvodu provládnej politickej angažovanosti a reformného zmýšľania nezlúčiteľného s doktrínou a disciplínou katolíckej cirkvi. A. Hlinku v konečnom rozhodovaní o obsadení nitrianskeho biskupského stolca odmietala československá vláda a Svätá Stolica upustila od jeho kandidatúry. Praha sa dohodla so Svätou stolicou na kompromisnom riešení a novým nitrianskym biskupom sa stal Karol Kmetko.⁶⁹

V. Šrobár na porade vládnych referentov v apríli 1919 vyzval županov k väčšej verejnej angažovanosti a záujmu o život obyvateľstva vo svojich regiónoch. Ministrovej výzve predchádzali administratívne opatrenia, ktoré navrhol Dr. Ivan Dérer 15. februára 1919. Šrobár s nimi súhlasil s odôvodnením, že: „*O niektorých županoch veru ani nevedieť, či sú. Vydá sa nariadenie, aby týždenne podávali situačnú správu a aby vláde referovali, či sa nariadenia prevádzajú.*“⁷⁰ Vypracovanie týždenných situačných správ si vyžadovalo úzku spoluprácu medzi Župným úradom v Nitre a okresnými úradmi a predstavovalo pre administratívu značnú záťaž. Hlásenia hlavných slúžnych, po roku 1922 okresných náčelníkov, prichádzali nezriedka s časovým odstupom a dostávali pod tlak župana zo strany ministerstiev.⁷¹

L. Okánik absolvoval od prevzatia funkcie početné cesty po celej župe. Na ľudových zhromaždeniach vyzdvihoval vznik nového štátu a propagoval česko-slovenskú vzájomnosť. Osobne rád sa vracal do rodnej Skalice, kde na miestnej fare vykonával kňazské povolanie a zúčastňoval sa tu rôznych kultúrnych a manifestačných udalostí ako prvý muž župy a príležitostný rečník. K najvýznamnejším propagandistickým podujatiam na Slovensku, ktoré sa uskutočnili v reakcii štátu na vojenský konflikt s Maďarskou republikou rád, bolo slávnostné sadenie „Lipy slobody“ 4. mája 1919 na dnešnom skalickom Námestí slobody za účasti mnohých popredných osobností slovenského politického a verejného života. Z Bratislavy zvláštnym vlakom prišli: minister V. Šrobár, taliansky generál L. Piccione so svojim štábom, bratislavský župan S. Zoch, vyslanec Americkej slovenskej ligy E. Kováč, vládni referenti a viaceró ústredných úradníkov. Priebeh významnej udalosti zatienila správa o tragickej smrti ministra vojny Milana Rastislava Štefánika.⁷² Nasledujúci dlhší županov pobyt v rodnom meste súvisel s maďarským vpádom na Slovensko. V župnom sídle Nitre prebehla začiatkom júna 1919 vojenská evakuácia a juhovýchodnú časť Nitrianskej župy po Nové Zámky obsadila Červená armáda Maďarskej republi-

⁶⁸ *To moje biskupstvo*. Katolícke noviny, roč.2, č.8 z 21. februára 1920.

⁶⁹ HRABOVCOVÁ, Emília. Obsadenie nitrianskeho biskupského stolca v cirkevno-politickom kontexte rokov 1918–1920. In MARSINA, Richard et al. *Nitra v slovenských dejinách*. Vrútky : Matica slovenská, 2002, s. 334 - 337.

⁷⁰ SNA, fond VŠ, šk. č. 9, inv. č. 607, č. j. 103/neuvedené. Zápisnica z porady vládnych referentov z 15. februára 1919.

⁷¹ Neskorší nitriansky župan J. Jesenský riešil „liknavosť“ okresných náčelníkov pri vybavovaní agendy odovzdaním disciplinárnej komisii Župného úradu v Nitre. ŠA NR, fond ŽN II., šk. č. 167, č. j. 18/1923 prez. Gašpar Rovňan, okresný náčelník v Zlatých Moravciach, disciplinárna záležitosť. ŠA NR, fond ŽN II., šk. č. 69, č. j. 7179/1925 prez.

⁷² Bližšie pozri: *Slávnosť slobody v Skalici*. Katolícke noviny, roč. 1, č. 4 z 10. mája 1919. DRAHOŠOVÁ, Viera. Sadenie „Lipy slobody“ v Skalici. In *Záhorie*, roč. 18, 2009, s. 6–11.

ky rád. E. Okánik požiadal ministra Šrobára o mesačné voľno vzhľadom na kritickú situáciu a dekanské povinnosti v Skalici. Výkon kňazského povolania župan zdôvodnil odvolaním sa na bližšie nešpecifikovanú ústnu dohodu.⁷³ Župný úrad počas Okánikovej neprítomnosti viedol I. Štefánik.

Nepriaznivá ekonomická situácia po prevrate si vyžadovala úzku spoluprácu úradníckych elít. V Nitrianskej župe sa objavovali – podobne ako v celom štáte – sporadické sociálne nepokoje spôsobené zlým zásobovaním a povojnovým deficitom potravín. Okánik aktívne spolupracoval so svojim švagrom P. Blahom, v tom čase vládnym referentom pre poľnohospodárstvo, na eliminovaní dopadov krízy na širšie vrstvy obyvateľstva. Akútny nedostatok potravín a strádanie občanov vrhalo zlé svetlo na novú republiku v zahraničí a bolo pravidelným predmetom porád županov a vládných referentov Úradu s plnou mocou pre správu Slovenska. Na území Nitrianska sa nachádzala začiatkom roku 1919 jedna tretina celoslovenských zásob obilia. Okánik upozornil ministra Šrobára na nezodpovedné konanie iných županov, ktorí vystavovali ľuďom legitímácie na vývoz komodít z jeho župy a nepriamo tak podporovali čierny obchod.⁷⁴ Fenomén cezhraničného pašovania sa rozšíril v posledných rokoch vojny a četnícke komisariáty pri slúžnovských úradoch na Záhorí sa po prevrate snažili nájsť recept proti nelegálnemu exportu do českých krajín v podobe prísnych postihov počnúc zabavením tovaru končiac súdnym stíhaním. Popretŕhané hospodárske väzby na Budapešť ako finančnú centrálu, ohrozili úverové, potravné a poisťovacie družstvá, ktoré sa ocitli bez prostriedkov. Potrebu založenia novej slovenskej družstevnej centrály si uvedomovali na najvyšších miestach, aj z dôvodu, že činnosť novozriadeného Ústavu pre zásobovanie Slovenska vykazovala nedostatky a bola príčinou nespokojnosti obyvateľstva. Nakoľko P. Blaho a E. Okánik mali bohaté skúsenosti z rozsiahlej organizátorskej a propagačnej činnosti pri zakladaní slovenských družstiev na Záhorí stali sa 23. januára 1919 hybnou silou na ustanovujúcom valnom zhromaždení Ústredného družstva pre hospodárstvo a obchod v Žiline. Okánik bol zvolený v päťčlennej správe podpredsedom a Blaho predsedom dozorného výboru.⁷⁵

Župan sa aktívne podieľal na hospodárskom živote regiónu, organizoval rozsiahle charitatívne akcie, podporoval zakladanie a stavbu slovenských škôl. Finančným príspevkom, ktorý poskytol mestskému zastupiteľstvu v Nitre inicioval stavbu mestského chudobinca. V Katolíckych novinách objasnil svoje konanie a vyzval nitrianske obyvateľstvo k verejnej zbierke, keď apelujúc na jeho hrdosť a sociálne cítenie uviedol: *„Pri mojom príchode do mesta Nitry, prvá vec, ktorá mi do očí padla a srdca môjho sa trpkó dotkla, bola nesriadenosť sociálnej otázky a v prvom rade chudoby. Nitra sa predstavila pri svojich palácoch ako mesto žobráctva. Počas môjho krátkeho úradovania sbieral som na županský úrad prichádzajúce haliere, najmä peňažné príspevky z pokutovania úžerníkov a týmto spôsobom nashromáždžené peniaze 100 000 korún s povolením pána ministra s plnou mocou pre Slovensko odovzdávam*

⁷³ SNA, fond VŠ, in. č. 619, šk. č. 10, č. j. 30/1919 neuvedené. List E. Okánika ministrovi Šrobárovi z 2. júla 1919.

⁷⁴ SNA, fond VŠ, inv. č. 606, šk. č. 10, č. j. 197/1919 neuvedené. Telegram E. Okánika ministrovi Šrobárovi zo 17. marca 1919.

⁷⁵ FUKASOVÁ, Daniela. Ústredné družstvo v Bratislave a jeho podiel na hospodárskej stabilizácii Slovenska po vzniku Československej republiky. In FUKASOVÁ, Daniela – FIALOVÁ, Ivana et al. *Kapitoly z dejín hospodárskeho vývinu Slovenska v medzivojnovom období (1918–1939)*. Bratislava : Slovenský národný archív, 2011, s. 266–286.

*mestu Nitre predbežne k tomu cieľu, aby sa ihneď započalo so stavbou mestského chudobinca. Mesto je ako kommuna chudobné, a nemá krome obecnej prirážky žiadnych dôchodkov, takže není v stave riešiť otázku chudobinca, preto vyzývam obecnstvo mesta Nitry, aby ku tomuto vznešenému cieľu svojimi milodarmi prispelo.*⁷⁶

Hospodárska nestabilita na Slovensku sa prejavila v apríli 1920 na výsledkoch prvých demokratických parlamentných volieb. Ľ. Okánik sa podieľal na úspešnom prevedení volieb v Nitrianskej župe ako predseda okresnej volebnej komisie v Nových Zámkoch.⁷⁷ Z dôvodu členstva v agrárnej strane bol terčom politických útokov ľudákov a sociálnych demokratov, ktorí žiadali jeho odstúpenie. Okánik postupne strácal podporu aj v rodnej Skalici, kde mu miestni farníci vyčítali, že pre županstvo zanedbáva faru. Na predvolebnom zasadnutí Katolíckeho kruhu urážlivé vyjadrenia na adresu neprítomného župana z úst Floriána Tománka poslucháči zahriakli, ale s približujúcimi sa parlamentnými voľbami rástla bezohľadnosť kandidátov jednotlivých strán a tvrdosť politickej agitácie.⁷⁸ Nezvyk obyvateľstva na slobodu slova, nerozhladenosť vo verejných otázkach a ženy, ktoré mohli prvýkrát voliť a boli pod silným vplyvom kazateľov, stupňovali napätie v spoločnosti. Verejné zhromaždenia nezriedka sprevádzali výtržnosti a fyzická konfrontácia účastníkov znepriatelených politických strán. Ľudácki kňazi úmyselne zneužívali provokácie a v tlači obviňovali Okánika zo vzniknutej situácie. Dobrým príkladom bola „predvolebná činnosť“ spomenutého F. Tománka, ktorý po zhromaždení v Novom Meste nad Váhom spolu s ďalšími dvoma kňazmi navrhol sympatizantom Slovenskej ľudovej strany agitáciu v evanjelických obciach Stará Turá a Ľubina. Početný sprievod hlinkovcov vyzbrojený revolvermi ignoroval varovania a kliesnil si cestu do dedín. Krviprelievaniu zabránilo otočenie vozov „proti vôli kňazov-rečníkov“ príslušníkmi tamojšej katolíckej menšiny. Udalosť rozmazal Slovák na svojich stránkach a vinu za zmarenú agitáciu nepriamo prisúdil županovi.⁷⁹

Ľ. Okánik akoby si uvedomoval neudržateľnosť svojho postavenia, keď v januári 1920 širšej verejnosti v politickom manifeste s názvom *Katolíckym Slovákom* uviedol: „Je pravda, že som sa stal županom nitrianskym, ale prečo? Preto, lebo tak bolo málo intelligentných, perom pracujúcich Slovákov, že som bol nútený prevziať úrad, na ktorý som sa nikdy nechystal, nepripravoval a ktorý som ochotný ihneď zanechať, akonáhle sa nájdú osvedčení Slováci, pre ktorých úrad tento bude životnou existenciou.“⁸⁰ Samotné výsledky parlamentných volieb, ktoré sa skončili drvivým víťazstvom sociálnej demokracie a odchodom ministra s plnou mocou V. Šrobára z funkcie, boli pre Okánika sklamaním a prehĺbili v ňom rezignáciu. Vulgárne vyhrážky predákov z radikálneho sociálnodemokratického krídla v Hlohovci, krvavé

⁷⁶ *Vyzvanie*. Katolícke noviny, roč.1, č. 22 z 20. septembra 1919.

⁷⁷ Dr. Martin Mičura bol vo volebnej komisii Okánikov zástupca. Personálne obsadenie komisie bolo zvolené zámerne z dôvodu exponovanosti okresu. ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 10, č. j. 332/1920 prez.

⁷⁸ Pamätná kniha, ref. 29, s. 73.

⁷⁹ „Nuž pane Okániku, máme toľkej smelosti v sebe aj my slovenskí ľudáci, koľko jej máš ty, a voláme ťa ako pána župy Nitrianskej pred súd boží, práve tak, ako aj tých ľubinských zbojníkov, ktorých ty ako župan v župe tvojej trpíš...“ *Udri, udri!!* Slovák, roč. 2, č. 73 zo 17. apríla 1920.

⁸⁰ OKÁNIK, Ľudovít. *Katolíckym slovákom*. Bratislava : Nákladom Slovenskej národnej roľníckej strany, 1920, s. 13.

udalosti v Rumanovej a s nimi spojený politický nátlak utvrdili župana v jeho rozhodnutí a 1. júla 1920 sa oficiálne vzdal úradu.

Novým nitrianskym županom sa stal Dr. Martin Mičura,⁸¹ ktorý vykonával rovnakú funkciu v Tekove a úspešne zreorganizoval Župný úrad v Zlatých Moravciach. Vzdelaný advokát a nekompromisný byrokrat Mičura sa aktívne zapojil do politického života krátko po prevrate, keď ponúkol svoje služby československej vláde. M. Hodžu 26. novembra 1918 informoval: „*Ti sdeľujem, že som složil menoslov administrácie pre stolicu trenčiansku, príjdem o pár dní osobne a odreferujem Ti celú vec.*“⁸² Minister s plnou mocou V. Šrobár mal s Mičúrom svoje plány a v priebežnom županskom menoslove ho uvádzal ako náhradníka S. Zocha v Bratislave. Na porade vládných referentov 23. decembra 1918 v Žiline sa Šrobár vyjadril konkrétnejšie a bytčianskeho advokáta menoval županom bez upresnenia pôsobiska na juh Slovenska. 31. decembra 1918 Mičura dostal prednosť pred Milošom Vančom a prevzal Župný úrad v Zlatých Moravciach ako tekovský župan.⁸³

M. Mičura prevzal Župný úrad v Nitre 6. júla 1920 a po inšpekcii informoval ministra s plnou mocou Dr. Ivana Dérera o personálnych návrhoch: „...*lebo je nie možné prevziať zodpovednosť za desolátne pomery, ktoré v župe nitrianskej nateraz vládnu.*“⁸⁴ Na Mičurov podnet bol definitívne penzionovaný hlavný župný notár Vincent Langhammer a jeho námestník Ján Bokross, keď opakovane nepreukázali dostatočné znalosti úradného jazyka. Ako náhradu požiadal župan administratívne

⁸¹ JUDr. Martin Mičura (17. 9. 1883 Dlhé Pole – ? 1946 Moskva) – študoval na Právnickej akadémii v Bratislave; Právnickej fakulte v Kluži a Berlíne; advokát, signatár Martinskej deklarácie, veľkostatkár a politik. V roku 1907 sa stal doktorom politických vied na univerzite v Berlíne, o rok neskôr JUDr. Praxoval spolu s J. Jesenským, s ktorým bol v príbuzenskom vzťahu, v Bytči v advokátskej kancelárii strýka Juraja Mičuru. V rokoch 1910–1918 pôsobil v Bytči ako advokát a patril tu k hlavným organizátorom politického a kultúrneho života. Po prevrate ako člen SNR zakladal miestne pobočky SNR a Národné gardy v okolí Bytče. Spoluzakladateľ a profesor Právnickej fakulty UK. Podpredseda Slovenskej ľudovej strany. V rokoch 1919–1920 tekovský a nitriansky župan; 1920–22 minister s plnou mocou pre správu Slovenska v Bratislave; 1923–31 prezident súdnej tabule v Košiciach; 1925–39 poslanec NZ, 1931–39 prezident Vrhného súdu; 1939–43 predseda Najvyššieho súdu v Bratislave a 1943–45 podpredseda Štátnej rady Slovenskej republiky. Prispieval do viacerých novín a časopisov. Roku 1921 zo SES odišiel a stal sa členom Československej strany ľudovej a predsedom výkonného výboru jej slovenskej krajinkej organizácie. Zakladateľ tlačového orgánu strany Ľudová politika. V programovom vyhlásení pred parlamentnými voľbami v roku 1925 zdôrazňoval kresťanský solidarizmus, slovanskú a česko-slovenskú vzájomnosť, spoluprácu českých a slovenských katolíkov, podporu krajiniskému zriadeniu, nepodporovanie autonómie, boj za hospodárske, sociálne a kultúrne požiadavky slovenského národa. Strana vo voľbách na Slovensku neuspela a Mičura získal poslanecký mandát s pomocou českej zložky strany. Po vyhlásení autonómie v októbri 1938 vystúpil z parlamentného klubu Československej strany ľudovej a vstúpil do klubu HSES. Ľudáci ho postupne z politického života odstavili. Počas vojny udržiaval styky s predstaviteľmi bývalých vládných strán i s reprezentantmi tzv. umiernených ľudákov. Ako podpredseda Štátnej rady podpisoval Dr. Imrichovi Karvašovi splnomocnenie na presun financií a strategických zásob pre povstanie do Banskej Bystrice. V júli 1945 ho v Bratislave zatkli sovietske bezpečnostné orgány a odtransportovali do ZSSR. Zomrel vo väzení v Moskve.

⁸² SNK, LA, fond Martin Mičura, č. j. 94 M8. Mičurov list M. Hodžovi.

⁸³ ŠA NR, fond Tekovská župa, šk. č. 2, č. j. 800/1919 prez.

⁸⁴ SNA, fond MPS, šk. č. 317, č. j. 515/1920 prez. Správa Nitrianskej župy – pridelenie úradníctva.

prezídium Úradu ministra s plnou mocou v Bratislave o českého konceptného úradníka pre vedenie politicko-polícajnej agendy. Prezídium dosadilo na politické oddelenie Dr. Miloša Jasného, ktorý dovtedy pôsobil ako hlavný slúžny v Piešťanoch. M. Mičura vykonával funkciu nitrianskeho župana necelých deväť týždňov, nakoľko bol 15. septembra 1920 vymenovaný za ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. Revíziou jednotlivých oddelení sa mu podarilo za krátke obdobie odstrániť závažné nedostatky v administratíve a poukázať na nesystémovosť preberania bývalých uhorských úradníkov do štátnych služieb. Po odchode M. Mičuru viedol Župný úrad v Nitre do začiatku roku 1923 správca Dr. I. Štefánik.

Komplikácie a chybné rozhodnutia župana L. Okánika pri personálnom obsadení úradov prekryli problémy súvisiace s nedostatkom materiálneho vybavenia a financií. Významnú úlohu zohrala otázka rozvrstvenia úradníctva podľa národnosti na základe stavu, aký sa vyvinul v prvých mesiacoch roku 1919. O prevzatí bývalých úradníkov uhorského štátu neboli vypracované jasné inštrukcie a urýchlené obsadenie slúžnovských úradov personálom z českých krajín prinieslo so sebou aj negatívne stránky. Česi vo všeobecnosti zle reagovali na averziu inonárodnostných úradníkov, nepriateľsky naladené obyvateľstvo a spoločensky zaostané prostredie. Dr. Karel Buzek, hlavný slúžny v Žabokrekoch nad Nitrou, ihneď po prevzatí úradu žiadal P. Blaha o preloženie do väčšieho mesta, v ktorom by bol čulejší spoločenský život a škola pre jeho deti.⁸⁵ Župan Okánik preložil K. Buzeka 12. februára 1919 do sociálnymi nepokojmi zmietaného Hlohovca, kde ho vo funkcii hlavného slúžneho nahradil 24. februára 1920 Hynek Ziegelbauer.⁸⁶ Hlavný slúžny O. Fleischer v Piešťanoch sa Blahovi sťažoval na nepriateľskú atmosféru v úrade a spomenul prekážky, ktoré robil M. Markovič hlavnému slúžnemu K. Dvořákovi v Novom Meste nad Váhom.⁸⁷ Proti svojvoľnému konaniu vládných referentov a preloženiu samotného O. Fleischera v lete 1919 do inej župy sa Okánik tvrdo ohradil a ministromi Šrobárovi ponúkol svoju demisiu. V týždennej správe župan uviedol: „*Konečne musím podotknúť, že hlavný slúžny z Piešťan presotený bol do inej župy, bez toho že by o tom županský úrad opýtaný bol byval, a teraz tento týždeň do župného úradu bol zaslaný úradník Emil Křebenovský bez predbežného upovedomenia a pojednania so županským úradom, ďalej p. Dr. Eisenstein rada sa nepochvalným spôsobom vyslovil o administrácii župy nitrianskej, ktorej úradníci poslal u jeho osoby svoju poklonu nevykonali – o ktorej povinnosti nam posial žiadneho nariadenia ministerskeho doručeného nebolo – preto svoj úrad dávam k dispozícii p. ministromi.*“⁸⁸

Na porade vládných referentov Úradu ministra s plnou mocou 20. marca 1919 sa riešilo postavenie českého personálu na Slovensku a jeho začlenenie do orgánov štátnej a verejnej správy. Metod Bella informoval zhromaždené plénum a ministra Šrobára o audiencii, ktorú vykonal u prezidenta T. G. Masaryka. Bella okrem iného

⁸⁵ SNA, fond PB, šk. č. 41, inv. č. 1511, č. j. 281/neuvedené. Správa K. Buzeka o prevzatí slúžnovského úradu v Žabokrekách z 10. januára 1919.

⁸⁶ H. Ziegelbauera už 1. júla 1920 preložili do Krupiny a na jeho miesto prišiel do Hlohovca ďalší Čech Jaroslav Bravený. ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 66, č. j. 393/1919 prez. Prevzatie Slúžnovského úradu vo Frašťáku K. Buzekom. HOLOTÍK, Ľudovít. Zápas o charakter republiky – revolučný Hlohovec roku 1920. In *Historický časopis*, roč. 14, 1966, č. 2, s. 219–221.

⁸⁷ SNA, fond PB, šk. č. 43, inv. č. 1515, č. j. 117/neuvedené. Telegram P. Blahovi z 5. februára 1919.

⁸⁸ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 1, č. j. 1350/1919 prez. Nitrianskej župa – situačná správa z 19. júla 1919.

prezidentovi referoval: „... že politická situácia na Slovensku sa zhoršila, že zvlášte proti Čechom sa javí antipatia ...“⁸⁹ Príčiny protičeských nálad v spoločnosti videl v neúmernej rekvirácii a maďarskej agitácii.⁹⁰ Nitriansky právnik Igor Hrušovský slová M. Bella potvrdil, keď v liste z 26. marca 1919 Šrobárovi napísal: „Župná správa je netečnosťou, shovievavosťou svojou sama vinná na tom, že veci tu tak ďaleko dospeli. Trpí klub socialistický, kaviarne, kde sa shromažďujú k poradám proti nám spiklenci, trpí aby maďarská vláda posielala sem peniaze k agitačným cieľom, vydáva nespohľadným jednotlivcom legitimácie, uzavretiami svojimi dezavuuje vždy také uzavretia nižších našich vrchností, ktoré sú namierené k zamedzeniu štvania, a jednaníu svojim vôbec podkopáva autoritu úradných medzitok republiky. Župana tu zriedka kedy najst' a správu vedie jeho tajomník, ktorý k administrácii tak veľkej župy ako je nitrianska, nie je súci. V školách sa spieva maďarský hymnus, žiactvo škôl sa fanatizuje proti Čechom; hanobenie Čechov, republiky a Masaryka je na dennom poriadku. Vojsko československé je všetkým týmto znechutené, i legionári.“⁹¹ I. Hrušovský napísal list krátko pred svojím odchodom na mierovú konferenciu do Paríža a zo záverečných riadkov cítiť rezignáciu: „vidiac beznádejnosť práce mojej tu, rozhodnul som sa vzdať sa služby pri župe.“⁹² Určitá averzia voči Okánikovi a Štefánikovi vyplývala pravdepodobne z Hrušovského nevyjasneného zmluvného pomeru k Župnému úradu v Nitre. Z archívnych dokumentov je evidentné, že do polovice januára 1919 vykonával funkciu hlavného župného notára a vydával pod svojím menom úradné nariadenia. Nakoľko účtovné oddelenie Župného úradu opakovane zamietlo Hrušovského žiadost' o poukázanie platu, obrátil sa na ministra Šrobára.⁹³ Vysvetlenie župana Okánika odhalilo v plnej miere chaotické pomery v miestnej verejnej správe a odbornú kvalifikáciu zúčastnených sporných strán. „Pravý stav je ten, že ja som p. Igora Hrušovského za župného hlavného notára nikdy nemenoval, ale sa menoval sám. Ponevác som nedržal za správne, aby pri županovi neodborníkovi i hlavný notár bol neodborníkom som ho ani dočasne vedením tohto úradu poveriť nemohol, ale podržal som dočasne starých úradníkov. Podotknúť musím, že som p. I. Hrušovskému 2000 Kč zálohu vyplatil.“⁹⁴

Igor Hrušovský bol dobrý pozorovateľ a znalec spoločenských pomerov v Nitre. Podľa zachovanej korešpondencie patril k spoľahlivým Šrobárovým informátorom, konal v intenciách ministerovej politiky, ale aj keď sa to stalo s najlepším úmyslom,

⁸⁹ SNA, fond VŠ, šk. č. 10, inv. č. 607, č. j. 210/neuvedené. Zápis z porady vládnych referentov z 19. – 20. marca 1919.

⁹⁰ SNA, ref. 89.

⁹¹ SNA, fond VŠ, šk. č. 10, inv. č. 619, č. j. 19/neuvedené. List I. Hrušovského ministrovi V. Šrobárovi.

⁹² SNA, ref. 91.

⁹³ „Zpravu svoju končím ešte s osobnou prosbou, a síce s tou, aby Ste ráčil krátkou cestou nariaďiť vyplatenie môjho platu, ktorý mi patrí od nitrianskej župy. Pán župan vymenoval ma 4. januára 1919 za župného hlavného notára, platu som však do dnes neobdržal, bárs som do úradu vstúpil, ho viedol. V tejto veci som sa nesčíselnekrát prosil i Vás, i osobne p. vládneho referenta i p. župana. P. župan odkázal ma na p. referenta a tento pan na p. župana. Nežiadam nič iné, len to čo mi patrí. P. Houdek i p. Dr. Kramár pri mojom odchode do Paríža ma boli ubezpečovali, že rodine mojej plat bude vyplácaný. Nestalo sa to však.“ SNA, fond MPS, šk. č. 255, inv. č. 93, č. j. 229/1919 prez. List I. Hrušovského ministrovi V. Šrobárovi z 20. apríla 1919.

⁹⁴ SNA, fond MPS, šk. č. 255, inv. č. 93, č. j. 236/1919 adm. List L. Okánika ministrovi V. Šrobárovi z 27. apríla 1919.

prekročil svoje kompetencie. Hrušovský si nikdy nezískal úplnú Okánikovú dôveru a župan sa neriadil jeho doporučeniami ani návrhmi v personálnej oblasti.⁹⁵ Notársku agendu Župného úradu v Nitre viedli neprevzatí bývalí úradníci uhorského štátu Dr. Vincent Langhammer a Július Tenczer. J. Tenczer bol výnosom prezídia ministerstva vnútra z 31. júla 1919 menovaný hlavným župným notárom I. stupňa v systematizovanom stave konceptného úradníctva pri politickej správe na Slovensku.⁹⁶ I. Hrušovský sa 10. júla 1919 stal poslancom RNZ miesto Jána Rumana, ktorý bol vymenovaný za spišského župana.

Začiatkom februára 1919 sa vyhrotili personálne problémy na nitrianskych úradoch, keď zamestnanci súdnej stolice – sedrie, okresného súdu a štátnej prokuratúry zahájili protestné akcie s nacionálnym zameraním. Československá vláda reagovala na štrajk v Nitre zastavením činnosti inštitúcií a masívnym prepúšťaním. Vládny referent pre pravosúdie Ivan Déer na porade u ministra Šrobára objasnil personálnu situáciu v slovenskom súdnictve a rozdelil metódy pri jeho reorganizácii na radikálne, konzervatívne alebo stredné. „Radikálna by pozostávala v tom, že by sme všetkých sudcov odstránili, ktorí neznajú dokonale reč ľudu. Táto radikálna metóda by vyžadovala odstránenie aspoň 90 % terajších sudcov, pretože toľko ich slovensky vôbec nevie. Museli by sme ich však nahradiť inými, my však týchto 90 % sudcov nemáme, ba niesme v stave nahradiť ani 50 %. Teda následkom tejto radikálnej metódy museli by sme uzavrieť množstvo súdov. Myslím však, že každý právnik súhlasí so mnou, že túto radikálnu metódu všade uplatniť nemôžeme. Túto radikálnu metódu sme použili v Nitre, kde sa sudcovia vzopreli našim nariadeniam. Pozdeji sme sa dožili toho, že práve ti pánové, ktorí tak veľmi žiadali uzavretie tohoto súdu, prichádzali k nám prvý s prosbou, aby chom již tento soud otvorili. Pôsobí to demoralizačne na náš ľud a celý hospodársky život. Suspendujeme súdnictvo, spôsobíme tým ťažké hospodárske škody.“⁹⁷ Déer sa nepriamo dotkol Okánikovej dilemy ako naložiť s bývalými úradníkmi uhorského štátu, ktorých „trpel“ na Župnom úrade v Nitre pretože nezložili prisahu. Županove viaceré pokusy o výmenu odborne zdatného personálu za menej kvalifikovaných Slovákov skončili neúspechom, pôsobili násilne a nemali opodstatnenie, nakoľko ich agenda a činnosť nepredstavovala bezpečnostné riziko. Príkladom bol osud hlavného župného lekára Františka Biringera⁹⁸ a snaha

⁹⁵ Hrušovský navrhol vymenovať Mikuláša Agiča za člena správneho výboru Nitrianskej župy miesto Dr. Júliusa Brežného. ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 1, č. j. 15/1919 prez. List I. Hrušovského županovi Okánikovi zo 17. januára 1919.

⁹⁶ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 69, č. j. 297/1919 adm. Július Tenczer – menovanie do VII. hodnostnej triedy v systematizovanom stave konceptných úradníkov pri politickej správe na Slovensku.

⁹⁷ SNA, fond VŠ, šk. č. 9, inv. č. 603, č. j. 20/neuvedené. Zápisnica z porady vládnych referentov z 11. apríla 1919.

⁹⁸ MUDr. František Biringer (7. 1. 1859 Trenčín – 15. 4. 1931 Nitra) štúdium medicíny absolvoval na Viedenskej univerzite v roku 1883; organizátor zdravotníctva, publicista a hlavný lekár Nitrianskej župy a veľžupy. Po štúdiách pôsobil do júla 1884 ako sekundárny lekár v nemocnici Rudolfs-Stiftung vo Viedni. Od augusta 1884 zástupca primára v nitrianskej župnej nemocnici a školský lekár na nitrianskom gymnáziu; od roku 1886 súčasne vyučoval zdravotvedu na gymnáziu a katolíckom seminári; 1890 primár interného oddelenia a zároveň riaditeľ nemocnice. V tejto funkcii sa zaslúžil o rozšírenie psychiatrického oddelenia (1896); vybudovanie pavilónu pre chorých na tuberkulózu a pôrodnického oddelenia. Po absolvovaní odbornej skúšky pre sedriálnych lekárov bol v roku 1897 menovaný za sedriálneho lekára. Od roku 1897 nit-

Okánika získať na jeho miesto myjavského okresného lekára Jána Slabeja. Župan použil argumenty, že Biringer je prevzatý dočasne a z dôvodu vysokého veku bude penzionovaný, ale Slabej ponuku odmietol.⁹⁹ Okánik s odstupom času uznal odborné kvality hlavného župného lekára a pred odchodom z funkcie adresoval svojmu nástupcovi Dr. M. Mičurovi odporúčací list, v ktorom vyzdvihol Biringerovu neúnavnú pracovitosť, lojalitu voči štátu a fundované vedenie úradu.¹⁰⁰

Nezáujem slovenských kvalifikovaných odborníkov zo súkromného sektora o pôsobenie v štátnych službách vyplýval najmä zo zlých platových podmienok. Návrhy o mzdách županov padli na prvých poradách Šrobárovej vlády v Žiline, kde Matúš Dula poznamenal, že by mali dosahovať sumu aspoň 20 000 Kč ročne.¹⁰¹ V polovici roka 1919 kmeňový plat župana L. Okánika v VI. hodnostnej triede predstavoval 8000 Kč ročne, ale kompenzovala ho drahotná, osobná a funkčná prirážka v súhrnnej sume 32 800 Kč za rok. Župný poradca I. Štefánik poberal kmeňový plat v VII. hodnostnej triede vo výške 6400 Kč ročne a prídavky vo výške 8800 Kč.¹⁰² V prípade nižšie postavených župných úradníkov boli mzdy výrazne menšie. V XI. až VIII. hodnostnej triede boli kmeňové platy v rozpätí od 115 do 500 Kč mesačne a prepočítavali sa na základe XX. uhorského zákonného článku z roku 1886. Povojnová hospodárska kríza zdvihla ceny každodenných potrieb a prinútila vládu kompenzovať nízke príjmy štátnych úradníkov druhotnými prídavkami. Pre porovnanie začiatkom roku 1920 stál lacnejší oblek 2000 Kč, vykrmená hus 120 Kč a vo väčších mestách Nitrianskej župy pravidelne prebiehali „ošaťovacie“ a stravovacie akcie.¹⁰³ Hmotná núdza u úradníkov pretrvala do zániku župy v roku 1928, o čom svedčí množstvo osobných žiadostí na župana J. Jesenského o mimoriadnu peňažnú výpomoc. Zamestnanci Župného úradu v Nitre najčastejšie prosbu o peňažný príspevok

rianskym tajomníkom spolku uhorských lekárov. Roku 1901 vybuďoval a do roku 1914 viedol školu pre pôrodné asistentky; 1902 experimentálne zaviedol ošetrovanie duševne chorých v rodinnej opatere v ústave v Pohraničiach, ktorý bol v polovici dvadsiatych rokov jediným v Československu. Roku 1909 vymenovaný za hlavného lekára Nitrianskej župy. Počas I. svetovej vojny zastupoval primára chirurgického oddelenia župnej nemocnice, ktorý narukoval, a viedol nemocnicu Červeného kríža založenú nitrianskym biskupom Viliamom Battányim. Po prevrate zostal v úrade, a bol medzi prvými z bývalých uhorských úradníkov, ktorí vybavovali agendu po slovensky. Jeho lojalitu v poprevratovom období ocenil župan Okánik a župný radca Štefánik. Zostal jediným aktívnym hlavným župným lekárom z predprevratového obdobia. Funkciu hlavného župného lekára vykonával do zániku Nitrianskej veľžupy roku 1928. Publikoval články a štúdie v odbornej a miestnej tlači, zredigoval päť ročníkov ročenky Spolku nitrianskych lekárov a lekárníkov.

⁹⁹ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 1, č. j. 55/1919 prez. List J. Slabeja županovi Okánikovi z 1. marca 1919.

¹⁰⁰ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 12, č. j. 1053/1920 prez. Odporúčací list L. Okánika županovi Mičurovi zo 6. júla 1920.

¹⁰¹ SNA, fond VŠ, šk. č. 9, inv. č. 607, č. j. 14/neuvedené. Zápis z porady vládnych referentov zo 14. decembra 1918.

¹⁰² ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 9, č. j. 122/1920 prez. Výkaz plátov župana L. Okánika a župného poradcu I. Štefánika.

¹⁰³ Mešťanosta Karol Cobori informoval župana Okánika o nedostatku oblečenia a základných potrieb v Nitre a zvlášť ho upozornil na strádanie mestských úradníkov. ŠA NR, f. ŽN I., šk. č. 105, č. j. 95/1920 prez.

zdôvodnili zlou finančnou situáciou pred príchodom zimy, keď neboli schopní užiť množstvo rodiny, zabezpečiť deťom zimné oblečenie a nákup kuriva.¹⁰⁴

Vojenský konflikt s Maďarskou republikou rád naplno odhalil slabiny verejnej správy a lojalitu prevzatých bývalých uhorských zamestnancov k novej republike. V bojoch o Nové Zámky, ktoré predstavovali dôležitý železničný a strategický uzol sa množstvo železničiarov, úradníkov a civilných osôb zapojilo do sabotážnych akcií, prípadne vstúpilo do maďarskej Červenej armády.¹⁰⁵ Okánik pristúpil k prvej vlne vymenovania a odvolávania tamojších mestských úradníkov. 31. marca 1919 župan zbavil funkcie a všetkých nárokov na penziu mešťanostu Júliusa Steinera, mestského kapitána Silárda Jüstha a hlavného notára Jánosa Berkesziho, z dôvodu ich nepriateľského správania sa voči československému štátu a z nezákonného opustenia úradu.¹⁰⁶ Rozhorčenie nad správaním prevzatých mestských úradníkov v Nových Zámkoch, ktorí ignorovali mobilizačný príkaz a odmietli zložiť štátnu prísahu vyjadrili aj armádne špičky na Slovensku. Veliteľ domobrany pre nitriansky okres v hlásení vojenskému veliteľstvu v Žiline poznamenal, že: „*Není predse možné, aby tací lidé ve veřejné službě ponecháni byli.*“¹⁰⁷ Posádkový veliteľ v Nových Zámkoch sa pripojil k sťažnostiam a upozornil Okánika, že nemieni tolerovať sabotovanie nariadení vojenských predstaviteľov novovymenovaným mešťanostom Ladislavom Kvetánom, ktorý sa okrem ignorovania rozkazov nestaral o mesto a vzbudzoval u obyvateľstva „napjatou náladu“.¹⁰⁸ Župan vyvodil zo správania Kvetána dôsledky, nakoľko ako vládny komisár využil svoju právomoc, mešťanostu odvolal a vedením mesta poveril Jána Füzeka.¹⁰⁹ Okánik stál pevne za svojimi personálnymi rozhodnutiami a nominantmi na tamojšom hlavnoslužbovom úrade, keď v správe administratívneho prezídiu v Bratislave uviedol: „*Do Nových Zámkov, ktoré boli úplne po-maďarčené a nemali ani jedného slovenčinu ovládajúceho úradníka som ihneď po prevzatí úradu, vyslal úradníkov zo Skalického okresu, ktorí vedeli slovensky, vždy sa slušne chovali a po prevrate ihneď sa do služieb československej republiky prihlásili. Tito ľudia obetovaním vlastného života prežili bolševický vpád, v národnostnom ohľade sú bezúhonní, statoční a poctiví.*“¹¹⁰ Maďarská Červená armáda obsadila začiatkom júna 1919 južnú a východnú časť Nitrianskej župy po Nové Zámky. Československí štátni zamestnanci boli na okupovanom území župy vystavení represáliám a mnohých internovali na území Maďarska. Z civilistov prišiel o život Ondrej

¹⁰⁴ ŠA NR, f. ŽN II., šk. č. 137, č. j. 409/1928 prez. Kancelista O. Rakovský – mimoriadna výpomoc. ŠA NR, fond ŽN II., šk. č. 138, č. j. 700/1928 prez. Kancelárska ofíciantka G. Gudernová – mimoriadna výpomoc. ŠA NR, fond ŽN II., šk. č. 138, č. j. 2533/1928 prez. Úradný zriadenec Župného úradu v Nitre J. Földessy – mimoriadna výpomoc.

¹⁰⁵ KALVA, Jaroslav – KOMPIŠ, Peter. *Na slovenském bojišti: vzpomínky válečných spravodajů J. Kalvy a P. Kompiše*. Praha : Zemědělské knihkupectví A. Neuberta, 1920, s. 31–34.

¹⁰⁶ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 68, č. j. 265/1919 adm.

¹⁰⁷ SNA, fond MPS, šk. č. 257, č. j. 460/neuvedené.

¹⁰⁸ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 67, č. j. 2518/1919 prez.

¹⁰⁹ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 67, č. j. 2769/1919 prez. Vymenovací dekrét Jána Füzeka mešťanostom Nových Zámkov so spätnou platnosťou od 1. septembra 1919.

¹¹⁰ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 11, č. j. 507/1920 prez. Hlásenie župana o poslovenčovaní úradov v Nových Zámkoch.

Šulgan, člen bývalej Slovenskej národnej rady v Nitre, ktorého na základe udania zajala maďarská hliadka a ako slovenského národovca popravila.¹¹¹

Župný úrad v Nitre podnikol koncom marca 1919 protiopatrenia v súčinnosti s policajnými komisariátmi a osoby podozrivé zo spolupráce s nepriateľom československé bezpečnostné orgány internovali vo väznici v Ilave a na Morave. Veliteľ vojenskej posádky v Nitre 29. marca 1919 informoval župana o zatknutí a transporte desiatich predákov sociálnej demokracie do Ilavy.¹¹² 28. apríla 1919 Okánik rozpustil organizáciu Sociálnodemokratickej strany v Nitre a vydal obežník, v ktorom varoval notárov v župe pred protištátnou činnosťou a agitáciou sociálnodemokratickej organizácie, nakoľko „v Nitre, v Topoľčanoch, v Prievidzi a vo viacerých druhých okresoch pod menom sociálnej organizácie ukrýva maďarské šovinistické a komunisticke ciele a stojí v spojení s maďarskými – teda nám nepriateľskými – rozvratnými elementy.“¹¹³ V priebehu mája nasledovala v župe druhá vlna zatýkania bývalých uhorských úradníkov, dôstojníkov a súkromných osôb obvinených z udržiavania kontaktov s Budapešťou. Na príkaz Župného úradu v Nitre bol internovaný bývalý nitriansky župan Štefan Crausz a pod policajným dozorom sa nachádzalo niekoľko desiatok verejne činných osôb v meste.¹¹⁴ „Ochranná väzba“ vyvolala protesty rodinných príslušníkov a tlak na Úrad ministra s plnou mocou, pretože k zatknutiu viedli mnohokrát nepodložené obvinenia, vyrovnávanie si osobných účtov a spoločenská hystéria spôsobená prebiehajúcim vojenským konfliktom s Maďarskou republikou rád.¹¹⁵

V župnom sídle Nitre prebehla 2. júna 1919 vojenská evakuácia a bol tu ponechaný iba oddiel 80 najspoľahlivejších mužov.¹¹⁶ Potom, čo z mesta odišla československá vojenská posádka do boja proti maďarským jednotkám, situáciu využili niektorí bývalí členovia mestskej rady podporovaní – v pokuse prevziať moc – miestnymi Maďarmi. Veliteľ Nitry, kapitán B. Neumann, v snahe udržať verejný poriadok, prostredníctvom policajného komisára Štefana Herczega obyvateľstvo varoval, že „za

¹¹¹ Andrej Šulgan. In *Katolícke noviny*, roč. 1, č. 12 z 19. 7. 1919. ORAVEC, Eduard. *Spomienky učiteľa. Ako to bolo na začiatku nášho storočia*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986, s. 76–77.

¹¹² ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 2, č. j. 149/1919 prez. Zoznam internovaných osôb z Nitry do Ilavy.

¹¹³ „O tom mám tiež vedomosť, že mnohí z pánov notárov odhovárali od narukovania vojopovinných ľudí. Za prevedenie narukovania zodpovedných činím pánov notárov a proti renitentným bolševikom nariadím disciplinárne vyšetrovanie. Toho si musíte byť všetci vedomí, že náš štát len verných a lojálne smýšľajúcich úradníkov potrebovať môže a jako sa ktorý v prechodnej dobe dokáže, dlá toho bude aj aplikovaný.“ ŠA NR, f. ŽN I., šk. č. 67, č. j. 1239/1919 prez. ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 2, č. j. 301/1919 prez. Nariadenie župana o rozpustení sociálnodemokratickej organizácie v Nitre mestskému kapitánovi.

¹¹⁴ ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 1, č. j. 78/1919 prez. Hlásenie mešťanostu K. Coborihu o internovaných osobách z Nitry.

¹¹⁵ Milan Hodža intervenoval v prospech robotníka, ktorého zatkli, pretože mal pripnutý zakázaný odznak soc.-dem. strany. Župan nariadil jeho prepustenie z Ilavy. Britský veľvyslanec intervenoval u ministra Šrobára za veliteľa hasičského zboru v Nitre Oskara Ronchettiho. Okánik neodporučil jeho prepustenie, nakoľko boli preukázateľné dôkazy o Ronchettiho rozvratnej činnosti a napojení na Budapešť. SNA, fond MPS, šk. č. 256, č. j. 1317/neuvedené. ŠA NR, fond ŽN I., šk. č. 3, č. j. 507/1919 prez.

¹¹⁶ IVIČIČ, Václav. *7. Tatranský peší pluk. (Jeho stručné dejiny)*. Nitra : nákladom vlastným, 1932, s. 10.

každého zabitého vojaka bude zastrelený jeden člen mestskej rady.“¹¹⁷ Českých a moravských úradníkov upozornilo vojenské velenie na hroziace nebezpečenstvo blížiaceho sa frontu a pripravilo evakuačný vlak.¹¹⁸ Pod tlakom udalostí na frontovej línii pri Nových Zámkoch a v sídle župy vypukol chaos aj v severných okresoch regiónu. V Topoľčanoch zbehovia z Nitry spolu s ustupujúcimi talianskymi jednotkami generála Borrianiho vyvolali paniku a žiadali slúžnovský úrad o vyslanie vlaku do Trenčína. Hlavný slúžny Dobrotka vyzdvihol správanie úradníkov a zamestnancov z českých krajín nechal odísť evakuačným vlakom.¹¹⁹ Ofenzívu maďarskej Červenej armády sa podarilo československým jednotkám koncom júna 1919 definitívne zastaviť a Nitra sa s prilahlým okolím vyhla priamym bojom.

Po páde republik rád v Maďarsku a na Slovensku sa československá štátna moc postupne upevňovala. Vláda pristúpila k rozsiahlej personálnej reorganizácii, ktorá zasiahla v druhej polovici roka 1919 nitrianske úrady. Županov poradca a zástupca I. Štefánik vykázal ministrovi Šrobárovi k 17. júlu 1919 zoznam, podľa ktorého bolo v aktívnej službe na Župnom úrade a Sirotskom súde v Nitre štyridsaťjeden úradníkov, ktorí nezložili sľub Československej republiky. Z tohto počtu dvadsiati ôsmi neovládali úradný jazyk na úrovni potrebnej k výkonu svojej funkcie.¹²⁰ Štefánik sa vyjadril aj k správaniu dočasne prevzatých úradníkov v Nitre počas maďarského vpádu, ktoré ako priamy účastník hodnotil negatívne a značnou mierou prispel k odvolaniu nelojálnych zamestnancov, keď ako správca župy odmietol ich návrhy na definitívne vymenovanie. V rozsiahlej správe administratívneho prezídia v Bratislave objasnil svoje konanie a uviedol: „Slovákov, ktorí neboli len rodení Slováci, ktorí ale i cítili sa byť Slovákmi v administrácii bolo veľmi málo, v župe nitrianskej temer ani jedného. Počet notárov Slovákov by sa bol dal na jednej ruke spočítať. S tými hoci i dočasne prevzatými úradníkmi o ktorých sme sa nazdéli, že sa vrátia k ich pôvodnému koreňu sa neurobili tie najlepšie zkušnosti. Ba práve opak toho by som tvrdil. Prevzatí úradníci s veľmi malými výnimkami žijú vždy v starej ideológii, udržiavajú styky s tými kruhy, ktoré sú známe ako maďarizátorské a ktoré ešte vždy veria v premenu a neudržateľnosť terajšieho štátneho útvaru. Toto sa týka špeciálne úradníkov župy nitrianskej o ktorých je všeobecne známo, že boli najzsurivejšími odpadcami všetkého čo bolo a je slovenské. Prevziať úradníkov takejto minulosti len preto, aby štátne financie boli trocha obdlahčené znamenalo by zločinom na verejné správe. Zaujímavé by bolo zistiť, že s tých prevzatých úradníkov bývalej maďarskej vlády koľko ich je členom Matice slovenskej alebo Muzeálnej slov. spoločnosti. Mys-

¹¹⁷ BOHÁČ, Jozef. *Dejiny staroslávnej Nitry*. Nitra : nákladom B. Fidlera, 1928, s. 83.

¹¹⁸ V súvislosti s tým Ján Boháč ako súčasník týchto udalostí poznamenáva: „S akým cynickým úsmevom a s akými blahými pocitmi maďarské a maďarónske obyvateľstvo tunajšie pozorovalo útek moravských a českých úradníkov, to by bola kapitola sama pre seba. V kláštornej škole v nedeľu po sv. omši rozdávali sa maďarské trikolóry, s ktorými starí, mladí, muži, ženy ostentatívne sa na uliciach prechádzali. Zatiaľ v župnej verejnej nemocnici boli ruky plné práce. Po bitke pri Nových Zámkoch voz za vozom s našimi ranenými prichádzal do Nitry. Či nemalo srdce bolieť mnohého roduverného Slováka, keď videl, že českí ľudia krvácajú a zomierajú za slovenskú slobodu? Medzi padlými boli aj takí, čo z nebezpečných ofenzív v Taliansku v zdraví vyviazli, a tu v nepatrnej potýčke prišli o život.“ BOHÁČ, ref. 117, s. 83–86.

¹¹⁹ SNA, fond MPS, šk. č. 256, č. j. 1267/adm. Hlásenia slúžnovských úradov o situácii po vpáde maďarskej Červenej armády.

¹²⁰ SNA, fond MPS, šk. č. 256, č. j. 1346/adm. Zoznam úradníkov Župného úradu v Nitre.

*lím bolo by to veľmi malé procento.*¹²¹ Minister s plnou mocou V. Šrobár v snahe zvrátiť personálnu poddimenzovanosť úradov po hromadnom prepúšťaní a vyriešiť otázku zamestnania legionárov, podporoval ich prijímanie do štátnych a verejných služieb. Župný úrad v Nitre nedokázal legionárov uplatniť, nakoľko boli bez odbornej kvalifikácie a prijal iba dvoch pomocných zriadencov.¹²²

Problém lojality prevzatého uhorského župného úradníctva k novej republike ostal aktuálny aj v ďalších rokoch jej existencie. Protištátne zmýšľajúci úradníci boli postupne prepustení, prípadne preložený do čisto slovenských okresov župy. Sporadicky sa vyskytovali prípady nelojality ako konanie referenta pre pasové veci na Župnom úrade v Nitre, na ktorého upozornilo československé veľvyslanectvo v Budapešti ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Jozefa Kállaya. J. Kállay upovedomil správcu župy I. Štefánika, že dotýčny úradník sa počas svojej cesty v Maďarsku vyjadroval voči Československej republike nepriateľsky a spolucestujúcim na otázku ohľadne pomerov a nálad v štáte odpovedal: „*že Maďari na Slovensku čakajú len na prvú priaznivú príležitosť, aby sa spojili s Maďarskom.*“¹²³ Okresný náčelník z Myjavy informoval Úrad ministra s plnou mocou, že spomínaný úradník „*bol vzhľadom na jeho maďarofílske chovanie z Nitry už preložený, a síce k okresnému úradu na Myjave, kde v slovenskom ovzduší tohto miesta nebude môcť svoje maďarstvo uplatňovať.*“¹²⁴

Rast navonok prejavovanej lojality k novovzniknutému štátu bol najzreteľnejší v Nitre ako sídle župy a správneho aparátu, kde si úradníci a štátni zamestnanci zmenili národnosť podľa aktuálnej politickej situácie v snahe udržať si zamestnanie. Na odporúčanie L. Okánika minister Šrobár ponechal jeden rok v službe bývalých uhorských úradníkov s neznalosťou slovenčiny a stanovil im ročnú lehotu, aby svoju znalosť jazyka preukázali osobitnou skúškou ako podmienkou pre zotrvanie vo verejnej správe. Župan nemal inú možnosť, nakoľko sa mu nepodarilo získať kvalifikovaných odborníkov pre technické oddelenia a učtáreň Župného úradu v Nitre. Úradníci viedli agendu v maďarčine, čo vzbudilo u českých pridencov na Úrade ministra s plnou mocou vlnu rozhorčenia. S príchodom M. Mičuru v lete 1920 do Nitry došlo k vlne personálnych výmien, ktoré vyvrcholili počas pôsobenia správcu I. Štefánika. Po zániku historickej Nitrianskej župy koncom roku 1922 tvorili kostru Župného úradu v Nitre etablovaní a kvalifikovaní úradníci, ktorí plynule zvládli pokus o unifikáciu politickej správy zavedením župného zákona do praxe.

Úradnícke elity Nitrianskej župy v prvých rokoch existencie samostatnej republiky výrazne zasiahli do procesu uplatňovania štátnej suverenity a národnej emancipácie Slovákov na zverenom území. Čelní predstavitelia orgánov verejnej správy sa v prospech slovenského etnika v regióne angažovali v politickej, sociálnej a kultúrnej sfére. Nitrianskym županom umožnilo legislatívne silné postavenie eliminovať nelojálny postoj a protištátne aktivity niektorých zástupcov rímskokatolíckej cirkvi, židovskej náboženskej obce, prevzatých úradníkov bývalého uhorského kráľovstva

¹²¹ SNA, fond MPS, šk. č. 317, č. j. 634/prez. Odpoveď I. Štefánika na interpeláciu poslanca Antona Hancka o redukovani úradníckeho personálu z 10. septembra 1920.

¹²² Rudolfa Pekaroviča a Stanislava Rěbička. SNA, fond MPS, č. j. 472, č. j. 1590/adm. Menoslov úradníkov a zriadencov Župného úradu v Nitre.

¹²³ Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave (ďalej ŠA BA), fond Župa bratislavská 1923–1928, škatuľa neuvedená, č. j. 242/1922 prez.

¹²⁴ ŠA BA, ref. 123.

a najmä, potláčať iredentistickú a autonomistickú politiku tzv. neštátotvorných strán a na ich úkor posilňovať postavenie tzv. štátotvorných strán v samosprávnych orgánoch. Župani po odchode z funkcie zostali pôsobiť v československej verejnej správe alebo vo vysokej politike. Ľudovít Okánik zastával krátky čas post senátora v Národnom zhromaždení za agrárnu stranu a do roku 1929 vykonával funkciu starostu Bratislavy. Korupčné praktiky Milana Hodžu a jeho exponenta Jozefa Kállaya ho natoľko znechutili, že sa definitívne stiahol z politického života a venoval výlučne iba kňazskému povolaniu. Kariéra župana Martina Mičuru v štátnych službách prerástla význam jeho županskej funkcie, keď ako minister s plnou mocou zasahoval v rokoch 1920–1922 do širšieho politického a spoločenského vývoja Slovenska.

CLERICAL ELITE OF THE NITRA COUNTY AND ITS PARTICIPATION
IN THE CONSOLIDATION OF THE STATE POWER IN CZECHOSLOVAKIA
IN THE PERIOD OF 1918–1922

(The process of administrative integration of Nitra County
into the Czechoslovak Republic)

Martin Valkovič

The all problems in the study is researched in one period, in the so-called transitional period of the years 1918–1922, in which a dual administrative system was preserved with the regional administration in the Czech Lands and state controlled county administration in Slovakia. By an example of historically delineated area of Nitra County and its nationally differentiated inhabitants, the primary objective of this study is to specify an issue of „loyal citizen and official” and to map the process of rebirth of the Slovak society in relation to Czechoslovakia after the breakthrough in 1918. On 28th October that year, the Czechoslovak Republic took over the state government and local self-government of the former Austro-Hungarian Empire. Hungarian system of counties was preserved as a stop-gap measure in years 1918–1922, so that eventually, the territorial continuity of historical Hungarian counties persisted. Besides the unique natural wealth, the area of Nitra County has been known for its peculiar ethnographic character and dialect. With respect to vernacular language, Slovaks represented the majority in the process of delineation of language border. Colorful image of attitudes towards Czechoslovak state could be found also in different districts (okresy) and cities with mixed ethnicity. There were Slovak, Hungarian, German and Jewish people living in the town of Skalica, Nitra and Nové Zámky.

Towards the end of 1918 the government tried hard to preserve the state integrity and Nitra County as a part of Hungary. Supplying the citizens with basic needs became more difficult, which led to an increase of post-war social tensions, disgruntled minorities, and even more complicating consequences on the Czechoslovak political scene. While other western districts in Záhorie region passed smoothly under the administration of the Czechoslovak Republic, there was a bitter struggle for the centre of the county controlled by Hungarian authorities and army. In the spring of 1919, the complex incorporation of Nitra County into new state was temporarily stopped by the invasion of the Hungarian Red Army, which occupied districts in the south of county. The incorporation of Nitra County into the democratic Czechoslovak Republic could be completed only after the

departure of Hungarian military units from its territory. The study analyzes the negative impact of Hungarian state apparatus on Slovak inhabitants within the Nitra county, the military occupation of this area and consequential conflict between Hungary and Czechoslovakia.

My contribution also deals with people's and official's reactions to the problems connected with strengthening of the state power after 1918 and reorganization of the state apparatus. In this context, the author focuses on certain prominent personalities of this era: especially MUDr. Vavro Šrobár, MUDr. Pavol Blaho and ThDr. Ľudovít Okánik. They were representatives of Slovakia also as politicians of the Agrarian Party, which played an important ideological, political, and economic role in Czechoslovakia. The issue of „loyal citizen and official” after 1918 is monitored from two points of view, i.e. from the point of view of their attitude to the former monarchy and to the newly established Czechoslovak Republic. Their „loyalty” is confronted with a tense international political, economic and social situation. By an example of Nitra County inhabitants, the study observes the revival of Slovaks and their identification with new circumstances. On the other hand, many Hungarians found themselves in a new state and thus, they became one of many minorities in Czechoslovakia fighting for their rights. The effort of Czechoslovak state exponents to eliminate the outcomes of the forced hungarization created opposition from the circles close to the former Hungarian state apparatus and leading entrepreneurs. Most of them have never coped with the post-war situation and the establishment of the Czechoslovak Republic and in turning points they have expressed their attitudes openly. Increasing national consciousness of Slovaks living in the county is obvious from statistics and from flowering of Slovak culture and education that was numb before. In 1920, when the international status and internal political situation of Czechoslovakia became stable, public administration reform could be made. A new amendment to the law from 29th February 1920 abolished the historical counties of Hungary and replaced them with higher territorial units (veľžupy).

The author presents in his study those topics together with the problems that emerged immediately after the proclamation of the Czechoslovak Republic and that were closely connected with the process of integration of Slovakia into the new state. The crucial problem was especially the great gap caused by different development of the political administration in Slovakia and in the Czech Lands.

Translated by author

NOVÉ ARCHÍVNE DOKUMENTY K REŠTAUROVANIU DÓMU SV. ALŽBETY V KOŠICIACH Z 19./20. STOROČIA

(Príspevok k skúmaniu puristickej prestavby Dómu sv. Alžbety v Košiciach)

KATARÍNA NÁDASKÁ*

Nádaská, K.: New Archival Documents on Restoring the Dome of St. Elizabeth in Košice from 19th and 20th Centuries (A Contribution to the Study of Puristic Rebuilding of the Dome of St. Elizabeth in Košice). *Slovenská archivistika*, Vol. XLVIII, No 1, 2013, p. 100–104.

Between 1877 and 1896, a puristic reconstruction of the Dome of St. Elizabeth took place, which permanently eliminated a medieval design of the church. It was one of the most significant conservation projects in Hungary in 19th century, therefore it has been thoroughly studied by experts. In 2011, there were found documents concerning the reconstruction in the Košice City Archives that had been considered lost. They had sourced from unsorted material accumulated since 1950s. They are of written character, and, to a lesser extent, of graphic one, as well, and they provide a wide range of information on the rebuilding process, contractors, used materials, involved institutions, etc.

Archival science. The Košice City Archives. The Dome of St. Elizabeth. Košice. Puristic Rebuilding in the period of 1877–1896.

Mgr. Katarína Nádaská, PhD., Slovenský národný archív, Drotárska cesta 42, P. O. BOX 155, Bratislava 45

Jednou z najvýznamnejších udalostí Košíc v 19. storočí bola puristická prestavba Dómu sv. Alžbety a neskôr Kaplnky sv. Michala v centre mesta. V duchu historizujúcich architektonických predstáv bol nevyhovujúci statický a stavebný stav kostola riešený puristickou prestavbou. Nepochopením neskorogotického slohu kostol čiastočne zmenil svoj vzhľad a pôdorys, aby podľa dobových stavbárov – reštaurátorov nadobudol vzhľad klasickej gotiky.

Práce na reštaurovaní dómu prebehli okrem iných menších zásahov najmä v rokoch 1856–1867 a 1877–1896. Najzásadnejšie a najrozsiahlejšie bolo reštaurovanie v rokoch 1877–1896 v Dóme sv. Alžbety a v rokoch 1903–1904 v Kaplnke sv. Michala.¹ Materiál z týchto prác je uložený v niekoľkých inštitúciách: v Archíve mesta Košice v Košiciach, Arcibiskupskom archíve v Košiciach, Východoslovenskom múzeu v Košiciach, maďarskej pamiatkovej inštitúcii Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, akadémii vied Magyar Tudományos Akadémia a v archíve Magyar Országos

* Red. pozn.: Autorka v súčasnosti pracuje vo Východoslovenskej galérii v Košiciach.

¹ CIULISOVÁ, Ingrid. *Historizmus a moderna v pamiatkovej ochrane*. Bratislava : Veda, 2000, s. 100, 71–101. JUCKES, Tim. *The Parish and Pilgrimage Church of St. Elizabeth in Košice. Town, Court and Church Building in Late Medieval Hungary*. New York – Turnhout : Brepols Publishers, 2012, s. 7–12.

Levéltár v Budapešti.² Pozostáva z písomného a grafického materiálu, z kresieb, fotografií, plánov a nákresov reštaurátorov buď v origináloch alebo v kópiách. Tento materiál je aktuálne odborníkmi prebádaný a popísaný.³ Informuje nielen o priebehu stavebných prác a technologických parametroch, ale vzhľadom na stratenú podobu kostola zo stredoveku sa v ňom bádatelia usilovali nájsť aj údaje o stredovekej tvári neskorogotického kostola. Okrem archívneho materiálu sú cenným zdrojom aj štúdie publikované počas alebo po dokončení prestavby z pera samotných reštaurátorov a ďalších súdobých odborníkov.⁴

Kostol sv. Alžbety, ktorý bol navyše od roku 1804 katedrálou košického biskupstva, patril k najvýznamnejším pamiatkam Uhorského kráľovstva.⁵ Na jeho reštaurovaní sa preto podieľali najvyššie zložky kráľovstva. Centrom pamiatkovej starostlivosti pre celú monarchiu bola najprv Viedeň s pamiatkovou komisiou a školiacim pracoviskom, ktorého absolventom bol aj neskorší hlavný majster obnovy dómu Imrich Steindl († 1902). Úsilie o sformovanie pamiatkovej inštitúcie pre Uhorsko sa sústreďovalo od polovice 19. storočia v Maďarskej akadémii vied v Budapešti. Práve odtiaľ z podnetu Imre Henszelmana vyšiel v 40. rokoch 19. storočia apel na obnovu kostola, na ktorý pozitívne zareagoval magistrát Košíc. Mesto s patronátnym právom na kostol bolo patrónom (objednávatelom) obnovy. Táto snaha sa okrem iných priebežných opravných prác dočkala intenzívnejšej realizácie až po revolučných udalostiach meruôsmych rokov pod vedením biskupa a člena viedenskej centrálnej komisie pre košický kraj Ignáca Fábryho († 1867). Druhá prestavba kostola od roku 1877 prebiehala pod dohľadom uhorskej vlády a uhorskej pamiatkovej

² Relevantné je pre túto tému aj štúdium v Archíve Krajského pamiatkového úradu v Košiciach, Archíve Pamiatkového úradu Slovenskej republiky (PÚ SR). *Zbierka reštaurátorskej dokumentácie 1952–2004*. Ed. Viera Plávková – Bronislava Porubská. Bratislava : Archív PÚ SR, 2006, s. 47–49. JANKOVIČ, Vendelín. *Poznámky k reštaurovaniu dómu sv. Alžbety v Košiciach národnej kultúrnej pamiatky v minulosti*. Rukopis uložený v Archíve PÚ SR. Podobne je prínosné aj štúdium analógií k reštaurovaniu Dómu sv. Štefana a iných kostolov vo Viedni v Akadémie der bildenden Künste Wien. BÖKER, Johann Josef. *Architektur der Gotik. Gothic Architecture*. Salzburg : Verlag Anton Pustet, 2005, s. 48–50, 195–196, 219, 244.

³ JUCKES, ref. 1, s. 11–12. CIULISOVÁ, ref. 1, s. 16–18. MAROSI, Ernő. Drawings showing the History and Restoration of the St. Elisabeth Church in Kassa (Košice) from the Documents of the Archaeological Committee. In: *A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a XIX. században*. Ed. Júlia Szabó – Valéria Majoros. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1992, s. 280–283. MAROSI, Ernő. Tanulmányok a kassai Szent Erzsébet templom középkori építéstörténetéhez I. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 1969, 1, s. 1–45. MAROSI, Ernő. Tanulmányok a kassai Szent Erzsébet templom középkori építéstörténetéhez II. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 1969, 2, s. 89–127. MAROSI, Ernő. Tanulmányok a kassai Szent Erzsébet templom középkori építéstörténetéhez III. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 1971, 4, s. 261–291.

⁴ Napríklad: FABRY, Ignaz. Die Restauration des Elisabeth-Domes zu Kaschau. In: *Mittheilungen der. K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, 1859, 4, 8, s. 201–203. NYÁRI, Sándor. *A kassai székesegyház*. Budapest : Athenaeum, 1896. MIHALIK, József. *A kassai Szent-Erzsébettemplom*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1912. DIVALD, Kornél. *A kassai Dóm mesterei*. (separát) Budapest : Franklin, 1929. WICK, Vojtech. *Dóm svätej Alžbety v Košiciach*. Košice : Mesto Košice, 1936. CIULISOVÁ, ref. 1, s. 121.

⁵ ZUBKO, Peter. *Dejiny Košickej kapituly (1804–2001)*. *Dejiny Košického arcibiskupstva I*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 36. CIDLINSKÁ, Libuša. *Košický dóm*. In: *Košický dóm*. Košice : Mestská správa pamiatok, 1975, s. 20.

komisie. Na začiatku bola pod dozorom Augusta Tréforta († 1888), ministra kultu a vzdelávania, neskoršieho riaditeľa Maďarskej akadémie vied.⁶ Tento stručný prehľad zainteresovaných inštitúcií objašňuje aj uloženie reštaurátorskej dokumentácie do archívov daných inštitúcií, resp. ich neskorších právnych nástupcov, ktoré sme spomenuli vyššie. Zároveň sa s uvedenými pôvodnými inštitúciami a ich kancelárskou činnosťou stretávame v zachovaných archívnych písomnostiach, keď v rámci svojej agendy vybavovali záležitosti prestavby.

Uvedený známy a publikovaný materiál k reštaurovaniu Dómu sv. Alžbety aktuálne dopĺňajú doteraz nebadané novonájdené dokumenty v Archíve mesta Košice, ktoré tam objavili v roku 2011.⁷ Ide o materiál v rozsahu dvoch škatúl (0, 25 bm). O jeho existencii sa vedelo, ale pokladal sa za stratený. Nachádzal sa v miestnosti na pavlačí medzi ďalším množstvom neroztriedených písomností, ktoré tam boli ako „menej dôležité“ nakopené počas 50. rokov 20. storočia. V povojnovom období archív mesta čelil stiesneným priestorovým podmienkam a aj sťahovaniu materiálu, keď pravdepodobne došlo aj k „strate“ predmetných, dnes už nájdených, archívnych dokumentov. Od nástupu Ondreja Halagu († 2011) v roku 1951 sa situácia v archíve a v spracovaní písomností výrazne zlepšovala, ale predmetná „kopa“ sa usporiadania nedočkala. Nepatrila totiž k materiálom prvoradého významu a urgencyie. Následne opäť nepriaznivá situácia v 60. rokoch 20. storočia, keď Halaga z archívu odišiel, spôsobila, že nahromadené dokumenty zostali na svojom mieste.⁸ Na svetlo sveta ich dostali až poriadkové práce v roku 2011.

Mesto Košice ako patrón prestavby si pochopiteľne archivovalo potrebný grafický a písomný materiál z reštaurátorských prác vo svojom mestskom archíve. Archív mesta Košice ich dodnes uchováva a sprístupňuje. Tento materiál tvoria plány a nákresy, kniha príjmov a výdavkov z rokov 1877–1895, podacie protokoly spisov, zápisnice, korešpondencia a mnohé iné typy písomností. Dokumenty z prestavby sú uložené vo fonde Magistrát mesta Košice, Registratúra mestskej rady (R) (Dóm sv. Alžbety – reštaurácia) z príslušných rokov prestavby a vo fonde Dóm sv. Alžbety (E).⁹ Podobne sú k tejto problematike relevantné tiež písomnosti v Tajnom archíve – novom (TAN) (Košický dóm).¹⁰ Z uloženia tohto známeho materiálu vidíme, že reštaurátorské práce spadali pod agendu magistrátu mesta. Taktiež novonájdený materiál ležal medzi ďalšími rôznymi písomnosťami magistrátu a jeho oddelení z konca 19. a začiatku 20. storočia.¹¹ Teda aj nájdené dokumenty patrili k mestskej agende z daného obdobia, keďže sa týkala záležitostí a majetku mesta. Mohla napríklad prislúchať aj k písomnostiam reštaurátorskej dielne. Čo presne viedlo k ich oddeleniu a strate, nie je známe. Hlbšia komparácia známeho materiálu s novonájdeným by

⁶ CIULISOVÁ, ref. 1, s. 14–16, 76.

⁷ SZEGHY, Gabriel. Posledné udalosti v Archíve mesta Košice. In: *Fórum Archivárov*, 2011, 20, 3–4, s. 32.

⁸ K dejinám archívu: HALAGA, Ondrej. *Archív mesta Košíc. Sprievodca po fondoch a zbierkach*. Praha : Archivní správa ministerstva vnitra, 1957, s. 28. Archív mesta Košice – História archívu. [2. 2. 2013] In: http://www.kosice.sk/clanok.php?file=archiv_mesta_historia.htm.

⁹ Archív mesta Košice (AMK), Magistrát mesta Košice, Registratúra mestskej rady (R), Nová manipulácia (1888–1945), II/13 a-g, 1719–1725. AMK, Dóm sv. Alžbety (E). HALAGA, ref. 8, s. 67–72, 109–110.

¹⁰ AMK, Tajný archív – nový (TAN), Košický dóm. HALAGA, ref. 8, s. 75–76.

¹¹ SZEGHY, ref. 7, s. 32.

mohla pomôcť objasniť spôsob zaobchádzania s týmito dokumentmi. Novonájdene archívne dokumenty boli v roku 2012 priradené k fondu Magistrát mesta Košice, Registratúra mestskej rady, Dóm sv. Alžbety – reštaurácia.¹²

Otázkou sú dejiny týchto archíválií, dnes už súčasť archívneho fondu. Súbor nájdených dokumentov totiž nateraz nedáva obraz kompaktného celku. Nie je úplne jasné, do akej miery je kompletne zachovaný alebo či je to časť určitej registratúry. Vzhľadom na doklady veľmi úzko prepojené priamo so stavebnými prácami, kame-nárskymi činnosťami, technickým postupom a podobne, mohol patriť k agende dóm-skej stavebnej dielne (niektorého jej majstra), resp. k úradu mesta, ktorý mal tieto záležitosti v kompetencii. Tieto a podobné otázky môžu byť predmetom ďalšieho štúdia.

Na pomocnom obale a doskách nájdeného materiálu je uvedené: Dóm sv. Alžbety – stavebná správa, 1875–1906. Na niektorých dokumentoch sa vyskytuje číslovanie pôvodného usporiadania („szám“). Pôvodné usporiadanie je však narušené a neza-chované. Materiál je v súčasnosti neusporiadaný. Nachádza sa v stave, v akom sa našiel. Bádanie v ňom je však realizovateľné vzhľadom na nie veľký rozsah. Chronologicky sa archívne dokumenty pohybujú v rokoch 1875–1906. Značná časť písomností pochádza z 80. rokov 19. storočia. Jazykom dokumentov je nemčina, maďarčina, slovenčina a málo aj latinčina. Dokumenty sa nachádzajú prevažne v origináloch, ale taktiež aj ako overené alebo neoverené odpisy.

Z formálnej stránky ide o kategóriu dokumentov ako dohody, zmluvy, pracovné denníky, hospodárske záznamy, účty, faktúry, správy a hlásenia o postupe prác, úradná korešpondencia, v menšej miere grafický a nákresový materiál a iné. Oproti doteraz publikovanému materiálu k reštaurovaniu dómu, ktorého dôležité ťažisko tvorí najmä grafický materiál ako pôdorysy, nákresy a nálezové situácie, je väčšina novonájdeneých dokumentov písomného právneho a úradného charakteru.

Informačná báza, ktorú tento materiál môže poskytnúť, je vysoká. Môžeme spo-menúť hlavné okruhy. Úradné písomnosti a korešpondencia informuje o zaintereso-vaných inštitúciách, konkrétnych osobách, úradoch a záležitostiach, ktoré vybavova-li. Jednou zo stránok bolo zväčša mesto Košice alebo niektorý z realizátorov pre-stavby ako napríklad Imrich Steindl, Jozef Weber († 1880), Ottó Sztehlo († 1923), Viliam Fröde a iní. Pracovné denníky, výkazy prác a iné hospodárske záznamy po-núkajú údaje o časovom postupe prác, architektonických a dekoratívnych prvkoch, použitej technológii, vyčíslení nákladov a podobne. Dohody, zmluvy, účty hovoria o type a pôvode použitého materiálu, spolupracovníkoch, dodávateľoch, kvantifiko-vaní prác a podobne. Nepočtený grafický materiál prináša nákresy fiál, vežičiek, re-zov pilierov, pôdorys budovy dómskej dielne a plán miesta ťažby kameňa. Súčasťou je aj brožúrka *Kaschauer Dom und die Restaurationis Arbeiten* z konca 19. storočia. Široké spektrum údajov, omnoho bohatšie, ako len tu v krátkosti uvedené, môže obohatiť doterajšie poznatky o prestavbe dómu. V predkladanom texte sme chceli na tento archívny materiál upozorniť s podnetom k ďalšiemu bádaniu a diskusií.

Aj napriek strate cenného neskorogotického charakteru kostola, sa puristická pre-stavba hodnotí ako jeden z najvýznamnejších pamiatkových projektov v Uhorsku v 19. storočí, ktorý svedčí o dobovom historizme. Už v dobe realizácie mal svojich

¹² AMK, Magistrát mesta Košice, Registratúra mestskej rady (R), Nová manipulácia (1888–1945), II/13 h-i, 1725a, 1725b.

kritikov.¹³ Nález ďalších archívnych dokumentov k tejto problematike môže podrobnejšie osvetliť podmienky, za ktorých prestavba prebehla. Bol by to prínos ako pre bádateľov umenovednej teórie, tak aj pre reštaurátorov aktuálne pracujúcich na obnove Dómu sv. Alžbety v 21. storočí.¹⁴

NEUE ARCHIVDOKUMENTE ZU RESTAURIERUNGSARBEITEN
AN DER ST.-ELISABETH-KATHEDRALE IN KASCHAU/KOŠICE
VON DER WENDE DES 19. UND 20. JAHRHUNDERTS

(Ein Beitrag zur Erforschung des puristischen Umbaus der Kathedrale)

Katarína Nádasová

Zwischen den Jahren 1877 und 1896 wurde an der St.-Elisabeth-Kathedrale ein puristischer Umbau, der die mittelalterliche Gestalt der Kirche veränderte, realisiert. Es handelte sich um eines der wichtigsten Denkmalschutzprojekte im Königreich Ungarn während des 19. Jahrhunderts. Aus dem Grund wurde die Kirche damals durch Fachleute intensiv studiert. Das Forschungsmaterial wird heute in mehreren Institutionen aufbewahrt: in der Slowakei im Archiv der Stadt Kaschau (Archív mesta Košice), Erzbischöfliches Archiv in Košice, Ostslowakisches Museum in Košice, in Ungarn im Kulturamt für Denkmalpflege (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal), in der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (Magyar Tudományos Akadémia) und im Ungarischen Landesarchiv (Magyar Országos Levéltár) in Budapest. Im Jahr 2011 wurden im Archiv der Stadt Kaschau für verloren gehaltene Schriftstücke zu dem Umbau gefunden. Sie stammten aus dem noch während der 50er Jahre des 20. Jhs. gesammelten und ungeordneten Material. Der Umfang der Schriftstücke ist 0,25 Laufmeter. Nach dem Fund wurden sie zu anderen Schriftstücken über Umbau in das Archivfond Stadtrat von Kaschau/Košice, Registratur des Stadtrats, St.-Elisabeth-Kathedrale – Restaurierungsarbeiten zugeordnet. Es handelt sich um schriftliche, in kleinerem Ausmaß auch um bildliche Archivquellen. Sie bringen ein breites Spektrum an Informationen über Verlauf des Umbaus, die Lieferanten, verwendete Materialien und Technologien, interessierte Institutionen usw. Sie können den Kunsthistorikern und Restauratoren ihre Erkenntnisse vom Umbau der Kathedrale ergänzen.

Übersetzt von Juraj Šedivý

¹³ CIULISOVÁ, ref. 1, s. 96 - 97, 113 - 127.

¹⁴ K realizovaným reštaurátorským zásahom na Dóme sv. Alžbety v 20. storočí pozri *Zbierka reštaurátorskej dokumentácie*, ref. 2, s. 47–49 a ďalšie materiály v Archíve Krajského pamiatkového úradu v Košiciach. K zámeru obnovy pozri BANDŽÁK, Milan. Obnova národnej kultúrnej pamiatky. In: *Projekt*, 1986, 9, s. 25–29. MARKUŠOVÁ, Kristína. Dóm sv. Alžbety v Košiciach. Obnova. In: *Pamiatky a múzeá*, 1996, 1, s. 22–25. Záverom vyjadrujeme vďačnosť pracovníkom Archívu mesta Košice za ústretovosť pri sprístupnení novonájdých archívnych dokumentov.

DISKUSIA

SYNERGIZMUS ARCHÍVNEJ VEDY A ARCHÍVNEJ PRAXE PARALELNÝ SO ŠTANDARDIZÁCIOU AKO PROBLÉM

(Kritická úvaha skoro filozofická)

VLADIMÍR WOLFSHÖRNDL

Wolfshörndl, V.: Synergism of Archival Science and Archival Practice Parallel with Standardization as a Problem. (A Critical, Almost Philosophical, Reflection). Slovenská archivistika, Vol. XLVIII, No 1, 2013, p. 105–113.

Synergism of archival science and practice – its basis, methods and usage in the processing of archival documents and making them available to public. At the final stage, standardization of essential archival activities and archival tools.

Archival science. Archival practice. Standardization.

PhDr. Vladimír Wolfshörndl, Slovenský národný archív, oddelenie nových fondov, Drotárska cesta 42, P. O. BOX 155, Bratislava 45

Názov príspevku má zdanlivo široký záber, ale činitele (aspekty), ktoré mali vplyv na pramennú základňu a výpovednú hodnotu dokumentov u ich pôvodcov a následne aj v archívoch pri ich spracovaní a sprístupnení, nie sú až tak rôznorodé. Tieto sa pokúsime určiť, vyhodnotiť a vyvodit' z nich aj isté závery. V úvodnej časti našich skoro filozofických úvah môžeme konštatovať, že práve filozofia tvorí základ a zastrešuje všetky spoločenské vedy – aj archívnu vedu. Dovoľme si tvrdiť, že v tom prípade filozofia slúži ako premisa aj pre archívnu vedu (teóriu a metodológiu). Ide o stále aktuálne archívno-teoretické otázky, ich dopad na archívnu metodológiu a hlavne na archívnu prax, v konečnom štádiu ich vplyv na pramennú základňu a výpovednú hodnotu dokumentov. Môžeme hovoriť aj o filozofii výberu, triedenia, usporadovania, inventarizácie, dokonca o psychologických a subjektívnych faktoroch ako o fenoménoch, ktoré sú významné a pôsobia na spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov. Tieto zaradíme do širších štátno-politických a štátno-právnych súvislostí, ktoré tiež ovplyvnili pramennú základňu a výpovednú hodnotu už pri ich vzniku u pôvodcov a následne aj po ich prevzatí do archívov (a to aj na konkrétnych príkladoch).

V týchto súvislostiach môžeme konštatovať, že je tu istý rozpor a problém v nasledujúcom zmysle. Dokumenty, ktoré vznikli u pôvodcov (pri úradnom vybavovaní), mali celkom iné určenie a potreby ako boli činitele (aspekty) potrebné pre ich spracovanie a sprístupnenie v archívoch. Problémy v archívoch vidíme v tom, že doterajšie definície a interpretácie základných odborných zásad (pravidiel) sa opierajú viac o konzervatívne a stále sa opakujúce závery ako o výskum a ich aplikáciu na archívne dokumenty (archívne fondy) v konkrétnych prípadoch. To svedčí nielen

o rôznom chápaní jednotlivých odborných termínov, ale ide hlavne o základné teoreticko-metodické zásady, definície a inštrukcie, ktoré už nie sú tak jednoznačné, rôzne sa vysvetľujú a hlavne používajú v praxi. Môžeme hovoriť o dvojakom chápaní týchto problémov:

1. v teoretickej rovine, kde sú definície dosť všeobecné na to, aby došlo k väčším problémom pri ich interpretácii;
2. v metodologickej a v praktickej rovine, kde už musíme prijímať konkrétne rozhodnutia.

Na jednej strane síce môžeme vychádzať z konkrétnych metodických inštrukcií, prípadne z odborných štúdií, v ktorých sa tieto rozoberajú v podrobnejších opisoch. Na druhej strane je však problém pri výbere toho ktorého konkrétneho postupu, v konkrétnom prípade. Keby sme chceli koncízne vyjadriť a koncipovať doterajšie skúsenosti v teoretickej aj praktickej rovine, museli by sme povedať, že v mnohých prípadoch sú to súbory náhodne stretnutých „susedov“, prípadne rad rôzne interpretovaných a odvodených postupov pri spracovaní a sprístupnení archívnych dokumentov (archívnych fondov), s ktorými sme sa dodnes nevysporiadali.

Z týchto faktov potom snáď aj vyplýva, že bude potrebné dotiahnuť teoretické a metodické poznatky a postupy až do štandardizovaných a hlavne konečných riešení. V mnohých prípadoch však metodologické postuláty podopreté konkrétnymi metodickými inštrukciami jednoducho nie sú a keď sú, tak nestačia ošetriť všetky tie isté alebo aspoň podobné prípady. V tomto konštatovaní je zakódovaný rozpor, ktorý vedie k rôznym postupom pri spracovaní a sprístupnení archívnych dokumentov a majú priamy dopad aj na ich pramennú základňu a výpovednú hodnotu. To je základom aj pre našu kritickú úvahu. Zdôvodňujeme ju tým, že väčšinou posudzujeme kritiku ako negatívnu, ale kritika je definovaná aj ako hodnotenie a posudzovanie v pozitívnom slova zmysle. V našom prípade to znamená, že pôjde o hodnotu a hodnotenie archívnych dokumentov. Už v tejto všeobecnej rovine môžeme konštatovať, že písomné aj nepísomné záznamy a budúce archívne dokumenty sú priamo determinované ich provenienciou (pôvodcami) a následne aj archívmi (ich spracovaním a sprístupnením). Nevyhneme sa do istej miery generalizácii a zjednodušeniam, ani istej kontroverznosti s nádychom subjektivity. Pri nich však skôr vyniknú nami prezentované úvahy, v opačnom prípade by príspevok nesplnil nielen moje, ale snáď ani vaše očakávania. V týchto súvislostiach je symptomatické konštatovanie filozofa J. Patočku, že nebezpečie dneška je v tom, že príliš mnoho vedenia v jednotlivom odučuje vidieť otázky, a to čo je ich základom. Môžeme dodať, že v konečnom štádiu odučuje z rôznych analýz vyvodit' aj príslušné jednotné riešenia a závery. Nechceme skončiť ani v množstve konkrétnych príkladov a únavných detailoch, v ktorých sa skutočnosti a problémy skôr zahmlievajú a čo je dôležité, že sa niekedy tieto problémy aj riešia – ale nevyriešia.

Sú to hlavne štátno-politické a štátno-právne zretele, ktoré pôsobia vo verejnej správe, a to bez ohľadu na čas a priestor, zasahujúce všetky historické obdobia. K tomu môžeme pridať doslova explóziu a veľkovýrobu písomností na všetkých stupňoch verejnej správy (hlavne v 20. storočí). Tento trend pokračuje aj v 21. storočí, aj keď informácie sú a budú zachytené na iných nosičoch. Kvantum dokumentov, následne multiplicita a opakovanosť dokumentov majú priamy vplyv na pramennú základňu a výpovednú hodnotu týchto dokumentov. Toto konštatovanie je problémom ako v predarchívnom, tak aj v archívnom štádiu. Môžeme vysloviť myšlienku,

ktorá sa vinie dejinami archívnictva a archívov, že v mnohých prípadoch ide kvantum prameňnej základne na úkor kvality výpovednej hodnoty dokumentov.

Veľmi stručne podoprieme tieto úvahy štátoprávnym vývojom, kde pôsobil základný imperatív, a to štátno-mocenské a štátno-politické centralistické snahy aj po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie a vzniku nových národných štátov. Po vzniku prvej Československej republiky bola výkonná moc, právomoci a kompetencie Úradu Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska a neskôr Krajinského úradu v Bratislave postupne okliešťované a obmedzované. Tieto tendencie pokračovali aj v rokoch druhej Československej republiky (1945–1960), keď došlo cieľavedome k okliešťovaniu právomocí povereníctiev. Nakoniec boli povereníctva zrušené (1960) a ich pôsobnosť prešla na Slovenskú národnú radu (1960–1968). Spomenieme známy fakt, keď po roku 1949 prebehla decentralizácia agend z povereníctiev na národné výbory, čo znamenalo ďalšie oklieštenie právomocí povereníctiev. V podstate sa povereníctva stali len akýmsi medzičlánkom medzi pražskými ministerstvami a národnými výbormi. V teoretickej rovine to znamená, že pri vertikálnej delbe moci na centrálnu moc a regionálnu moc (krajskú, okresnú a miestnu) tieto sa riadia princípom subsidiarity, čo znamená, že na nižších stupňoch politickej a správnej hierarchie a priamo v teréne (v praxi) by sa malo rozhodovať o všetkom, čo nevyžaduje riadenie centrom. To však malo negatívne následky, dodnes nedocenené, na pramennú základňu, ale hlavne na výpovednú hodnotu dokumentov. Prekvapivo, výpovedná hodnota písomných záznamov na nižších stupňoch verejnej správy (krajských, okresných a miestnych národných výboroch), kde už išlo o konkrétne riešenie a vybavovanie záležitostí, je v mnohých prípadoch väčšia ako výpovedná hodnota písomných záznamov povereníctiev na Slovensku. Tieto v podstate len preberali a posielali ďalej nariadenia, príkazy a inštrukcie pražských centrálnych úradov, často „zdupľované“ vlastnými príkazmi a následnými kontrolami, niekedy aj v nič nehovoriacich frázach. Aj v týchto súvislostiach sa prejavil charakter totalitného štátu a jeho politiky. Na jednej strane síce dokumenty veľmi realisticky vypovedajú o stave a činnosti celej spoločnosti, na druhej strane to však malo priamo katastrofálny dopad na výpovednú hodnotu dokumentov. Bolo to umocnené aj tou skutočnosťou, že rozpor medzi politickou či právnou normou a jej uplatnenie a naplnenie v praxi sa vyskytuje práve v najnovšom období a v mnohých prípadoch skresľuje hodnotu, ako aj hodnotenie archívnych dokumentov a v konečnom štádiu (niekedy aj nevedome) historické fakty.

Narastajúci objem písomností vo verejnej správe mal za následok, že poklesla celková úroveň práce s nimi už u pôvodcov. To malo vplyv aj na zníženie ich informačnej (výpovednej) hodnoty a tým aj zvýšenie nárokov pri ich hodnotení a nepriamo aj pri vymedzení (určení) hraníc budúceho archívneho fondu. Určenie hraníc archívneho fondu a hodnotenie archívnych dokumentov patrí k základným gnozeologickým otázkam, ale aj k problémom archívnej vedy a môže ovplyvniť aj historické fakty. Niet sporu o tom, že archívne dokumenty sú prvoradým zdrojom základného historického výskumu, pri ktorom archivár vstupuje ako sprostredkovateľ medzi archívnym fondom a bádateľom (nielen historikom). Základnou úlohou archivára je rozbor – hodnotenie, v podstate analýza archívnych dokumentov v rámci archívneho fondu. Pekne formuloval hodnotenie archívnych fondov vo vzťahu k spoločnosti maďarský archivár J. Varga v tom zmysle, že všetky archívy spoločnosti tvoria súbor, v ktorom sa odzrkadľujú nepretržite existujúce vzťahy občanov a patria k identifikačným znakom národa žijúceho na území štátu.

Ďalej poukážeme na archívno-teoretické zásady, archívno-metodické postuláty a archívnu prax, ktoré tiež ovplyvnili pramennú základňu a výpovednú hodnotu dokumentov pri ich spracovaní a sprístupnení v archívoch. Už archívny teoretik M. Kušík spomína rozkolísanosť v československom archívnom práve, ktorá naznačuje aj rozkolísanosť v myslení niektorých archívárov a či vari myšlienkové pohodlie, ktoré plodí nehybnosť. Bolo by osožné hľadať príčiny, v ktorých korení zastaralá zotrvačnosť názorov v archívnictve. Jedna z nich je dozaista administratíva, z ktorej archívy vyšli a z nej ako hlavného materiálneho zdroja žijú a budú žiť, nech sa ona akokoľvek technicky zmodernizuje (potiaľ M. Kušík). Tieto jasnozrivé slová sú stále aktuálne. K tomu pristupuje aj široký záber teoretických a praktických postupov, podporovaných metodickými pokynmi, ktorých je však poskromne a nemôžu ošetriť (zjednotiť a stabilizovať) určité jednotné postupy pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov. Následne sú to aj problémy a ťažkosti subjektívneho charakteru pri výbere a hodnotení písomných aj nepísomných záznamov. Tieto potom môžu pôsobiť rôznymi systémami, metódami a postupmi rozkolísaného, zmäteného a praxou zaťaženeho archívára chaoticky. Problém vidíme aj v tom, že základná odborná archívna literatúra už v teoretickej a metodologickej rovine, v mnohých prípadoch v nedostatočných metodických pokynoch, pripúšťa rôzne a hlavne veľa možností prístupov a riešení pre spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov. Desaťročia len preberáme archívno-teoretické definície a archívno-metodologické zásady podopreté nedostatočnými metodickými postupmi. Problém je snáď práve v tom, že len preberáme množstvo staronových názorov, ktoré akosi neriešia ani staré, ani nové a najnovšie (súčasnú) a stále aktuálne problémy. Nedá nám potom v týchto súvislostiach nekonštatovať, že je tu snáď aj kríza archívnej teórie a metodológie a môžeme dodať, že je to do istej miery aj celosvetový jav. Do budúcnosti snáď pôjde o vhodný výber len nemnohých teoretických a metodických postupov pre spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov a ich jednotné a štandardizované aplikovanie na tie isté, prípadne podobné prípady v praxi. Problémom je aj vyhotovovanie najrozšírenejšej archívnej pomôcky v súčasnosti – inventára, ktorý tiež nie je definitívnym riešením a jeho dočasnú doslova cítime. Nakoniec pôjde o zachytenie nielen archívneho dokumentu, ale aj jednotliviny ako to žiadajú aj základné archívne pravidlá. Táto požiadavka, v podstate archívna zásada, má podľa nášho názoru aj najväčší vplyv na výpovednú hodnotu dokumentov, čo snáď ani nie je potrebné zdôvodňovať. Môžeme podotknúť, že to, čo nie je „zachytené“ – to vlastne ani nie je. Uvedené skutočnosti by nás zbavili syndrómu večného teoretizovania ako aj syndrómu večnej inventarizácie a permanentne riešených a nevyriešených problémov s tým spojených a v neposlednom rade by pomohlo archívárom pri prijímaní definitívnych riešení, konečných rozhodnutí a vypracovaní štandardov v ére globalizačných snáh (ale ako napísal filozof R. Safranski v názve svojej knihy: Koľko globalizácie unesie človek?).

V súčasnosti sa dosť spoliehame aj na počítačové spracovanie dokumentov, v predarchívnom a archívnom štádiu, a snáď aj preceňujeme jeho možnosti. Nakoniec aj s počítačmi spojená exaktnosť nás núti odpovedať jasným a hlavne konečným spôsobom a štandardizovaným riešením uvedených problémov. Paradoxne však aj pri počítačovom spracovaní archívnych dokumentov môžu vzniknúť podobné problémy ako pri klasickom spracovaní. Zdôvodňujeme to tým, že zle premyslenou a náhlivou automatizáciou riskujeme zničenie, prípadne oslabenie špecifického informačného bohatstva – výpovednej hodnoty archívnych dokumentov – redukujúc ich na jednoduché generické sekvencie. To znamená, že archívne dokumenty budú

spracované podľa komplexu abstraktných pravidiel, modelov a vzorcov v slede jednotlivých častí tvoriacich uzavretý celok. Prekvapivo nám to pripomína pertinenčne – vecný princíp, či už vo forme desatinného systému alebo spisových plánov z prvej Československej republiky, z prvej Slovenskej republiky ako aj po roku 1945 až do súčasnosti (registratúrne plány).

Konštatuje sa aj v medzinárodných súvislostiach, že činnosť na úseku starostlivosti o archívne fondy nie je riadne vedecky popísaná. Situáciu komplikuje aj nízka úroveň archívnej vedy. Nakoniec aj medzinárodné sympózia, kongresy a konferencie ako aj odborná archívna literatúra rozoberajú a riešia väčšinou len čiastkové problémy, spravidla nenavrhujú jednotné riešenia a chýbajú vedecké rozbor, obecnnejšie prijateľné teoretické závery a metodické inštrukcie, čo sa potom negatívne prejaví aj v archívnej praxi. Čo je však znepokojujúce až alarmujúce, že uvedené skutočnosti boli vyslovené pred 20–30 rokmi a sú nielen aktuálne, ale sú dodnes aj problémom. Potom logicky vzniká aj problém archívno-teoretického vyrovnania sa s uvedenými skutočnosťami. Korene môžeme hľadať už v tom fakte, že nielen v našich archívoch došlo k oslabeniu provenienčného princípu. Ani sa tomu nemôžeme čudovať, keď samotný provenienčný princíp má veľmi široké uplatnenie – od jeho chápania ako klasického, konzervatívneho, historického princípu až po jeho chápanie a uplatňovanie ako voľného provenienčného princípu, tzv. pertinenčného princípu. Musíme konštatovať, že je ťažko pochopiteľné, ako sme sa mohli dostať od prísneho provenienčného princípu až po voľný provenienčný princíp – pertinenčný. Nakoniec aj výber toho ktorého princípu a jeho použitie pri spracovaní a sprístupnení archívnych dokumentov, nie sú ošetrované archívno-teoretickými a archívno-metodickými zásadami. Tieto sú veľmi všeobecné a chýba ich rozpracovanie aspoň na podobné prípady. Nakoniec aj modifikácie pôvodného (registratúrneho) usporiadania v záujme jeho zdokonalenia spôsobujú problémy aj v súčasnosti. Archívny teoretik E. Rákoš úderne podotkol, že otázky archívnej metodiky a praxe si vyžadujú úmerný archívno-teoretický výskum, ktorý dosiaľ hriešne zanedbávame – a môžeme dodať, že hriešnikmi sme dodnes. Nedostatkom je aj isté zaostávanie archívnej vedy za archívnu praxou, aj keď môžeme dúfať, že každodenná archívna prax a jej neriešené problémy sa skôr či neskôr odrazia aj v archívnej teórii a metodológii a tým môžu pokročiť vpred (ale nie je isté či správnym smerom).

Nie je docenená ani kritická interpretácia novodobých, najnovších archívnych dokumentov a paralelne s tým aj ich výpovednej hodnoty ako prameňnej základne pre historický výskum dejín najnovšieho obdobia. Často sa zabúda aj na ten fakt, že istým problémom je aj nekompletnosť archívnych fondov, keď sa mnohé dokumenty nezachovali už u pôvodcu (nástupcu), nakoniec aj v archíve pri výbere (hodnotení) dokumentov, v mnohých prípadoch poznačených aj subjektivitou spracovávateľa archívneho fondu. Aj tieto činitele vplývajú a môžu znížiť výpovednú hodnotu archívnych dokumentov. V archívoch to znamená „zmapovať“ tieto skutočnosti tak po kvalitatívnej stránke, ktorá sa často preceňuje ako aj po kvantitatívnej stránke, ktorá sa zas často podceňuje. Môžeme konštatovať, že kvantita (pramenná základňa) v mnohých prípadoch znižuje kvalitu (výpovednú hodnotu) novovekých písomných záznamov, ako aj ich nedostatočné kritické zhodnotenie je problémom pre archivára, ale hlavne pre historika.

Na základe uvedených archívno-teoretických a archívno-metodických zásad sme už čiastočne poukázali na ich dopad v každodennej archívnej praxi (pri spracovaní a sprístupnení archívnych dokumentov). V podstate ide o vymedzenie (provenienčnú) a určenie hraníc budúceho archívneho fondu. Paralelne a následne s tým aj vý-

ber (hodnotenie) dokumentov. Tu vystupuje najmarkantnejšie dvojediná funkcia hodnotenia dokumentov, a to výber písomných aj nepísomných záznamov bez archívnej (historickej) hodnoty už v predarchívnom štádiu a ich výber a kritické zhodnotenie ako archívnych dokumentov v archívnom štádiu. Tieto majú určujúci vplyv nielen na pramennú základňu, ale aj na výpovednú hodnotu dokumentov v archívoch. K tomu pristupujú už v predarchívnom štádiu (ako sme už spomenuli) centralistické tendencie, na druhej strane decentralizačné snahy, časté reorganizácie a postupné okliešťovanie právomocí a kompetencií ústredných úradov a inštitúcií na Slovensku, a to aj na nižšej úrovni verejnej správy. Aj tieto skutočnosti sú problémom pri hodnotení budúcich archívnych dokumentov. Aj keď v mnohých prípadoch išlo len o zmeny v názve úradov a inštitúcií, zmeny ich vnútorného členenia (organizácie štruktúry), prípadne presuny častí agend, tieto spôsobili ďalšie problémy. Dnes je otázne a nedoriešené, či je správne hovoriť pri uvedených zmenách o viacerých pôvodcoch (predchodcoch a nástupcoch), keď mali dislokované pracoviská (pobočky, expozitúry) v iných mestách, prípadne sa istý čas ich činnosť prekrývala, dokonca pôsobili súčasne. To nás stavia do pozície rozhodnúť a vybrať len jednu možnosť aj na ďalšie tie isté alebo podobné prípady. Ide totiž o základné kritéria pre určenie hraníc budúceho archívneho fondu. Mohlo by sa namietat', že atribúty, ktoré určujú právnu a organizačnú samostatnosť úradov a inštitúcií verejnej správy sú podrobne vypracované. (Sú to: Vznik pôvodcu právnym aktom, hierarchia, štatutárny zástupca, štatút, organizačný a registratúrny poriadok, samostatný rozpočet, prípadne vlastná pečať so znakom a hlavičkový papier). Niekedy však ani tieto uvedené a splnené požiadavky nám veľmi nepomôžu pri rozhodovaní o tom, či pôjde o jedného alebo viacerých pôvodcov a v náväznosti na to nerieši ani otázku alebo skôr problém, či pôjde o jeden alebo viac archívnych fondov. Problém vidíme v tom, že výber len nemnohých, v konečnom štádiu len jednej možnosti nie sú dané, určené a standardizované.

V týchto súvislostiach spomenieme na konkrétnych príkladoch uvedené problémy a možnosti ich riešenia pri spracovaní archívnych fondov. Dovoľme si tvrdiť, že nasledujúce príklady platia v podstate pre všetky povereníctva, ale aj pre iné úrady a inštitúcie na ďalších stupňoch verejnej správy. V dôsledku viacerých možností riešenia, ktoré umožňujú archívno-teoretické zásady a archívno-metodické postuláty, si dovoľme istú generalizáciu v tom zmysle, že pri ich praktickom dopade na každodennú prácu archívára, tie sú prekvapivo podobné bez ohľadu na to, či ide o spracovanie a sprístupnenie dokumentov z obdobia prvej Československej republiky, prvej Slovenskej republiky alebo druhej Československej republiky a druhej Slovenskej republiky až do súčasnosti. Je snád' aj neopodstatneným, ale rozšíreným archívnym mýtom, že každý z úradov a inštitúcií, z uvedených období, je iný a treba k nim pri ich spracovaní v archívoch pristupovať individuálne. Skôr by sme mohli hovoriť o výnimkách, ktoré potvrdzujú pravidlo.

Konkrétne spomenieme Povereníctvo techniky (1946–1951) a jeho predchodcov (od septembra 1944) a nástupcov (po roku 1951). Zo štátoprávneho vývoja Povereníctva techniky a jeho predchodcov vyplýva viac možností pre určenie hraníc archívneho fondu a následne aj pre jeho spracovanie a sprístupnenie. Po vypuknutí Slovenského národného povstania vzniká 1. septembra 1944 Povereníctvo Slovenskej národnej rady (ďalej SNR) pre dopravu a verejné práce v Banskej Bystrici. Súbežne pôsobí aj Ministerstvo dopravy a verejných prác v Bratislave. Povereníctvo SNR pre dopravu a verejné práce sa už 5. septembra 1944 rozdelilo na Povereníctvo SNR pre verejné práce a Povereníctvo SNR pre železnice v Banskej Bystrici. V aprí-

li 1945 boli znovu zlúčené obidve poverenictva do Poverenictva SNR pre dopravu a verejné práce, ale už v Košiciach. Po presťahovaní poverenictiev do Bratislavy dočasne vznikla (do 1. septembra 1945) Expozitúra Poverenictva SNR pre dopravu a verejné práce v Košiciach. Po jej zrušení sa zriadila Ústredná štátna stavebná správa pre východné Slovensko, ktorá podliehala Poverenictvu techniky. Ale už 31. októbra 1945 bola zrušená a jej písomnosti, včítane písomností štátnych stavebných úradov sa odovzdali poverenictvu. Nakoniec sa z Poverenictva dopravy a verejných prác (v septembri 1946) vyčlenila verejná správa technická a z nej sa zriadilo Poverenictvo techniky, ktoré pôsobilo do 30. januára 1951, kedy bolo zrušené. Väčšina jeho kompetencií a agendy prešla na novozriadené Poverenictvo stavebníctva a časť na Poverenictvo dopravy.

Z uvedeného štátoprávneho vývoja Poverenictva techniky – jeho predchodcov, súbežne pôsobiacich úradov a nástupcov – sa nám môže zatočiť hlava, ale aj archíva na teória a metodológia má problém. Vôbec z nich nevyplývajú jednotné postupy pre vymedzenie a určenie hraníc budúceho archívneho fondu (archívnych fondov), či doslova stvoríme jeden archívny fond alebo viac archívnych fondov. Pri tomto rozhodovaní nám nepomôžu ani spomenuté zásady, ktoré určujú právnu a organizačnú samostatnosť týchto úradov. V podstate každý z uvedených atribútov tejto archívnej zásady by spĺňal kritériá pre samostatný archívny fond. Potom by sme mali miesto jedného archívneho fondu až sedem archívnych fondov. Mohli by sme pokračovať a domýšľať tieto skutočnosti aj v tom zmysle, že archívny fond Poverenictva techniky a jeho predchodcov môžeme zatriediť aj do archívnych fondov jeho nástupcov (Poverenictva stavebníctva a Poverenictva dopravy). Pri zatriedení dokumentov do jedného archívneho fondu Poverenictva techniky a následne aj pre archívno-teoretický výskum sú dôležité kritériá, ktoré viedli k tomuto rozhodnutiu, v podstate konečnému riešeniu? Na základe kontinuity vývoja týchto úradov a ich registratúr a tej skutočnosti, že išlo o jeden rezort verejných prác, rozhodli sme sa celý tento súbor dokumentov začleniť do jedného archívneho fondu a nazvať ho podľa posledného, najdlhšie trvajúceho úradu – Poverenictvo techniky. Ďalším faktorom, ktorý podoprel vznik jedného archívneho fondu bolo, že sa zachovalo málo dokumentov u jednotlivých predchodcov a paralelne pôsobiacich úradoch. Najdôležitejším argumentom bolo, že sa skoro nič nezmenilo pri vybavovaní písomností jednotlivých úradov. Tieto sa vybavovali priebežne a prešli aj k nástupcovi na vybavenie alebo uloženie do registratúry. Nástupca predchodcu tam potom ukladal aj svoje písomnosti, v mnohých prípadoch už len mechanicky, bez spojitosti s predchádzajúcim pôvodcom (aj keď sa písomnosti mali vrátiť do pôvodnej registratúry). To nás viedlo k tomu, že sme z nich vytvorili fondové oddelenia (podfondy) archívneho fondu Poverenictva techniky. (Môžeme snád hovoriť aj o združenom inventári.)

Podobne sme postupovali aj po zrušení poverenictiev, keď ich činnosť prešla na Slovenskú národnú radu (a jej komisie, odbory a poverenictva). Napríklad archívny fond Poverenictva Slovenskej národnej rady pre školstvo a kultúru má tieto fondové oddelenia (podfondy): 1. Komisia SNR pre školstvo a kultúru (1960–1967), 2. Komisia SNR pre školstvo (1967–1968), 3. Odbor SNR pre školstvo a kultúru (1960–1964), 4. Poverenictvo SNR pre školstvo a kultúru (1964–1967), 5. Poverenictvo SNR pre školstvo (1967–1968).

Aj v tomto prípade je možností viac a podľa nášho názoru je to aj problém. Podobné kritériá, ktoré ovplyvnili postup v predchádzajúcom prípade nás viedli k tomu, že sme aj tieto dokumenty zatriedili do jedného archívneho fondu pod názvom Poverenictvo SNR pre školstvo a kultúru.

Ešte komplikovanejšie bolo riešenie pri spracovaní a sprístupnení písomností Riaditeľstva (československých) štátnych železníc v Košiciach (1882–1918) 1919–1951. Išlo o vymedzenie, časové ohraničenie a názov archívneho fondu. Boli to dokumenty, ktoré vznikli hlavne z činnosti Riaditeľstva (československých) štátnych železníc v Košiciach, ale aj z činnosti stavebných správ (československých dráh) slovenských železníc na Slovensku a Stavebného odboru železničného v Spišskej Novej Vsi. Tieto v uvedenom období podliehali postupne Úradu Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, Krajskému úradu v Bratislave, Ministerstvu hospodárstva, Ministerstvu dopravy a verejných prác, Povereníctvu SNR pre železnice, Povereníctvu dopravy a verejných prác a Povereníctvu dopravy. Každý z uvedených úradov mal železničný rezort, ktorý však samostatným rezortom verejnej správy. Na základe štátoprávneho vývoja sme mohli konštatovať, že náplň práce a agenda železničného rezortu sa v uvedených úradoch zhodovala. Vybavovanie písomností v týchto úradoch pokračovalo nepretržite a plynule, bez ohľadu na názov, miesto a čas. Z archívneho hľadiska bolo dôležité, že tvorili jeden železničný rezort. Pre ich zaradenie do jedného archívneho fondu hovorila aj tá skutočnosť, že išlo prevažne o projektovú dokumentáciu. Táto sa realizovala (vybavovala) dlhé roky (niekedy aj desaťročia), s veľkým množstvom pravých a nepravých prior, prípadne predpisov. Nakoniec aj táto stránka veci je do istej miery problémom pri praktickom usporadovaní dokumentov do jednotlivých archívnych fondov a následne aj pre archívno-teoretický výskum, ktorý by mal viesť k jednotným postupom a snád' aj ku konečným riešeniam.

Z uvedených konkrétnych príkladov vyplývajú isté závažné skutočnosti aj pre súčasnosť. Spomenuté úrady a inštitúcie pôsobili v chronologickej postupnosti a následnosti, v niektorých prípadoch paralelne, niekedy sa ich činnosť prekrývala. To bolo ešte umocnené centralizačnými snahami, decentralizáciou agend a častými reorganizáciami. Tieto komponenty mali negatívny vplyv aj na pramennú základňu, a to neúmerným nárastom písomností ako aj opakovaním informácií a následne multiplicitou písomností, čo malo za následok oslabenie ich výpovednej hodnoty. Nakoniec, čo je dôležité konštatovať a snád' aj riešiť, že ich dopad na archívnu teóriu, metodológiu a prax trvá dodnes. Akosi len cítime, že v niektorých prípadoch snád' aj bola porušená základná archívna zásada – provenienčný princíp. Tak sme v mnohých prípadoch (ne)vyriešili otázky a problémy týkajúce sa vymedzenia a určenia hraníc archívneho fondu (archívnych fondov), a to či pôjde o nový archívny fond, alebo len časť (podfond) iného archívneho fondu. Podobné problémy sú dozaista aj pri spracovaní a sprístupnení archívnych dokumentov v iných archívoch. Podľa nášho názoru základným problémom je paradoxne tá skutočnosť, že riešení je až priveľa a tie v mnohých prípadoch nie sú ošetrené metodickými inštrukciami ako postupovať v konkrétnych, alebo aspoň v podobných prípadoch. V tom vidíme jadro aj ďalších problémov. To znamená, že viac možností riešenia sa používa na podobné, dokonca tie isté prípady pri spracovaní a sprístupnení archívnych fondov (a to nielen na Slovensku). Musíme zdôrazniť, že viac možností riešenia môžu byť síce správne, ale kým sa neurčí a neštandardizuje len jedna možnosť... V tejto konečnej fáze riešenia uvedených problémov nám už totiž nepomôžu viaceré či nemnohé možnosti riešenia daných problémov. Je snád' aj skratovým myslením dosť rozšírený názor archívnej society, že každý archívny fond je živý organizmus, ku ktorému nemožno pristupovať s nemennými schémami a hotovými závermi. Toto tvrdenie je totiž v priamom rozpore so súčasnými snahami o unifikáciu a štandardizáciu základných archívnych prác a archívnych pomôcok (archívnych diel).

Na záver môžeme zhrnúť, že archívna teória, metodológia a prax sa topia v kvante analýz, možných aj správnych riešení, ale nedospievajú k potrebným syntézam a jednotným, štandardizovaným rozhodnutiam. Nakoniec množstvo nielen možných, ale aj správnych riešení doslova brzdia štandardizáciu základných archívnych prác a archívnych pomôcok pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov – a to paradoxne aj napriek tomu, že do istej miery sú vypracované štandardy aj v medzinárodnom meradle. V tom prípade to však signalizuje, že archívna teória a metodológia predbehla archívnu prax, čo síce môžeme pozitívne hodnotiť, ale v širšom kontexte je skoro nepoužiteľná. Zdôvodňujeme to tým, že najprv bude potrebné štandardizovať základné archívne práce, a to nielen v jednotlivých archívoch, ale aj vo všetkých archívoch jedného štátu a do budúcnosti snád' aj v globálnom rozsahu. Zatiaľ však nevieme vytvárať ani projekty (štandardy) v jednotlivých archívoch, nehovoriac o národných projektoch a už vôbec nie v medzinárodných súvislostiach, ktoré by viedli k istým cieľovým realitám. V týchto súvislostiach môžeme odcitovať časť Listu apoštola Pavla efezským (kap. 4, verš 14): „...aby sme neboli viac nedospelými, ktorých každý vietor učenia sem a tam hádže a zmieta...“.

Tento príspevok venujem pamiatke M. Kušíka, J. Watzku a E. Rákoša, ktorí vo svojich príspevkoch jasnozrivo až prorocky prezentovali problémy archívnej vedy a archívnej praxe. Páni, bolo mi ct'ou.

SYNERGIE DE LA SCIENCE D'ARCHIVES ET DE LA PRATIQUE D'ARCHIVES PARALLÈLE À LA STANDARDISATION COMME PROBLÈME

(Réflexion critique presque philosophique)

Vladimír Wolfshörndl

Sur la base des principes théoriques et d'archives, des procédés méthodiques et d'archives et des expériences pratiques acquises du traitement des documents d'archives pour les rendre accessibles, nous avons essayé de déterminer, de sélectionner et de résoudre aussi, peut-être, des problèmes le concernant. La littérature spéciale d'archives ainsi que des symposiums, des congrès, des conférences internationaux n'analysent et ne résolvent, pour la plupart, que des problèmes partiels, sans proposer, en général, de mêmes résolutions, sans présenter des analyses scientifiques, des conclusions théoriques plus générales et acceptables et des instructions méthodiques. Cela se manifeste alors d'une façon négative aussi sur la pratique d'archives. Cela dit, il en découle nettement que la théorie, la méthodologie et la pratique d'archives sont littéralement envahies par une quantité d'analyses et qu'elles n'arrivent pas aux synthèses nécessaires et aux mêmes conclusions standardisées. C'est, peut-être, aussi la raison de créer, dans ce sens, une certaine base et un point de départ, et cela non seulement pour une discussion suivante mais plutôt pour des groupes de travail qui pourraient arriver aux résolutions finales et aux décisions définitives.

Traduit par Kristína Kapitáňová

EŠTE RAZ A NAPOSLEDY NA MARGO DISKUSIE S Dr. MIROSLAVOM ČOVANOM

Som veľmi rád, že kolega Dr. Miroslav Čovan si zobrať väčšinu mojich dobre mienených rád k srdcu a o zvyšku sa pokúsim na tomto mieste zo svojho pohľadu považovať ešte raz. Z dôvodu profesionálnej korektnosti sa nebudem vyjadrovať k osobnejšie ladeným pasážam jeho reakcie – diskusného príspevku publikovaného na stránkach Slovenskej archivistiky a ďalším jeho vyjadreniam zo spomínanej reakcie týkajúcich sa pochybností o kvalite jeho vlastnej práce.

Na začiatok by som na tomto mieste rád objasnil spôsob fungovania dotknutej redakčnej rady revue Pamiatky a múzea. Reakcia M. Čovana je potvrdením, že spomínaná redakčná rada nie je len formálnym nástrojom na „odklepnutie“ obsahu pripravovaného čísla revue. Ak sú akékoľvek pochybnosti o predložených článkoch, je úprimná snaha ich, zvyčajne v spolupráci s autormi, dotvoriť do publikovateľnej a čo najviac prínosnej podoby pre čitateľov revue. V zaslanom rukopise príspevku M. Čovana a v obrázkovej prezentácii predložených na rokovanie rady boli zrejme nedopovedané miesta, ktoré som s ohľadom na čitateľov považoval za potrebné doplniť textovým dodatkom. Absurdne v tejto súvislosti vyznieva, že sa M. Čovan úmyselne vyhýba predloženým faktom a tiež odbornej literatúre, na ktorú bol upozornený a necituje ju. Dovolím si taktiež poznamenať, že (našťastie) nemám veštec-ké schopnosti, a preto môžem odborne hodnotiť len to, čo Dr. Čovan vo svojom texte uviedol. Ak panuje nesúlad medzi tým, čo kolega do odborného textu napísal a tým, čo o skúmanej otázke sám vybadal, ale z rôznych dôvodov nevy publikoval, tak tento problém si musí, žiaľ, vyriešiť sám.

Z niekoľkých otvorených otázok sa budem bližšie venovať dvom ranonovovekým dreveným bardejovským epitafom, v prípade ktorých má kolega M. Čovan voči mojej argumentácii najostrejšie výhrady. V prípade M. Čovanom novo identifikovaného epitafu datovaného k roku 1622 smerovali moje výhrady hlavne k nezvládnutej argumentácii o „bardejovsko-sliezskych“ vzťahoch, veľmi obrazne na úrovni porovnávaní kusa nábytku s rovnako nazývanými časťami ľudského chrupu. Tento problém sa autorovi v ďalších derivátoch textov venovaných opakovane tej istej otázke už podarilo zvládnuť podstatne lepšie.

V prípade druhého fragmentu dreveného bardejovského epitafu, ktorý M. Čovan vo svojej štúdiu publikovanej v Slovenskej archivistike pripísal Joachimovi Angernovi (von Angern) a datoval do roku 1567, sú moje odborné výhrady omnoho komplexnejšie a v rámci predloženej argumentácie sa vynárajú aj viaceré ďalšie neveľmi príjemné otázky. Úplne chápem zásadne odmietavý postoj M. Čovana. Ide z jeho pohľadu zrejme o najzásadnejšie nové zistenie v rámci celého súboru bardejovských drevených epitafov, ktoré navyše počiatky súboru veľmi lákavo chronologicky posúva už do druhej polovice 16. storočia. Proti tomu však podľa môjho názoru stojí viacero faktov, ktoré sú len ťažko spochybniteľné.

Myslím si, že je veľmi odvážne stotožniť spomínaný fragment epitafu na základe opisu V. Miškovského (Myskovszky) s epitafom Joachima Angerna, ktorý sa ešte v druhej polovici 19. storočia nachádzal v bardejovskom Kostole sv. Egídia. Problémovým miestom argumentácie M. Čovana je už sám Miškovského opis epitafu Joachima Angerna. Oproti iným bardejovským epitafom, kde V. Miškovský pomerne podrobne zaznamenáva jednotlivé prvky ich výzdoby, nápisy a niekedy ich hodnotí aj zo štýlového hľadiska, v prípade Angernovho epitafu je jeho opis pomerne

stručný. Ústredným výzdobným prvkom epitafu opísaného Miškovským bol totiž maľovaný rodový erb Angernovcov. V. Miškovský informuje, že nad rodovým erbom namaľovaným v strede epitafu (hlavnú erbovú figúru publikuje v práci formou rytiny) sa nachádzal nemecký biblický citát (Ján 3, 16) a pod erbom rovnako jazykovo nemecký text informujúci o okolnostiach smrti menovaného, ktoré oba v práci tiež prepísal. Dá sa preto s veľkou pravdepodobnosťou usudzovať, že išlo o jednoduchý drevený maľovaný epitaf bez výraznejšej plastickej, či architektonickej výzdoby, zrejme spracovaný na spôsob o niečo mladších krídiel známeho brezovického epitafu. V porovnaní s fragmentom dreveného epitafu publikovaným M. Čovanom v Slovenskej archivistike s vizuálne dominantnou bohatou plastickou výzdobou je tu na prvý pohľad zjavný zrejmy nesúlad. V tomto momente uvažovania o spomínanom fragmente epitafu sa však zároveň vynára ďalší nepríjemný problém. Z čierno-bielej fotografie fragmentu epitafu publikovanej M. Čovanom v Slovenskej archivistike a tiež z prílohy tejto reakcie je zjavné, že rozhodne nejde o hornú časť dreveného epitafu, kde sa mal v prípade epitafu Joachima Angerna podľa Miškovského nachádzať nemecký biblický citát, ale jednoznačne ide o dolnú časť doposiaľ neznámeho epitafu. Výrečne o tom svedčí tvar hornej hrany publikovaného fragmentu epitafu, ustupujúce plastické prvky a maliarska výzdoba, najmä však prítomnosť minimálne trojice štvorcových technologických prvkov slúžiacich na jeho prichytenie k ďalším, dnes neznámym častiam epitafu. V pravej časti hornej hrany fragmentu epitafu je dokonca viditeľný spojovací materiál. Sú v zásade dve pravdepodobné vysvetlenia. Bádateľský omyl M. Čovana, ktorého mohol pomýliť totožný (a obľúbený) biblický citát, alebo účelový zámer „napasovať“ lákavý zachovaný fragment s vhodným citátom tak, aby sa to hodilo do ním vytýčenej teórie. Podotýkam, že pri stotožnení oboch fragmentov M. Čovan okrem spomínaného umiestnenia fragmentu epitafu, ignoroval aj prvý riadok nápisu na ním publikovanom fragmente epitafu v tvare „Joh: 3: N: 16“. Jeho existenciu Miškovský pri svojom prepise textov na angernovskom epitafe vôbec neuvádza. M. Čovan ignoroval tiež viaceré odchýlky v textoch oboch nápisov napr. *got-Gott, son-Sohn* atď. Ani z paleografického hľadiska M. Čovanom publikovaný nápis nie je typický pre obdobie 16. storočia, ale omnoho pravdepodobnejšie ide o pamiatku pochádzajúcu zo 17. storočia.

Fragment bardejovského epitafu publikovaný M. Čovanom. Foto: Pavla Mackaničová.

Z hľadiska heraldiky je zrejma menšia spätosť M. Čovana s touto pomocnou vedou historickou. Rovnako ako Miškovskému, ani jemu sa nepodarilo jednoznačne identifikovať a popísať v Uhorsku netypickú erbóvu figúru rodového erbu Angernovcov, v ktorej rovnako vidí háky. Ide však o prekrížené strely do kuše s ohnutými kovovými hrotmi (strelkami), nem. *ausgebogene Pfeilschäfte* – t. j. strely použité v boji, zobrazené v stave po vystrelení, so zohnutými kovovými hrotmi po ich náraze na pevnú prekážku. M. Čovan neuvádza ani Miškovského informáciu o damaskovaní poľa erbu, ktorý bol navyše kompletný, s prilbou a prikrývadlami.

Ďalším závažným problémom je zhodnotenie fragmentu epitafu, ktorý M. Čovan pripísal Joachimovi Angernovi a datoval do roku 1567, z umelecko-historického hľadiska. Datovanie fragmentu dreveného epitafu do druhej polovice 16. storočia som z tohto hľadiska spochybnil už vo svojej predchádzajúcej reakcii a naďalej na ňom jednoznačne trvám. Z hľadiska dejín umenia ide o umelecké dielo, ktoré je v domácom kultúrnom kontexte možné datovať najskôr do záveru prvej tretiny 17. storočia. V bardejovskom prostredí sa datovanie zrejme ešte môže posunúť smerom nahor k polovici, či až za polovicu 17. storočia. Umelecká cesta v prvej polovici 17. storočia postupne viedla od pevnej trojdielnej štruktúry s výraznými rímsami, hranatými piastrami a vo všeobecnosti výrazne geometrizujúcimi tvarmi k odklonu od zdôrazňovania tektoniky, postupnému narastaniu bohatosti ornamentu, vlneniu a početným ohybom nosných prvkov epitafov a narušaniu vonkajšej siluety epitafu výzdobou. Rovnaký výraz majú aj poohýbané nápisové tabule epitafov s bohatou plastickou výzdobou. Je zrejme, že M. Čovanom publikovaný fragment epitafu prešiel na tejto pomyslenej „ceste“ už pomerne dlhú vzdialenosť.

Uvedené zistenia sú v priamom rozpore s opakovanými tvrdeniami autora o priekopníckom charaktere, objavnosti, komplexnosti, kvalite a interdisciplinarite jeho epigrafického výskumu v porovnaní s jeho opakovaným kritickým hodnotením práce kolegov „z branže“ a kvality slovenských odborných pracovísk. Svoju úvahu si dovoľím ukončiť dvomi dobre mienenými radami adresovanými kolegovi. Úporná snaha byť za každú cenu prvolezcom – objaviteľom môže v istých momentoch pôsobiť veľmi krčovite, ak nie trápne. Nie všetko, čo vedecky skúmame je objektívne to najkrajšie, najstaršie, neobjavené, či inak unikátne a „dych vyrážajúce“ aj v nadregionálnom kontexte, napriek tomu je to však súčasť nášho kultúrneho dedičstva. S istou mierou nadsadenia môžeme vedecké bádanie svojou podstatou prirovnať okrem všeličoho iného aj k poctivému vareniu. Okrem dobre zostavených a kvalitných surovín k dosiahnutiu očakávaného výsledku nevyhnutne potrebujete znalosti, dostatočný čas, vybavenie a tiež vhodné koreniny. Najodporúčanejšou zmesou do *bouquet garni* je kombinácia poctivého prístupu k bádaniu, úcty k práci kolegov, nevyhnutnej pokory a zdravého odstupu od skúmanej témy.

Na úplný záver si dovoľím zaželať M. Čovanovi do budúcnosti veľa bádateľských úspechov a opätovne poznamenať, že týmto považujem diskusiu na stránkach Slovenskej archivistiky z mojej strany za ukončenú.

Radoslav Ragač

LITERATÚRA

RECENZIE A REFERÁTY

GENEALOGICKO-HERALDICKÝ HLAS 1/2012, 2/2012. Zostavil Milan Šišmiš. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2012, 83 s., 88 s.

Číslo 1 Genealogicko-heraldického hlasu obsahuje prevažne príspevky, ktoré odznali v dňoch 15. – 16. 11. 2011 v Martine na medzinárodnej konferencii *Genealogia a heraldika – stav a perspektívy*, venovanej dvadsiatemu výročiu vzniku Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti (SGHS). V úvodnej časti je príspevok venovaný spomínanej dvadsaťročnici SGHS (J. Novák) a úvodný príspevok o výzvach a perspektívach súčasnej heraldiky na Slovensku (R. Ragač). Z publikovaných štúdií sa domácich historických reálií týka príspevok *Stav a perspektívy výskumu stredovekých šľachtických rodov* (J. Lukačka). Upozorňuje na množstvo doposiaľ nevyužitých prameňov, veľkú medzeru v období socializmu a na potrebu do tohto bádania pritiahnúť aj mladšiu generáciu bádateľov.

V rubrike *Heraldický album* je publikovaná podnetná štúdia Attilu Pandulu s bohatou obrazovou prílohou venovaná heraldickým, sfragistickým a ikonografickým prameňom na erb významného domáceho šľachtického rodu Tököliovcov od jeho nobilitácie až po vymretie rodu. V rubrike *Nálezy* Karel Müller na základe publikovaného epitafu z roku 1611 (Súpis národných kultúrnych pamiatok okresu Ružomberok) identifikuje doposiaľ neznámu manželku lptovského podžupana Jána Kubínskeho. V rubrike *Kuriozity* Marek Rímsky publikuje nové informácie o predpokladanom košickom pôvode americkej herečky Angeliny Jolieovej, ktoré ho popierajú. Z rubriky *Anotácie-glosy*, ktorá uzatvára číslo časopisu, vyberáme pozitívnu anotáciu edície *Litterae armorum. Erbové listiny Národného archivu v Praze* (P. Keresteš), staršieho príspevku Zdenka G. Alexyho *Die Wappen der slowakischen Selbstverwlatungsregionen* z roku 2003 publikovaného v *Schweizer Archiv für Heraldik* (L. Sokolovský), informácie o digitalizačnej stratégii štátnych archívov (M. Péková), informácie o 24. medzinárodnom vexilologickom kongrese, ktorý sa bez slovenskej účasti konal na prelome júla a augusta 2011 v Alexandrii, USA (A. Brožek), témami príspevkov boli aj Štefánikov návrh československej vlajky z roku 1918 a jeho ovplyvnenie americkou symbolikou (A. Brožek), či informácie o vlajke všeslovanského jazyka Slovio, ktorú vytvoril americký Slovák Mark Hucko (Patrice de la Condamine). Upozorňujeme tiež na informácie o sérii seminárov venovaných pomocným vedám historickým, ktoré pre študentov Prešovskej univerzity organizuje od roku 2011 Katedra archívniectva a PVH Inštitútu histórie PU. Z rubriky *Kronika* upozorňujeme na krátky medailón venovaný okrúhlemu životnému jubileu PhDr. Jána Žiláka, CSc., (60. rokov) a informácie o dňoch otvorených dverí v sústave štátnych archívov. V poslednej rubrike *Skúsenosti* Vladimír Bukovský predstavuje nové trendy v oblasti konzervačnej vedy.

Číslo 2 obsahuje trojicu kratších štúdií. Číslo otvára genealogický príspevok Kataríny Červeňovej venovaný osobnosti a kariére Juraja Meška staršieho († 1636–637), v prvej polovici 17. storočia právneho riaditeľa Oravského panstva a genealógiu oravského rodu Meškovcov z Horného Kubína. Bernadeta Fabová sa venuje pečatiam košických mešťanov zo 16. storočia, príspevok má však len prehladný charakter, najhodnotnejšia je obrazová príloha. Vo viacerých prípadoch sa autorka nepodarilo identifikovať obsah pečatí. Napríklad na pečati Fridricha Molera Strobella (č. 44) je v štíte veľmi typické znamenie maliarov (tri štítiky 2:1), ktoré autorka opisuje len veľmi všeobecne ako *heroldskú figúru*. Najhodnotnejšia je štúdia Petra Keresteša venovaná papierovým a textilným mortuáriám ako málo využívanému genealogickému a heraldickému prameňu. Autor mapuje ich používanie v európskom priestore, ich formám, obsahu a využívaniu v domácom kontexte, domácim zbierkam papierových a textilných mortuárií a venuje sa tiež zbierke mortuárií Štátneho archívu v Nitre z 19. – začiatku 20. storočia, ktorá ich obsahuje spolu 24 kusov. Z rubriky *Nálezy* upozorňujeme na materiálový príspevok Daniela Hupku a Petra Novosedlíka venovaný heraldickým a faleristickým motívom na portrétoch Alžbety a Jozefa Erdődyovcov. Marek Gilányi predstavuje erby slovenských katolíckych biskupov vymenovaných od roku 2008 a v závere publikuje viaceré návrhy ako ich zladit' s platnými smernicami pre ich tvorbu. V rubrike *Anotácie-glosy* upozorňujeme na anotácie novej maďarskej genealogickej príručky (*Genealogia I*) z roku 2012 (J. Novák), druhého doplneného vydania práce Gábora Szirmaya o dejinách vlastného rodu (P. Keresteš), katalógu výstavy *Az Árpádsáv tégnap és ma*, ktorá sa venuje používaniu symboliky „arpádovských brvíen“ a turula od počiatkov do súčasnosti, vrátane súčasných iredentistických hnutí. Súčasťou výstavy bola aj rovnomenná konferencia (E. Augustínová). Rozsiahla je anotácia spolu dvoch ročníkov časopisu *Turul* 2010–2011 (J. Novák). Môžeme v nich nájsť napríklad štúdiu o rode komunistického politika Vladimíra Clementisa, vrátane miniatúry rodového erbú (Csaba Katona), prírastky rodinných a rodových dokumentov Maďarského národného (krajinského) archívu za rok 2009 (György Laczlavik), o Véghovcoch z Verebu, ktorí pôsobili aj v Novohrade a v Nitrianskej stolici, o komorských grófoch v období Arpádovcov (Boglárka Weisz), zle identifikovaných rodových erbú na uhorských stredovekých minciach (Ferenc Soós), či o kancelárskych poznámkach a podpisovaní neskorostredovekých uhorských kráľovských listín (Tibor Neumann). Z ďalších štúdií je potrebné spomenúť štúdiu o polepšujúcom erbe pre rod Petheő de Gerse z roku 1504 (Kornél Szovák), o stredovekom rode Jakó z Vydriana (Zsigmond Jakó), o osobe a erbe biskupa Štefana Brodariča, ktorého sa týka významný dokument o jeho prechode na stranu Jána Zápoľského v roku 1527 získaný MOL v roku 2010 (Csaba T. Reisz, Géza Pálffy – Péter Kasza), o rode Séčovcov (Szécs) z Komárňanskej stolice, ktorý vymrel v roku 1307, o termíne voľby palatína v roku 1458 (Norbert C. Tóth) a jeden zo zošitov (3/2011) je venovaný problematike dvojkriža na panovníckych pečatiach a ich obsahu za Arpádovcov (Tamás Körmenđi a Imre Takács). Zaujímavý je aj príspevok o nových prameňoch k osobe kartografa Jána Lipského (Csaba T. Reisz), heraldike Abovcov a Zápoľských (Tibor Neumann). Spomenúť je potrebné aj anotáciu konferencie o neskorostredovekých a ranonovovekých panovníckych a šľachtických rezidenciách, 2012 Smolenice (Anna Fundárková) a o rode Turzovcov (Peter Novosedlík) a konferencia o profile absolventa odboru história (Mária Kohútová). Rubriku ukončuje informácia o výnimočnom náleze časti rodového archívu Škultétióvcov-Lehotských z Dolnej Lehoty z rokov 1512–1984, vrátane erbovej listiny z roku 1609, ktorý sa

našiel počas vyrad'ovacieho konania a je uložený v banskobystrickej pobočke Štátneho archívu v Banskej Bystrici. O náleze informoval Igor Graus.

Radoslav Ragač

MANÁK, M. – KRUPOVÁ, A.: *INSÍGNIE A AKADEMICKÉ OBRADY TRNAVSKEJ UNIVERZITY. INSIGNIA AND ACADEMIC CEREMONIES OF THE TRNAVA UNIVERSITY*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012. 168 s.

Insígnie, čiže viditeľne nositeľné znamenia, symbolizujúce dočasne alebo natrvalo prepožičanú úradnú, panovnícku, duchovnú, vojenskú, akademickú, spolkovú alebo inú moc, hodnotu alebo funkciu v štátnych, úradných, spoločenských, stavovských, spolkových, cirkevných, čestných a iných orgánoch a inštitúciách, v minulosti zohrávali omnoho väčšiu úlohu v spoločenskom živote než dnes. V súčasnosti sa ich používanie výrazne zredukovalo v dôsledku demokratizačných a rovnostárskych tendencií súvisiacich s postupným uvoľňovaním prísnych formálnych väzieb v prostredí modernej občianskej spoločnosti, no napriek tomu insígnie svoje uplatnenie nachádzajú ešte aj dnes – a to predovšetkým počas rôznych slávnostných obradov a ceremoniálov. Insígnie samotné však nemajú len praktický význam, ale sú aj objektom vedeckého záujmu. Insígniológia ako samostatná vedná disciplína pritom ešte stále patrí medzi veľmi mladé a na Slovensku prakticky neznáme pomocné vedy historické. Hoci v súčasnosti je stav spracovania teoretickej základne tejto vedy u nás prakticky nulový, sporadicky tlačou vychádzajú pôvodné práce zamerané predovšetkým na insígnie používané v cirkevnom alebo akademickom prostredí, čiže v dvoch sférach spoločenského života, v ktorých sa aj u nás používajú nepretržite už od obdobia stredoveku. Práve akademické insígnie a akademické obrady sú najčastejším námetom pre autorov publikácií tohto typu, čoho dokladom je aj recenzovaná práca.

Samotná kniha je okrem obligátneho úvodu (a netradičného prológu) rozdelená do piatich kapitol. Úvodná kapitola len veľmi stručne objasňuje historický vývoj Trnavskej univerzity s dôrazom na jej osudy od roku 1992 a obsahuje prehľad rektorov obnovenej univerzity s uvedením ich funkčného obdobia. Ťažisko celej práce predstavuje nasledujúca kapitola, ktorá sa podrobne zaoberá symbolikou univerzity. Jej úvod patrí informáciám o znaku a pečatidlách univerzity, ako aj o pamätných medailách, vydaných univerzitou pri okrúhlych výročiach jej založenia a o medaile vydané pre potrebu oceňovania významných osobností ako aj vynikajúcich absolventov. Autori ďalej poskytujú písomné a obrazové informácie o insígniách rektora a prorektora (pečať, kolana, žezlo), o zástave univerzity a o jednotlivých typoch talárov pre rektora, prorektora, predsedu akademického senátu univerzity, doctora honoris causa a rektorovho pedela. Za rektorskou sekciou nasledujú podkapitoly zamerané na symboliku a insígnie jednotlivých fakúlt univerzity (filozofická, pedagogická, zdravotníctva a sociálnej práce, teologická, právnická). Pri každej fakulte sú uvedené údaje o insígniách dekana, resp. prodekana, žezlách, talároch a pamätných medailách. Každá položka obsahuje stručnú textovú informáciu s popisom, ktorá je doplnená minimálne jednou celostránkovou fotografiou.

Autori prácu doplnili o ďalšie tri obsahovo veľmi cenné kapitoly, ktoré sú zamerané priamo na proces univerzitných a akademických obradov. V prvom rade svoju pozornosť sústredili na samotné priestory, ktoré sú dejiskom jednotlivých obradov, publikovali zasadací poriadok akademických hodnostárov a o pravidlá zostavovania ceremoniálnych sprievodov. Nasledujúca kapitola obsahuje podrobné scenáre jednotlivých akademických obradov (imatrikulácia, promócie bakalárov, magistrów, doktorandov, promócie doctor honoris causa, ako aj inaugurácie rektora univerzity alebo dekana fakulty). Záverečná kapitola obsahuje texty všetkých predpísaných oficiálnych verbálnych prejavov počas týchto obradov, ako je imatrikulačný sľub, bakalársky, magisterský a doktorandský promočný sľub, bakalársky a magisterský promočný sľub na teologickej fakulte a promočný sľub doctor honoris causa. Všetky textové informácie v knihe sú publikované formou paralelného dvojjazycznego textu v slovenskom a anglickom jazyku.

Kniha má podobu veľkoformátovej reprezentatívnej publikácie a jej celková koncepcia a grafická podoba zodpovedá príslušným štandardom. Nezainteresovaný čitateľ by však azda uvítal viac podrobnejších údajov o pôvodnej Trnavskej univerzite zo začiatku 17. storočia, na ktorú súčasná univerzita nadväzuje, pretože autori jej venovali iba tri vety. Texty popisujúce jednotlivé artefakty sú na dobrej faktografickej úrovni, nevhodné je však použitie červenej farby písma slovenskej mutácie textovej časti práce, pretože na lesklom kriedovom papieri je text jednoducho zle čitateľný. Používanie červeného pozadia pre kvalitné snímky jednotlivých insígnií a ich detailov je oproti tomu veľmi efektné, no jeho aplikácia v súvislosti s ceremoniálnymi odevmi jednotlivých hodnostárov nevyznieva práve najvhodnejšie, keďže postava figuranta nie je vizuálne ukotvená tieňom na prirodzenom podklade a voľne sa vznáša v monochromatickom priestore príslušnej strany. Ide predovšetkým o tie fotografie, na ktorých má figurant oblečený ceremoniálny odev s dlhým plášťom zakrývajúcim nielen nohy, ale dokonca aj obuv. Oproti tomu jednotlivé nasnímané insígnie v drvivej väčšine prípadov vrhajú reálny tieň na jednoliate červené pozadie, čo pôsobí nielen omnoho príjemnejšie, ale najmä prirodzenejšie.

Nepríjemnej terminologickej chyby sa autori (alebo tvorcovia univerzitnej symboliky) dopustili v súvislosti so zástavou univerzity. Vexillum, ktoré univerzita používa, totiž v žiadnom prípade nie je zástava, ale štandardná koruhva s priečnym rahnom.

Hoci anotovanú prácu s ohľadom na jej prínos k poznaniu obradov a insígnií ďalšej slovenskej univerzity hodnotíme pozitívne, na záver si nedokážeme odpustiť dve poznámky. V akademickom prostredí, v ktorom sa celkom bežne a samozrejme používajú termíny ako dekan, rektor, pedel, doctor honoris causa, spektabilita, honorabilita, talár alebo žezlo, veľmi nepríjemne pôsobí používanie slova „ret'az“ v súvislosti s insígniami jednotlivých akademických hodnostárov. Práve v tomto prostredí používanie tohto slova pôsobí doslova vulgárne a je nám ľúto, že autori nesiahli po štandardnom odbornom termíne „kolana“. Práve s týmto termínom, resp. s jeho reálnym fyzickým stvárnením a používaním súvisí aj náš druhý postreh. Keďže dôležitou súčasťou života každej univerzity je dodržiavanie akademických zvykov a tradícií, mal by medzi ne prirodzene patriť aj spôsob nosenia jednotlivých insígnií. Fotografie, publikované v práci však usvedčujú protagonistov jednotlivých obradov (resp. ich ceremoniarov) z neznalosti ich správneho nosenia na talároch. Kolany totiž v žiadnom prípade nemožno nosiť nedôstojne zavesené na spôsob športových medailí v podobe dlhého úzkeho trojuholníka na hrudi či skôr na bruchu, ale veľké rozmery ich spolu so špecifickým strihom odevu predurčujú, aby sa na talár upevňo-

vali na spôsob kruhu. Presne takto sa nosili od stredoveku a presne rovnako sa nosia aj dnes tam, kde nedošlo k diskontinuite tradícií. Zostáva sa iba nádejať, že nové vydanie knihy pri ďalšom okrúhlym výročí univerzity okrem kvalitných fotografií jednotlivých insígnií už prinesie aj dokumentárne zábery akademických hodnostárov so štandardne upevnenými insígniami.

Igor Graus

STUDIA HISTORICA TYRNAVIENSIA XIV.–XV. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku v spolupráci s Filozofickou fakultou Trnavskej univerzity v Trnave 2012. 540 s.

Ďalšie dvojčíslo zborníka Katedry histórie a Inštitútu pre výskum prameňov k slovenským dejinám na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity pokračuje v dobrej tradícii týchto zborníkov nielen zachovaním periodicity, ale aj bohatým obsahom (24 štúdií a 10 recenzií). Vychádza v edičnej spolupráci so Spolkom Slovákov v Poľsku a samotnou Filozofickou fakultou Trnavskej univerzity. Zostavovateľmi sú doc. Mgr. Miloš Marek, PhD. a doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD. Zborník, ktorý je venovaný 20. výročiu obnovenia Trnavskej univerzity, sa delí na dve časti. Prvá časť je venovaná okrúhlemu výročiu vydania známych zoborských listín (1111 a 1113) a v súvislosti s tým tematike kláštorov a rehoľných komunít od najstaršieho obdobia po 19. storočie.

V prvom príspevku Richard Marsina sa zaoberá benediktínskym kláštorom na Zobore pri Nitre, pritom sám akcentuje, že nehodlá celkove skúmať dejiny tohto kláštora, ale chce sa sústrediť na problematické a nedoriešené veci (s. 20). Existenciu kláštora pred koncom 9. storočia v čase vlády Svätopluka iba pripúšťa, hovorí však, že niet na to hodnoverných dokladov. Ani obnovenie kláštora ku koncu vlády kniežata Gejzu na konci 10. storočia sa nedá presne datovať. Priame písomné doklady o existencii Zoborského kláštora sú listiny z rokov 1111 a 1113. V staršej listine sú reálie, ktoré sa môžu vzťahovať na dobu vlády Štefana I. Nemožno tiež hovoriť o Zoborskom konvente ako o hodnovernom mieste už v 13. storočí. Prvé listiny poukazujúce na činnosť tohto konventu ako hodnoverného miesta pochádzajú až zo začiatku 14. storočia (1312).

Dana Stoklasová sa venuje dejinám benediktínskeho opátstva v Hronskom Svätom Beňadiku do roku 1335. Nachádza niektorých opátov tohto kláštora v diplomatických službách kráľa Karola Róberta i pápežskej kúrie. Henrieta Žažová si všima premonštrátsky Kláštor Panny Márie v Bíni, ktorý bol založený pred rokom 1217 komesom Omodejom z bíňanskej vetvy rodu Hunt-Poznanovcov pred odchodom na V. križiacku výpravu. Skúma hospodárske pomery kláštora, ktorý nepatrí k veľkým kláštorom. Niet dokladov na skriptorskú či vzdelávaciu činnosť, architektonický vzhľad kláštora však dodnes budí pozornosť ako pamiatka románskeho umenia.

Vladimír Rábik píše o založení kartuziánskych kláštorov na Skale útočišťa (1299) a potom v Lechnici (1319). Ukazuje, že iniciátorom kláštora na Skale útočišťa bol titulárny spišský biskup Jakub, ktorý bol exponentom kráľa Ondreja III. a stál v opozícii proti arcibiskupovi Gregorovi, ktorý podporoval kandidatúru Karola Ró-

berta na uhorský trón. Kláštor v Lechnici bol založený neskôr (1319) magistrom Kokošom, pôvodne ako expositúra kláštora zo Skaly útočiska, neskôr fungoval samostatne. Na túto štúdiu tematicky nadväzuje štúdiá Petra Labanca a Nade Labancovej, ktorá dopĺňa staršie chronológie predstavených oboch spišských kartuziánskych kláštorov. Pavel Krafl píše o kontaktoch medzi konventom rehoľných kanonikov sv. Augustína v Kazimierzi pri Krakove (dnes súčasť Krakova) a kartuziánmi zo spišského Lapis Refugii realizovaných uzavretím tzv. konfraternity v roku 1495. Na konci štúdie eduje listinu priora kartuziánskeho kláštora na Skale útočiska.

Miloš Marek píše o založení kláštora rehoľných kanonikov sv. Augustína v Novom Meste nad Váhom (1414), ako aj o dočasnom zničení prepoštstva počas husitských vojen a bratrických vpádov. V prílohe uverejňuje 26 listín týkajúcich sa tohto kláštora. Monika Skalská sa venuje dejinám pavlínskeho kláštora v Gombaseku v rokoch 1371–1566, ktorého existencia bola spätá s gemerskými rodmi Bubekovcov z Plešivca a Štítnických zo Štítnika, ako aj s ďalšími šľachtickými rodinami, vďaka ktorým sa majetky kláštora rozrastali. Napriek tomu, že Bubekovci ešte do polovice 16. stor. podporovali kláštor, Juraj Bubek roku 1566 vyraboval kláštor, keď krátko predtým pristúpil k reformácii. Beáta Vida z univerzity v Segedíne píše o Kláštore sv. Mikuláša v Ercsi v blízkosti dunajského ostrova Csepel.

Michal Brnický a Bernard J. Meliš skúmajú vplyv reformačných myšlienok na život rehoľníkov pred a počas reformácie, najmä kritiku kláštorného spôsobu života. Analyzujú diskusiu na Augsburskom sneme roku 1530 medzi stúpenkami reformácie a katolíkmi. Neskôr boli vydané ďalšie polemické spisy k zmiereniu však nedošlo. Štúdiá Branislava Dača sa venuje pôsobeniu piaristov v Banskej Štiavnici v rokoch 1776–1850. Autor konštatuje, že reformy Jozefa II. nepriaznivo ovplyvnili pôsobenie piaristov v Banskej Štiavnici. Mária Kohútová píše o vzťahu rodiny Czoborovcov k rehoľným komunitám. Tento rod získal majetky na panstve Holíč a Šaštín v druhej polovici 15. storočia. Czoborovci boli považovaní za zakladateľov skalického františkánskeho kláštora a roku 1659 sa podieľali na zriadení jezuitského kolégia v Skalici. Po príchode pavlínov do Skalice (1672) si Czoborovci od nich požičiavali peniaze. Mali kontakty aj so skalickými karmelitánmi. Hoci autorka píše o ekonomických vzťahoch tejto rodiny k okolitým kláštorom, mali vplyv aj na duchovný život nielen spomínanej šľachtickej rodiny, ale aj ostatného obyvateľstva.

Príspevok Miroslava Kamenického sa podrobne venuje dejinám a pôsobeniu ženskej rehole klarisiek v Bratislave od stredoveku až do zrušenia rehole roku 1782. V závere štúdie sa autor analyzuje hospodárske zabezpečenie kláštora v 18. storočí a pripája 4 prílohy. Nadpis štúdie je zúžený len na „klarisky...v novoveku“, hoci autor píše o klariskách počas celého pôsobenia v Bratislave od roku 1297. Anglické resumé hovorí o klariskách v stredoveku.

Druhá časť zborníka sa skladá zo štúdií heterogénneho obsahu od stredoveku až do roku 1948. Tomáš Hrubý si všima 31 zaniknutých stredovekých osád na strednom Ponitří do prvej tretiny 14. storočia od prvých zmienok a hľadá príčiny ich zániku. Drahoslav Magdoško vyvracia staršiu historickú tradíciu, ktorá kladie vznik košického mestského opevnenia do roku 1290. Vznikla na základe zápisov košických mestských notárov. Silvia Zdarileková ukazuje zložitý proces zavádzania gregoriánskeho kalendára v habsburskej monarchii vzhľadom na silné postavenie nekatolíckych stavov a ich odpor tak v Nemeckej ríši, ako aj v Českom kráľovstve. V dôsledku toho došlo k prijatiu nového kalendára len postupne. Autorka sa nevenuje situácii v Uhorsku vzhľadom na predtým publikovanú monografiu (2009). Rozo-

berá ojedinelý kalendár Doktora Václava Zelotína z Krásné hory na rok 1583, ktorý prináša starý (juliánsky) i nový (gregoriánsky) kalendár určený pre České kráľovstvo a Moravu.

Michal Franko charakterizuje postavenie viničných majstrov v 16.–17. storočí v malokarpatských vinohradníckych mestách, ich kompetencie a právomoci. Porovnáva ich s kompetenciami podobných funkcionárov na Morave a v Rakúsku, resp. s viničnými majstrami feudálov (na panstve Červený Kameň). Jozef Šimončíč s Ľubicou Dvornickou analyzujú po historickej a jazykovednej stránke Krátky zemepis pre Ľudovíta Sekáča z Dolnej Stredy z roku 1867, ktorý je zaujímavým prameňom nielen k poznaniu slovenčiny, ale aj vyučovacích pomôcok tej doby. V prílohe publikujú text zemepisu. Zuzana Lopatková skúma niektoré formy a prejavy ľudovej religiozity na západnom Slovensku koncom 18. storočia, najmä procesie, púte, úctu k sochám a obrazom, ako aj vznik náboženských bratstiev. Radoslava Ristovská sa zaoberá hospodárením s vínom na panstve Dolná Krupá v rokoch 1853 až 1903.

Martin Garek sa sústreďuje na vzťah Poľska k Slovensku v medzivojnovom období do roku 1935. Sleduje dve línie poľskej politiky voči Slovensku – oficiálnu, ktorá musela rešpektovať isté medzinárodné zvyklosti, na druhej strane činnosť politických agitátorov, harcerov, ale i vedcov, najmä W. Semkowicza, ktorí sa snažili presvedčiť obyvateľstvo severnej Oravy, Kysúc a Spiša, že sú vlastne Poliáci, hovoriaci po slovensky. Oficiálne vzťahy Poľska a ČSR mali svoje obdobia zblížovania i odcudzenia.

Miroslav Bezunk mapuje politické aktivity najvýznamnejších slovenských politikov medzivojnového obdobia, Andreja Hlinku a Milana Hodžu, v kritickom roku 1938. Na jednej strane to bolo zblížovanie HSEŠ s opozičnými stranami, na druhej strane tlak Sudetonemeckej strany na splnenie svojich radikálnych požiadaviek (karlovarský program). Autor spomína priebeh dvoch manifestácií provládnej a ľudáckej v júni 1938. Po Hlinkovej smrti v auguste 1938 a odstúpení M. Hodžu z funkcie predsedu vlády (22. septembra 1938) Hodža už nemal reálnu politickú moc, i keď z úzadia sa snažil ovplyvňovať svojich stúpcov aj na stretnutí politických strán v Žiline (6. októbra 1938). Jana Bauerová si všima britsko-americké a britsko-sovietske vzťahy na pozadí verejných prejavov Winstona Churchilla (1938–1944). Pavol Petruf prináša pohľad na februárové udalosti roku 1948 z hľadiska publikovaných materiálov amerického veľvyslanectva v Prahe a jeho korešpondencie so Štátnym departmentom vo Washingtone a s inými predstaviteľmi americkej diplomacie v západnej Európe. Na konci štúdie pripája 14 dokumentov, ktoré už predtým publikoval v monografii o politických vzťahoch medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom v rokoch 1939–1948 (Vydala MS v Martine roku 2003).

V poslednej časti zborníka sú recenzie. Zuzana Lopatková hodnotí zborník z medzinárodnej konferencie *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848* organizovanej Archívom hlavného mesta Prahy v spolupráci s Inštitútom medzinárodných štúdií Fakulty sociálnych vied UK v Prahe. Tá istá autorka o niekoľko strán ďalej prezentuje obrazovú publikáciu M. Manáka a A. Krupovej o insígniách a akademických obradoch Trnavskej univerzity v rokoch 1992–2012. Vladimír Rábík recenzuje siedmy zväzok pokračujúcej edície českých a moravských prameňov z doby kráľa Václava IV. (1378–1419) *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.*, ktoré vydal Pavel Krafl. Ďalej informuje o registári z rodového archívu šľachtickej rodiny Peréniovcov vydaného Istvánom Tringlim (1222–1526), ktorý

však tradične publikuje registry v maďarčine, podobne je to aj pri zostavení miestneho a menného registra. Záujem maďarskej historiografie o túto problematiku nie je daný iba tým, že registruje pramene nachádzajúce sa v Maďarskom krajinskom (teraz Národnom) archíve, ale aj tým že územie Slovenska, ale aj ďalších súčastí bývalého Uhorska považuje (nielen historicky) za svoje. S takýmito postojmi sa napr. pri prácach rakúskych historikov nestretávame. Podobne je to aj s prvým dielom edície bratislavskej Mestskej knihy testamentov z rokov 1410–1487 od maďarských autoriek J. Majorossy a K. Szende. Poslednou recenziou V. Rábika je monografia Michala Badu o každodennom živote Žilinčanov na prelome stredoveku a raného novoveku, spracovaná na základe známeho historického prameňa – Žilinskej mestskej knihy. Ďalšia recenzia Radoslavy Ristovskej informuje o publikácii Stanislava Petráša o Kostole sv. Ondreja v Dolnej Krupej. Martin Garek recenzuje dielo britských historikov Kevina Mc Dermotta a Jeremy Agnewa o dejinách tretej internacionály a Jana Bauerová hodnotí publikáciu Pavla Petrufa o zahraničnej politike Slovenskej republiky v rokoch 1939–1945. Na záver Miloš Marek recenzuje monografiu srbského historika Duru Hardiho o Drugetovcoch.

Obsah tohto dvojčísła ukazuje na široko zameraný vedeckovýskumný potenciál členov katedry od stredoveku až do dvadsiateho storočia, ako aj schopnosť získať a udržiavať spoluprácu s historikmi susedných krajín.

Július Bartl

HOLOŠOVÁ, Alžbeta a kol. *TRNAVSKÁ UNIVERZITA VO SVETLE DEJÍN*. Kraków – Trnava: Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave, 2012, 443 s.

V roku 1635 založil ostrihorský arcibiskup a kardinál Peter Pázmaň v Trnave univerzitu pod názvom Universitas Tyrnaviensis, ktorá na nariadenie kráľovnej Márie Terézie v roku 1777 zmenila svoje pôsobisko a presťahovala sa do Budína. Po viac než troch storočiach od zrodu Universitas Tyrnaviensis vznikla v Trnave v roku 1992 nová Trnavská univerzita hlásiaca sa k odkazu a tradíciám svojej predchodkyne, čo v priebehu svojej dvadsaťročnej existencie demonštrovala organizáciou viacerých vedeckých podujatí a publikovaním prác zaoberajúcich sa dejinami Trnavskej univerzity z rokov 1635–1777 a čo napokon dokazuje i predložená monografia. Publikácia predstavuje predovšetkým dejiny starobylej, ale v záverečnom príspevku i súčasnej Trnavskej univerzity a to formou výberu vedeckých a odborných štúdií spracúvajúcich široké spektrum problémov z jej histórie. Snahou zostavovateľov monografie a autorov štúdií bolo doplniť doteraz vydané práce venované histórii Trnavskej univerzity o nové poznatky a sprístupniť ich i okolitým štátom vyhotovením jej nemeckej verzie.

Pracovníci Ústavu dejín Trnavskej univerzity v Trnave pod vedením Alžbety Hološovej zaradili do monografie 32 štúdií od autorov zo Slovenska, Čiech, Maďarska, Rumunska a Talianska, ktoré čitateľa prevedú dejinami Trnavskej univerzity (TU) od jej vzniku v roku 1635 cez konštituovanie jednotlivých fakúlt a univerzitných pracovísk, preloženie univerzity do Budína až po utvorenie novej TU v závere 20. storočia. Publikácia obsahuje i príspevky analyzujúce z rôznych zorných uhlov

študentskú otázku, problematiku pedagogického zboru i niektoré celkom špecifické témy týkajúce sa TU.

Ako úvodná štúdia bola do monografie zaradená práca Márie Kohútovej – *Politická situácia na začiatku 17. storočia*, v ktorej autorka prehľadne zachytáva najdôležitejšie momenty slovenských dejín pred vznikom a v čase vzniku TU. V krátkosti sa vracia i do 16. storočia k otázke šírenia reformácie v slovenských mestách a následným protireakciám uhorských zákonodarcov, ďalej sa venuje rekatolizácii, osmanskému problému, či povstaniam Štefana Bočkaja a Gabriela Betlena. Po uvedení do situácie v Uhorsku na začiatku 17. storočia nasleduje všeobecne poňatý náčrt dejín TU v štúdiu *Trnavská univerzita v rokoch 1635–1777* od Jozefa Šimončiča a vzápätí sú dejiny univerzity rozsiahlejšie a podrobnejšie rozpracované v príspevkoch zaoberajúcich sa vznikom a vývinom jej jednotlivých fakúlt. Dejiny Filozofickej fakulty spracoval Richard Marsina vo svojej štúdiu *Filozofická fakulta starej Trnavskej univerzity v rokoch 1635–1777*, pričom v úvodnej časti práce načrtáva súčasný stav výskumu dejín fakulty a následne zodpovedá otázky o jej organizačnej štruktúre, priebehu a predmetoch štúdia, počte študentov a ďalšie. Juraj Dolinský začína svoj príspevok *Dejiny teologickej fakulty počas vedenia jezuitskou spoločnosťou (1635–1773)* charakteristikou pokusov o zabezpečenie vychovávania a vzdelávania domácich (uhorských) kňazov pred vznikom TU, pokračuje opisom okolností vedúcich k zrodu Teologickej fakulty, jej vnútornej štruktúry, akademického života a jej pedagogickej a vedeckej činnosti, ktoré niekoľkokrát výrazne narušili búrlivé udalosti druhej polovice 17. storočia. Snahám ostrihomských arcibiskupov Juraja Lipaia a Imricha Lósiho, ktoré vyvrcholili prostredníctvom ich závetov do založenia Právnickej fakulty TU venuje pozornosť Adriana Švecová v článku *Význam historickej Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v rokoch 1667–1777 v uhorskej jurisprudencii a právnickom vzdelávaní*. Autorka v práci vykresľuje osobnostný profil a činnosť jednotlivých katedier fakulty a detailnejšie sa zaoberá najmä špecifikom Právnickej fakulty TU – Katedrou domáceho uhorského (obyčajového) práva. Poznatky o dejinách Právnickej fakulty prehľbuje štúdia Barna Mezeya – *Vyučovanie právnych vied na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v rokoch 1667–1777* informujúca čitateľa predovšetkým o priebehu výučby na fakulte a o práci, prednáškach a dielach jej pedagógov. Autorky Anna Falisová a Erika Brtáňová vypracovali príspevok pod názvom *Vznik Lekárskej fakulty na Trnavskej univerzite a jej prínos pre zdravotníctvo na Slovensku*, v rámci ktorého po opise prvých pokusov o založenie lekárskej fakulty pre slovenských medikov, zamerali svoju pozornosť na personálne obsadenie Akademického zboru fakulty a vedecké práce jeho najvýznamnejších profesorov Václava Trnku, Jakuba Jozefa Winterla a Jozefa Jakuba Plencka. V príspevku dostali priestor aj informácie o absolventoch fakulty a ich dizertáciách. Analogické problémy Lekárskej fakulty TU rozoberá i Štefan Kopecký vo svojom článku – *K dejinám Lekárskej fakulty Trnavskej univerzity*.

V monografii o dejinách TU samozrejme nemôžu chýbať štúdie venované jej zakladateľovi Petrovi Pázmaňovi. V článku pod názvom *Peter Pázmaň, mecén katolíckeho školstva v Uhorskom kráľovstve* hovorí István Bitskey o troch okruhoch Pázmaňovej činnosti – podpore školstva, staviteľstva a tlačiarňí a knižných vydavateľstiev, pričom vzhľadom na obsahové zameranie publikácie kladie dôraz na Pázmaňovu podporu školstva. Autor článku zdôrazňuje, že P. Pázmaň sa zaujímal tak o vysoké školstvo, ako aj o dedinské a mestské školy, zriaďovanie kňazských seminárov, konviktov, či jezuitských kolégií a vyzdvihuje jeho celoživotné úsilie a finančnú

podporu pri udržiavaní týchto inštitúcií. Názov nasledujúceho príspevku – *Peter Pázmaň a Trnavská univerzita – začiatky teologickej fakulty (Kultúrna politika Petra Pázmaňa)* sám napovedá, že autor Ferenc Szabó SJ zamerail svoju pozornosť na činnosť P. Pázmaňa v kultúrnej oblasti a na počiatky Teologickej fakulty, avšak jeho štúdia obsahuje i ďalšiu zaujímavú stať, v ktorej sa zaoberá mierou ovplyvnenia P. Pázmaňa univerzitou v Štajerskom Hradci (na ktorej študoval i pôsobil ako profesor) pri zakladaní TU.

Príspevok Istvána Käfera *Ostrihom v Trnave – Trnava v Ostrihome* je úvahou o slovensko-maďarských vzťahoch na pozadí okolností, za ktorých sa Trnava stala sídlom ostrihomského arcibiskupa a zamyslením sa nad správnym používaním maďarských mien a miestnych názvov v odborných prácach. Vyčlenenie priestoru v monografii si pochopiteľne vyžadovali i práce analyzujúce zakladaciu listinu TU, menovite štúdia Emila Hargittaya – *Zakladacia listina Trnavskej univerzity (12. máj 1635)*, v ktorej autor podáva paleografický i obsahový rozbor listiny so zameraním sa na tri momenty: Pázmaňove dôvody pre založenie univerzity, jeho postoj k jej prípadnému premiestneniu a jej finančná podpora. Okolnostiam a problémom, ktoré sprevádzali vyhotovenie zakladacích listín TU a jej uznanie Svätou Stolicou, ako aj vzniku erbu, resp. emblému TU je venovaná pozornosť v príspevku Vladimíra Rábika – *Okolnosti vydania zakladacích listín Trnavskej univerzity z roku 1635 a jej erb*. Súčasťou štúdie je príloha obsahujúca latinský prepis listiny o zriadení TU z 12. mája 1635 a potvrdenia univerzity cisárom Ferdinandom II. z 18. októbra 1635.

Živú a neoddeliteľnú súčasť historickej Trnavskej univerzity tvorili prirodzene jej učitelia a študenti ako činitelia akademického života. Problematiku práv a povinností jednotlivcov zastávajúcich univerzitné hodnosti a nositeľov akademických titulov, ako aj spôsob a podmienky získania týchto hodností a titulov, či priebeh a náplň štúdia na jednotlivých fakultách spracovala Zuzana Droběnová v článku *Akademický život na pôvodnej Trnavskej univerzite*. Z chronologického, geografického, národnostného a sociálneho hľadiska skúmal študentstvo TU László Szögi, pričom sa osobitne zamerail na zachovaný zoznam študentov Teologickej fakulty a dosiahnuté výsledky prezentoval v príspevku pod názvom *Zloženie študentov Trnavskej univerzity v Trnave (1635–1777)*. Autor pritom spracoval zistené závery i štatisticky a prehľadnou tabuľkovou formou priamo v texte. Iacob Mârza vypracoval štúdiu *Rumunskí študenti zo Sedmohradska na Trnavskej univerzite v období osvietenstva*, v ktorej zdôvodňuje prítomnosť rumunských študentov na Trnavskej univerzite a slovenských seminároch a v krátkosti informuje o živote tých z nich, ktorí sa neskôr zaradili medzi významné osobnosti rumunských sedmohradských dejín. Významnou osobnosťou dejín – predovšetkým z pohľadu jezuitskej rehole – sa spomedzi študentov TU stal aj Gabriel Gruber, ktorý sa zaslúžil o rozvoj rehole v Ruskom impériu za vlády Kataríny II. Veľkej. Jeho životné osudy opísal Marek Inglot SJ v práci *Páter Gabriel Gruber (1740–1805): študent Trnavskej univerzity, ktorý sa stal generálom Spoločnosti Ježišovej*. Katarína Karabová sa vo svojom príspevku *Osobnosti Trnavskej univerzity v epigramatickom diele jezuitu Františka Babaia (1742–1777)* zaoberá známymi autoritami spätými s pôsobením na TU, ktoré sa spomínajú v historicky ladenej básni F. Babaia.

V štúdiu *Začiatky vyučovania chémie na Trnavskej univerzite* Mária Linkešová po úvodnom načrtnutí vývoja chémie ako vedy, pokračuje charakteristikou Katedry chémie a botaniky na Lekárskej fakulte TU a hodnotí ťažkosti sprevádzajúce jej existenciu. Pozornosť venuje aj činnosti vedúceho katedry profesora Jakuba Jozefa Winterla. Rovnako nasledujúci príspevok – *Botanická záhrada Lekárskej fakulty*

Trnavskej univerzity (1771–1777) od Martina Zborovjana sa zaoberá prácou prof. J. J. Winterla, ale na poli slovenskej botaniky a to jednak v súvislosti s budovaním a údržbou botanickej záhrady Lekárskej fakulty TU, a jednak s prihladením na vznik niekoľkých dizertácií z botaniky z pera študentov fakulty. Od roku 1756 tvorilo významnú súčasť TU observatórium. Počiatky astronómie a astronomickej činnosti na TU pred vznikom observatória i v čase jeho existencie spracoval Ladislav Druga v príspevku *Astronómia na Trnavskej univerzite v období osvietenstva*. Autor vo svojej štúdií kladie dôraz najmä na výučbu astronómie na univerzite, menuje dôležité osobnosti TU zaoberajúce sa astronómiou, učebnice, ktoré zostavili a ďalšie ich vedecké práce. V záverečnej časti štúdie hovorí o zriadení observatória zásluhou trnavského rodáka Františka Weissa, ktorý sa ako jeho riaditeľ usiloval aj o publikovanie výsledkov astronomických pozorovaní. Poznanie o dejinách trnavského univerzitného observatória dopĺňa článok *Pramene k dejinám univerzitného observatória v Trnave*, v ktorom sa jeho autorka Henrieta Žažová zamerala na stručnú charakteristiku najdôležitejších pramenných zdrojov k aktivitám observatória a jeho pracovníkov. Práca informatívnym spôsobom podáva údaje o umiestnení týchto prameňov, ich obsahu, prípadne miere ich doterajšieho historického spracovania.

Svoje miesto v monografii si našli i štúdie spracovávajúce pôsobenie univerzitnej tlačiarne. V príspevku *Vydavateľsko-tlačiarenské katalógy ako fenomén výskumu dejín knižnej kultúry (na príklade katalógov Akademickej tlačiarne v Trnave)* Eva Augustínová sumarizuje výsledky štúdia vybraných katalógov univerzitnej tlačiarne, ktoré obsahovali základné údaje o jednotlivých tlačiach ako napríklad názov, meno autora, formát a cenu tlače. Na konkrétnych príkladoch autorka demonštruje využiteľnosť záverov komplexnej analýzy vydavateľsko-tlačiarenských katalógov pri výskume dejín knižnej kultúry. Veľký počet tlačí trnavskej tlačiarne z najstaršieho obdobia jej činnosti, teda z rokov 1578–1610, ale najmä z obdobia po roku 1648, keď začala pôsobiť ako Akademická tlačiareň, sa nachádza vo fonde Slovenskej národnej knižnice v Martine. S najzaujímavejšími z týchto tlačí oboznamuje čitateľa Klára Komorová v práci *Trnavské tlače 16. a 17. storočia vo fonde Slovenskej národnej knižnice v Martine*. Autorka Eva Mârza v článku *Trnavské tlače v sedemhradských knižniciach 19. storočia: Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfalvensis ad Sanctissimam Trinitatem* na základe výskumu uvedeného katalógu dokazuje, že knihy vytlačené v trnavskej Akademickej tlačiarne sa svojho času dostali i do knižnice gréckokatolíckeho kláštora v meste Blaž a v súčasnosti sa nachádzajú v Knižnici akadémie v Kluži. Išlo najmä o diela z oblasti cirkevného práva a gréckokatolíckeho vierovyznania. Unikátnou tlačou z dielne trnavskej Akademickej tlačiarne sa zaoberá Zita Pappová v príspevku *Neznáme vydanie Alvarezovej gramatiky s prvým slovenským prekladom*, v ktorom po jazykovej stránke analyzuje pravdepodobne prvý slovenský preklad učebnice latinskej gramatiky zostavenej v roku 1572 Emmanuelom Alvarezom na výzvu jezuitského rádu.

Michal Žgrada vo svojej štúdií *Filozofia na Trnavskej univerzite a Anton Revický* približuje smerovanie európskeho filozofického myslenia v 17. storočí a jeho vplyv na trendy vo vzdelávacom procese na TU, kde sa štúdiu filozofie pripisoval mimoriadny význam. Ďalej informuje o živote a diele jedného z najvýznamnejších jezuitských vedcov TU o profesorovi Antonovi Revickom. Príspevok Bohumila Chmelíka – *Apoteóza Trnavskej univerzity v básni Štefana Seleckého* *Obraz panej krásnej perem malovaný* – je krátkou pripomienkou diela študenta Právnickej fakulty TU Š. Ferdinanda Seleckého z roku 1701, v ktorom podal svedectvo o kultúrnom živote v prostredí Trnavskej univerzity a Trnavy. Cyril Měsíc prezentuje v článku

pod názvom *Knihy Dr. Johannese Gilga v knihovni Arcibiskupského zámku v Kroměříži* výsledky svojho výskumu v tzv. Lesnej knižnici na zámku v Kroměříži, kde objavil knihy zo súkromnej knižnice trnavského lekára a prvého riaditeľa Lekárskej fakulty TU Jana Gilga. V závere autor konštatuje, že okolnosti, za akých sa Gilgova knižnica dostala na zámok nie sú známe a rovnako o živote Jána Gilga sú k dispozícii len kusé informácie. Spojením Trnavy s českým prostredím sa zaoberá aj Leoš Mlčák v štúdiu *Mezi Trnavou a Olomoucí. K olomouckému dílu raně barokních mědirytců Johana Sigmunda Schotta a Justa van der Nypoorta*, kde hovorí o diele uvedených ranobarokových medirytcov, ktorí pracovali pred príchodom do Olomouca pre trnavského vydavateľa a v krátkosti poukazuje i na ďalšie momenty spájajúce univerzitné mestá Olomouc a Trnavu a to hlavne s prihliadnutím na ich knižnú produkciu.

Zostavovateľka monografie Alžbeta Hološová prispela do publikácie článkom *Archívne pramene a zbierky Trnavskej univerzity*, v ktorom informuje čitateľa o lokalizácii významných písomných prameňov a predmetov muzeálneho charakteru k dejinám TU zachovaných v zahraničí, prevažne v Budapešti, akými boli napríklad denník prvého rektora TU Juraja Dobronockého, Rukopisné zbierky profesorov histórie, prednášky niektorých profesorov TU, najstaršie pramene k promóciám doktorov, bakalárov a magistrov, pečate a pečatidlá TU, žezlá, zástavy, učebné pomôcky a ďalšie. Cenné informácie o vlastníctve TU poskytuje najmä Inventárny súpis majetku Trnavského kolégia Spoločnosti Ježišovej bližšie rozpracovaný v prílohe štúdie. Monografiu uzatvára príspevok Mariána Manáka – *Obnovená Trnavská univerzita v Trnave v rokoch 1992–2010* mapujúci dejiny súčasnej Trnavskej univerzity počnúc jej komplikovaným vznikom v roku 1992, keď musela krátko po zahájení činnosti čeliť pokusom o jej zrušenie. Autor pripomína i pôvodné plány ohľadom vnútornej organizácie a štruktúry novovznikajúcej univerzity a následne charakterizuje jej neskoršie – skutočne zrealizované – usporiadanie, pričom pozornosť venuje tak jednotlivým fakultám univerzity, ako aj jej samostatným pracoviskám a orgánom samosprávy. V rámci spracovania nedlhých dejín jednotlivých fakúlt súčasnej TU dáva autor do pozornosti čitateľa predovšetkým personálne obsadenie funkcie dekana na jednotlivých fakultách v konkrétnych obdobiach, ďalej zostavu odborných pracovísk – katedier fakúlt, študijné programy a počet študentov v dennej i externej forme štúdia v rokoch 1992–2009.

Resumé vypracované k jednotlivým príspevkom zaradili zostavovatelia trochu netradične do záverečnej časti publikácie. Pozitívne treba hodnotiť, že menný a miestny register obsahuje slovenské i nemecké ekvivalenty osobných mien a geografických názvov, avšak je na škodu vecí, že v registroch nie sú uvedené strany, na ktorých sa mená a názvy vyskytujú ako to býva zvykom.

Po obsahovej stránke je monografia súborom príspevkov spracovávajúcich dejiny starobylej i súčasnej Trnavskej univerzity a jej súčastí z rozličných uhlov pohľadu. Viaceré z príspevkov prinášajú najnovšie výsledky výskumu dejín TU, i keď treba povedať, že v niektorých prípadoch, napríklad pokiaľ ide o spracovanie dejín jednotlivých fakúlt univerzity, sú dané texty dostupné slovenskému čitateľovi už niekoľko rokov a význam ich opätovného vydania spočíva predovšetkým v ich preklade do nemeckého jazyka, a teda ich sprístupnení nemecky hovoriacej odbornej i širokej verejnosti.

Jana Bauerová

TAKÁCS, I. (zost.): *AZ ÁRPÁD-HÁZI KIRÁLYOK PECSÉTJEI/ROYAL SEALS OF THE ÁRPÁD DYNASTY*. Budapest : Magyar Országos Levéltár, 2012, 192 s.

Sfragistická korpusová práca, ktorá vznikla so širokou podporou maďarských kultúrnych podporných mechanizmov, na pôde Maďarského krajinského archívu v Budapešti, je prvým zväzkom novozaloženej edície *Corpus sigillorum Hungariae mediaevalis*. Maďarsko-anglická edícia je venovaná uhorským kráľovským pečatidlám a pečatiam z obdobia panovania Arpádovskej dynastie.

Prvá časť práce sa skladá z úvodu a štvorice sfragistických a heraldických štúdií, druhú časť tvorí katalóg pečatidiel a pečatí a pomocný aparát. V krátkom úvodnom slove zostavovateľ predstavuje počiatky záujmu o komplexné spracovanie skúmaného domáceho sfragistického materiálu kráľovskej proveniencie už v 80. rokoch 20. storočia. Ďalej opisuje prácu odborných tímov v 90. rokoch 20. storočia a veľký záujem aj z umelecko-historického hľadiska zastrešený Ústavom dejín umenia Maďarskej akadémie vied. Výskum bol v tomto období zameraný hlavne na ikonografiu uhorských kráľovských pečatí, čiastočne aj na heraldiku, intenzívny bol aj záujem o pečate cirkevnej proveniencie. Autor predstavuje aj predchádzajúce korpusové práce, ktoré vznikli na pôde Primaského archívu v Ostrihome (2000), či súpis gem, ktorý vznikol v Maďarskom krajinskom archíve (2006). Cieľom práce je predstavenie tohto súboru tak významného z historického hľadiska a zároveň paradoxne doposiaľ málo známeho a prístupného.

Úvodný text je venovaný pečatiam a úlohe, ktorú zohrali v uhorskom kontexte. Autor mapuje zmienky o pečatiach v Prayovom kódexe, opisuje viacvrstvový vzťah listina - pečať a venuje pozornosť aj zvolávacím pečatiam, ktoré v súdnom konaní symbolicky zastupovali moc/právomoci ich vlastníkov. Upozorňuje na symbolickú rovinu významu pečate ako obrazu – *imago* panovníka, čo má staršie konotácie už v predchádzajúcom karolínskom prostredí. Venuje sa aj uhorským kráľovským pečatidlám ako *umeleckému objektu* a ich predpokladaným tvorcom. Uvádza napríklad zlatníckeho majstra Matúša, ktorý za služby uhorskému kráľovi Štefanovi V. získal majetkovú donáciu. Prvá kapitola je venovaná histórii a ikonografii uhorských kráľovských pečatí. Prvé zachované uhorské kráľovské pečate dáva do súvislosti s pečaťami cisárov Ota II. a Ota III. zobrazujúcimi panovníka (stojaceho, poprsie) s kopijou a kráľovským jablkom. Olovené buly uhorských kráľov Petra a Šalamúna zrejme vychádzali z nezachovaných pečatí Štefana, ktoré poznáme len nepriamo. V ďalšom období boli rovnako vzorom cisárske pečate, zobrazujúce však už majestát (tróniaceho panovníka). Pozornosť venuje aj prsteňovým pečatiam, s ktorými sa vo funkcii kontrasigila stretávame napríklad na pečatiach kráľov Bela III. a Imricha (1196–1204). Doteraz presne svojou funkciou neidentifikované sú liate bronzové pečate Ondreja I. s okrúhlym uškom na zavesenie.

Druhá kapitola je venovaná obsahu – „obrazu“ a umeleckým súvislostiam uhorských kráľovských pečatí v európskom kontexte. Napríklad nebeská symbolika v pečatiach Ondreja II. má svoju pomerne presnú paralelu v pečatiach cisára Ota IV., ktoré zrejme boli jej vzorom, ale čiastočne aj v pečatiach anglického kráľa Richarda Levie Srdce. Uhorská kráľovská koruna má zase podobný tvar ako koruny na pečatiach francúzskych kráľov z rovnakého obdobia.

Tretia kapitola je venovaná počiatkom heraldiky v Uhorsku a kráľovským pečatiam. Dvojkříž sa prvýkrát objavuje na kráľovskom jablku pečate kráľa Imricha, arpádovské brvná (s levmi) na jeho Zlatej bule. Ondrej II. od začiatku svojej vlády

taktiež výrazne na svojich pečatiach preferoval erb s arpádovskými brvnami (s levmi a srdcami), dvojkriž na pečatiach uprednostňoval až jeho nástupca Belo IV. Autor vyvracia starší tradovaný údaj o denári Bela III. s dvojkrižom v ranogotickom štíte, ktorý pochádza až z obdobia panovania Bela IV. V numizmatickom fonde uhorskej proveniencie však nachádza zobrazenia dvojkriža s otáznikom už od Bela III.

Štvrtá kapitola je venovaná chronológii pečatí kráľa Ladislava IV. Ďalšou časťou práce je dvojjazyčný katalóg pečatí nasledovaný bibliografiou.

Radoslav Ragač

A SZAPOLYAI CSALÁD OKLEVÉLTÁRA I. LEVELEK ÉS OKLEVELEK (1458–1526)/DOCUMENTA SZAPOLYAINA I. EPISTULAE ET LITTERAE (1458–1526). Zostavil Tibor Neumann. Academia Scientiarum Hungaricae, Budapestini 2012, 592 + XVI strán.

Azda najzaujímavejšie na tejto edícii prameňov je to, že 52 % dokumentov publikovaných v tomto zväzku vzniklo na území dnešnej Slovenskej republiky (Tab. č. 1). Ďalej pri 47 % jednotlivín sa uvádza, že sú uložené v štátnych archívoch na území Slovenska (Tab. č. 2) a nášho územia sa podľa obsahu týka opäť 52 % dokumentov (Tab. č. 4). Na zvyšných 9 krajín, ktorých sa edícia viac či menej dotýka, pripadá len polovica. To znamená, že najväčší podiel publikovaných písomností v tejto edícii sa týka nášho územia.

Takmer všetky písomnosti boli vydané v latinskom jazyku, len 1,72 % tvoria dokumenty pôvodne napísané v nemeckom a len 1,1 % v „českom“ jazyku. Podľa výpočtu prameňov a ich archívnych signatúr (s. 590–592: Series signorum archivalium DL et DF) mal autor k dispozícii v origináli (MOL, Diplomatiikai Levéltár – DL) len štvrtinu prameňov (25 %); zo zbierky fotokópií dokumentov, nachádzajúcich sa v archívoch okolitých štátov (DF – MOL, Diplomatiikai Fényképgyűjtemény) vychádza trojnásobne väčšie množstvo zdrojov (73 %). Ani z jednej z týchto skupín predlôh nepochádza 6,5 % záznamov. (Súčet podielov nepredstavuje 100 %, pretože pri jednom zázname môže byť uvedených viac zdrojov). Stručnú štatistiku uvádzam z toho dôvodu, že zostavovateľ sám svoju prácu takýmto spôsobom nevyhodnotil.

Práca začína bilingválnym, maďarským a anglickým úvodom, kde zostavovateľ objasňuje výber dokumentov a niektoré hlavné transkripčné pravidlá. V záverečnej časti úvodu autor ďakuje externým spolupracovníkom – okrem iných aj našim archivarom a historikom (J. Balážová, J. Petrovič, V. Kucharská). Za úvodmi nasleduje hlavný prehľad použitých skratiek a ďalej skratky a skrátené formy názvov archívov a literatúry, najmä rôznych starších edícií, na ktoré sa v práci zostavovateľ odvoláva.

Samotný prepis 636 dokumentov sa nachádza na s. 41–532. Každý záznam je označený poradovým číslom. Miesto vydania je uvedené v maďarskom jazyku. Dátum je uvedený v tvare rok, mesiac a deň. Obsah dokumentu je v skrátenej forme obsiahnutý v regeste vypracovanom v maďarskom jazyku. Podobne je vypracovaný stručný popis dokumentu, miesto jeho uloženia, archívne signatúry, prípadne odkazy na staršie edície prameňov. Citácia je mimoriadne presná, dokonca v č. 304 je odkaz citovaný v azbuke. Potom nasleduje prepis dokumentu. Riadky sú na margu číslova-

né. Registre však neodkazujú na strany a číslo riadkov, ale len na poradové čísla publikovanej písomnosti. Čísla riadkov boli využité na odkazy, ktoré sa nachádzajú na mieste poznámok pod čiarou. Vysvetľujú najmä transkripciu. Výnimočne určujú aj reálie – napr. meno syna tureckého sultána.

Tab. č. 1 – **Podiel dokumentov vydaných na území SR**

MIESTO VYDANIA	Podiel v %
SPOLU – územie SR	51,57 %
Trenčiansky hrad	21,23 %
Spišský hrad	9,90 %
Kežmarok	6,45 %
Košice	2,67 %
Bojnický hrad	1,26 %
Prešov	1,10 %
Šariš, „nová pevnosť“	1,10 %
Plavečský hrad	0,94 %
Ružomberok	0,79 %
Bratislava	0,63 %
Sabinov	0,63 %
Kežmarský hrad	0,47 %
Levoča	0,47 %
Sklabinský hrad	0,47 %
Turniansky hrad	0,47 %
Ilavský hrad	0,31 %
Likavský hrad	0,31 %
Richnava, hrad	0,31 %
Šarišský hrad, tábor pri	0,31 %
Turňa nad Bodvou	0,31 %
Bertotovce	0,16 %
Ilava	0,16 %
Košecký hrad	0,16 %
Pečovská Nová Ves, hrad, obliehací tábor	0,16 %
Prešov, tábor pri	0,16 %
Smolník	0,16 %
Svinia	0,16 %
Šintava	0,16 %
Trenčín	0,16 %

Obsah dokumentov je zväčša známy zo starších i novších historických prác. V prvom rade je možné sledovať postupný nárast vplyvu rodu, ktorý v priebehu asi sedemdesiatich rokov prešiel cestu od málo známej rodiny až na kráľovský trón. Zápoľskovci sú vcelku známi aj v našej literatúre, preto netreba podrobnejšie predstavovať jednotlivých členov rodu. Zostavovateľ sa im v úvodnej časti venuje tiež

len stručne, ako osobám všeobecne známym a zároveň ponúka čitateľovi niekoľko odkazov na najnovšie práce, ktoré sa týkajú problematiky rodu a obdobia siedmych decénií pred moháčskou bitkou. Výber dokumentov zaradených do prvého zväzku vystihuje dobre poznámka č. 23, z ktorej je zrejmé, že dokumenty sa majú týkať hlavne rodu Zápoľskovcov a to najmä písomností, ktoré vydali priamo jednotliví členovia rodu (pozri Tab. č. 3).

Tab. č. 2 – **Podiel dokumentov, pri ktorých sa uvádza uloženie v ŠA na území SR**

Spolu	47,01 %
ŠA v Prešove, pobočka Bardejov	18,24 %
ŠA v Levoči, pobočka Poprad	12,26 %
AM Košice	6,76 %
ŠA v Bratislave, pobočka Trnava	2,99 %
SNA v Bratislave	1,42 %
ŠA v Prešove, pobočka Prešov	1,42 %
ŠA v Levoči	1,10 %
AM Bratislavy	0,79 %
ŠA v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš	0,79 %
ŠA v Bytči	0,47 %
ŠA v Bytči, pobočka Považská Bystrica	0,31 %
ŠA v Banskej Bystrici, pobočka Banská Štiavnica	0,16 %
ŠA v Bratislave	0,16 %
ŠA v Levoči, pobočka v Levoči	0,16 %

Tab. č. 3 – **Podiel dokumentov podľa vydavateľa**

Zápoľský, Ján	207	32,00 %
Zápoľský, Štefan	175	27,00 %
Hedviga, tešínska vojvodkyňa, vdova po Štefanovi Zápoľskom	111	17 %
Zápoľský, Imrich	109	17 %
Zápoľský, Juraj	45	7 %
Zápoľský, Mikuláš, sedmohradský biskup	2	0,30 %
Zápoľská, Barbora, poľská kráľovná	1	0,15 %
Zápoľská, Katarína	1	0,15 %

Aj napriek tomu máme možnosť sledovať hlavné krajiniské udalosti. Spočiatku sú to boje s bratříkmi (do roku 1467). Neskoršie, po smrti Mateja Korvína, je to konflikt s Jánom Albertom v roku 1491. K menej známym udalostiam patrí krátke vojenské „intermezzo“, ktoré sa spomína prvýkrát v dokumente z 3. X. 1505 – tzv. Nemecko-uhorská vojna. Príčinou vpádu vojsk nemeckého kráľa Maximiliána bola iste dynastická nestabilita v Uhorsku. Málo známa vojna poukazuje na nevyhnutnosť konfliktu medzi záujmami Habsburgovcov a domácej oligarchie (magnátov), ktorý sa nakoniec reálne a vo väčšom meradle odohral v rokoch 1528–1538 medzi Jánom

Zápoľským a Ferdinandom Habsburským. Snahy Habsburgovcov presadiť sa na svätoštefanskom stolci niektorí historici nachádzajú už od roku 1463 (šopronská zmluva), neskôr 1491 bratislavská zmluva, ktorou si Habsburgovci a Jagelovskovci potvrdili vzájomné nástupníctvo. Nemecko-uhorská vojna bola ppod. reakciou na ustanovenia krajinského snemu z roku 1505, ktorý vidiac „chorľavého“ panovníka a teda aj možnosť novej voľby, vylúčil cudzincov ako kandidátov na kráľovský trón – pričom jedným z hlavných favoritov mal byť práve Ján Zápoľský. V tom čase len 18-ročný prominent sa priamo zúčastnil tejto vojny a je možné sledovať jeho pohyb na čele časti vojsk zo Spišského hradu najskôr na juh a potom na západ k Šopronu. Aj v tom je možné vidieť istú paralelu s neskorším konfliktom. Tu, v roku 1505, bol Ján Zápoľský len jedným z hlavných kapitánov, bola to vlastne jeho prvá významná vojensko-politická akcia vôbec. Ďalšie skupiny písomností dokladajú jeho zásah proti Dóžovmu povstaniu (1514–1515) a tiež protiturecké prípravy, ktorým sa venoval z titulu sedmohradského kniežaťa. V edícii sa nachádza jeho situačné hlásenie o postupe Turkov adresované priamo kráľovi Ľudovítovi II. (č. 613).

Tab. č. 4 – Podiel dokumentov, ktoré sa týkajú SR, podľa obsahu

všeobecne	52,52 %		
Spišská	21,00 %	Gemerská	1,10 %
Šarišská	18,70 %	Oravská	0,94 %
Abovská	6,92 %	Zemplínska	0,94 %
Bratislavská	4,87 %	Nitrianska	0,79 %
Turnianska	2,83 %	Hontianska	0,16 %
Liptovská	2,52 %	Tekovská	0,16 %
Trenčianska	1,73 %	Užská	0,16 %
Turčianska	1,25 %	Zvolenská	0,16 %

Koncepcia edície celkovo umožňuje venovať sa pohybu jednotlivých členov rodu na základe datovania vydaných dokumentov. S veľkou istotou vieme, že Štefan Zápoľský strávil zimu 1494/1495 na Trenčianskom hrade. Tu sa už ako vdova veľmi často zdržiavala aj Hedviga, tešínska vojvodkyňa, spolu so synom Jurajom Zápoľským, ktorý sa tu naposledy spomína ešte 13. VII. 1526. Na začiatku augusta však už bol v Stoličnom Belehrade (Székesfehérvár). Posledný dokument, ktorý zostavovateľ nedatoval a ani neuzatvoril s určitosťou miesto vydania (Ivánc melletti haditábor) je zároveň i v tejto publikácii posledným „známym“ miestom pobytu Juraja Zápoľského pred bitkou pri Moháči. Snáď by to mohol byť vojenský tábor pri dedine Ivánca, ktorá sa nachádza východne od Stoličného Belehradu a leží priamo na trase k mestu Tolna (a k Moháču), ktoré svojim vojakom určil ako zhromaždisko. Objasnenie môže však priniesť až ďalší podrobný výskum.

Za prepismi dokumentov nasledujú registre, resp. indexy (Indices). Registre začínajú zoznamom použitých skratiek (s. 535). Prvý je register lokalít a osôb (Index locorum et personarum), ďalej nasleduje predmetový register (Index rerum) a nakon tretí register s názvom „Index vocum vulgarium“, ktorý je zároveň aj krátkym slovníčkom nelatinských výrazov (s. 588–589).

Registre sú vypracované v latinskom jazyku, čo plne platí pre predmetový register (Index rerum, s. 571–587). Väčšiu časť hesiel tvoria samostatné plnovýznamové

(latinské) podstatné mená. Časť hesiel je spracovaná ako súčasť vecného skupinového hesla. Prehľadnosť autor zabezpečil vzájomnými odkazmi medzi samostatnými a skupinovými heslami. Napr.: „aurifaber v. artificia, aurifaber“; teda pod heslom „artificia“ sú zhromaždené všetky odkazy na remeselníkov spomínané v edícii. Podobne diferencovane rozpracované je heslo „moneta“, ktoré sústreďuje odkazy na jednotlivé názvy nominálov atď.

Registre odkazujú na poradové čísla dokumentov, nie na strany, čo je pri relatívne krátkych textoch výhoda, niekedy sú totiž na jednej strane aj dva dokumenty. Číslovanie riadkov je však z tohto pohľadu vcelku luxusnou súčasťou vydania, ktoré azda skôr využijú bádatelia pre presnú citáciu vo svojich štúdiách, než pri vyhľadávaní v samotnej edícii.

V prípade častého výskytu hesla v dokumentoch je pri hesle uvedený len rok („ročník“), prípadne obdobie (rozpätie rokov), v ktorom sa heslo hromadne vyskytuje a označenie „passim“. Napr. „arx ... in locis litterarum expediendarum ab anno 1490: passim“. V zátvorke za heslom sú v niektorých prípadoch uvedené „české“ a nemecké názvy, ktoré sa nachádzajú v texte dokumentov; napr.: „caro ferina (zveržina)“; „sartor (krejčí)“; „depositum (sklad)“; „ducissa (kněžna)“; „familiaris (uradník)“; „aurifaber (goldschmidt)“. Zátvorky za heslami slúžia autorovi aj na ďalšie spresnenie, napr. „gentes (excepto termino 'capitaneus gentium')“; prípadne „vaivoda pharao (sc. Zingarorum)“. Malá skupina hesiel, ktorých interpretáciu sa autor rozhodol ponechať otvorenú, je vysádzaná v registri kurzívou, napr. „felsepathanthee“.

Vo vecnom registri nachádzame ako heslo i slovesá v neurčitku napr.: „diffidare“; „extorquere“; „invadere“. Akýmsi medzistupňom je zdvojenie hesla, ktoré je zložené zo substantíva a slovesa zároveň: „exemptio, eximere“; „libertatio, libertare“; „spolium, spoliare“.

Latinsky je spracovaný aj zmiešaný menný a miestny register. Názvy slovenských lokalít v ich súčasnej podobe nachádzame len ako odkazové heslá, napr. „Trenčín v. Trinchinium“; „Trnava v. Tirnavia“; „Banská Štiavnica v. Semnicium“. Podobne je tomu aj pri názvoch sídel v Maďarsku a inde: „Szeged v. Segedinum“; „Sopron v. Sopronium“; „Baia Mare v. Rivuli dominarum“; „Wien v. Vienna“. Postupne sa však ukázalo, že niektoré súčasné názvy miest sa v registri ako odkazové heslá nenachádzajú, hoci v texte dokumentov sa spomínajú; napr. Bratislava, Košice alebo Levoča. Tieto sa vyskytujú len ako hlavné heslá vo forme „Posonium, Cassa, Leuchovia“. Pri ďalších lokalitách však boli uprednostnené nelatinské názvy, zväčša v maďarskej ortografii, napr.: „Rožňava v. Berzét“; „Ružomberok v. Rózsahegy“; „Turčiansky Michal v. Szentmihály“; „Bojnice v. Bajmóc“; „Žehra v. Zsigra“ atď. Pokiaľ mal byť register latinský, prípadne mal rešpektovať stredoveké názvy, nebol tento zámer dodržaný a bádateľ musí dlhšie preverovať, pod akým názvom treba príslušnú lokalitu hľadať.

Problém je však zložitejší. Autor sa totiž musel vyrovnáť s názvami lokalít, ktoré sa dnes nachádzajú v desiatich samostatných štátoch. Každý z nich má iný úradný jazyk a všetky miestne názvy boli „zmodernizované“ a sú odlišné od podôb zachytených v pôvodných písomných prameňoch, prípadne v staršej historickej literatúre najmä pred rokom 1918. Ak teda autor nemal pre každú lokalitu latinský názov, mohol ako základné heslo použiť súčasný úradný názov obce (čo si myslím, by bolo najvhodnejšie a odkontrolovateľné aj pomocou internetu) a ostatné variácie, či už historické, jazykové alebo rôzne typy zložkového zápisu mali byť použité len ako

odkazové heslá. Tu však možno namietat, že aj v mnohých našich publikáciách používame zaužívané názvy cudzích sídel v slovenskom jazyku: London – Londýn; Wien – Viedeň, Győr – Ráb a pod. Pokiaľ však nebudeme ochotní používať súčasné názvy pri pomenovaní zahraničných sídel, budeme sa ešte dlho musieť trápiť s rozmanito nesúrodými registrami ako je aj tento (a mnohé ďalšie).

Prítomná variabilita v názvoch pri známejších sídlach nemusí byť prekážkou, ale menšie sídla si už vyžadujú pri stotožnení viac energie. Aj v opačnom smere je bádateľ vystavený „väčšiemu“ hľadaniu, teda pokiaľ pri práci s prepisom nájde v znení listiny menej známy názov. Názvy lokalít totiž v edícii nie sú určené, napr. v poznámke pod čiarou na príslušnej strane textu, preto azda mali byť v registri uvedené všetky variácie zápisu ako odkazové heslá. To však nie je pravidlom a v registri nenachádzame napr. „Lwcz“ – Lúč na Ostrove; „Iekelfalwa“ – Jaklovce; „Rimazeech“ – Rimavská Seč; „Szeben“ – Cibinium I. – čo je buď Sabinov, alebo Sibiu atď. Pri Plavečskom hrade (Palocsa castrum) má byť uvedená správne ako stolica Šariš (nie Spiš). Trochu inak je to pri hesle Rimavská Sobota, kde je v registri uvedený Hont, avšak práve v predmoháčskom období bola územná pôsobnosť Gemerskej stolice nestála a autor mal pravdepodobne na mysli neskoršie označenie Malohont. Niekoľko drobných chybičiek nachádzame v odkazoch pri heslách Bojnica – Bajmócz castrum, kde chýba odkaz na č. 259. V hesle „Nagysajó“ má byť správne odkaz na č. 366 (nie 365) a nakoniec pri hesle Turňa nad Bodvou – „Torna I“ chýba odkaz na č. 231, ktorý sa týka miesta vydania, buď v meste alebo na hrade. Tento mimoriadne nízky počet pochybení svedčí o veľmi svedomitom prístupe pri zostavovaní registra.

Súčasťou miestneho a menného registra sú aj chotárne názvy, najmä názvy lesov. Prekvapivo tu nachádzame aj heslá „Allamani“ a „Bohemi“, ktoré by sme skôr očakávali v predmetovom registri. Práca s vyhľadávaním mien si vyžaduje rovnaké sústredenie sa ako vyhľadávanie lokalít.

V celku sú však spomínané registre dobrou pomôckou, no pre vyhľadávanie konkrétnych údajov musí bádateľ postupovať obozretne, aby sa hľadaná informácia nevyškýtovala v registri pod inou formuláciou.

Obrazová príloha na konci zväzku (s. I–XVI) obsahuje 27 farebných fotografií celých dokumentov, prípadne ich častí, najmä pečatí a podpisov členov rodu. Pri každej snímke sa nachádza popis v maďarskom jazyku, ktorý obsahuje miesto a dátum vydania, stručný obsah dokumentu, archívnu signatúru a odkaz na poradové číslo dokumentu publikovaného v tomto zväzku.

Na záver, namiesto tradičných adhortatív, sa už len zmienim o zámere a koncepcii ďalších pripravovaných zväzkov, ktorú mi e-mailom v stručnosti načrtnol sám zostavovateľ. Nedávno vydaný zväzok s podtitulom „Epistulae & litterae“ je prvým z troch, ktorých spoločným menovateľom je písomná produkcia Zápoľskovcov do roku 1526. Druhý zväzok s (pracovným) podtitulom „Possessionaria 1455–1526“ sa bude venovať písomnostiam týkajúcim sa najmä majetkovoprávných záležitostí. Obsah tretieho zväzku by mal vystihovať jeho podtitul „Oeconomica et familiaria 1458–1526“.

Miroslav Martinický

SAS, P.: *FUNEBRIA MEMORIA. A KOLOZSVÁRI PIARISTA TEMPLOM HALOTTI CÍMEREI ÉS KRIPTÁJÁNAK SÍRFELIRATAI*. Kolozsvár : Verbum, 2010, 155 s.

Korpusová práca Pétera Sasa je venovaná súboru epitafov, posmrtných erbov a náhrobným nápisom v kryptách, ktoré sa nachádzajú v piaristickom kostole v rumunskom meste Cluj-Napoca (Kluž) – kedysi významnom sedmohradskom meste Koložvár.

Monografia nadväzuje na podobne koncipované moderné maďarské práce, ktoré postupne mapujú túto u nás doposiaľ málo známu časť kultúrneho dedičstva vrátane jeho zaniknutých častí známych už len z literatúry, archívnych a ikonografických prameňov.

Prvá kapitola práce sa venuje dejinám barokového kostola a kláštora piaristov, jeho duchovnému významu, patrónom a z umelecko-historického hľadiska veľmi hodnotnému historickému vnútornému vybaveniu. Druhá kapitola je venovaná novej funerálnej kultúre elít (maď. *halál pompája*) a jej hmotným pamiatkam v Sedmohradsku. Pri tejto kapitole je vhodné zastaviť sa podrobnejšie. Jej spracovanie svojim zameraním a kvalitou presahuje obsahové zameranie monografie. Okrem opisu konkrétnych pohrebných zvyklostí autor v úvode predstavuje aj rôznorodé dobové názory na túto otázku, ktoré sa pohybovali na stupnici od neskrývaného obdivu až po ich úplné odmietanie. Medzi citovanými autormi nachádzame aj známeho barokového básnika zo 17. storočia Petra Benického (1603–1664). Autor práce sa venuje definícii typických prvkov sedmohradskej funerálnej kultúry, za ktorej kryštalizačné obdobie sa považuje obdobie 17.–18. storočia. Opisuje jej šírenie, ktorého prvotnými nositeľmi boli miestne politické, kultúrne a náboženské elity a tiež náboženské rády, osobitne medzi nimi jezuiti. Nekropolou sedmohradských kniežat sa stal Gyulafehérvár a postupne sa vytvorili aj zaužívané pravidlá a štandardy programu výzdoby týchto významných verejno-politických udalostí, ktoré boli aj významnou súčasťou stavovskej primeranej reprezentácie. Čoskoro vznikli aj pomerne výrazné rozdiely medzi jednotlivými konfesiami žijúcimi v nábožensky zmiešanej krajine. Protestanti dávali prednosť pohrebným kázňam a rôznym príležitostným tlačným básnickým útvarom, katolíci zase rôznym nápisom a symbolike. Prirodzene bol rôzny aj priebeh a štruktúra náboženských obradov, ktoré boli v nekatolíckom prostredí vo všeobecnosti jednoduchšie. Autor opisuje aj finančné výdavky spojené so zistenými pohrebmi a typickú pohrebnú výzdobu, v rámci toho sa osobitne venuje rozšíreniu *castrum doloris*. Jeho používanie pozná aj z prostredia reformovanej cirkvi (Juraj Bánfi, 1822). V prípade posmrtných erbov – mortuárií (maď. *halotti címer*), ktoré tvorili tradičnú zložku pohrebnej výzdoby, uvádza na základe prameňov ich historicky doložené početné kolekcie v sakrálnych objektoch, kde sa zvykli (zarámované) vešať na steny kostolov. V prostredí rezidencií bohatejšej stoličnej (strednej) šľachty plnili vystavené posmrtné erby funkciu symbolických galérií predkov. Upozorňuje tiež na to, že v nápisoch sa pôvodne zvyčajne používala latinčina, ktorú koncom 18. storočia začala striedať maďarčina.

Tretiu časť práce tvorí katalóg zmapovaných objektov rozdelených podľa formálnych kritérií na epitafy, posmrtné erby a náhrobné kamene a nápisy v krypte kostola. Katalógové položky sú z formálneho hľadiska veľmi dobre zvládnuté a okrem prepisov a prekladov textov a blazonov erbov obsahujú aj základné genealogické a archontologické údaje. Súčasťou je aj bohatá obrazová príloha, ktorá okrem foto-

grafii katalogových položiek prináša aj viaceré ďalšie zaujímavosti. Z menej rozšírených typov posmrtných erbov. je potrebné spomenúť dvojicu zlatníckych prác z prvej polovice 18. storočia. Jednu z nich tvorí obdĺžniková doska s erbom a nápisom (Juraj Nápolyi, 1714), druhú dve samostatné časti, oválna s nápisom a druhú menšiu časť tvorí rodový erb, ktoré boli koncipované ako prvky montáže (gróf Gabriel Haller, 1723). Materiálom je v oboch prípadoch zlatnícky spracovaná meď (zlátenie, cizelovanie). Podobne koncipovaná mladšia práca v súbore pochádza z roku 1843. Väčšina posmrtných erbov v súbore je tradične koncipovaná (rodový erb, či erby a pod nimi nápis) na textilnom alebo papierovom podklade obdĺžnikového tvaru. Najmladšia zachytená položka pochádza z roku 1921. Prepisy náhrobných kameňov a nápisov z krypty sú usporiadané chronologicky podľa dátumu úmrtia a v poznámkach doplnené biografickými údajmi a literatúrou, najmladšie pochádzajú z prvých desaťročí 20. storočia. Časť z pochovaných bola do krypty preložená z iného tamojšieho kostola v roku 1725. V obrazovej prílohe práce sa nachádza malba spomínaného castrum doloris Juraja Bánfiho a veľmi zaujímavé erby členov z erbovníka (zal. 1738) mariánskeho bratstva pôsobiaceho pri jezuitskom gymnáziu v Kolozsmonostore. Práca obsahuje menný register.

Radoslav Ragač

DOKUMENTY ČESKOSLOVENSKE ZAHRANIČNÍ POLITIKY. ČESKOSLOVENSKO NA PAŘIŽSKÉ MÍROVÉ KONFERENCI 1918–1920. SVAZEK II (ČERVENEC 1919 – ČERVEN 1920). Zostavil Jindřich Dejmek za spolupráce Jana Němečka. Praha : Ústav mezinárodních vztahů – Historický ústav AV ČR, 2011, 568 s.

Vydávanie rozsiahlych edícií prameňov venovaných zahraničnej politike štátov patrí k jedným zo znakov vyspelosti národných historiografií a v neposlednom rade aj archívnej vedy. Tvorivý proces predchádzajúci ich vydaniu totiž zahŕňa nielen sformulovanie koncepcie vydávania diplomatických prameňov, následný archívny výskum, ale aj uplatnenie pramennej, textovej a historickej kritiky a odborných pravidiel pri publikovaní dokumentov. Česká historická a archívna obec začali realizovať vydávanie edície *Dokumenty československé zahraniční politiky* v roku 1994. Pilotný zväzok *Vznik Československa 1918* sa venoval aktivitám čs. zahraničného a domáceho odboja počas roka 1918, smerujúcim k vyhláseniu a diplomatickému uznaniu československého štátu. Zatiaľ posledným zväzkom z edičného radu je druhý diel *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*, zahŕňajúci obdobie od júla 1919 do uzavretia Trianonskej mierovej zmluvy. Je súčasťou farebne odlišenej „modrej“ série A, ktorú ohraničujú roky 1918–1939. Vydávanie edície *Dokumenty československé zahraniční politiky* inštitucionálne zastrešujú pražský Ústav mezinárodních vztahů a Historický ústav Akademie věd České republiky.

Takmer všetky z 385 aktuálne publikovaných dokumentov pochádzajú z fondov Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR (Pařížsky archiv 1918–1921, politické spravodajstvá zastupiteľských úradov, telegramy došlé, telegramy odoslané, mierová konferencia a reparácie, archív štátnych zmlúv). Dva dokumenty sú prevzaté z edícií *Documents on British Foreign Policy 1919–1939* (1947) a *Diplomatické dokumenty*

o spojeneckých smlouvách Republiky československé s Královstvem Srbů, Chorvatů a Slovinců a s Královstvem rumunským (1923). Vzhľadom na veľký časový odstup od vydania prvého dielu zväzku *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920* (2001) je v úvode Jindřichom Dejmeckom aktualizovaný stav publikovania zahraničných edičných sérií a česko-slovenských monografických spracovaní k téme mierovej konferencie v Paríži. Upozorňuje aj na väčšiu obsahovú pestrosť dokumentov (a s tým súvisiace rozšírenie pramennej základne) v dôsledku pôsobenia nových čs. zastupiteľských úradov.

Podľa sprístupnených dokumentov bola primárnym cieľom československej diplomacie obhajoba štátnych záujmov na prebiehajúcej pařížskej mierovej konferencii, ktorej výsledky potom ovplyvňovali aj budúcu kvalitu vzťahov medzi ČSR a zainteresovanými krajinami. Za ďalšie obsahové okruhy môžeme pokladať politickú a hospodársku situáciu štátov, v ktorých začali pôsobiť čs. zastupiteľstvá, a problematiku evakuácie čs. legionárskych vojsk z Ruska.

V období júl 1919 – jún 1920 podpísalo Československo niekoľko zmlúv, ktoré pri počiatkoch politického formovania povojnovej Európy výrazne upevnili jej medzinárodné postavenie. Pre územnú integritu ČSR ako nástupníckeho štátu boli kľúčovými komplikované rokovania vedúce k podpísaniu mierových zmlúv s Rakúskom 10. septembra 1919 a Maďarskom 4. júna 1920 (dok. 274, 281, 578, 586, 650). Na uzavretie protokolu o politických dohovoroch medzi rakúskym kancelárom Karlom Rennerom a čs. ministrom zahraničných vecí Edvardom Benešom z januára 1920 nadviazalo podpísanie zmluvy medzi Československom a Rakúskom o štátnom občianstve a ochrane menšín (dok. 658). Politicko-vojenské vzťahy medzi ČSR a Francúzskom sa rozšírili o ekonomickú dimenziu uzavretím hospodárskej a colnej zmluvy v septembri 1919 (dok. 399).

Diplomatické pramene, dokumentujúce proces utvárania politicko-vojenského spojenectva medzi Československom, Rumunskom a Kráľovstvom Srbov, Chorvátov a Slovincov, obsahuje už publikovaný edičný zväzok *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921* (2004–2005). Ich spoluprácu na poli propagandy v spojeneckých krajinách a počas rokovaní o mierovej zmluve s Maďarskom však môžeme pozorovať už v predchádzajúcom období. Hnacou silou spoločného postupu (v prípade Rumunska počiatku problematického) boli hrozba maďarského revizionizmu a reštaurácie Habsburgovcov (dok. 488, 530, 539, 556).

Podrobný pohľad na vnútropolitický vývoj v akreditovaných krajinách obsahujú predovšetkým správy čs. diplomatov pôsobiacich v Rakúsku (R. Flieder), Taliansku (V. Kybal) a Poľsku (V. Radimský). Prekvapivo absentujú analýzy politických pomerov vo Francúzsku, kľúčovom spojencovi na prebiehajúcej mierovej konferencii, čo je vzhľadom na zriadenie čs. zastupiteľského úradu v Paríži už v októbri 1918 prekvapivé.

Uľahčenie priebehu evakuácie čs. légii do Vladivostoku v podmienkach všeobecného chaosu, aký panoval na transsibírskej magistrále, znamenalo podpísanie dohody o podmienkach prímeria medzi splnomocnencom čs. vojsk a zástupcom vlády RSFSR v Kujtune vo februári 1920 (dok. 523). Ak boli sibírske légie počas roku 1918 politickým faktorom prítomným pri vzniku Československa a (vynútené) zasahujúcim aj do ruskej občianskej vojny, na konci ich anabázy veliteľ čs. vojsk v Rusku gen. Janin konštatoval ako pozitívum to, že „*zůstala armáda celou ve středu zřízení*“ (dok. 604).

V rámci československej zahraničnopolitickej problematiky môžeme v edičných dokumentoch nájsť niekoľko obsahových okruhov, ktoré sa bezprostredne dotýkali

záujmov Slovenska a Slovákov – ustanovenie hraníc s Maďarskom a Poľskom, ohlas opozičných politických nálad panujúcich na Slovensku v zahraničí, personálie.

Koncom roka 1919, keď mala maďarská vláda schválený vojenský plán obsadenia Slovenska a prebiehali rokovania s poľskou stranou o koordinácii spoločného postupu (M. Michela: *Pod heslom integrity*), minister zahraničných vecí Somssich prehlásil pred čs. diplomatickým zástupcom „jako čestný člověk“, že Maďarsko nemalo úmysel napadnúť susedné štáty (dok. 480).

Otázka poľských nárokov na územie Oravy a Spiša nebola riešená separátne, ale ako súčasť politického a vojenského konfliktu ČSR a Poľska o strategické Těšínsko. Dokumenty poukazujú na jednotlivé fázy hľadania východísk z územných sporov medzi dvoma „spojeneckými“ štátmi, a to formou dvojstranných rokovaní (Krakov, júl 1919) alebo prostredníctvom rozhodnutí Najvyššej rady mierovej konferencie (dok. 292–297, 393). Poľským volaniam po spojenectve s južným susedom proti-rečila neoficiálna podpora Varšavy slovenskému autonomistickému hnutiu aj pro-maďarským aktivistom (dok. 353, 369, 373). Limity vnímania česko-slovenskej otázky zo strany pražských vládnucich elít dokladá údiv čs. delegáta vo Varšave Radimského nad poľskou tlačou, píšucou o Slovákoch ako o „samostatným národnostním kmenu“ (dok. 323).

Medzi čs. politikmi a diplomatmi na mierovej konferencii dosiahol zo slovenských činiteľov najvyššie postavenie Štefan Osuský, pôsobiaci ako generálny tajomník a po Benešovom odchode do Prahy v septembri 1919 ako vedúci čs. delegácie. Prvoradou Osuského úlohou bolo eliminovanie vplyvu maďarskej delegácie na rozhodovanie spojeneckých mocností pri mierových rokovaníach s Maďarskom, badaťelného napr. pri postojoch talianskeho premiéra Nittiho a britskej Foreign Office (dok. 551, 568). K jeho diplomatickej agende patrili taktiež rokovania o podmienkach uskutočnenia plebiscitu a napäté bezpečnostnej situácii na Těšínsku, Orave a Spiši (dok. 407, 558), evakuácia čs. vojsk z Ruska za technickej a finančnej participácie USA a Británie (dok. 408, 446, 601), riešenie palivovej krízy v Rakúsku pomocou dodávok uhlia z ČSR (dok. 433).

Minister vojny gen. Milan Rastislav Štefánik sa počas svojej sibírskej misie na prelome rokov 1918–1919 podieľal aj na budovaní základov čs. diplomatického zastúpenia v Japonsku a Číne (dok. 331, 447).

Edičný zväzok poskytuje pramenný vstup do problematiky, ktorej sa aktéri medzinárodnej politiky vo svojich pamätiach vyhýbali, a to vzťahu medzi tlačovými médiami a štátnou zahraničnopolitickou propagandou. Z publikovaných dokumentov vyplývali úzke väzby medzi špičkou čs. štátnej moci a domácou tlačou, nezriedka na úrovni vydávania a plnenia pokynov („*Tisk necht' protestuje...*“). Totožné vzťahy blízke princípu subordinácie panovali v maďarskom mediálnom prostredí. Čs. delegát vo Varšave navrhoval pri disciplinovaní protičesky zameranej poľskej tlače uplatniť vplyv hlavného veliteľa čs. armády gen. Pellé. Dobré kontakty, ktoré si počas vojny vybudovali vodcovia čs. odboja s novinárom Henry W. Steedom, priniesli štátnym záujmom prínos v podobe publikovania príspevkov v mienkotvorných *The Times*, zameraných proti pôsobeniu maďarskej propagandy. Minister Beneš si vysvetľoval prevažne propoľskú orientáciu francúzskej tlače platbami „*ve velkém*“, ale v správe pre vládu odmietal postupovať rovnakou cestou (dok. 383, 387, 539).

Autorský kolektív vedeckej edície *Dokumenty československé zahraniční politiky* využíva pri editovaní metodickú príručku Ivana Šťovíčka a kol. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti* z roku 2002 (recenzia E. Rákoša v *Slovenskej archivistike* č. 1/1993). Dokumenty sú

číslované, usporiadané v chronologickom poradí a publikované v originálnom jazyku (český, francúzsky, anglický, ruský a slovenský jazyk). Regesty tvoria okrem samotného stručného obsahu dokumentu dátum a miesto jeho vzniku, druh písomnosti (správa, list, telegrafická inštrukcia), uvedenie autora a adresáta. Za publikovaným dokumentom nasleduje uvedenie miesta uloženia (archív, fond), forma zachovania a vyhotovenia (originál, kópia, opis, koncept/strojopis, rukopis), príp. bibliografický odkaz na staršie edície. Obsah niektorých nepublikovaných dokumentov editori využili v poznámkach ako súčasť historickej kritiky textu. Výsledkom pramennej a textovej kritiky uplatnenej v textových poznámkach sú: spresnenie datovania dokumentu, opravy chýb v texte, vynechanie častí textu nekorešpondujúcich s edičným zámerom, zaznamenanie autorských poznámok zo záhlavia dokumentu a stupňa jeho utajenia, upozornenia na nedešifrované časti telegramov. Záver publikácie obsahuje zoznam dokumentov vydaných v oboch dieloch (nie však anglické registry, avizované v edičnom úvode 1. dielu), menný register s kariérnymi charakteristikami osôb a zoznam dosiaľ vydaných edičných zväzkov.

Vydanie edičného zväzku venovaného významným zahraničnopolitickým aktom medzivojnového Československa z rokov 1919–1920 nemá, ako by sa mohlo zdať, význam len pre potreby historiografie. Pokusy Maďarska o politickú integráciu príslušníkov maďarskej národnosti zo susedných krajín prostredníctvom udelenia volebného práva ukazujú, že uvažovanie o význame parížskych mierových zmlúv pred deväťdesiatimi rokmi je aktuálne aj v súčasnosti.

Erik Dulovič

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD ZAHRANIČNÝCH ARCHÍVNÝCH PERIODÍK

THE AMERICAN ARCHIVIST. Published semi-annually by the Society of American Archivists. Volume 75, Number 2, Fall/Winter 2012.

Gallery of Contributors (269–275) – Gregory S. Hunter, *From the Editor (276–281)*. Editor informuje o zmenách v obsahovom zameraní a formálnej stránke časopisu a uvádza obsah aktuálneho čísla. – Scott Cline, „*Dust Clouds of Camels Shall Cover You*“: *Covenant and the Archival Endeavor (282–296)*. Autor v štúdiu pomenúva a skúma etické fundamenty profesie archivára. Pre početné vzťahy, ktoré si archivári pri svojej práci utvárajú s donormi, bádateľmi, kolegami a inými osobami sú významné rešpekt, vzájomnosť, záväzky a dôvera. Autor dokazuje, že základnú podstatu nielen týchto vzťahov, ale aj samotnej činnosti archivárov tvorí „zmluva“ – pojem, ktorý odvodzuje z oblasti teológie a politickej teórie. Poukazuje na aplikáciu „zmluvného konceptu“ pri formovaní profesionálnych združení archivárov, avšak prvoradú pozornosť venuje skúmaniu jeho podstaty v osobnom živote a práci samotných archivárov. Detailne skúma tri koncepty, ktoré tvoria podstatu „zmluvy“ v prostredí archívov a sú implicitné v činnosti archivárov: – 1. „najvyššie stretávanie sa“ (v chápaní filozofa Martina Bubera), 2. „posvätný záväzok“ (etickej povinnosti), 3. „zbožná úcta k službe“, t. j. k profesii archivára. Výsledkom je obecné blaho, ktoré v tomto kontexte naplňa proroctvo starozákonného proroka Izaiáša citované v titule štúdie, keď tých, ktorí dodržia zmluvu s Bohom, pokryjú mračná prachu početných čried ich tiav. – Elisabeth Yaker, Wendy Duff, Helen Tibbo, Adam Kriesberg, Amber Cushing, *The Economic Impact of Archives: Surveys of Users of Government Archives in Canada and the United States (297–325)*. Autori v štúdiu prezentujú výsledky výskumu doposiaľ málo prebádanéj problematiky analýzy nepriameho dopadu rôznych typov štátnych archívov v USA a Kanade na miestnu ekonomiku. Diskutujú o metodologických otázkach spojených s uvedeným problémom, keďže zodpovedajúca metodológia aplikovateľná v tomto prostredí nebola doposiaľ vyvinutá. Hoci ich zistenia ukazujú, že štátne archívy prispievajú k rozvoju miestnej ekonomiky tým, že ich návštevníci prichádzajú bádať do regiónu, alebo mesta, tento dopad je iba mierny. Analýza však ukazuje aj na dôležitosť zvažovania sociálnych a kultúrnych dopadov, ktoré sú spolu s ekonomickými rovnako dôležitým meradlom úlohy archívov v spoločnosti. – Bruce P. Montgomery, *Saddam Hussein's Records of Atrocity: Seizure, Removal, and Restitution (326–370)*. V prvej časti štúdie sa autor stručne dotýka otázok úpravy ochrany kultúrneho dedičstva vo vojnovnej legislatíve, vrátane práva disponovať s ukoristenými dokumentmi i absencie opatrení regulujúcich ich vrátenie po ukončení konfliktu. V druhej časti analyzuje stav zabavených dokumentov, ktoré po invázii do Iraku a následnej okupácii krajiny (2003) prevzal Pentagon. Skúma prístup USA k vracaniu dokumentov ukoristených vo vojnách po roku 1945, spôsoby využitia uvedených irackých dokumentov pre strategické ciele, ako aj spory týkajúce sa ich spravovania i využitia a analyzuje legislatívne limity vzťahujúce sa k ich repatriácii. V tretej časti sa z aspektu ustanovení Dodatočného protokolu k Ženevským dohodám č. II (1977) venuje dokumentom týkajúcim sa operácie Anfal z druhej polovice 80. rokov, ktoré

ukoristili kurdskí povstalci. Autor skúma legitímnosť presunu týchto dokumentov na americké územie (1992–1993) a legitímnosť ich využitia organizáciou *Human Rights Watch*, ako aj otázku ich možnej repatriácie. V štvrtej časti analyzuje kontroverzné prevzatie miliónov dokumentov strany BAAS neštátnou organizáciou *Iraq Memory Foundation*, ich uloženie v Hooverovom inštitúte Stanfordskej univerzity, spory vyplývajúce z tohto postupu (napr. obvinenie z rabovania) a nedostatky medzinárodného práva vo vzťahu k prevzatiu a vráteniu uvedených dokumentov. – Richard J. Cox, Janet Ceja Alcalá, Leanne Bowler, *Archival Document Packets: A Teaching Module in Advocacy Training Using the Papers of Governor Dick Thornburgh* (371–392). V prvej časti štúdie autori pripomínajú dlhodobú všestrannú spoluprácu archivárov a pedagógov v oblasti využívania dokumentov. Vypracovanie archívnych, resp. dokumentárnych vyučovacích balíčkov je jedným zo spôsobov, akým sa doktorandi z odboru archívniectva učia propagovať archívy. Autori informujú o skúsenostiach z vyučovania svojej disciplíny (*Archival Access, Advocacy and Ethics*) na Pittsburskej univerzite. Študenti v rámci kurzu vytvárali dokumentárne vyučovacie balíčky s využitím dokumentov z archívneho fondu pennsylvánskeho guvernéra Dicka Thornburgha. Hlavným cieľom projektu bolo oboznámiť študentov s tvorbou a používaním vzdelávacích balíčkov na propagáciu archívnych programov i fondov na verejnosti, zlepšenie využitia archívnych prameňov a spoznanie ich hodnoty. Sekundárnym cieľom projektu bol vývoj modelu samotného vyučovacieho balíčka, najmä v on-line formáte, pričom sa nekládol dôraz na jeho použitie v praxi. – Jonathan Thayer, *Mythmaking and the Archival Records: The Titanic Disaster as Documented in the Archives of the Seamen's Church Institute of New York and New Jersey* (393–421). Autor sa vracia ku katastrofe Titanicu (1912), historickej udalosti, ktorá sa pretransformovala do mýtického naratívu. Na druhý deň po potopení lode sa v New Yorku uskutočnilo slávnostné polozenie základného kameňa budovy pastoračnej a charitatívnej organizácie *Seamen's Church Institute of New York and New Jersey* (SCI) pôsobiacej od roku 1834 medzi námorníkmi. Autor sa v štúdiu venuje rôznym archívny dokumentom uloženým v tejto inštitúcii, ktoré sa viažu ku katastrofe, jej bezprostrednej recepcii súčasníkmi a dôsledkom, ktoré vyvolala. Keďže archívny fond SCI (v súčasnosti už sprístupnený a zdigitalizovaný) bol dlhé roky nesprístupnený, jeho potenciál prispieť k demytologizácii udalosti zostával nevyužitý. Autor sa v tejto súvislosti zamýšľa nad úlohou, ktorú zohrávajú archívy a archivári v procese vytvárania mýtov a obnovovania historickej skúsenosti. – Karen F. Gracy, *Distribution and Consumption Patterns of Archival Moving Images in Online Environments* (422–455). Autorka štúdie vyhodnocuje údaje zistené z dotazníkov, ktoré boli rozposlané 16 osobám zodpovedným za digitalizáciu audiovizuálnych záznamov a archívnych fondov v archívoch, knižniciach a múzeách. Cieľom výskumu bolo získať prehľad o rozsahu digitalizácie uvedených fondov v oslovených inštitúciách, o spôsoboch, formátoch a účeloch umiestňovania zdigitalizovaných materiálov on-line, ako aj o vyhodnocovaní ich využívania. Získané údaje ukazujú, že tieto inštitúcie prejavujú výrazný záujem o projekty zamerané na digitalizáciu audiovizuálnych záznamov a ich on-line distribúciu, avšak súčasne vnímajú existenciu viacerých bariér obmedzujúcich vývoj týchto projektov. Inštitúcie doposiaľ neinvestovali dostatok prostriedkov do seriózneho výskumu využívania zdigitalizovaných archívnych audiovizuálnych záznamov a požiadaviek bádateľov, čo je prekážkou pri výbere optimálnych metód na zlepšenie prístupu k týmto materiálom. – Kay Mathiesen, *A Defense of Native Americans' Rights over Their*

Traditional Cultural Expressions (456–481). V roku 2006 skupina knihovníkov, archivárov, muzeálnych kurátorov a zástupcov organizácií komunit pôvodných obyvateľov Severnej Ameriky vypracovala dokument pod názvom „*Protocols for Native American Archival Materials*“ (PNAAM). Tieto protokoly obsahujú odporúčania pre výber optimálnych postupov pre zaobchádzanie s tradičnými kultúrnymi prejavmi a znalosťami pôvodných obyvateľov Severnej Ameriky, ktoré sú uložené v knižniciach a archívoch. Spoločnosť amerických archivárov a Americká asociácia knižníc sa však odmietajú stotožniť s odporúčaniami PNAAM, pretože niektoré z nich sa zdajú byť nekonzistentné so súčasnými etickými pravidlami. Autorka v štúdiu rieši kľúčovú otázku sporu, či pôvodní obyvatelia Severnej Ameriky majú morálne právo kontrolovať prístup k svojmu kultúrnemu dedičstvu. Zároveň dokazuje, že právo na ochranu osobných údajov skupín a koncept restoratívnej spravodlivosti poskytujú dostatočné etické oprávnenie pre uplatnenie tohto práva. – Devin Becker, Collier Nogues, *Saving-Over, Over-Saving, and the Future Mess of Writers' Digital Archives: A Survey Report on the Personal Digital Archiving Practices of Emerging Writers* (482–513). Autori štúdie vyhodnocujú výsledky výskumu zameraného na postupy, ktoré používajú spisovatelia pri archivovaní svojich digitálnych súborov. Na vzorke 110 osôb zistili, že väčšina z nich nevenuje pozornosť tejto otázke, v dôsledku čoho sa v ich digitálnych archívoch hromadia zle spravované, priveľmi roztrúsené a nesystematicky označované súbory v mnohých verziách a rôznom stave spracovania. Spisovateľov však nemožno úplne viniť z nedbalosti, keďže postupy digitálneho archivovania si vyvíjajú sami a k dispozícii nemajú žiadne, resp. iba minimálne informácie od profesionálnych archivárov, pričom až 80 % z nich by privítalo väčšiu informovanosť. V štúdiu sa archivárom odporúča, aby sami aktívne pristúpili k spisovateľom a ponúkli im návod, ako najlepšie a najjednoduchšie usporiadať a archivovať svoje dokumenty. – Mary Flanagan, Peter Carini, *How Games Can Help Us Access and Understand Archival Images* (514–537). Štúdia sumarizuje poznatky získané v rámci pilotného výskumu aplikácie Metadátových hier (*Metadata Games*) – softvérového systému, ktorý využíva počítačové hry na zhromažďovanie informácií o zdigitalizovaných archívnych obrazových záznamoch uložených v knižniciach a archívoch. Nedostatok kvalitných metadát je pritom kľúčovým problémom, na ktorý narážajú pracovníci uvedených inštitúcií pri uskutočňovaní projektov masovej digitalizácie. Projekt Metadátových hier ponúka využitie hier a podobných aktivít na získanie verejnosti, ktorá by takto participovala pri poskytovaní hodnotných deskriptívnych dát pre archívne obrazové záznamy. Takýto prístup dokáže vyprodukovať množstvo metadát, resp. označení (tagov) za niekoľko minút hry počas jedného dňa tisíckami návštevníkov webovej stránky z celého sveta, teda omnoho viac, ako je schopný spracovať pracovník archívu sám za rovnaký čas. – Jessica L. Wagner, Debbi A. Smith, *Students as Donors to University Archives: A Study of Student Perceptions with Recommendations* (538–566). Z autorov rozsiahlej literatúry skúmajúcich postoj študentov k univerzitným archívom sa iba niektorí zaoberajú problémom ako študenti vnímajú rôzne typy dokumentov uložené v archívoch. Ešte menej sa diskutuje o tom, ako podnietiť študentov, aby do archívov odovzdávali materiály dokumentujúce život v univerzitných kampusoch. Autorky tejto prípadovej štúdie, knihovníčky na Univerzite Adelphi v New Yorku skúmajú, ako študenti vnímajú existenciu univerzitných archívov a využívajú ich činnosť. Súčasťou projektu bolo i mapovanie ochoty študentov darovať uvedené dokumenty do archívu s cieľom podporiť ich odovzdá-

vania príslušným inštitúciám. – *Reviews* (567–587) – *Editorial Policy* (588–590) – *Annual Index* (591–598).

Milan Belej

ARCHIVAR. Zeitschrift für Archivwesen. Herausgeber Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, VdA – Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V. 65. Jahrgang 2012, Heft 1–4.

Zožit 1. – Andreas Pilger, *Ein neues Positionspapier des VdA – Arbeitskreises „Archivische Bewertung“ zur Überlieferungsbildung im Verbund* (6–11). Tento zásadný príspevok sa prihovára za spoluprácu medzi archívami a jednotlivými pôvodcami pri hodnotení ich dokumentácie. Vymedzuje podmienky, existujúce prístupy a budúce príležitosti ďalšieho rozvoja takejto spoločnej kooperatívnej metódy pri hodnotení. – Stefan Sudmann, *Überlegungen zur Archivspartenübergreifenden Überlieferungsbildung aus nichtamtlichen Unterlagen* (12–19). Nedávny aj súčasný spoločenský a politický vývoj smerom k pluralizmu a k občianskej spoločnosti je príčinou, že písomnosti mimovládnych a im podobných organizácií tretieho sektora sú stále viac dôležitejšie pre archívy. Táto nová výzva by sa mala odraziť vo vypracovaní aktívnejšej stratégie smerom k nim. Malo by byť možné využiť metódy osvedčeného horizontálneho a vertikálneho hodnotenia týchto organizácií a ich dokumentov. Tým, že hodnotenie písomností pochádzajúcich z činnosti štátnych orgánov a organizácií sa stáva stále viac kooperatívnejším, hodnotenie písomností mimovládnych organizácií si vyžaduje spoluprácu medzi rôznymi druhmi archívov. – Martin Schlemmer, *Rechtliche Aspekte einer Überlieferungsbildung im Verbund* (20–32) rozoberá právne aspekty hodnotenia a preberania archívnych fondov zo štátnych, verejných a súkromných pôvodcov. Zaoberá sa modelom preberania archívnych fondov do archívov, aktuálnou právnou situáciou. Všíma si formy preberania archívnych fondov a ich ochranu, sprístupňovanie, prístup a využívanie, interné vyradovanie písomností z archívnych fondov v archíve a zverejňovanie archívnych fondov a archívnych zbierok. V závere formuluje aj návrhy na zlepšenie preberania archívnych fondov a čo treba urobiť v archívnej legislatíve, aby nielen archívy, ale aj pôvodcovia archívnych fondov mali istotu že preberajúci rešpektuje všetky práva pôvodcov. – Kai Naumann, *Gemeinsam stark. WEB – Archivierung in Baden-Württemberg, Deutschland und der Welt* (33–47). Tvorba a zachovanie zbierok webových stránok a iných on-line publikácií má len veľmi málo spoločného s tradičnými úlohami archívov a knižníc. Napriek tomu obidva druhy inštitúcií v súčasnosti čelia potrebe zachovávať elektronické dokumenty. Knižnice a archívy považujú za nevyhnutné navzájom spolupracovať a zvýšiť úsilie s cieľom úpravy ich prevádzkových modelov činnosti. Tento článok opisuje súčasný stav trvalého ukladania webových stránok vo svetovom meradle, Nemecku a osobitne v Bádensku-Württembersku. – Max Plassmann, *Überlieferungsbildung im Verbund. Die Planungen des Historischen Archivs der Stadt Köln* (42 – 47) informuje o koncepcii Historického archívu mesta Kolína nad Rýnom, preberania archívnych fondov a archívnej dokumentácie od právnických (štátnych i neštátnych) a fyzických osôb.

Koncepcia rešpektuje strategický cieľ, aby sa archív svojim historickým dedičstvom prispôboval potrebám a požiadavkám občanov mesta, vedeckým, ekonomickým a spoločenským potrebám všetkých inštitúcií pôsobiacich v meste. – *Archivtheorie und Praxis* (48–53). – *Tagungsberichte* (53 – 68). – *Literaturberichte* (69–80). – *Mitteilungen und Beiträge des Landesarchivs NRW* (81–89). – *Mitteilungen und Beiträge des VdA* (90–110). – *Personalnachrichten* (111–114). – *Kurzinformationen und Verschiedenes* (115–116).

Zošit 2. – Tabea Lurk, *Zwischen Wissensrepräsentation und Wissenslücke?* (130–135). Text sa zaoberá perspektívou procesov pri príprave archívnych prameňov na internet a porovnáva ich s vedomostne orientovanými formami využívania v sieti, ktoré zvyčajne sa spájajú s heslami ako Web 2.0, alebo sociálne médiá, siete, napr. Facebook, Google či Twitter. – Kolektív autorov, *Archivische Spät-ünder? Sechs Web 2.0 – Praxisberichte* (136–143). Vychádzajúc zo skúseností piatich nemeckých archívov, ako aj Rakúskeho štátneho archívu, sa autori zamýšľajú ako zefektívniť a zmodernizovať komunikáciu s verejnosťou pri použití aplikácie Web 2.0. Web 2.0 je názov pre internetové služby, ktoré sú charakteristické viacsmerným komunikačným tokom, t. j. od užívateľa k webu, medzi webmi navzájom. Užívatelia spoločne pripravujú obsah, alebo zdieľajú informácie, na rozdiel od starších služieb, u ktorých obsah zabezpečil poskytovateľ služieb. – Janusch Carl und Andreas Rutz, *Bits and Bytes statt Pergament und Papier? Das digitale historische Archiv Köln und die Zukunft des Kölner Stadtarchivs im Web 2.0* (143–153). Po kolapse v marci 2009, Historický archív mesta Kolína nad Rýnom hľadá nové cesty pre obnovenie jeho historických dokumentov a ich prezentáciu verejnosti. Technológia Web 2.0 poskytuje rôzne možnosti v tejto osobitnej situácii. Okrem prezentácie digitalizovaných mikrofilmov, užívateľských kópií a reštaurovaných originálov, digitálny Historický archív v Kolíne plánuje zabezpečiť virtuálne prostredie pre bádateľov, aby sa im umožnila príprava spoločných projektov on-line, prostriedok pre identifikáciu vážne poškodených historických dokumentov, ako aj intenzifikáciu komunikácie medzi bádateľmi, archivármi a verejnosťou. – Philippe Müller, *Die fehlende Eingabe. Zur Geschichte der Archivbenutzung und ihrer Regulierung im 19. Jahrhundert* (153–159). Text je zasvätený téme využívania archívnych dokumentov v 19. storočí. Na príklade nesplnenej žiadosti o konzultáciu v bavorských archívoch, článok sa zaoberá podmienkami prístupu do archívov a využívania archívnych dokumentov v tomto období. – *Archivtheorie und Praxis* (160–169). – *Tagungsberichte* (170–188). – *Literaturberichte* (189–204). – *Mitteilungen und Beiträge des Landesarchivs NRW* (205–209). – *Mitteilungen und Beiträge des VdA* (210–213). – *Personalnachrichten* (214–217). – *Nachrufe* (218–220). – *Kurzinformationen und Verschiedenes* (221–222). – *Vorschau* (223–230).

Zošit 3. – Kolektív autorov, *Köln – Stadt der Archive* (238–247). Bettina Schmidt-Czaia najskôr predstavuje Historický archív mesta Kolína, jeho dejiny, dramatické zrušenie jeho účelovej budovy 3. 3. 2009, opätovnú výstavbu archívu a využívanie archívnych dokumentov. Ulrich S. Soénius informuje čitateľa o Základine rýnsko-vestfálskeho hospodárskeho archívu v Kolíne, s jeho fondmi a archívnymi pomôckami a publikáciami. Ulrich Helbach upozorňuje na starobylé archívne dedičstvo Historického archívu arcibiskupstva v Kolíne, ktorého dokumenty siahajú až do roku 942. Opäť ten istý autor oboznamuje s ostatnými odbornými archívnymi inštitúciami na úrovni mesta, ďalej cirkvi, hospodárstva, vysokých škôl

a osobitných archívov. – Angelika Menne-Haritz, *Archivgut in digitalen Bibliotheken* (248–257). Digitálne knižnice tak ako sa pripravujú na európskej a národnej úrovni, predstavujú viditeľné ťažkosti pri integrácii archívneho opisu pre cezhraničný výskum. Odborné archívne požiadavky sa formulujú už niekoľko rokov. Príklady internetových archívnych portálov sú dôkazom ich technickej uskutočniteľnosti. Takže sa zdá, že nastal čas pre rôzny prístup praktickej realizácie. Bolo by užitočné sa zamýšľať systematickejšie nad koncepciami rozširujúcimi sieť centralizovaných systémov a decentralizovaných prezentácií. Tento model by mohol zahrnúť tak integráciu obsahu archívnych dokumentov, ale tiež aj odbornú kompetenciu archívárov pri tvorbe bodov prístupu a vyriešiť niektoré ďalšie problémy. – Wolfgang Ernst, *Bruchstellen. Die Eigenart von Archiven im Verband von Gedächtnisagenturen und Speichertechnologien* (258–263). Autor sa zamýšľa, so zreteľom na špecifický charakter archívov, či je možné archivovať rôzne elektronické pamäťové médiá a pamäťové technológie. Internet so svojou rozsiahlou a pestrou pamäťovou zbierkou údajov, je možné v analógovej podobe archivovať len v takom výbere, ktorý spĺňa kritériá dokumentárnej hodnoty. – Henning Steinführer, *Kompetenter Ansprechpartner für Stadtgeschichte und Archivberatung. Das Stadtarchiv Braunschweig im Kontext historischer Informationsdienstleister* (264–269). V mestách Braunschweig (250 000 obyvateľov) a v susednom Wolfenbüttel (50 000 obyvateľov) existujú viaceré inštitúcie, ktoré poskytujú historické informácie, ako napr. archívy, knižnice, múzeá. Keďže každá takáto pamäťová inštitúcia vychádza zo svojej pramennej základne a navyše prednostne sleduje svoje záujmy a potreby vedúci pracovník Mestského archívu v Braunschweigu rozoberá rozmanitú spoluprácu jeho archívu s pamäťovými inštitúciami a načrtáva plán budúcich projektov. – *Die Bedeutung der Archive als historische Informationsdienstleister* (270–274). Interview s Annikou Wellmann-Stühning, s vedeckou pracovníčkou Historického múzea v Hannoveri o význame archívov ako historických prameňov. – *Die Bedeutung der Archive als historische Informationsdienstleister* (275–280). Interview s totožnou témou ako vyššie s Thomasom Merglom, profesorom Európskych dejín 20. storočia na Humboldtovej univerzite v Berlíne. – *Archivtherapie und Praxis* (281–292). – *Tagungsberichte* (293–305). – *Literaturberichte* (306–327). – *Mitteilungen und Beiträge des VdA* (328–334). – *Personalnachrichten* (335–338). – *Nachrufe* (339–340). – *Kurzinformationen und Verschiedenes* (341–342).

Zožit 4. – Peter Engels, *Archive und Geschichtsvereine. Angebote und Erwartungen* (358–361). Autor na príklade Hesenska hovorí o spolupráci archívov s historickými a vlastivednými spoločnosťami, ďalšími občianskymi združeniami milovníkov histórie a genealógie. Časť týchto korporácií vznikla aj z iniciatívy archívov a pôsobí na ich pôde. Archívy im vychádzajú v ústrety najmä pri príprave jubilejných publikácií a výstav. Historické spoločnosti pomáhajú archívom v ich aktivitách, pri zabezpečovaní sponzorov, kontaktov, tipov na historické dokumenty zaujímavé pre archívy. – Wolfgang Pledl, *Historischer Verein und Archiv – Eine Ausbaufähige Partnerschaft* (362–371). Už mnoho rokov historické asociácie a archívy sú partnermi, ktorí spoločne zabezpečujú historické povedomie na miestnej a regionálnej úrovni. Keďže archívy sa primárne sústreďujú na preberanie, spracovanie a ochranu archívnych dokumentov, historické spoločnosti sa venujú sprostredkovaniu historických informácií verejnosti, a to formou publikácií, komentovaných exkurzií, prednášok a výstav. Oboje, archívy i historické spoločnosti, sú tak dôležitým elementom, ktorý buduje historické vedomie občanov v každej krajine. –

Beate Berger, *Stadtarchiv und Geschichtsverein in Leipzig. Partner in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft* (372–379). V mnohých mestách sú mestské archívy a dejinné spolky často úzko spojené a dokonca aj personálne. To je prípad aj Lipska. Pričom v Lipsku má táto spolupráca silné historické korene. Spolok pre dejiny Lipska bol založený už v roku 1867 ako 49. nemecký dejinný spolok. Pred 150 rokmi vznikol aj Mestský archív v Lipsku. V súčasnosti ich spoluprácu najmä na úseku dejín mesta určujú dva historické medzníky: v roku 2015 to bude 1000. výročie prvej písomnej zmienky o meste Lipsku a v roku 2017 to bude 150. výročie vzniku Historického spolku a založenia mestského archívu. Aj preto sa v rokoch 2008 až 2015 každoročne organizujú „Dni miestnej histórie“, ako aj vydávanie vlastnej série publikácií a prednášok. – Thekla Klattig, „Aus der Archivschachtel befreien“. *Archivgut von Unterlagen im Sächsischen Staatsarchiv – Staatsarchiv Leipzig* (380–386). Štúdium archívnych dokumentov mimo bádateľne, mimo archívnych škatúl, umožnil projekt digitalizácie a vypracovania on-line pomôcok zameraných na fondy vydavateľstiev v Saskom štátnom archíve v Lipsku so zreteľom na potreby muzikológie. – Christina Wolf, *Digitalisierung von Kulturgut in Schweden. Strategische Ansätze und Aktivitäten* (387–393). Švédska vláda prijala národnú stratégiu pre digitalizáciu – ochranu a prístup kultúrneho historického dedičstva krajiny, a to na roky 2012–2015. Vytvoril sa Koordinačný sekretariát pre digitalizáciu na švédskom Ministerstve kultúry. Dominujúcu úlohu v tomto smere zohráva Národný (ríšsky) archív v Štokholme. Ten už dosiahol významné úspechy pri digitalizovaní archívnych dokumentov celoštátneho významu. – *Wechselseitige Unterstützungsmöglichkeiten von Archiv und Geschichtsverein in der Praxis* (394–400). Rozhovor s Klausom Wisotzkym, riaditeľom Mestského archívu v Essene a zástupcom Historického spolku Essen o možnostiach vzájomnej spolupráce a pomoci archívu a historického spolku v praktickej činnosti. – *Archivtheorie und Praxis* (401–407). – *Tagungsberichte* (408–419). – *Literaturberichte* (420–426). – *Mitteilungen und Beiträge des Landesarchivs NRW* (427–446). – *Mitteilungen und Beiträge des VdA* (447–451). – *Personalnachrichten* (452–455). – *Nachrufe* (456–459). – *Kurzinformationen und Verschiedenes* 460–466).

Peter Kartous

ARCHIVNÍ ČASOPIS. Vydáva odbor archívnej správy a spisovej služby Ministerstva vnútra ČR v Tlačiarňi MV, s. p. o., Praha 2012, roč. 62, č. 1–4.

Číslo 1. Michaela Munková, „Zjednotenie zdravotníctva“. *Reforma československého zdravotníctva v päťdesiatych rokoch pod sovietskou taktovkou? Drobný príspevok k dejinám správy* (5–19). V úvode príspevku informuje autorka o stave bádateľsky veľmi žiadaného archívneho fondu ministerstva zdravotníctva z rokov 1945–1968. Ide o viac ako 120 bm archívnych dokumentov preberaných do Národného archívu od roku 1970, ktoré však neboli ukladané podľa spisového plánu a celistvejšie sa zachovali len z povojnového obdobia. Pre usporiadanie fondu použili spisový plán ministerstva z roku 1954. Autorka na základe zachovaných archívnych dokumentov a príslušných právnych noriem spracovala zaujímavý príspevok o budovaní a organizačnej štruktúre znarodneného socialistického zdravotníctva

v Československu. Dotkla sa však aj obdobia pred februárom 1948 a priblížila návrhy na reformu zdravotníctva v predvojnovom aj povojnovom období. – Přeučilová Věra *Informační systém datových schránek a jeho integrace se spisovou službou ministerstva dopravy* (20–39). Príspevok vychádza z diplomovej práce autorky „*Řešení implementace informačního systému datových schránek a jeho integrace se spisovou službou Ministerstva dopravy*“. Autorka ako vedúca oddelenia spisovej a archívnej služby tu zhromažďuje a komentuje vlastné poznatky z praxe o problémoch informačného systému dátových schránok, správy registratúry a ich prepojenie v konkrétnych podmienkach ministerstva. V rubrike Predstavujeme približuje Waldemar Chorażyczewski život a dielo významného poľského archívneho teoretika, profesora Katedry archívnicva a pomocných vied historických Univerzity Mikuláša Koperníka Toruňskej univerzity, Bohdana Ryszewského. V Diskusii sa v príspevku *Vystoupení ze stínu: Je nestranné rozhodování v archivech mýtem?* William J. Maher z University of Illinois v Urbana zamýšľa nad neutralitou v práci archivára. V Správach sa v príspevku *Erbovní listina pro Karla Bedřicha Kübecka (1780–1855) ve fondu rukopisů a starých tisků Moravské zemské knihovny v Brně* Zdeněk Kubík a Jindra Pavelková informujú nielen o náleze tejto listiny, ale ju aj podrobne popisujú. Z tejto rubriky zaujme tiež správa z *Matiné 2011 – pečeti a jejich pramenná hodnota*, ktoré zorganizovala v novembri 2011 Moravská genealogická a heraldická spoločnosť v Brne. V prvej skupine referenti predstavili predovšetkým zbierky a fondy pečatí, s ktorými pracujú a v druhej sa zamerali na štúdium sfragistiky správnych inštitúcií a jednotlivých osôb, pričom najviac boli zastúpené cirkevné inštitúcie. Výskum slovenskej cirkevnej sfragistiky predstavil heraldik Miroslav Glejtek. Leon Sokolovský z Katedry archívnicva a PVH Filozofickej fakulty UK v Bratislave informoval účastníkov o problematike stoličných pečatí na Slovensku. Vychádzal zo svojho výskumu predchádzajúcemu spracovaniu tejto problematiky do monografie, ktorú na tomto *Matiné* predstavil. Po osobných správach nasleduje posledná rubrika tohto čísla, Literatura, obsahujúca množstvo zaujímavých recenzií a anotácií publikácií predovšetkým regionálneho charakteru. K obdobiu prvej ČSR sa viaže anotácia publikácie Milena Běličová – Libor Jůna – Martina Novozámská – Miroslava Vandrcová: *Hradní fotoarchiv 1918–1933*. Praha, Národní muzeum 2008. Kniha má textovú a obrazovú časť. Prvá oboznamuje s históriou fondu, ktorý archív získal začiatkom 70. rokov 20. storočia od ČTK, ako aj pôvodcom fondu, tlačovým odborom prezídia ministerskej rady. Fotografie dodávali najskôr súkromné ateliéry, následne úradný fotograf Jano Šrámek. Od roku 1933 už fond doplňovaný nebol. Produkcia „hradných“ fotografov z agentúr ČTK alebo Centropressu skončila napokon v ČTK. Obrazová časť knihy obsahuje viac ako 150 fotografií dokumentujúcich oficiálny aj súkromný život T. G. Masaryka. Sú však aj významným obrazovým prameňom prvej Československej republiky a v rámci nej aj Slovenska.

Číslo 2. Toto číslo otvára jediný, zato však mimoriadne rozsiahly príspevok rubriky Články autorky Lenky Martínkovej, *Cirkevní archivnictví na území Českobudějovické diecézy po roce 1785, se stručnou retrospektivou předchozího stavu* (117–167). V ďalšej rubrike predstavuje Janusz Tandecki významného poľského historika a archivára, profesora Univerzity Mikuláša Koperníka v Toruni. Do Diskusie je zaradený príspevok Karla Wasku *K otázce členění listin jako archivní výkaznické jednotky* (174–180), ktorý zaujme aj slovenských archivárov. Príspevok súvisí s pokynmi na vykonanie generálnej inventúry Národného archívn-

ho dedičstva v archívoch ČR v rokoch 2012–2013, ktoré majú vychádzať z novely archívnej legislatívy, ktorá má byť prijatá roku 2012. Pokyny spresňujú a rozširujú údaje vo vykazovaní niektorých jednotlivín. Zohľadňujú tiež novodobé informačné nosiče. Autor sa v súvislosti s vykazovaním listín na novom formulári evidenčného listu NAD, kde sa o. i. uvádza množstvo listín, zamýšľa nad zmenou ich členenia nie rokom 1526, ale rokom 1850. Na základe legislatívnych, teoretických, ale aj praktických skúseností, považuje členenie listín nielen rokom 1526, ale aj rokom 1850 za zbytočné. *Zpráva o fondu Jaromíra Smutného na University of Columbia v New Yorku (181–187)* od Martina Neolu približuje osobnosť J. Smutného, blízkeho spolupracovníka Edvarda Beneša. J. Smutný bol počas prvej svetovej vojny legionárom v Rusku, potom pracovníkom ministerstva zahraničných vecí, konzulom, kancelárom prezidenta a napokon poprednou osobnosťou pofebruárového exilu. Usídlil sa v Londýne a bol naďalej verejne činným. Stál pri zrode Ústavu Dr. E. Beneša v Londýne, ktorý bol popri Rade slobodného Československa, parížskeho Zahraničného ústavu či Rádia Slobodná Európa jedným z najvýznamnejších centier československého exilu. Po smrti J. Smutného ústav zanikol a cenné historické materiály vrátane tzv. Benešovho archívu boli rozdelené medzi Smutného rodinu a bývalých spolupracovníkov. Smutného pozostalosť je aj v súčasnosti roztrúsená na viacerých miestach – v Národnom archíve ČR, Archíve Národného múzea, Masarykovom ústave a Archíve AV ČR. V zahraničí je to predovšetkým Bakhmeteffov archív Kolumbijskej univerzity. Autor v tomto príspevku ďalej podrobne informuje čitateľa o obsahu aj rozsahu fondu J. Smutného v tomto archíve. V osobných správach je o. i. nekrológ Václava Babičku, bývalého riaditeľa odboru archívnej správy, blízkeho aj slovenským archívárom. Nekrológ dopĺňa bibliografia prác V. Babičku. Jednou z dvoch anotácií rubriky Literatura je anotácia Slovenskej archivistiky, 44, 2009, č. 2 od Jany Pražákovéj.

Číslo 3. Rubrika Články obsahuje jediný príspevok – Štefan Lehr, „*Podstatně zvýšit německý vliv*“. *Archiváři a archivy v protektorátu Čechy a Morava (229–247)*. Štúdia skúma aktivity nemeckých archívárov na území okupovaných českých krajín počas druhej svetovej vojny. Prvá časť si všíma činnosť Nemeckej archívnej komisie. Tento orgán mal zabezpečiť odvoz nemeckých a sudetsko-nemeckých archívov a archívnych dokumentov „ríšskej proveniencie“ z územia protektorátu. Druhá časť sa zaoberá archívnictvom v protektoráte, ktoré bolo úplne v područí nemeckej archívnej správy. *Několik poznámek k úvahám Dr. Wasky nad členěním listin jako výkaznické jednotky* je názov reakcie Michala Wannera v rubrike Diskusia. Príspevok nie je polemikou, ale skôr komentárom, v ktorom sa autor usiluje ako predseda Rozšírenej pracovnej skupiny pre nové pravidlá komentovať dôvody vedúce k formulovaniu definícií aj vymedzeniu časových hraníc. K zmene medzníka z roku 1526 na rok 1850 uvádza, že práve v tomto roku vstúpila do platnosti úplne nová organizácia zoštatnenej verejnej správy v Čechách. Išlo v podstate o technický dátum, ktorý však potvrdila praktická skúsenosť s upravenou verziou programu PEVA pre generálnu inventúru NAD. Na základe analýzy dát sa zistilo, že absolútna väčšina listín v evidencii NAD spadá do obdobia pred rokom 1850. V závere tiež konštatuje, že diskusia o listinách a evidenčných jednotkách poukázala na značnú metodickú vratkosť radu všeobecných téz bežne používaných v archívnej praxi, a na nedostatočnú schopnosť archívárov využívať ich jednotne. Zdôrazňuje tiež nevyhnutnosť priebežného rozvíjania archívnej metodiky a jej prispôsobovanie mase moderných dokumentov. Správy prinášajú informácie o Výskumnom stredisku historických

menšín vo Viedni a jeho dokumentačných zbierkach (Jan Ka h u d a); Medzinárodnej konferencii na tému „Výučba archívnickva – vývoj, úlohy, perspektívy“ konanej v marci 2012 v Českých Budejoviciach (Jiří C u k r); 30. medzinárodnej konferencie Archívu hlavného mesta Prahy 11.–12. októbra 2011 Mestá v stredoveku a ranom novoveku ako bádateľská téma posledných dvoch desaťročí (Vladimíra W e i n l i c h o v á); poslednou je správa o zahraničných cestách archivárov v roku 2011 (Ivana E b e l o v á). Najrozsiahlejšia rubrika tohto čísla je Literatura.

Číslo 4. – Eva Gregorovičová, *Tři kapitoly k pořádání Rodinného archivu toskánských Habsburků. Petr Leopold, Ferdinand IV., Ludvík Salvátor* (341–369). Príspevok je zostavený z úvodov k rozdielnym typom archívnych pomôcok najnovšieho spracovania troch fondových častí Rodinného archívu toskánských Habsburgovcov. Všetky tri časti článku majú rovnakú štruktúru. Prvý je životopis pôvodcu, nasledujú vývoj a dejiny archívneho súboru, archívna charakteristika súboru a nakon stručný rozbor obsahu archívneho súboru. Príspevok tiež prináša informácie o spôsoboch sprístupňovacích prác jednotlivých fondových častí, ktoré sú sprístupnené ešte podľa pôvodných zásad, nahradených roku 2012 novými archívnyimi pravidlami pre spracovanie archívnych fondov a zbierok a pre vytváranie archívnych pomôcok. Štúdia je pokračovaním príspevku autorky o spôsoboch spracovania Rodinného archívu toskánských Habsburgovcov, publikovaná roku 1996 v Archívnom časopise. – Eva Drašarová – Michal Ďurovič, *Deset roků od velké vody aneb poučili jsme se z krizového vývoje alespoň v Národním archivu?* (370–406). Autori príspevku sa s odstupom desaťročia vracajú už bez emócií k prírodnej katastrofe, ktorá postihla české archívy. Kriticky pristupujú k hodnoteniu záchrany archívnych dokumentov a spisov poškodených povodňou v auguste 2002 a zamýšľajú sa nad efektivitou aktuálnej ochrany archívnych dokumentov v Národnom archíve. V Správach predstavuje Hanna Krajewska nového člena redakčného kruhu Archívneho časopisu, Huberta Wajsa. V ďalšom príspevku sa Mikuláš Čtvrtník zamýšľa nad archívnym vzdelávaním a odpovedá na otázku, čo môže archív urobiť (nielen) pre deti. Irena Krčilová informuje o priebehu a záveroch medzinárodnej konferencie venovanej kolektívizácii v Československu. Posledným príspevkom rubriky je obsiahla a podrobná správa Michala Wannera – *17. kongres Mezinárodní archivní rady v Brisbane*. Po osobných správach predstavuje Ivan Hlaváček v Literature dve nemecké publikácie: Christine van den Heuvel, *Kleine Niedersächsische Archivkunde* a Thomas Kübler, Jörg Oberste (Hg.), *Die drei ältesten Stadtbücher Dresdens (1404–1476)*.

Júlia Hautová

ARCHIWA, BIBLIOTEKI I MUZEA KOŚCIELNE. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. 2012, Tom 97, 443 s.

Poľský zborník s polročnou periodicitou *Archiwa, biblioteki i muzea kościelne* sú na stránkach Slovenskej archivistiky už stálym „inventárom.“ Jeho ostatné číslo prináša viacero veľmi zaujímavých príspevkov. Periodikum je tradične rozdelené na tri časti: Štúdie a materiály, Recenzie a informácie a Bibliografický prehľad. Štúdie prinášajú celkovo 15 príspevkov. Prvým z nich je práca Bronisława Czaplického

Starostlivosť kujavsko-kališských biskupov o Jasnu Góru v období po januárovom povstaní, v období 1864–1914 (5–44). Autor v nej sleduje otázku vzťahov biskupov k Jasnej Hore, pričom hlavným dôvodom jeho záujmu bola, šíriaca sa negatívna mienka o týchto biskupoch. B. Czaplicki s využitím rôznych archívnych prameňov z viacerých, aj zahraničných, archívov dokazuje, že neexistujú žiadne dôkazy, ktoré by usvedčovali biskupov z nejakého nepriateľského postoja ku kláštoru na Jasnej Hore, príp. s nimi učinenej krivdy voči tomuto monastériu. Jozef Dębiński predstavuje *poľskú Cirkev, prenasledovanú komunistickým režimom v období rokov 1944–1989 (45–64)*. Poľská spoločnosť, podobne, ako aj iné v stredoeurópskom priestore, prechádzala po druhej svetovej vojne procesom sovielizácie. Aktivita predstaviteľov štátnej moci sa zamerala na kolektivizáciu poľnohospodárstva a boj s cirkvou. Hoci, ako hovorí autor, je pravdou, že v rokoch 1944–47 štát prijal relatívne voľnú politiku voči cirkvi, no to nevylučovalo represie voči tajnej činnosti kléru, či dokonca vraždy. Obdobie rokov 1948–1955 bolo obdobím zatýkania, vyšetrovania a odstraňovania biskupov z ich diecéz. Na ministerstve vnútra bolo pre boj s cirkvou vytvorené osobitné oddelenie, ktoré fungovalo až do pádu režimu. Počas sledovaného obdobia viedol štát represie proti 704 diecéznym kňazom a 211 rehoľníkom. V príspevku *Vizitačné akty v štruktúre historických fondov diecéznych archívov v Poľsku (65–71)* sa Maria Dębowska zamýšľa nad touto otázkou z teoretického uhla pohľadu. Podľa nej je tento problém doposiaľ obchádzaný tak v teoretickej, ako aj praktickej rovine kvôli istým ťažkostiam uplatňovania provenienčného princípu. Z úplne inej problematiky je štúdia Tomasza Grala *Organizácia správy štátu nemeckých rytierov v Prusku do konca 13. storočia (73–94)*. Vnútorne štruktúry nemeckých rytierov sa formovali počas križiackeho hnutia vo Svätej zemi po roku 1198 a ukázalo sa, že tieto štruktúry boli veľmi užitočné pri procese budovania ich vlastného štátu v Prusku. V roku 1230 im Konrad Mazowiecki udelil privilégium, v ktorom im daroval oblasť Chełmu. Tá sa stala teritoriálnou základňou pre ich budúcu činnosť v Prusku. Odvtedy začali systematicky dobýjať pruské územie, spočiatku aj za pomoci poľských kniežat. Nemeckí rytieri na pruskom území vybudovali dobre fungujúcu správu, ktorej charakteristickým rysom bolo rozdelenie do komend. A hoci počet týchto komend nebol stály a priestor ich vplyvu sa mohol meniť, vo všeobecnosti táto prvotná administratíva pretrvala až do pádu monastického štátu v Prusku. Jacek Krochmal vo svojom stručnom príspevku *Cirkevné vizitácie vo fondoch štátnych archívov (96–98)* prináša prehľad štátnych archívov, v ktorých sa nachádzajú tieto pramenné zdroje vzťahujúce sa k cirkevným dejinám. Výsostne archívnu problematikou prispel aj profesor na Univerzite Mikuláša Kopernika v Toruni a riaditeľ Diecézneho archívu vo Włocławku Witold Kujawski. Názov jeho štúdie je *Knihy kanonických vizitácií uložené v diecéznom archíve vo Włocławku (99–109)*. V tomto archíve je uložená podstatná časť zbierky kníh kanonických vizitácií z historickej arcidiecézy v Hnezdne. Tie tu boli uložené na príkaz okupačných úradov, pretože diecéza vo Włocławku po rozdelení a novej delimitácii zahŕňala väčšinu územia historického arcibiskupstva v Hnezdne. *Kanonickým a dekanským vizitáciám v Lvovskej arcidiecéze latinského rítu do roku 1939* sa venuje štúdia Mariusza Leszczyńskiego (112–119). Prax vykonávania kanonických a dekanských vizitácií bola v spomenutom arcibiskupstve počas storočí rôzna. Pravidelné kanonické vizitácie sa vykonávali napr. za arcibiskupov Waclawa Hieronima Sierakowskeho (1760–1780) či Józefa Bilczewskiego (1900–1923), naopak arcibiskup Seweryn Tytus Morawski (1885–1900) nevykonával osobne žiadnu vizitáciu a túto úlohu prenechal pomocnému biskupovi alebo inému poverenému duchovnému. Dekanské vizitácie boli veľmi

úzko spojené s kanonickými a boli dôležité najmä vtedy, ak kanonické vizitácie neboli vykonávané pravidelne. Beata Lorens sa zaoberá *činnosťou mariánskej kongregácie v baziliánskych kolégiách na území Poľska v 18. a 19. storočí* (120–138). Začiatky mariánskych kongregácií treba hľadať v jezuitskom kolégiu v Ríme, kde vznikla prvá takáto kongregácia v roku 1563. O niekoľko rokov neskôr, v roku 1571, vznikla prvá kongregácia na území Poľska, na jezuitskom kolégiu v Braniewe. Autorka v štúdiu predstavuje činnosť mariánskej kongregácie Našej Pani, ktorá pôsobila na baziliánskych kolégiách vo východnom Poľsku v sledovanom období. Podarilo sa jej objaviť stopy činnosti tejto kongregácie v 10 kolégiách, okrem 20 existujúcich v 18. storočí. Kongregácia zohrávala dôležitú úlohu vo výchovnom procese, prehlbovala vieru žiakov a špeciálny dôraz kladla na mariánsky kult. Marcin Nabozny si vo svojom príspevku všima a detailnejšie predstavuje *diecézny archív v Rzeszowe* (139–207). Diecéza bola v tomto meste zriadená pápežom Jánom Pavlom II. bulou *Totus tuus Poloniae populus* v roku 1992. Archív zriadil jej prvý biskup Kazimierz Górny, predtým pomocný biskup v Krakove. Príspevok je akýmsi informatívnym sprievodcom tohto archívu. Autor sa najskôr venuje okolnostiam vzniku diecézy, vzniku archívu, jeho štatútu, organizácii, štruktúre fondov a nakoniec pripája prehľad 35 fondov, ktoré archív obsahuje. Veľmi zaujímavou štúdiou prispel Roland Prejs. Predmetom jeho teoretickej úvahy je *Cirkevný archív, jeho úloha a význam ako miesta uchovávanía dokumentov minulosti* (208–216). Štúdiu rozdelil na tri časti, v prvej vysvetľuje základné pojmy (archív, registratúra, súbor spisov a pod.), v druhej časti si všima tvorbu a uchovávanie cirkevných písomností a napokon prináša pohľad na dejiny cirkevných archívov v Poľsku. Záverom konštatuje, že cirkev zohrala mimoriadne dôležitú úlohu pri tvorbe európskej i svetovej civilizácie a tento jej vplyv nemožno poznávať inak, len na základe zachovaných archívnych prameňov. Krzysztof R. Prokop v najobsiahlejšom materiáli v časti *Štúdie a materiály* prináša 195 edičných jednotiek v X. časti z cyklu *prameňov k dejinám poľských biskupov a opátov* (217–332). Svedectvá konsekrácií čerpal z rôznych prameňov, najmä však z *Acta sacrarum functionum*, z kníh *Acta episcopalia*, *Acta actorum capituli* a pod. Pramene pochádzajú z 15. (4 jednotky), 16. (7), 17. (43), 18. (91) a 19. (50.) storočia. Ďalšou štúdiou, zaoberajúcou sa kanonickými vizitáciami je štúdia *Vizitácie Kameneckej a Lucko-Žytomiarskej diecézy (od konca 18. do začiatku 20. storočia) vo fondoch ukrajinských archívov* od Witalija Rowoskeho (333–359). Autor zdôrazňuje, že vizitácie patria k najvýznamnejším a najzaujímavejším cirkevným prameňom. V prípade dvoch sledovaných diecéz však ich neľahké dejiny v uplynulom storočí prispeli k značnej rozptýlenosti zaujímavých materiálov a čo je ešte horšie k nezvratnému zničeniu niektorých záznamov. V štúdiu prezentovaný materiál ukazuje, že najstaršie zachované vizitácie kostolov a kláštorov z regiónov Podolia, Volyne a Kyjeva pochádzajú z polovice 90. rokov 18. storočia a posledné z roku 1909. Józef Szymański prináša *obraz poľsko-jazyčného duchovenstva v Európe na základe vizitácie rektora poľskej katolíckej misie v Belgicku* (362–376). Keďže poľská katolícka cirkev sa usilovala o primeranú pastoráciu pre Poliakov žijúcich v zahraničí, viedla táto snaha k vytvoreniu poľských katolíckych misií vo Francúzsku (1922) a neskôr v Belgicku (1926). O rok neskôr sa výkon jej duchovnej správy rozšíril aj do Dánska a Holandska. Kňazmi, ktorí úspešne zastávali pozíciu rektora misií, boli napr. T. Kotowski, W. Kudłacik či R. Moskwa. Príspevok Ireny Wodzianowskej sa venuje *dokumentácii grékokatolíckych vizitácií uložených v Štátnom archíve v Žytomieri* (377–395). V tomto archíve sa nachádza jedna z najrozsiahlejších zbierok vizitácií grékokatolíckych farností na Ukrajine. Vizitácie pochá-

dzajú z obdobia 1717–1814 a územne zahŕňajú oblasť 35 dekanátov na východe bývalej Poľskej republiky (dnes na území Ukrajiny, Moldavska a Bieloruska). Prameňe dokumentujú sociálno-náboženský život viac než 2000 farností. Poslednou v prvej časti je štúdia Waldemara W. Żureka *Počiatky farnosti Matky Božej, Kráľovnej Poľska v Baranoviciach na základe inventárnej knihy z 2. mája 1938* (397–411). Niekdajšie poľské pohraničné mesto Baranovice (od roku 1991 patrí Bielorusku) sa začiatkom 20. storočia veľmi sľubne rozvíjalo. Tento rozvoj prispel k zriadeniu dvoch farností v priebehu niekoľkých rokov. Najskôr v roku 1925 bola erigovaná farnosť Povýšenia Sv. kríža, v roku 1936 druhá farnosť Matky Božej, kráľovnej Poľska. Prvého farára zakrátko nahradil nový Czesław Fedorowicz, z obdobia jeho duchovnej správy pochádza aj inventárna kniha, ktorá je zdrojom poznania začiatkov tejto farnosti.

Recenzie a správy obsahujú šesť príspevkov, päť recenzií a jednu správu z konferencie. Recenzovanými prácami sú: Marek Bochniak. *W służbie Bogu i muzyce. Organiści diecezji lubelskiej w okresie II. Rzeczypospolitej* (Lublin 2011); Grzegorz Chajko. *Arcybiskup Bolesław Twardowski (1864–1944). Metropolita lwowski obrządku lacińskiego* (Rzeszów, 2010); Veronika Čapská. *Představy společenství a strategie sebe prezentace. Řád servitů v habsburské monarchii* (Praha, 2011); Izabela Skierska. *Sabbatha sanctifices. Dzień święty w średniowiecznej Polsce* (Warszawa, 2008); Andrzej Jan Chodubski. *Górník, geolog Witold Zglenicki (1850–1904) „Polski Nobel“* (Płock, 2011). Jediná správa je venovaná X. medzinárodnej konferencii, ktorá sa konala 6.–8. októbra 2011 v Łucku pod názvom Rád sv. Bazila Veľkého v dejinách cirkvi.

V bibliografickom prehľade, ktorý tradične pripravujú Artur Hamryszczak a Daniel Kiper, sú stručnými anotáciami predstavené nasledovné práce: Angelika Modlińska-Piekarz. *Nowy katalog dokumentów i listów Biblioteki Uniwersyteckiej* (Lublin, 2012); Włodzimierz Bielak. *Biskup i jego urząd w oczach średniowiecznych kronikarzy polskich* (Lublin, 2011); Waldemar W. Żurek. *Szkoły zawodowe salezjańskiego instytutu św. Jacka w Oświęcimiu – Galicja (Polska)* (Kraków, 2011); Jacek Chachaj. *Blížej schizmatyków niż Krakowa. Archidiaconat libelski w XV i XVI wieku* (Lublin, 2012); Sławomir Zych. *Diecezja przemyska obrządku lacińskiego w latach 1939–1944/45* (Przemyśl, 2011); Józef Szymański. *Duszpasterze Polonii i Polaków za granicą* (Lublin, 2010).

Drahomír Velička

LA GAZETTE DES ARCHIVES. Revue de l'Association des archivistes français. Paris 2012. No 225–228.

Číslo 225. Toto číslo sa skladá z dvoch častí. Prvá časť obsahuje príspevky študijných dní Sekcie archívov ústredných administrácií Spoločnosti francúzskych archivárov zo dňa 22. novembra 2011 na tému *Archívy a archivári z pohľadu historika*. Jednotlivé príspevky nemajú názvy, uvádzajú sa iba mená autorov. Po každom príspevku nasleduje diskusia. – Olivier Wievorka (7–12). Autor, profesor histórie, uvádza svoje názory na archívy a archivárov. Pozornosť venuje otázke, čo očakáva

historik od archivára a hlbšie si všima vzťahy medzi historikmi a archivármi. V príspevku uvádza viaceré príklady z praxe. – *Débats* (12–20). K prednesenému príspevku odznelo 12 diskusných príspevkov. – Daniel Cordier (21–23). Zaujímavý stručný príspevok neprofesionálneho historika, v ktorom opisuje svoju činnosť v odboji proti Nemcom. Táto činnosť ho doviedla k snahe objasniť niektoré málo známe skutočnosti z tohto obdobia a teda i k práci s archívnymi dokumentmi. Uvádza skúsenosti a postrehy zo svojej praxe. – *Débats* (25–28). V diskusii k téme odznelo 7 príspevkov. – Steven Kaplan (29–33). Autor sa zameriava na tri okruhy problémov: 1. uvádza svoje skúsenosti z práce v archívoch; 2. všima si celkovú situáciu v archívoch; 3. predkladá svoje problémy a perspektívy. – *Débats* (35–38). V diskusii vystúpili 4 účastníci – Jean-Marc Berlière (39–47). Oblasť polície a policajtov dlho bola mimo pozornosti historického bádania. Príčinou boli viaceré prekážky, ktoré obmedzovali historické bádanie. Autor, emeritný univerzitný profesor a policajný historik, sa touto problematikou zaoberá vyše 30 rokov. V článku oboznamuje so situáciou v tejto oblasti a uvádza svoje postrehy a skúsenosti. Pripojená je aj bibliografia jeho prác. – Yann P o t i n (49–53). V archívoch už dlhšie badať pokles počtu bádateľov. Historici opúšťajú archívy a je narušená spolupráca medzi historikmi a archivármi. Došlo k „rozvodu“ medzi nimi. Autor pohľadom do histórie zisťuje príčiny tejto skutočnosti. Príčiny vidí tak na strane historikov ako aj archivárov. – *Débats* (55–59). K téme odznelo 10 diskusných príspevkov.

Druhú časť čísla tvoria príspevky študijných dní interregionálnej skupiny Bretagne – Pays de la Loire Spoločnosti francúzskych archivárov zo dňa 6. decembra 2011 na tému *Zákon o archívoch z roku 2008 a jeho dôsledky*. Héléne Servant, *La loi sur les archives du 15 juillet 2008: genèse, principes, application* (63–75). Hlavný príspevok dôkladne rozoberajúci zákon o archívoch z 15. júla 2008. Uvádza genézu zákona, etapy jeho vypracúvania od počiatkov až do konečného prijatia parlamentom. K zákonu bolo vydaných sedem doplňujúcich dekrétov. Pozornosť venuje princípom zákona, zmenám a novotám, ktoré prináša a jeho aplikácii. – *Table ronde* (77–84). Náplňou *Table ronde* bola téma *Dôsledky zákona na služby archívov*. K téme prednieslo príspevky päť autorov: Roman Viaud, Elisabeth Verry, Marie Beaucé, Danielle Demay, Emilie Goubin. – Annexes, *Exemples de révision des mentions de communicabilité aux Archives départementales de Loire-Atlantique* (85–96). Príloha uvádza ukladacie lehoty písomností lekárskejších, súdnych, obchodných a priemyselných, ako aj písomností týkajúcich sa súkromného života občanov, aplikovaných v departementálnom archíve Loire-Atlantique. – *Débats* (97–104). V obsiahlej diskusii k zákonu odznelo 20 diskusných príspevkov.

Číslo 226. Toto obsiahle číslo s názvom *Gérard Naud, archivár našich čias*, je venované tomuto významnému archivárovi. Cieľom je vzdať hold jeho pamiatke, zhodnotiť prínos tohoto archivára, praktika, teoretika a šéfredaktora časopisu *La Gazette des archives* a priblížiť jeho život a činnosť najmä mladým, ktorí ho nemali možnosť spoznať. – Elisabeth Verry, Marie-Édith Enderlé-Naud, *Avant-propos* (7–9). Autorky v predslove objasňujú myšlienku venovať celé číslo časopisu *La Gazette des archives* archivárovi Gérardovi Naudovi. Myšlienka vznikla krátko po jeho smrti v roku 2010. Gérard Naud si zaslúži pozornosť, pretože sa venoval archívnictvu so silnou vášňou, zosilnenou skutočnosťou, že ju zdieľal so svojou manželkou, taktiež archivárkou. Obaja v očiach kolegov tvorili v symbióze profesionálnu entitu, takže ich nazývali „les Naud“. Autorky stručne predstavujú jeho osobu a náplň čísla. – Christiane Naud, *Un métier vécu avec passion, un chemin fait*

ensemble, „*les Naud*“ (11–35). – Manželka Gérarda Nauda podrobne oboznamuje čitateľov s jeho životom a pôsobením v archívnictve. Manželovu profesionálnu činnosť delí do troch etáp od jej počiatkov do roku 1959, keď bol menovaný za riaditeľa departementálneho archívu Meuse, až do jeho smrti vo februári 2010. V prílohe prikladá jeho životopis, bibliografiu, vypracované archívne pomôcky a katalógy výstav. Článok je obohatený cennými fotografiami z jeho života. – Gerard Naud, *Numéro Cent* (39–41). Stručný článok publikovaný v *La Gazette des archives* č. 100/1978, s. 11–12, pri príležitosti vydania stého čísla časopisu. Autor predkladá svoje názory na archívy a archivárov, vyzdvihuje ich význam a úlohu. Zamýšľa sa nad poslaním, obsahom a formou časopisu a zdôrazňuje jeho úlohu, pretože môže byť účinným pomocníkom pre archivárov. – Gérard Naud, *Un métier de notre temps: l'archivage* (43–60). Úvaha publikovaná v *La Gazette des archives* č. 170–171/1995, s. 427–442. Všíma si situáciu v oblasti dočasných archívov, ktorá si podľa neho zaslúži pozornosť. Vyzdvihuje niektoré problémy, napr. či poskytovanie dokumentov má byť bezplatné, ako sa vytvárajú archívy, problém verejnosti, analyzuje súčasnú situáciu a načrtáva možné riešenia. – Anner, *L'archiviste et la négation du temps* (61–70). Autorka sa zamýšľa nad pojmom času. Aký vzťah môže mať archivár k času, keď finalitou jeho práce je večnosť. Problematike sa doteraz venovalo málo pozornosti. Autorka, aby pochopila špecifickosť profesie archivára, uskutočnila etnografickú anketu v rokoch 2009/2010 v troch rôznych typoch archívov: mestskom archíve, archíve vidieckeho departementu a diplomatickom archíve. Zo skúsenosti vyvodzuje závery, ktoré môžu dať odpoveď na problém času. – Anne-Marie Bruleaux, *Former l'archiviste du XXIe siècle* (71–93). Zmeny, ktoré prináša moderná doba aj v oblasti archívov, nastoľujú viaceré otázky. Dôležitou je otázka, aký má byť archivár 21. storočia, vzhľadom na zmeny, ktoré súčasnosť prináša. Odpovede sú rozličné a otázka podnietila početné diskusie. Pochybnosti sú aj v otázke, či sa majú vychovávať archivári schopní adaptovať sa na všetky druhy situácií („généraliste“) alebo vychovávať specialistov, ktorí sa zameriavajú iba na určitú oblasť. Autorka sa snaží, opierajúc sa o skúsenosti dvanásťročnej praxe, zodpovedať na tieto otázky. – Agnès Dejob, *Le référentiel métiers, tout ce que vous avez toujours voulu savoir sur l'archiviste...* (95–105). Spoločnosť francúzskych archivárov vydala v roku 2008 príručku zv. „référentiel métiers“. Odvtedy sa uskutočnili jej viaceré modifikácie. Autorka si všíma jej prínos, či splnila vytýčené ciele a aký je jej význam pre archivárov a pre archívy. – Anne Brunterch, *Archiviste en entreprise: un métier à part entière?* (107–116). Autorka oboznamuje s historickým archívom banky Crédit Agricole SA, s jeho vznikom a činnosťou. Na základe skúsenosti s pôsobením v tomto archíve poukazuje na problémy podnikového archivára a na jeho postavenie v rámci podniku. – Françoise Banat-Berger, „*Un métier à part entière, l'archiviste un généraliste de l'information*“: *qu'en est-il en 2012 dans le nouvel environnement numérique?* (117–126). V druhej polovici 20. a v 21. storočí nastali obrovské zmeny v oblasti poskytovania informácií tým, že sa objavili nové technológie. Digitalizácia priniesla nové spôsoby poskytovania informácií, ktoré zasiahli aj do archívnictva a majú vplyv aj na profesiu archivára. Autorka venuje pozornosť týmto zmenám a objasňuje ich dopad na archívy a archivárov. Gérard Naud, „*Pré-archiver*“? *D'abord, analyser* (129–153). Príspevok uverejnený v *La Gazette des archives* č. 75/1971, s. 185–189, v ktorom autor rozoberá situáciu v oblasti predarchívnej starostlivosti, kde rastie nával dokumentov. Zdôrazňuje potrebu ich analýzy, aby sa zistila ich dokumentačná hodnota pre definitívne archivovanie. Predkladá tiež svoje návrhy a pripomienky. – Gérard a Christiane Naud, *L'analyse*

des archives administratives contemporaines (133–153). Článok uverejnený v *La Gazette des archives* č. 115/1981, s. 216–235. Autori uvádzajú svoje osobné skúsenosti so spracúvaním archívnych dokumentov. Vyzdvihujú význam analýzy dokumentov a zdôrazňujú, že nijaká archívna činnosť nie je možná, ak dokumenty neboli predtým identifikované a analyzované. Analýza však nesie so sebou istý počet špecifických problémov, na ktoré poukazujú na príkladoch z praxe. – Christine Nougaret, *Théoriser l'archivistique: Gérard Naud et l'analyse des archives contemporaine* (155–164). Autorka vyzdvihuje prínos manželov Gérarda a Christiane Naud pre spracúvanie súčasných dokumentov. Všima si ich pôsobenie a prax, ktorá ich priviedla k teoretickým úvahám o význame analýzy pri spracúvaní dokumentov. Zdôrazňuje význam ich článku z roku 1981, ktorý pokladá za jeden z pilierov súčasnej francúzskej archivistiky. – Claire Sibille-De Grimoüard, *Élaborer des normes de description... et les confronter à la pratique d'aujourd'hui* (165–175). Autorka venuje pozornosť medzinárodným normám, najmä norme ISAD(G), ktoré približujú, upresňujú a uľahčujú prax a konfrontuje ich so súčasnou praxou. – Françoise Watel, *Les leçons du déménagement des archives du ministère des Affaires étrangères et européennes à La Courneuve: déroulement et conséquences* (179–190). Informuje o presťahovaní archívu ministerstva zahraničných vecí, ktorého počiatky siahajú do roku 1670. Sťahovanie bolo vzhľadom na veľké množstvo dokumentov náročná úloha. Poukazuje na problémy, metódy, prostriedky a dôsledky sťahovania. – Hélène Bonnamy, *Le traitement du fonds de l'École nationale supérieure d'horticulture: la collecte d'archives de masse dans des conditions d'intervention atypiques et les rebondissements de la mission* (191–199). Autorka uvádza svoje skúsenosti so spracovaním historických fondov národnej vysokej školy záhradníctva, ktorá bola založená v roku 1874. Oboznamuje so značnými problémami, ktoré bolo potrebné prekonávať, s priebehom a výsledkami prác. – Florence Beaume, *Externaliser le classement: une approche pragmatique* (201–207). Zapodieva sa problémami pri usporadúvaní moderných dokumentov a uvádza svoje skúsenosti a poznatky pri tejto práci v archíve departementu Ain. – Cynthia Joubert-jean, *Archiviste itinérant: le succès des centres de gestion* (209–214). Verejnosť dnes ešte stále málo vníma profesiu archivára. Toto nepoznanie profesie je ešte zrejmejšie pri tzv. „putujúcich archivároch“ („archiviste itinérant“), ktorých špecifickosť je často neznáma aj pre ostatných archivárov. Autorka oboznamuje s týmto druhom archivárov, ktorí pôsobia vo verejných administratívnych správach – centres de gestion, ktoré plnia určité úlohy správy. V roku 2002 malo 53 týchto centier archívne služby. Oboznamuje s úlohami centier a s činnosťou ich archivárov. – Laurence Salce, *La renaissance d'un service: une expérience aux Archives municipales de Valence* (215–222). Mestský archivár je jedným z tých, ktorý má mnoho rozmanitých funkcií. Aj situácia v týchto archívoch je veľmi rôznorodá. V roku 2003 mesto Valence prijalo archivára na miesto, ktoré existovalo od roku 1970, no nebolo stále obsadené. Príspevok uvádza skúsenosti z praxe v tomto archíve v situácii, ktorú bolo potrebné zvládnuť, vyžadovala si dobrú profesionálnu prax a bola málo vhodná pre začiatočníkov. – Anne Lebel, *La création des Archives départementales de Mayotte: l'écrit au coeur de l'oralité (2004–2008)* (223–231). V roku 1974 ostrov Mayotte, na rozdiel od ostatných troch ostrovov súostrovia Komory, odmietol v referende samostatnosť a ostal vo zväzku s Francúzskom. V roku 2004 sa zriadilo miesto archivára v archíve departementu Mayotte. Autorka informuje o vzniku archívu a o problémoch s tým spojených. Značná pozornosť sa tu venovala orálnym archívom. Zdôrazňuje ich význam, pretože na ostrove existovala

silná tradícia orálnej kultúry a písaných dokumentov nebolo mnoho. – Gérard Naud, *Liminaire* (235–236). Stručný úvodný príhovor Gérarda Nauda uverejnený v *La Gazette des archives* č. 96/1977, s. 11–12 pri príležitosti jeho nastúpenia na miesto šéfredaktora časopisu *Gazette des Archives* v roku 1976. Uvádza svoje názory na úlohy časopisu a načrtáva jeho perspektívy. – Xavier de la Selle, *Archiver? D'abord, s'engager* (239–242). Predseda Spoločnosti francúzskych archivárov sa zamýšľa nad úlohami spoločnosti, ktoré podľa jeho názoru sa stotožňujú s ideami G. Nauda. V jeho názoroch vidí inšpirácie, ktoré doteraz nestratili na aktuálnosti. – Stéphane Capot, *Vivre en association: l'expérience de la section Archives communales et intercommunales* (243–247). Archivár komunálnych a interkomunálnych archivárov sa často cíti osamelý a izolovaný. Na zlepšenie situácie a komunikácie bola založená sekcia komunálnych archivárov Spoločnosti francúzskych archivárov. Príspevok objasňuje ciele sekcie, poukazuje na jej význam a uvádza výsledky jej činnosti. – François Giustiniani, *Qu'apportent les échanges sur les forums?* (249–254). Pre archivára má veľký význam, keď nie je izolovaný, ale má možnosť vymieňať si svoje profesionálne skúsenosti. V súčasnej dobe vzrástli možnosti výmeny informácií pomocou moderných technológií. Autor však prikladá aj význam priamej účasti na rôznych profesionálnych akciách – fórach. Na príkladoch uvádza prínosy takéhoto získavania informácií. – Lourdes Fuentes-Hashimoto, Vanessa Szollosi, *Archivistes et médias sociaux. Un monde des possibilités* (255–263). Príspevok zdôrazňuje význam sociálnych médií v súčasnej spoločnosti. Zamýšľa sa nad otázkami, ako môžu tieto nové prostriedky ovplyvniť profesiu archivára, archivnú prax, spôsob komunikácie a vzťahy medzi archívmi a verejnosťou. – Henri Zuber, *Collègues français et étrangers: à la confluence de l'international et de l'interprofessionnel* (265–274). Vykonávanie profesie archivára sa rozvíja v súčinnosti s kolegami, preto majú značný význam vzájomné styky, najmä medzinárodné. Autor si všima styky francúzskych archivárov v medzinárodných reláciách. Vyzdvihuje aktivity G. Nauda v tejto oblasti a informuje o činnosti francúzskych archivárov v medzinárodných organizáciách a akciách. – Jean Luquet, *L'action culturelle est-elle l'avenir des archives? Connaître, sauvegarder et diffuser le patrimoine, la place des archives dans les politiques départementales de la Savoie* (275–286). Autor sa podrobne zapodieva otázkou miesta archívov v kultúrnej politike Savojska a kladie otázku, či kultúrna činnosť je budúcnosťou archívov. Pre pochopenie situácie je podľa neho potrebné prihliadať na osobitnú situáciu Savojska, ktoré sa definitívne stalo súčasťou Francúzska v roku 1860. Pre riadenie kultúry bolo v rámci Generálnej rady vytvorené riaditeľstvo – Direction des archives et de patrimoine s tromi sekciami: pre archívy, pre ochranu dedičstva a pre múzeá. Autor informuje o pôsobení týchto inštitúcií. – Isabelle Rambaud, *Archives et musées en Seine-et-Marne: héritage et évolution* (287–295). Informuje o departementálnom archíve a múzeách v departemente Seine-et-Marne a ich vzájomnej spolupráci. Táto sa najviac rozvíja v kultúrnych a vedeckých akciách. – Patrice Marcilloux, *L'archivistique à l'université: quel régime disciplinaire?* (297–311). Zaoberá sa otázkou vedeckého štatútu archivistiky. Všima si jej postavenie v systéme vied a ostatných disciplín. Formuluje svoje názory potvrdzujúce postavenie archivistiky ako interdisciplíny.

Číslo 227. Príspevky pochádzajú z jedenásteho každoročného stretnutia sekcie departementálnych archívov Spoločnosti francúzskych archivárov v Bordeaux vo februári 2012 na tému *Nové požiadavky, noví používatelia: Aký obsah, aké služby ponúkne?* – Hervé Lemoine, *Avant-propos* (5–7). V úvodnom stručnom pred-

slove riaditeľ Service interministériel des Archives de France vyzdvihuje potrebu tohto ústredného riadiaceho orgánu s medzirezortným charakterom, ktorý nahradil Direction des Archives de France. Načrtáva tiež niektoré námety, z ktorých viaceré sú témami stretnutia. – Isabelle Vernus, *Introduction* (9–10). Riaditeľka sekcie departementálnych archívov Spoločnosti francúzskych archívov v úvode krátko objasňuje, prečo sa zvolila téma zasadania o požiadavkách nových používateľov a ich dopade na archívy. – Sébastien Laurent, *La demande scientifique: les „nouveaux usages“ de l’histoire contemporaine* (13–18). Autor, historik novodobej histórie, sa zapodieva otázkou požiadaviek historikov tejto oblasti. Vrhá kritický pohľad na situáciu. *Débats* (19–21). V diskusii k téme prehovorili štyria účastníci. – Véronique Tison, *La psychogénéalogie, quel public pour les archives?* (23–26). Autorka pokazuje na nový druh používateľov, na psychogenealógov. Vysvetľuje, čo je psychogenealógia a čím sa líši od genealógie. Uvádza charakteristiku týchto nových používateľov. – Charles Hervis, *Généalogie: les nouvelles demandes du collectionneur, de l’enquêteur et de l’historien* (27–32). Autor načrtáva obraz súčasnej genealógie, ktorá podlieha zmenám. Predstavuje aj profil genealóga, ktorý nie je jednotný. Nástupom internetu sa mení prax a požiadavky genealógov. Narastá aj počet požiadaviek, ktoré sú rozmanité. Genealógia bude musieť čeliť týmto novým skutočnostiam. – *Débats* (33–36). K témam odznelo 10 príspevkov. – Christian-Thierry Drevelle, *À la recherche des plans de Cupidou Fou* (37–38). Reštaurátor-umelecký stolár sa stručne zmieňuje o svojej práci na reštaurovaní plachtovice a vyzdvihuje dôležitosť údajov, ktoré môže nájsť pre svoju prácu v archívoch. – Christophe Grosvallet, *La reconstitution d’un document disparu grâce aux sources d’archives encore existantes: exemple de la reconstitution d’un registre de soumission de l’amirauté de Guyenne* (39–44). Autor oboznamuje s fondmi admirality Guyenne, nachádzajúcimi sa v departementálnom archíve Gironde. Uvádza príklad doplnenia registra, do ktorého lodiari a kapitáni lodí boli povinní zahlásiť niektoré údaje o svojich lodiach. Registre sú vo forme knihy s rozsahom 200 strán, počnúc rokom 1745. Niektoré strany chýbajú. Autor vysvetľuje, ako sa mu štúdiom rozličných dokumentov podarilo niektoré strany rekonštruovať. – Martine Clément, *Archives et belles d’antan: à la recherche de l’histoire vraie des automobiles anciennes* (45–52). Autorka informuje o reštaurovaní historického vozidla Talbot Lago T23 z roku 1939. Pre reštaurovanie sú potrebné technické dokumenty, pretože je nutné prekontrolovať, či technické charakteristiky zodpovedajú údajom v dokumentoch, čo potvrdzuje autentičnosť vozidla. Autorka informuje o postupe prác a uvádza archívy, kde hľadala potrebné údaje. Prikladá šesť farebných fotografií zreštaurovaných veteránov. – *Débats* (53). Odznelo šesť stručných pripomienok. – Jean-Charles Bédague, Coraline Coutant, *De la Méditerranée au Grand Nord: nouveaux regards sur les métiers de l’archiviste à l’étranger* (57–72). Autori ako stážisti vykonali od 1. februára do 26. marca 2010 študijnú cestu do mestského archívu v Zaragoze a švédskeho národného archívu v Štokholme. Jej cieľom bolo oboznámiť sa s činnosťou týchto archívov. Príspevok nepodáva vyčerpávajúci pohľad, ale oboznamuje s ich skúsenosťami, odlišnými od tých, ktoré poznajú zo svojej praxe. – Mélanie Rebours, Stéphanie Roussel, *Vers une révision des critères de sélection des archives contemporaines: point d’étape du groupe de travail „évaluation et sélection des archives“* (73–80). Pri súčasnom náraste dokumentov, rastie význam ich výberu. Pre zlepšenie situácie v tejto oblasti bola vytvorená v septembri 2011 pracovná skupina pod vedením Archives de France. Skupina združuje široký okruh pracovníkov z najrozmanitejších inštitúcií. Príspevok oboznamuje

s činnosťou skupiny a jej výsledkami. – *Débats* (81–84). K téme odznelo 8 príspevkov. – Joana Casenave, Lise Hannotiaux, *Enquête sur le comportement informationnel de chercheurs en sciences humaines dans un service d'archives municipales* (85–91). – Študenti montrealskej univerzity v Quebecu uskutočnili anketu o informačnom správaní bádateľov v humanitných vedách. Informačné správanie je jednou zo špecializácií informačných vied. Autori predstavujú metódu ankety, postup pri práci a výsledky. – *Débats* (93–94). Stručná diskusia so štyrmi diskusnými príspevkami. – Violaine Challéat-Fonck, *Les archives à l'écran: comment traiter avec les professionnels du secteur audiovisuel?* (95–104). Vedúca archívu útvaru Établissement de communication et de production audiovisuelle de la Défense (ECDPAD), ktorý je dedičom filmových služieb armády, sa zapodieva spoluprácou medzi filmármi a archívármi. Zdôrazňuje prínos archívov pre tvorbu audiovizuálnych diel a uvádza príklady spolupráce. – *Débats* (105–108). Účastníci predniesli 7 príspevkov. – Éric des Garets, *La recherche en archives, une nouvelle venue dans le paysage littéraire* (111–120). Interview so psychoanalytikom a spisovateľom Ali Magoudi, autorom knihy „Un sujet français“. Pri práci na tejto knihe o jeho vlastnom živote a živote jeho rodiny, využíval služby početných archívov, ba aj orálne archívy. V interview hovorí o svojich skúsenostiach pri archívnych výskumoch a postupe práce. – *Débats* (121–123). V diskusii odznelo 6 príspevkov. – Édouard Bouyé, *Le Web collaboratif dans les services d'archives publics: un pari sur l'intelligence et la motivation des publics* (125–136). Príspevok zdôrazňuje dôležitosť internetu a jeho široké možnosti pre archívárov. Uvádza príklady využívania Web 2.0. – Emmanuelle Roy, *Les Archives de la Vendée à l'heure du Web collaboratif: vers une amélioration du service aux usagers?* (136–149). Článok poukazuje na rastúcu potrebu odpovedať na rozmanité požiadavky verejnosti, či už administratívne, sociálne, kultúrne alebo vedecké. Dôležitým prostriedkom pre plnenie tejto úlohy sa stáva internet. Článok predstavuje spôsoby používania internetu v departementálnom archíve Vendée. – Jérémie Halais, *Un exemple de médiation virtuelle: les Archives départementales de la Manche* (151–158). Rozmach sociálnej siete Facebook sa prejavuje aj v kultúrnej oblasti, kde ju značne využívajú múzeá a knižnice. Archívy zatiaľ pristúpili k jej využívaniu len v skromnej miere. Facebook využíva len osem departementálnych archívov, Národný archív a niektoré mestské archívy. Autor oboznamuje so skúsenosťami využívania Facebooku v departementálnom archíve la Manche. – *Débats* (159–162). K témam odznelo 11 diskusných príspevkov.

Číslo 228. Élisabeth Verry, *Avant-propos* (5–6). Autorka v predhovore poukazuje na skutočnosť, že definícia pojmu „archív“ ukladá všetkým archívárom vziať do úvahy, pri výkone svojej činnosti, dve hlavné zásady: dokument je „archívom“ od svojho vzniku a to bez ohľadu na jeho formu a nosič. Toto je výzvou pre archívárov: ak všetky dokumenty sú „archívmi“, ako to všetko zvládnuť. Touto otázkou sa zapodieva predložené výnimočné, obsiahle číslo časopisu, venované po prvý raz v histórii dvom stránkam súčasnej archivistiky: normalizácii a records manažmentu. Autorka vyzdvihuje význam témy a stručne oboznamuje s náplňou časopisu. – Bénédicte Grailles, Laurent Ducol, *Les enjeux de la normalisation dans les services d'archives* (9–22). Autori tvrdia, že francúzski archívári nie sú veľmi pohotoví pri aplikovaní normalizácie. Kým napr. knihovníci sa začali zaoberať normalizáciou hneď po I. svetovej vojne, archívári sa začali tomu venovať až v neskoršom medzivojnovom období. Príspevok podrobne rozoberá problematiku no-

riem. Ukazuje aká je situácia v archívniectve, objasňuje ako je nutné chápať pojem „norma“. Poukazuje na prínos noriem, ale aj na riziká pri ich aplikácii. Zdôrazňuje, že normy hlboko ovplyvňujú povolanie archivára a teoretické základy archivistiky. – Michel Cottin, Stéphanie Dargaud, *Des archivistes et des normes* (23–31). Všetky každodenné aktivity si vyžadujú poznanie noriem a znalosť ich účinne používať. V prvom rade je dôležité identifikovať normatívne texty pomocou praktickej klasifikácie. Autori uvádzajú klasifikáciu najdôležitejších noriem a ich charakteristiku. Zdôrazňujú, že používanie noriem je dnes ústrednou otázkou. Táto skutočnosť môže byť podľa nich analyzovaná z uhlu ôsmich základných princípov. – Anne-Elyse Lebourgeois, *La certification ISO 9001 appliquée à la gestion des archives publiques: l'expérience du Centre des archives de l'armement et du personnel civil* (33–45). Autorka informuje o vzniku, obsahu a činnosti archívu Centre des archives de l'armement et du personnel civil, ktorý vznikol v roku 1969 v rámci ministerstva obrany. K 31. decembru 2011 archív uchovával 96,5 bežných kilometrov dokumentov. Autorka sa zapodieva používaním normy ISO v každodennej činnosti a uvádza skúsenosti z jej využívania. – Hervé Bousquet, *La certification des services internes d'archivage des entreprises privées* (47–58). Článok oboznamuje s manuálom (référentiel) vypracovaného z iniciatívy viacerých organizácií pre potreby archívov súkromných podnikov. Uvádza genézu jeho vzniku, podrobný opis jeho obsahu, možností a prínos z jeho využitia. – Stéphanie Roussel, *Le champ normatif de l'archivage électronique* (59–76). Elektronické archivovanie v dôsledku trvalého zrýchľovania dematerializácie sa dostáva do popredia záujmu. Projekty elektronického archivovania prispievajú k zlepšovaniu poznatkov o dokumentoch. Jednou z hlavných ťažkostí pre chápanie normatívneho prostredia elektronického archivovania je množstvo noriem. Ústrednou normou je OAIS, ku ktorej sa pripájajú aj iné ako PAIMAS a norma NF Z 42-013. Je potrebné si však uvedomiť, že existujú aj iné normy upravujúce špecifické oblasti. Cieľom príspevku je prezentovať normatívnu oblasť elektronického archivovania a poukázať na významnejšie normy. – Claire Sibille-De Grimoüard, *Les normes internationales de description archivistique: origines, développements, perspectives* (77–90). Archivári pomerne neskoro začali so spracúvaním medzinárodných noriem týkajúcich sa archívneho opisu. Až v rokoch 1980 kanadskí a americkí archivári začali normalizovať svoju prax v oblasti opisu. Ich iniciatívy sa uchopila Medzinárodná rada archívov (ICA). Tak boli vypracované štyri normy: ISAD(G), ISAAR(CPF), ISDF a ISDIAH pre normalizovanie opisnej praxe, zlepšenie prístupnosti k dokumentom a pre pomoc používateľom lepšie chápať a interpretovať dokumenty. Autorka upriamuje pozornosť na vznik, opis, význam a perspektívy noriem. – Sylvie Dessolin-Baumann, *Des chartriers aux bases de données. Les enjeux de la gestion des documents d'activité* (93–102). Pozoruhodný článok, ktorý dobre objasňuje problematiku records manažmentu. Uvádza jeho definíciu, vznik a jeho vývoj. Používanie records manažmentu zodpovedá päťorakej potrebe: umožňuje organizácii hlbšie si uvedomovať svoje fungovanie; plniť svoje zákonné povinnosti, lepšie sa obraňovať v sporoch; zakladať svoje rozhodnutia na spoľahlivých informáciách a participovať na dobrom chode svojej činnosti. Prispieva tiež k transparentnej demokracii, ochrane súkromného života a taktiež ku finálnemu konštituovaniu sa historických archívov. – Arnaud Jules, *Gestion des documents d'activité: définition, principes et concepts* (103–117). Autor sa zameriava na gesciu písomností registratúr (documents d'activité), ktorú rozoberá. Dôkladne však vymedzuje aj niektoré iné pojmy a princípy, ktoré majú vplyv na gesciu týchto dokumentov. – Michel Cottin, Sylvie Dessolin-Baumann, *La*

famille des normes ISO sur le records management (119–133). Dôkladný príspevok zapodievať sa skupinou noriem ISO. Predkladá informácie o pôvodcoch noriem, o ich vzniku, uvádza charakteristiku a zdôrazňuje ich význam a prínos. – Aurélien Conraux, *Le projet d'être records management* (135–151). Autor oboznamuje s vypracovávaním projektu records manažmentu, s jeho jednotlivými fázami, analyzuje jeho fungovanie a poukazuje na požiadavky, ktoré projekt bude klásť na pracovníkov. Podľa neho súhrn požiadaviek projektu črtá portrét odborníka 21. storočia. – Arnaud Jules, *Une politique de gestion des documents d'activité pour une gouvernance documentaire stratégique* (153–171). Vytváranie, využívanie, uchovávanie dokumentov tvorí neoddeliteľnú časť činnosti verejných i súkromných organizácií. Ich skutočná hodnota ako účtovného, obchodného, informačného a historického činiteľa vyžaduje ovládať túto hodnotu, navyše konfrontovanú spoločenskými a digitálnymi výzvami. Zachytiť tieto výzvy predpokladá, ako to uvádzajú normy ISO 30 300 a 30 301, vytvoriť úplný systém spisov o globálnom systéme manažmentu organizácie. Článok sa zapodieva týmito skutočnosťami a zakladá sa na normatívnych prínosoch skupiny noriem 30 300, ale i na prácach a skúsenostiach verejných a súkromných inštitúcií, najmä skupiny France Telecom-Orange. – Frédérique Fleisch, *Les principes de gestion des documents d'activité électroniques* (173–190). Príspevok podrobne objasňuje princípy gescie elektronických dokumentov. Vysvetľuje najprv pojem týchto dokumentov, čo je ich gescia, aké sú požiadavky tejto gescie a akým požiadavkám musí zodpovedať systém gescie týchto dokumentov. Uvedené sú príklady skúseností gescie v departementálnom archíve Haute Garonne a l'Aube a vo Francúzskej národnej knižnici. – Charlotte Ma day, Marion Taillefer, *Les métadonnées du records management du pont de vue des normes ISO* (191–197). Pre dokument a analýzu jeho obsahu sú dôležité metadáta. Metadáta records manažmentu sa používajú na identifikáciu, spoľahlivosť, autenticitu a integritu dokumentov. Tieto metadáta sú podstatné pre zostavenie typu, štruktúry a integrity dokumentu a pre úpravu jeho vzťahu s inými dokumentmi. Autorky vysvetľujú problematiku metadát records manažmentu z hľadiska noriem ISO. – Lourdes Fuentes Haschimoto, *La mise en oeuvre de la normes ISO 16 175: deux retours d'expérience* (201–220). Austrálska norma ICA-Req je medzinárodnou normou vyvinutou skupinou austrálskych odborníkov. Bola prevzatá medzinárodnou organizáciou pre štandardizáciu (ISO) v roku 2011 ako norma ISO 16175. Predstavuje obzvlášť praktický spôsob riadenia a organizovania dokumentov a digitálnych údajov. Je flexibilná a ľahko adaptabilná na rozličné prípady. Autor uvádza skúsenosti viacerých organizácií a vyzdvihuje prednosti normy. – Sylvie Dessolin-Baumann, Walid Brahim, *Analyse des processus: l'exemple de la gestion des dossiers offres-stagiaires à L'AFPA* (221–235). Významnou inštitúciou vo Francúzsku pre profesionálnu formáciu dospelých je l'Association nationale pour la formation professionnelle des adultes – AFPA. Je veľkou organizáciou zahrňujúcou 22 generálnych riaditeľstiev, 186 formačných stredísk, má 9200 spolupracovníkov. Usporadúva profesionálne formačné stáže pre viac ako 170 000 štážistov ročne. Autori uvádzajú históriu AFPA a oboznamuje s jej činnosťou a výsledkami. – Walid Brahim, *Les fonctions dans la gestion des documents d'activité et des archives* (237–243). Pojem funkcia tvorí časť pojmov a prostriedkov spracúvania dokumentov, či je to v records manažmente alebo v archívnictve. Autor pokladá za užitočné všimnúť si spôsob, ako sa pojem „funkcia“ chápe v medzinárodnej norme ISDF a v normách ISO 15489 a ISO 26122. Uvádza postup práce a výsledky štúdia, ktoré jasne ukazujú, že profesia archivára a records manažéra majú tendenciu sa zbiehať.

– Aude Collet, *Le plan de classement des documents dans un environnement électronique: concepts et repères* (245–264). Príspevok poskytuje podrobný pohľad na plán usporadúvania dokumentov v elektronickom prostredí. Uvádza definíciu pojmu, účel, teoretické pripomienky a dôkladnú charakteristiku plánu. – Anne Cîteau-Berg, *Du plan d'archivage au système documentaire numérique: le records management en pratique à CUS-Habitat* (265–268). Mestské spoločenstvo Štrasburgu CUS-Habitat, ktoré dnes spravuje okolo 20 000 sociálnych bytov a zamestnáva 500 pracovníkov, si pre zlepšenie svojej činnosti vytvorilo projekt digitálneho systému informácií (SIN). Autorka stručne informuje o účeloch a podstate projektu. – Antoine Désire, *Conduite d'un projet de records management à Pôle emploi Île-de-France: premiers pas de records manager* (269–285). Pôle emploi Île-de-France je verejnou inštitúciou, ktorá bola zriadená podľa zákona z roku 2008 o reorganizácii verejnej služby zamestnanosti. Umožňuje spojiť dve činnosti: odškodnenie a umiestnenie čakaťov o zamestnanie. Pre zlepšenie chodu inštitúcie bol v decembri 2011 uvedený do činnosti projekt records manažmentu. Autor oboznamuje so svojimi prvými krokmi manažéra v tejto inštitúcii a vysvetľuje dôvody vzniku projektu, jeho podstatu a ciele. – *Pistes de lecture sur la gestion des documents d'activité* (287–294). Bibliografia prác týkajúcich sa gescie dokumentov records manažmentu. – *Formations au records mangement* (295–299). Viaceré francúzske univerzity a školy usporadúvajú kurzy z oblasti archivistiky, informácií a records manažmentu. Uvedený je zoznam niektorých vybraných inštitúcií vo Francúzsku a vo frankofónnej cudzine s náplňou ich výučby.

František Palko

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK. A Magyar Országos Levéltár közleményei, Nyolcvankettedik évfolyam, 2. szám, Budapest 2011, 256 s.

Közlemények: Körmendi Tamás, *A Hontpázmány nemzetség címerváltozatai a középkorban* (3–77). Štúdia, prepracovaná prednáška autora na medzinárodnej konferencii Maďarskej heraldickej a genealogickej spoločnosti „Erb a spoločnosť v stredoveku a rannom novoveku“ v roku 2011 v Budapešti, sa zaoberá premenami erbu veľmožského rodu Hont-Poznanovcov a jeho dvoch najvýznamnejších vetiev – rodu Grófov zo Svätého Jura a Pezinka, ako aj rodu Forgáčovcov. Výskum autor zatiaľ obmedzil len na Maďarský krajinský archív (zbierky DL, DF), Budapeštianske historické múzeum, Výskumný ústav dejín umenia Maďarskej akadémie vied; výskum v slovenských a rumunských (sedmohradských) archívoch bude ešte len nasledovať. – Szirtes Zsófia, *Andreas Gunesch: Fides Saxonum in Transylvania (1697). Történeti apológia az erdélyi Habsburg – uralom kezdetéből* (78–123). Autor diela o postavení sedmohradských Sasov v poslednom desaťročí 17. storočia, Andreas Gunesch (1648 Sibiu – 1703 Sebeş), po štúdiu na Univerzite vo Wittenbergu pôsobil ako protestantský pastor v Šebešskej stolici. Písal teologické traktáty, zaoberal sa cirkevnými dejinami, dejinami Sedmohradska a miestopisnými dejinami. Jeho hlavné dielo venované dejinám sedmohradských Sasov „Fides Saxonum in Transylvania“ síce nevyšlo tlačou, ale sa zachovalo v niekoľkých rukopisných odpi-

soch v archívoch v Sibiu a Braşove, ďalej v Brukenthalovej knižnici (Sibiu), jeden exemplár je aj v Budapešti v Széchényiho knižnici. Dielo sa venuje udalostiam v rokoch 1526–1606, pritom si však všima aj politickú situáciu sedmohradských Sasov koncom 17. storočia zdôrazňujúc ich vernosť panovníkovi. A Gunesch venoval *Fides Saxonum in Transylvania* Valentínovi von Frankenstein (1643–1697), saskému županovi a kráľovskému sudcovi. – H. Németh István, *A bezárkozó polgárok-tól a feljelentőig. Állami várospolitiká – szénhulló rendi város?* (124–145). Posledná tretina 17. storočia znamenala pod vplyvom rakúskeho absolutizmu obrat aj v uhorskej mestskej politike. V roku 1672 sa začína realizovať štátny dohľad nad mestami pri voľbách do mestského zastupiteľstva a postupné racionalizovanie hospodárenia miest. Slobodné kráľovské mestá v Uhorsku sa takto začleňujú do systému absolutistického charakteru verejnej správy. Autor štúdie vykonal výskum aj v slovenských archívoch. – Balaton Petra, *Szterényi József erdélyi pályafutása* (146–170). Jozef Szterényi (Stern) (1861 Lengyeltóti – 1941 Budapest), maďarský politik, svoju kariéru začal ako novinár a úradník v roku 1883 v Sedmohradsku. Vlastnou usilovnosťou, bez rodinného zázemia a kontaktov, sa vypracoval na odborníka v hospodárskej oblasti a významného uhorského politika (1905–1910 štátny tajomník, 1918 minister obchodu a od 20. do 28. apríla 1918 ministerský predseda). (Štúdia sa zaoberá len činnosťou J. Szterényiho v období existencie rakúsko-uhorskej monarchie, po jej rozpade bol však naďalej politicky činný ako poslanec Maďarského parlamentu a člen Hornej snemovne. – Kovács Eleonóra, *A Magyarországi Evangélikus, Egyház gyűllekezeteiben őrzött levéltári anyagai és az evangélikus gyűjteményügy néhány aktuális kérdése* (171–186). Maďarská evanjelická cirkev si v príprave na päťstoročné výročie reformácie v roku 2017 predsavzala dať do poriadku všetky svoje zbierky písomností, pretože len časť z nich je uložená v archívoch a veľa sa nachádza aj v jednotlivých zboroch. Maďarská ev. a. v. cirkev okrem Krajinského evanjelického archívu eviduje v šiestich zboroch samostatné menšie archívy: Békescsaba, Győr, Nyíregyháza, Orosháza, Sopron a Szarvas. – *Irodalom* (187–203): V tejto časti (Literatúra) na s. 187–196 je informácia o archívnej pomôcke k hugarikám z Rakúskeho štátneho archívu na CD-ROM-e (Segédletek az Oszták Állami Levéltár [Haus-, Hof- und Staats- archiv, Finanz-und Hofkammer-archiv] magyar vonatkozású irataihoz. – *Dijazottak* (204) – *Beszámoló: Beszámoló a Magyar Országos Levéltár 2010. évi tevékenységéről* (205–250). Pravidelná výročná správa o činnosti Maďarského krajinského archívu obsérne informuje o jeho úlohách a výsledkoch v roku 2010. Venuje pozornosť zabezpečeniu podmienok činnosti archívu – rozpočtu, organizácii inštitúcie, personálnemu stavu, ďalej technickému rozvoju, informatike a priestorovým otázkam. Pri hodnotení odbornej práce špecifikuje podľa šiestnástich organizačných zložiek archívu v nasledujúcich tematických celkoch: kompetenčný okruh archívu, prírastky, ochrana archívnych dokumentov, usporiadanie, vyradovanie, vyhotovovanie archívnych pomôcok, bádateľská a správna agenda, vydavateľská činnosť, osvetová a vedeckovýskumná práca, odborná archívna knižnica, medzinárodná spolupráca, vzdelávanie a zvyšovanie kvalifikácie, projekt elektronického archívu, riadenie archívu a administratíva. – *In memoriam* (251–253): – Gecsényi, Lajos, *G. Vass István (1942–2011)* – nekrológ (Gádorosi Vass István), posledný generálny riaditeľ Nového maďarského ústredného archívu, v roku 1992 zlúčeného s Maďarským krajinským archívom).

Mária Stieberová

MITTEILUNGEN DES INSTITUTS FÜR ÖSTEREICHISCHE GESCHICHTSFORSCHUNG. 120. Band, Heft 1–2. Böhlau Verlag Wien Köln Weimar. R. Oldenbourg Verlag München 2012, XV + s. 1–263, s. 265–513.

V obidvoch dvojzošitoch 120. ročníka MIÖG je po šesť štúdií, polovica z nich sa chronologicky dotýka stredoveku, ďalej spolu päť článkov (príspevkov), tri nekrológy a na posledných troch stránkach sú anglické abstrakty zo štúdií a článkov. Vyše tretiny obidvoch zväzkov, spolu okolo 180 strán, je venovaných recenziám (36+35) a notáciám (21+25) prevažne z nemeckej historiografie a zo starších (stredovekých) dejín.

Premenlivý postoj českého kráľa Václava II. k voľbe rímskonemeckého kráľa v roku 1292 skúma Robert Antonín zo Sliezskej univerzity v Opave; konštatuje, že niet konkrétnych dokladov na to, že by český kráľ bol z pozadia riadil protihabsburskú kampaň, ako to tvrdila staršia historiografia. Roman Zehetmayer z Dolnorakúskeho krajinského archívu v Sankt Pöltene sa venuje otázke štruktúry šľachtických družín v Babenberskej marky. Prvá tu dokázateľná rodina grófa z Ebersbergu (vymrelí 1045) mali málo pevne usadených družiníkov. Málo sa vie aj o družine Babenbergovcov v prvej polovici 11. storočia; 1042 odrazil markgróf Adalbert so synom Luitpoldom vpád Maďarov spolu so (svojimi) „milites“ a „servitores“, ktorí boli asi ministeriálmi. Právne postavenie ministeriálov v družinách bolo rozličné; hlavnou úlohou ministeriálskych družiníkov bola vojenská povinnosť; aj na križiackych výpravách sprevádzali svojich pánov nemnohí družiníci. Zachované pramene dovoľujú len veľmi málo preniknúť do vnútorných vzťahov pánov a družiníkov. Karl Ubl publikuje kázne Mikuláša z Dinkelsbühlu a Šimona z Riegsburgu ako podrobnejšiu informáciu o príčinách upálenia heretika Johannes Griessersa 9. septembra 1411 (pokračovanie z MIÖG 119).

Hans Peter Hye sa pokúšal overiť rozšírenú mienku, že významný rakúsky politik gróf Eduard Taaffe (1832–1895) bol priateľom Františka Jozefa I. z jeho mladých čias. Podľa neho konkrétne doklady na to nejestvujú; ich dobré vzájomné vzťahy skôr vyplývali z úplnej lojality Taafeho k panovníkovi, ako z priateľstva z mladosti. Ralph Andraschek-Holzer a Martin Schmid sa zaoberajú prestavbou rakúskeho úseku Dunaja s krútnavami a vírmi na pokojnejšiu rieku (plavbu) v 19. storočí. Zmenšenia nebezpečenstva vo dvoch susediacich úsekoch, nazývaných „Strudel“ a „Wirbel!“, sa dosiahlo reguláciou a odstrelom (ako u nás Margita a Besná na Váhu pod Strečnom). Pokusy o zoslabenie nebezpečenstva pri plavbe na tomto úseku sa konali už od 17. storočia.

Reiner Hering z Krajinského archívu v Schleswig-Holstein-e sa zaoberá aj u nás aktuálnou témou a to Archívmi a historickou vedou v čase digitalizácie. Papierové formy ustupujú, sú vytlačané internetom, no potrebné podklady neraz nie sú v tom poriadku akoby sa (pre vedca) očakávalo; výskumníci by si to mali uvedomovať; písomnosti sa riadne nearchivujú, používajú sa rozličné programy. Pramene, ktoré sa v budúcnosti dostanú do archívov sa menia, teda mení sa aj metodika pramenovedy, preto treba v tomto smere doplniť aj (teóriu) pramenovedy.

V rámci krátkych príspevkov Andrea Sommerlechner poukazuje na to, že niekedy za falošné označované dva súbory listín vsunuté do kancelárskeho registra desiateho roku (1209/10) pontifikátu pápeža Inocenta III. sú odpismi listín o činnosti pápežského notára a legáta, ktorý v nich informuje o svojom postupe a dosiahnutých výsledkoch v južnom Francúzsku. Teda nešlo o falzá, ale o prírastok do registra,

ktorý tým plnil v tomto prípade aj úlohu pamätnej knihy. Achim Thomas Hack spresňuje sporné dátum narodenia portugalskej infantky Eleonóry (pôvodne Lyanor), ktorá sa narodila ako siedme dieťa svojich rodičov 18. 9. 1436; zomrela 3. 9. 1467 vo Viedenskom Novom Meste (Wiener Neustadt) ako manželka cisára Fridricha III. Irmgard Christa Becker z Archívnej školy v Marburgu a. L. sa zaoberá výchovou archívárov v Nemecku a Rakúsku. Archívna škola bola založená 1949, lebo Ústav pre archívnu vedu v Potsdame nebol v časoch rozdelenia Nemecka prístupný; škola bol začlenená do Štátneho archívu v Marburgu a. L., ktorý mal bohaté listinné fondy. Od 1. 1. 1994 sa stala škola samostatnou; ročne ju opúšťa 15–20 absolventov, čo pokrýva potreby nemeckého archívnictva. Pôvodne ju navštevovalo skončení historici, alebo aspoň historici po polovici štúdia; od 2008 sa po skončení bakalárskeho štúdia, absolvuje na tejto škole trojročné magisterské štúdium; dôraz sa kladie na teoretickú výučbu.

Medzi mnohými recenziami je od Martina Musílka recenzia nemeckého prekladu významnej základnej práce (ktorá po česky vyšla v Prahe 1998) Jiřího Kejřa o stredovekých mestách v českých krajinách, ich založenie, ústava, vývoj, ktorú vydalo Vydavateľstvo Böhlau 2010; tiež je tu recenzia edície Jany Martinák jihlavských (meštianskych) testamentov z rokov 1544–1624 od Pavly Jirkovej, ktorá bola vydaná vo Viedni 1209. V nekrológoch sa spomínajú Gottfried Mraz (1935–2010), od 1986 zástupca generálneho riaditeľa Rakúskeho štátneho archívu a Edith Saurer (1942–2011) univ. prof. pre novšie dejiny vo Viedni.

V druhom dvojzošite (3–4) Ferdinand Opll sa zaoberá Stretnutiami Fridricha I. Barbarossu so svojimi ríšskymi poddanými v oblasti Apenín. Jeho prítomnosť v Taliansku umožňovala tamojšej šľachte a mestám ľahšie nadväzovať s ním bezprostredné kontakty, čo priaznivo pôsobilo na ich vzťahy k Ríši. Cisár vyše tretiny svojej vlády (1152–1190) strávil v Taliansku, najmä pri dlhších pobytoch v rokoch 1154–55, 1158–62, 1163–64, 1166–68, 1174–78 a 1184–86, teda spolu asi 14 rokov. Daniel Luger skúma vzťahy cisára Fridricha III. k mestu Terst z kultúrno-historickej perspektívy. Ide o vzťahy cisára k mestským poradným grémiám, magistrátom a mešťanom. Od 70. rokov sa zvyšovala administratívna závislosť mesta od zemepána, po roku 1478 sa darilo mestu zvyšovať svoj vplyv na cisárskom dvore, v posledných rokoch vlády Fridricha III. došlo k čiastočnému obnoveniu mestskej samosprávy. Susanne Rischpler a Martin Haltrich analyzujú Kódex 5393 Rakúskej národnej knižnice z prvej polovice 15. storočia, ktorý patrí medzi najvýznamnejšie cirkevno-politické pramene prvej polovice 15. storočia (aj Bazilejský koncil 1431–35).

Martin Scheutz v štúdiu „Luterán“ na habsburskom tróne sa zaoberá jozefínskymi reformami a rušením kláštorov v habsburskej monarchii. Po smrti otca (1765) bol spoluvládcom, až po smrti matky (1780) sa stal Jozef II. samovládcom. Už pred rokom 1780 sa zasadzoval o zníženie počtu sviatkov, zvyšovanie veku pri vstupovaní do kláštorov, limitoval tzv. veno pri vstupe do kláštora na 1500 zlatých, ale roku 1774 bol vydaný dekrét o povinnom pristúpení všetkých úradníkov k prijímaniu na Zelený štvrtok. Cisár predpisoval počet konaných bohoslužieb, kázeň mala byť po evanjeliu, zakazovalo sa zvonenie v predvečer sviatku, obmedzovala sa cirkevná hudba, cisárske nariadenia sa ohlasovali z kazateľnice. Prvé ženské aj mužské kláštory sa v Lombardsku a Benátsku rušili už aj pred 1780. V decembri 1781 vyšlo nariadenie o zrušení tých kláštorov, ktoré nemali na starosti školy a sociálnu činnosť, druhá vlna rušenia kláštorov prebehla 1783. V celej habsburskej monarchii bola zru-

šená tretina kláštorov, no vzniklo mnoho nových fár, čím sa zlepšila farská starostlivosť. Počet rehoľníkov sa znížil o 14 000, no počet svetských kňazov stúpol o 5 000.

Torgeir Melsaeter po rozboře Erbovnej knihy (Wappenbuch) Martina Schrot (1576) a Adama Berga (1580–81) označuje ich za nepovšimnutý prameň 16. storočia, propagujúci cisársku krížovú výpravu proti Turkom. Obracal sa predovšetkým na vyššiu šľachtu, vyzdvihuje sa cisár Rudolf II. Možno táto práca vznikla na požiadanie bavorského vojvodu Alberta VI.

Martin Schennach analyzuje provizórny zákon o obciach (Gemeinde) z roku 1829 a ríšsky zákon o obciach z roku 1862. Uvažuje o pojme „obec“ v Rakúsku v 19. storočí, keď nebol jednoznačne definovaný. To, čo sa nazývalo obec, malo čo do svojho právneho postavenia rozličné varianty; v obciach boli rozličné orgány, volené alebo menované, rozdielny bol ich vzťah k vrchnosti. Označenie obec je už z etymologického hľadiska polysémantické (viacvýznamové); označuje aj obrábané pozemky, aj osoby oprávnené na ich užívanie, aj zhromaždenie týchto osôb atp.

V krátkych príspevkoch Maximilián Alexander Trofaier referuje o novonájdennej (stratenej) listine Fridricha II. z novembra 1250 pre Uberta Palavicini. Listina bola predaná na aukcii v Paríži 1889 za 206 frankov; roku 2011 bola nájdená v archíve Škotského kláštora vo Viedni. Klaus Birngruber publikuje notíciu z tretej štvrtiny 12. storočia pre kláštor v Baumgartenbergu (založený 1141), napísanú na poslednej strane kódexu, dnes sa nachádzajúceho v Rakúskej národnej knižnici (Cod. 671), obsahujúcej zriedkavo sa vyskytujúce údaje na vytváranie sa šľachtických družín.

Irene Kubiska a Michael Pölzl navrhujú realizovanie výskumného projektu dvorských kalendárov 18. storočia. V 18. storočí bol cisársky dvor jedným z najväčších zamestnávateľov vo Viedni, mal okolo 2000 zamestnancov. Jestvujú síce štúdie o jednotlivých dvorských funkciách, no celkový pohľad na dvor, personálne pohyby na ňom, by sa dali získať podrobným štúdiom dvorských kalendárov, ktoré začali pravidelne tlačiť vychádzať od roku 1715; pre navrhovaný projekt sa odporúča spracovať obdobie 1715–1806.

Z mnohých recenzií a anotácií edícií a monografií možno v súvislosti s našimi najstaršími dejinami vyzdvihnúť prácu a edíciu Franza Reinera Erkensa o falzách pasovského biskupa Pilgrima (971–991), z ktorých viaceré sú publikované v prvom diele Slovenského diplomatára. Erkens ich znova vydáva na základe až teraz použitého najstaršieho zachovania z polovice 12. storočia a prichádza aj s novým hodnotením hodnovernosti týchto listinných textov. Za zmienku stojí aj realizácia veľkej edície testamentov viedenských mešťanov z rokov 1395–1430. (Treba len dúfať, že aj naši archivári, aspoň niektorí či viacerí, sa vrátia aj k vydávaniu významných historických prameňov z fondov, ktoré opatrujú a spravujú.) Po mnohých rokoch vyšla v tomto dvojzošite MIÖG aj kritická recenzia slovenskej historickej práce a to Lexikónu stredovekých miest na Slovensku (Martin Štefánik, Ján Lukačka a kol.) od Juraja Šedivého. Zväzok uzaviera nekrológ na medievistu Kurta Zeillingera (1940–2011) pôsobiaceho na univerzite v Grazi.

Richard Marsina

ОТЕЧЕСТВЕННЫЕ АРХИВЫ. Moskva 2012, No. 1–6. Vychádza od roku 1923.

Z tohto ročníka časopisu vyberáme nasledovné zaujímavé články. V 1. čísle sa N. P. Matchanovová zaoberá problematikou publikovania memoárov z 19. storočia ako historických prameňov (mechanické reedície textov i s chybami, prevaha populárnych prác nad vedeckými, nedodržiavanie pravidiel vydávania historických prameňov) (16–23). E. L. Kiselevová upozorňuje na možnosti štúdia osudov vojnových zajatcov (Rusov, Poliakov, Francúzov) počas druhej svetovej vojny z materiálov Mimoriadnej štátnej komisie v Štátnom archíve Ruskej federácie. Komisia pripravovala podklady pre Norimberský proces z dokumentov koncentračných táborov Majdanek, Mauthausen a Lublin (29–34). D. V. Volodin predstavuje univerzálny systém ovládania informačných zdrojov organizácie ECM (Enterprise Content Management) rozšírený v USA, Kanade, Austrálii i Európe (35–45). A. V. Vorobjev skúma organizáciu spisovej služby „guby“ (administratívna jednotka v starom Rusku) na prelome 16. a 17. storočia a fiškálnu politiku B. Godunova (45–54). O. P. Kolomijecová sa zaoberá komplexom dokumentov z konca 19. a začiatku 20. storočia o trhových a ekonomických vzťahoch pôvodného obyvateľstva Čukotského polostrova s Amerikou a o postoji cárskeho, neskôr sovietskeho Ruska k nim (55–61). Dekrét prezidenta Ruskej federácie o archívoch KGB z roku 1991 sprístupnil aj súdne a vyšetrovacie spisy pravoslávneho duchovenstva a veriacich. Na možnosť štúdia tohto druhu materiálu z Moskovskej oblasti upozorňuje I. Damaskin (Orlovskij) (67–73).

V rubrike Publikácie dokumentov je uverejnená zaujímavá korešpondencia historika V. I. Šunkova z rokov 1943–1945. Podrobne v nej opisuje svoje dojmy z prechodu východnou Európou. Prelínajú sa tu názory vzdelaného a skúseného človeka s ideológiou ovplyvneného politického pracovníka (93–116).

V úvode 2. čísla časopisu A. N. Artizov z materiálov rozšíreného zasadania Kolégia Rosarchiva (pendant nášho odboru archívov a registratúr) sumarizuje pracovné výsledky 2 600 štátnych a municipálnych archívov za rok 2011 (3–13). Málo známe materiály o pôsobení anglickej spoločnosti The Gramophone Company Limited na území Ruska začiatkom 20. storočia uvádza A. N. Sokolovová. Spoločnosť investovala do výroby gramoplatní 1,5 milióna rubľov, pred mikrofón postavila asi tri tisíc umelcov a zaujímala sa aj o etnickú hudbu Arménov, Ukrajincov, Tatárov, Čerkesov a ďalších národov a národností žijúcich v cárskom Rusku (39–47).

Dominujúcou témou tohto čísla, ktorou sa zaoberá päť príspevkov, je elektronizácia a digitalizácia archívnych dokumentov a budovanie vedecko-informačného aparátu k nim. Autori informujú o svojich skúsenostiach na rôznych stupňoch archívov s vytváraním a využívaním rezervných poistných fondov a používaním najnovších technológií, ale nastoľujú aj otázky, napr. opakovaného skenovania dokumentov (55–68). Na stále verejne prediskutovanú otázku o životných podmienkach v sovietskych zajateckých a repatriačných tábore hľadá odpoveď V. A. Vsevolodov. Pri ich obhajobe vychádza z vyjadrení internovaných osôb a vojnových zajatcov (prevažne Nemcov) o živote v ZSSR v rokoch 1947–1949. Materiály sú uložené v Ruskom štátnom vojenskom archíve. Väčšina zo 635 výpovedí vznikla v repatriačnom tábore vo Frankfurte nad Odrou na poslednej zastávke počas návratu do vlasti

a mali sa použiť ako obhajoba Sovietskeho zväzu proti obvineniam z porušenia Ženevských konvencií (82–89).

Číslo 3 otvára informácia o 17. medzinárodnom archívnom kongrese v auguste 2012 v Brisbane v Austrálii. Hlavnými témami kongresu bola stabilná ochrana archívnych dokumentov v meniacich sa klimatických podmienkach a v dobe globálnej informatizácie spoločnosti, ďalej otázka dôvery spoločnosti k orgánom štátnej moci a mieste archívov v nich, ako aj otázka zlepšenia dostupnosti archívnych informácií (3–4). Príspevok o zahraničných archívnych rusikách mapuje intenzitu ich využívania v ruskej periodickej tlači. Z prieskumu autorov vyplynulo, že najčastejšie sa publikujú rusiká z amerických archívov, z Európy najviac záujmu priťahujú pramene z Anglicka, Francúzska a Nemecka (18–25). Zmeny spoločenských pomerov a hospodárske reformy za posledné dve desaťročia vzkriesili v Ruskej federácii skoro zaniknutý inštitút súkromného vlastníctva. E. V. Šimoneková sa zaoberá problematikou evidencie nehnuteľností. Právnou podmienkou pre ich zaevidovanie sú dokumenty o technickej inventarizácii a štátnej registrácii objektov investičnej výstavby. Tvoria ich projektová dokumentácia, katastrálne dokumenty, povolenia na stavbu, kolaudačné rozhodnutia, technické osvedčenia a pod. (25–29). O úrovni sociálnej starostlivosti v 18. a 19. storočí vypovedajú materiály sirotských súdov, zachované v niektorých regionálnych štátnych archívoch (30–34). Zahraničný prispievateľ I. I. Dumínika z Velikotarnovskej univerzity v Bulharsku upozorňuje na bohaté pramene k osídľovaniu Besarábie bulharskými kolonistami z Osmanskej ríše koncom 18. a v prvej polovici 19. storočia. Materiál je uložený v Národnom archíve Moldavskej republiky (34–44). J. V. Blavackaja skúma písomnosti Ruského štátneho historického archívu a Ústredného štátneho historického archívu Sankt Peterburgu o vzniku a rozvoji učňovského školstva koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Autorka hľadá príčiny nekompletnosti školskej siete, ktoré vidí v nízkej úrovni gramotnosti obyvateľstva, nedostatočnom financovaní štátom a nerozhodnosti vládneho aparátu (45–53). Ďalší príspevok sa zaoberá dejinami univerzít a najmä ich profesorských zborov na rozhraní 19. a 20. storočia. Cirka polovica z nich sa dnes nachádza už mimo územia Ruska (v Poľsku, na Ukrajine a v Estónsku). Na ruskom území sú zachované materiály sústredené predovšetkým v Štátnom archíve Ruskej federácie a Ruskom štátnom historickom archíve. Dostatočne bohato dokladujú profesionálnu činnosť, spoločensko-politické nálady učiteľov, ich materiálne pomery; podstatne slabšie odrážajú ich životný štýl a vzájomné vzťahy (53–60). Všeobecný prehľad o štruktúre a histórii austrálskeho archívniectva prináša I. A. Savostinová (71–77).

Rubrika Publikácia dokumentov je venovaná výročiu vlasteneckej vojny s Napoleonom v roku 1812. Sú tu dokumenty kancelárie gubernátora Nižného Novgorodu o budovaní domobrany (87–94), materiály o evakuácii moskovských mestských inštitúcií (95–111) a dokumentácia o príprave osláv 100. výročia víťaznej vojny v roku 1912 (111–125).

Číslo 4 má čiastočne monotematický charakter a je venované cirkevnej problematike. Prvý príspevok sa pokúša identifikovať odkazy na jednotlivé biblické pramene v kanonickom traktáte známeho mnícha a publicistu prvej tretiny 16. storočia Vasiana Patrikejeva. Hlavnou myšlienkou traktátu je odmietanie hromadenia svetského majetku a zdôrazňovanie mníšskej chudoby (21–35). Druhý článok uvádza nepublikované archívne dokumenty zo 17. storočia. Dopĺňajú údaje o biografii

prvého predstaveného Antonievo-Sijského kláštora Nikodýma a jeho prínose pre kultúru kraja (35–40). Ďalší autor vychádzajúc z písomností kancelárie sv. synody rekonštruje jednotlivé etapy formovania prvej pravoslávnej diecézy v Severnej Amerike v druhej polovici 19. storočia (40–50). V. M. Kaiľ analyzuje vyšetrovacie spisy k veľkým súdnym procesom v prvom desaťročí po Októbrovej revolúcii v roku 1917 a skúma okolnosti ich vzniku. Autor konštatuje, že represia štátu voči predstaviteľom pravoslávia ešte nebola natoľko razantná ako v období účelovo vykonštruovaných procesov v rokoch 1937–1938 (59–67).

Rubrika Publikácia dokumentov prináša prvý raz z nemčiny preložené úryvky z denníka akademika G. M. Lowitza, člena astronomickej a geodetickej expedície v rokoch 1769–1774. Expedícia určila zemepisné súradnice mnohých miest na juhu Ruska a uskutočnila geodetický prieskum v povodí Volgy a Dona, umožňujúci pokračovanie práce na Volžsko-Donskom kanáli. Členovia expedície sa stali svedkami počiatku nemeckej kolonizácie Povolžia, ako aj dramatických udalostí počas Pugáčovovho povstania (93–101).

Zaujme aj recenzia Katalógu dokumentov Ruského zahraničného historického archívu v Prahe. Tento archív v spolupráci so Štátnym archívom Ruskej federácie skatalogizoval dokumentáciu k dejinám ruskej a ukrajinskej emigrácie do Československa v rokoch 1918–1938 (115–118).

Úvod 5. čísla je venovaný tak ako v 3. čísle 17. medzinárodnému archívnemu kongresu v auguste 2012 v Brisbane v Austrálii. Jednotliví účastníci kongresu informujú o priebehu a získaných poznatkoch (3–12). T. F. Pavlovová sa zaoberá postojmi Hlavnej archívnej správy MV ZSSR, zainteresovaných rezortov a aparátu ÚV KS ZSSR k liberalizácii podmienok pre sprístupnenie archívnych materiálov v období chruščovovského „odmäku“ v druhej polovici päťdesiatych rokov 20. storočia (13–25).

Hlavnou témou tohto čísla sú osobné fondy. Autori troch statí informujú o skúsenostiach s kompletizovaním osobných fondov v Štátnom archíve Uljanovskej oblasti, Štátnom archíve Tulskej oblasti a Ústrednom štátnom archíve literatúry a umenia v Sankt Peterburgu (25–37). S témou súvisí článok hodnotiaci osobné fondy špecialistu na dejiny Moskvy P. N. Millera, ktoré sú uložené vo dvoch múzeách (55–61) a charakteristiky osobného fondu admirála vojnového námorníctva J. A. Pantelejeva (61–67) a osobného fondu teoretika umenia a dlhoročného viceprezidenta Akadémie umení ZSSR V. S. Kemenova (67–74).

Viacereých autorov zaujali oslavy výročí Bitky pri Borodine v roku 1812. O. E. Dumenková našla dokumenty o vzniku tradície osláv po druhej svetovej vojne, ktorá ovplyvnila postoj k hrdinským činom. Dovtedy sa Bitka pri Borodine pripomínala len na vojenských akadémiách (40–44). Rastúci záujem bádateľov o tému vlasteneckej vojny potvrdili aj účastníci konferencie *Vlastenecká vojna 1812 v ruských dejinách a národnom povedomí* (129–131), ako aj informácia o výstave k 200. výročiu usporiadaná v Moskve spoločne s archívmi Bieloruska, Fínska a Francúzska (131–133). Na tému nadväzuje aj stať A. V. Semenova v 6. čísle časopisu s materiálmi Ústredného historického archívu Moskvy o príspevkoch a daroch moskovských kupcov na náhradu škôd spôsobených vojnou. Hoci kupecká vrstva utrpela najväčšie škody, jej dobrovoľné dary vysoko prevýšili príspevky šľachty (55–59).

Recenzia 1. zväzku Denníkov cára Mikuláša II. upozorňuje na pozoruhodný historický prameň o tejto osobnosti, pričom mu však aj vytyka absenciu okomento-

vania (114–120). S. O. Šmidt informuje o prvom čísle ročenky Ruského zahraničného domu. Toto vedecko-kultúrne centrum začalo zbierať a publikovať dokumenty o kultúrnom dedičstve ruskej emigrácie v roku 1945. Zbierkou spomienok a dokumentov svojich krajanov – emigrantov prispel aj Solženicyn, ktorého meno Dom nesie od roku 2009 (126–127).

Úvod 6. čísla sa zaoberá koncepciou rozvoja archívniectva v Ruskej federácii do roku 2020 (3–12). Nasledujúce štyri články sa sústreďujú na osobnosť archívára a jeho rolu pri skúmaní dejín. O. V. Snytková pomocou materiálov z osobného fondu archívára Novgorodskej cirkevnej rady M. I. Nikol'ského kompletizuje poznatky o dejinách cirkevných archívov do roku 1917 (13–20). P. A. Kjung poukazuje na prínos P. F. Mirošničenkina, riaditeľa prvého hospodárskeho archívu – Archívu národného hospodárstva, kultúry a spôsobu života k pochopeniu významu a dlhodobej aktuálnosti dokumentácie hospodárskeho charakteru (20–29). S. V. Čirkov hodnotí priekopníka samostatného odboru – náuky o prameňoch S. N. Valka (30–36). Posledný článok sa zaoberá významným autorom množstva zborníkov agrárnych dokumentov prvej polovice 20. storočia z federálnych i regionálnych archívov a spoluautorom mnohých medzinárodných vedeckých projektov z agrárnych dejín V. P. Danilovom (37–44).

Zaujme stať o vydávaní série zborníkov archívnych dokumentov o pôsobení sovietskej vojenskej správy vo východnom Nemecku v rokoch 1945–1949. Autorom tejto state je zodpovedný redaktor už vydaných šiestich zväzkov V. V. Zacharov. Do roku 2014 majú v rámci tohto projektu so spoluúčasťou Nemecka vyjsť ešte dva zväzky. Zborníky okrem politickej situácie v sovietskej okupačnej zóne odhaľujú prakticky všetky stránky činnosti orgánov Sovietskej vojenskej správy, ovplyvňujúcej život 16 miliónov obyvateľov (44–51).

E. N. Nazamcevoová našla vo viacerých archívoch pramene, ktoré potvrdzujú ruskú vojensko-politickú prítomnosť v provincii Xinjiang na severozápade Číny v prvej polovici 20. storočia, ako aj jej zdôvodnenie, resp. ciele (59–66). Článok o písomnej produkcii notariátov v druhej polovici 20. storočia obracia pozornosť na zdroje informácií k dejinám každodenného života ruskej spoločnosti (67–74).

Rubrika Publikácie dokumentov dopĺňa tému z 3. čísla časopisu o učňovskom školstve na rozhraní 19. a 20. storočia. Publikované dokumenty ilustrujú najtypickejšie problémy a snahu o kontrolu a zlepšenie podmienok učňov, ich ochranu pred neprímeraným zaťažovaním a krutým zaobchádzaním (76–92).

Lýdia Kamencová

SBORNÍK ARCHIVNÍCH PRACÍ. Vydává odbor archivní správy a spisové služby MV v Tiskárně Ministerstva vnitra, s. p. o. Praha 2011, ročník LIX, 2011, číslo 1, 2.

Číslo 1. – Jan Županič, *Karlovska šlechta. Rakouské a uherské nobilitace ve světle materiálů kabinetní kanceláře Karla I. (IV.)* (3–114). Štúdiá prináša podnetné a užitočné informácie pre slovenských bádateľov venujúcich sa šľachtickej heraldike, genealógii či sfragistike. Autor sa podujal (i vďaka udelenému grantu Grantovej

agentúry ČR č. 404/08/0258) preskúmať problematiku udeľovania šľachtictva za vlády posledného panovníka rakúsko-uhorskej monarchie Karola I. Táto téma zatiaľ zostávala na okraji bádateľského záujmu. Príčinou bola aj skutočnosť, že dodnes nie sú evidované všetky nobilitácie realizované v ére dualistickej monarchie. Vo viedenskom šľachtickom archíve vo fonde Nobilitácie sa nachádzajú len nobilitácie, re-nobilitácie a konfirmácie titulov, ktoré boli zlistinené. Avšak existuje početná skupina osôb, ktorým panovník udelil titul panovníckym rozhodnutím, ktoré buď neprejavili o diplom záujem alebo si vzhľadom na rozpad monarchie nestihli oň požiadať. Informácie o týchto povýšeníach je možné získať zo štyroch zdrojov: 1. Šľachtický archív, Súpis nobilitácií (Adelsausweise), 2. Kabinetný archív (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei), 3. Wiener Zeitung, časť Amtlicher Teil (tu iba rakúske nobilitácie), 4. Adler, ročenka genealogicko-heraldickej spoločnosti (zvlášť uvedené rakúske a uhorské nobilitácie). V závere štúdie autor konštatuje, že nobilitačná politika Karola I. sa držala línie, ktorú vytýčil jeho predchodca František Jozef I. Zlom nastal na konci októbra 1918 a najmä v dňoch 1.–11. novembra 1918, keď panovník v dôsledku dramatických vojnových udalostí narýchlo nobilitoval svojich blízkych spolupracovníkov (v rakúskej časti udelil 1 grófsky, 9 barónskych, 2 rytierske a 9 šľachtických titulov). Po preštudovaní príslušných archívnych dokumentov však J. Županič nesúhlasí s názorom, že „Karol I. nobilitoval každého, koho videl“. Za štúdiu nasleduje súpis všetkých nobilitačných konaní a záležitostí šľachtického práva, ktoré vybavovala kancelária Karola I. (IV.). Jednotlivé zápisy sú zoradené abecedne podľa priezviska. Každý záznam obsahuje číslo príslušného spisu, za lomkou rok, meno, predikát, krajinu (Rakúsko alebo Uhorsko), skratku titulu vychádzajúcu z nemeckého označenia titulov (napr. A (Adelstand) – šľachtický stav, G (Grafenstand) – grófsky stav a pod.).

Rubrika Dokumenty: – Jiří Jurok, *Neznámá obchodní kniha novojičínskeho obchodníka (pravděpodobně Blasia Österreicherera z let 1589–1589 a její edice) II. (opravená verze)* (115–206). Kvôli chybám pri redakčnej úprave textu a následnému zlému zalomeniu poznámkového aparátu redakcia pristúpila k opätovnému uverejneniu edície novojičínskej obchodnej knihy (1585–1589), ktorej pôvodnú verziu (aj s rozborom) čitateľ nájde na stránkach Sborníka archívnych prací č. 2/2010, s. 307–434. Redakcia sa autorovi i čitateľom ospravedlnila. – Jindřich Dejmek, *Skandinávské státy a velké evropské krize 1938–1939 ve světle československých diplomatických dokumentů* (207–379). Edícia bola spracovaná v rámci dlhodobejšieho výskumu Historického ústavu AV ČR Český dejinný prostor v evropském kontextu. Diverzita, kontinuita a integrace a súčasne dopĺňa edičný rad, ktorý pod názvom Dokumenty československé zahraniční politiky vydáva Historický ústav v spolupráci s MZV ČR. Za stručným úvodom nasleduje edícia 88 dokumentov uložených v Archíve MZV ČR v Prahe vo zväzkoch tzv. telegramov doručených z rokov 1938–1939 alebo v súboroch politických správ čs. vyslanectiev v Kodani, Štokholme a Helsinkách. Niektoré z publikovaných dokumentov sa v kópiách zachovali v archíve E. Beneša uloženom v Archíve Masarykovho ústavu a Archíve AV ČR. Dokumenty sú v edícii zoradené chronologicky, publikované sú v úplnom znení a vybavené sú aj vedecko-kritickým aparátom. V závere edície sa nachádza zoznam regestov publikovaných dokumentov.

V rubrike Recenze sa podujal Jan Frolík podrobiť kritike *internetovú edíciu Směrníc pro agenturně operativní činnost a evidenci Státní bezpečnosti* (380–387), ktorú vypracoval Ústav pre štúdium totalitných režimov a Archív bezpečnostných

zložiek. Do akej miery sa mu to podarilo, môžu posúdiť samotní čitatelia/používatelia edície, nájdú ju na adrese: <https://www.ustrcr.cz/cs/smernice-aop-evidenci-stb>).

V závere čísla sa nachádza bibliografia príspevkov Sborníka archivních prací za roky 2001–2010, ktorú vypracoval Vladimír Růžek (390–425). Nadväzuje na bibliografiu 1951–2000 uverejnenú v jubilejnom ročníku SAP v roku 2000, č. 2.

Číslo 2. Rubrika Štúdie obsahuje 2 príspevky. – Pavel Matlas, *Sociální původ, vzdělání, kariérní strategie a motivace patrimoniálních úředníků na schwarzenberském panství Hluboká nad Vltavou v 17. a 18. století* (435–463). Autor sa v štúdiu zaoberá kariérou vrchnostenského úradníka poddanského pôvodu bez dosiahnutého vyššieho vzdelania, ktorá začínala v 13–16 rokoch vo funkcii písárskeho mládenca (tzv. písárka/Schreibadjunkt). Vyšší úradníci mávali jedného, dvoch i troch písárskych mládenčov, z vlastných prostriedkov im hradili stravu a odev a dohliadali na ich ďalšie vzdelávanie a výchovu. Po cca 6–8 rokoch mohli postúpiť do funkcie tzv. listového písára (sekretára), ktorý mal nadštandardné sociálne istoty: stály plat, paliвовé drevo, služobný byt. Časť svojich finančných prostriedkov musel však investovať naspäť do vlastnej reprezentácie, pokiaľ chcel v hierarchii postúpiť vyššie. Musel zorganizovať „ušľachtilé“ zábavy a nákladne sa obliekať. Vo svojom šatníku mohol mať až 19 košiel, 12 kravát, 18 párov topánok, 3 parochne, 4 klobúky atď. Po 10 rokoch na základe odporúčania nadriadených mohol v úradníckej kariére postúpiť do funkcie hospodárskeho a kontribučného písára alebo na miesto prvého kancelárskeho písára, ktorý bol podriadený priamo hajtmanovi panstva. Autor ďalej uvádza modelový príklad – životnú dráhu Jana Karla Zelenku, ktorý postupne postúpil z nižších písárskych miest (i vďaka sobášom) na pozíciu vrchného riaditeľa všetkých schwarzenberských panstiev v Čechách. – Václav Babička, *Dějiny Akademie křesťanské 1875–1952* (464–557). Autor nám približuje vznik, pôsobenie i zánik jedného z najvýznamnejších katolíckych spolkov poslednej štvrtiny 19. storočia a prvej polovice 20. storočia – Akademie keřtánské. Mala početnú členskú základňu – jej členmi boli významní umelci, literáti, hudobní skladatelia, dirigenti, zbormajstri, duchovní. Dejiny tohto spolku neboli doteraz spracované, pretože sa nezachoval archív tohto spolku. Autor štúdie pátral po ňom vo verejných archívoch v ČR, obrátil sa i na Českú katolícku charitu, Památník národného písennictví i na MV ČR, avšak bezúspešne. Pravdepodobne bol archív zničený pri likvidácii spolku v 50. rokoch 20. storočia. Pri svojom výskume sa preto opiera o údaje z fondov uložených v Národnom archíve v Prahe (fondy: České miestodržiteľstvo, Policajné riaditeľstvo v Prahe, Ministerstvo vnútra, Ministerstvo školstva a národnej osvety, Štátny úrad pre veci cirkevné) a Archív pražského arcibiskupstva. Informácie z archívnych dokumentov doplnil o údaje získané z časopisov, ktoré spolok vydával (napr. Časopis katolíckeho duchovenstva).

V rubrike Recenze referuje prof. Ivan Hlaváček o troch dôležitých nemeckorakúskych edíciách k stredovekým dejinám a o knihe Reinharda Härtla o notárskej a cirkevnej listine v európskom ranom a vrcholnom stredoveku (*Notarielle und kirchliche Urkunden im frühen und hohen Mittelalter*) (558–571).

SBORNÍK ARCHIVNÍCH PRACÍ – SUPPLEMENTUM ROČNÍKU LXI. Vydáva odbor archivní správy a spisové služby MV v Tiskárně Ministerstva vnitra, s. p. o. Praha 2011, 324 s.

Dotatok k číslu 2 ročníka 2011 Sborníka archivních prací tvorí príspevok *Vratislavská hejtmanská kancelář za vlády Jana Lucemburského a Karla IV.* z pera PhDr.

Mladý Holec, PhD. Publikovaný príspevok vychádza z dizertačnej práce autorky, ktorú obhájila v apríli 2008 na Katedre pomocných vied historických a archívneho štúdia Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe.

Svoju pozornosť autorka sústredila na fungovanie vratislavskej hajtmanskej kancelárie v rokoch 1336–1378, keď sa Vratislavské kniežatstvo za vlády Jána Lucemburského stalo majetkom českého kráľa. Spolu s mestom získal český panovník aj pôvodné kniežacie sídlo, tzv. kráľovský, neskôr cisársky dvor, kde sídlil úradujúci hajtman, ktorý od roku 1336 spravoval kniežatstvo ako zástupca kráľa. Na tomto mieste zasadal aj dvorský súd, tu mala sídlo i hajtmanská kancelária. Karol IV. vykonal niekoľko stavebných úprav hradného areálu, ktorý slúžil aj na ubytovanie českého panovníka a jeho sprievodu počas pobytu v meste. M. Holá priblížila na základe zachovaných prameňov správu Vratislavského kniežatstva, organizáciu hajtmanskej kancelárie, podrobila diplomatickému rozboru písomností produkovaných v kancelárii tohto úradu. Vratislavská hajtmanská kancelária vydávala na prvom mieste listiny potvrdzujúce prevody majetkových práv k lénnym a slobodným majetkom v kniežatstve, ďalej rozhodnutia dvorského súdu, ktorého zasadnutie sa viazalo na prítomnosť zemepána alebo jeho zástupcu. K spečateniu od roku 1336 používala kancelária pečatidlo Vratislavského kniežatstva obsahujúce štvrtý štít – v prvom a štvrtom poli bol zobrazený český lev, v ostatných sliezka orlica. Po odhalení sfalšovania pečatidla vyhotovili v roku 1364 nové, ktoré zobrazovalo pol postavy Karola IV. Od začiatku 50. rokov 14. storočia v kancelárii používali aj osobnú pečať vratislavských kancelárov ako kontrasigillum.

Práca je rozdelená do šiestich väčších kapitol: *I. Bezprostřední majetky a zástavy Jana Lucemburského a Karla IV. ve Slezsku a jejich správa; II. Správa Vratislavského knížectví v letech 1336–1378; III. Personál Vratislavské hejtmanské kanceláře v letech 1336–1378; IV. Listiny vyšlé z Vratislavské hejtmanské kanceláře v letech 1336–1378; V. Registra Vratislavské hejtmanské kanceláře z doby vlády Jana Lucemburského a Karla IV.; VI. Urbariální písemnosti související s výběrem královských příjmů ve Vratislavském knížectví za vlády Jana Lucemburského a Karla IV.* Záver patrí trom textovým prílohám, zoznamu použitej literatúry a prameňom, zoznamu skratiek, mennému a miestnemu registru. Autorka vypracovala i poľsko-česko-nemecký slovníček vybraných lokalít. Samotný text dopĺňajú tabuľky, grafy a obrazové ukážky z produkcie kancelárie.

Júlia Ragačová

SPRÁVY

PORADA VEDÚCICH PREDSTAVITEĽOV RIADIACICH ORGÁNOV ARCHÍVNICTVA ČLENSKÝCH A PRISTUPUJÚCICH KRAJÍN EURÓPSKEJ ÚNIE V ROKU 2012

Porady riadiacich orgánov archívnickva členských krajín Európskej únie (EBNA) sa uskutočňujú v polročných intervaloch, organizátorom je predsedníčka krajina únie. Zástupca slovenského archívnickva sa ich zúčastňuje od roku 2003. Predmetom rokovaní porady sú spravidla otázky dohodnutia spoločného postupu krajín vo vybraných oblastiach archívnickva. Okrem vedúcich predstaviteľov archívnickva členských krajín a prizvaných krajín, zástupcov EK sa na nej zúčastňujú aj funkcionári riadiacich orgánov MRA (predseda regionálneho združenia pre Európu EURBICA).

Zasadnutie Združenia archívov Európy (EAG) usporadúva Európska komisia tiež dvakrát ročne a spravidla sa uskutočňuje ihneď po zasadnutí EBNA na to istom mieste.

26. konferencia EBNA a 13. zasadnutie EAG sa uskutočnili v Nikózii na Cypre v dňoch 11.–12. októbra 2012 v konferenčnom centre Filoxenia. Na zasadnutiach sa zúčastnilo 45 účastníkov z 31 krajín, zástupcov EK a pozvaných expertov.

Prvá sekcia programu rokovania EBNA *Cyprus – 3000 rokov archívnej histórie* bola venovaná usporiadateľskej krajine. V piatich prednáškach si účastníci vypočuli komplexné predstavenie nielen cyperského archívnickva, ktoré patrí do rezortu Ministerstva spravodlivosti a verejného poriadku, ale aj informácie z oblasti archeológie, histórie a súčasného výskumu v relevantných oblastiach. S prednáškami vystúpili domáci odborníci z Cyperskej Univerzity: Dr. Despina Pilides, Katedra historických pamiatok, Dr. Demetrios Michaelides, Archeologické výskumné pracovisko, Dr. Chris Schabel a Dr. Petros Papapolyviou z Katedry histórie a archeológie a Dr. Anna Pouradier Duteil Loizidou, Cypruské výskumné centrum.

Ďalšia sekcia rokovania sa týkala archívov a služieb verejnosti, ktoré tieto inštitúcie poskytujú. V nej predstavili archívne systémy a služby verejnosti Effy Parparinou, Štátny archív Cyprus, Charles J. Farrugia, Národný archív Malta a Dr. Marietta Minotos, Generálny štátny archív, Grécko a oboznámili účastníkov so situáciou v tejto oblasti vo svojich krajinách.

Problematika nožnej spolupráce archívov s knižnicami a múzeami, či dokonca ich spájanie a inštitucionálne zlučovanie odznela v ďalšom bloku prednášok *Archívy, knižnice, múzeá – spolupráca alebo fúzia?* K tejto problematike predniesli prednášky a svoje skúsenosti Dr. Asbjorn Hellum, Dánsky Národný archív, Frances Mc Gee, Národný archív Írska a Martin Berendse, Národný archív Holandska. Ako jeden z najznámejších príkladov v tejto oblasti môže slúžiť vytvorenie spoločnej národnej kanadskej inštitúcie Knižnica a archív Kanady ako súčasti federálnej verejnej správy a Kanadského dedičstva. Inštitúcia reportuje svoju činnosť parlamentu prostredníctvom ministra pre Kanadské dedičstvo. V Holandsku prebieha v súčasnosti príprava na zlúčenie dvoch takýchto inštitúcií – Národného archívu

a Národnej knižnice, ktoré (zhodou okolností?) sídlia už dávno v spoločných priestoroch.

V sekcii *Súčasnú európske projekty* vystúpili a prezentovali niektoré projekty vo svojich krajinách predstavitelia štyroch krajín. Oliver Morley, Národný archív Spojeného kráľovstva Veľkej Británie, v prednáške *Modelovanie pre proces rozhodovania: simulácia prostredia v budove* poukázal na štandardy týkajúce sa teploty, relatívnej vlhkosti i ďalších požiadaviek na optimálne prostredie pre uloženie archívnych dokumentov a možnosti ich dodržiavania pri znižovaní nákladov na prevádzku budov. Karel Velle, Národný archív Belgicka, v prezentácii *Dokumentovanie súčasnosti pre budúce generácie: výber a stratégie* sa zaoberal problematikou akvizície a získavania archívnych dokumentov z pohľadu legislatívy, kritérií výberu a ich inštitucionálneho kontextu, ale aj z pohľadu nákladov a nedostatočného personálneho obsadenia archívov, súkromných archívov a pod. Dr. Sebastian Barteleit, Spolkový archív Nemecka, sa opäť venoval technickým otázkam, najmä z pohľadu zabezpečenia optimálnych podmienok uloženia archívnych dokumentov za súčasného znižovania nákladov na ich prevádzku, ktoré v časoch hospodárskej krízy majú v sebe racio a opodstatnenie. V prednáške „Výstavba archívov pre budúcnosť: niektoré poznámky ku konštrukcii energeticky menej náročných archívov“ sa venoval tzv. nízkoenergetickým budovám a zároveň možnostiam zabezpečenia optimálnych podmienok z archívneho pohľadu s uvedením mnohých príkladov najmä z nemeckej oblasti. Jozef Hanus v prednáške *Niektoré národné a medzinárodné projekty v slovenskom archívniectve* informoval o projektoch, ktoré v súčasnosti prebiehajú najmä v oblasti digitalizácie v slovenskom archívniectve.

Ďalšie rokovanie EBNA sa uskutočnilo spoločne so zasadnutím EAG na druhý deň. Prerokovala sa problematika novej európskej legislatívy o ochrane údajov – v súlade so závermi predchádzajúceho zasadnutia v Kodani a schválilo sa stanovisko EAG k návrhu EK (Karel Velle, Belgicko). Ďalej sa rokovalo o príprave „Kódexu archivára“, ku ktorému predniesli úvodné prezentácie Susan Healy (UK) a Giulia Barrera, Taliansko – teda krajiny, v ktorých takýto kódex už existuje. Dohodlo sa, že bude vytvorená pracovná skupina, ktorá pripraví jeho návrh a predostrie ho na rokovanie medzinárodných i národných archívnych inštitúcií.

Na záver stretnutia odzneli aj informácie o stave riešenia európskeho projektu Archives Portal Europe network of eXcellence (APEX), ktorú podali jeho koordinátori Gerrit de Bruin a Karen van Opstal z Holandska. O činnosti a ďalších cieľoch DLM Fora informoval Eric Ketelaar z Holandska. Záverečná informácia o stave riešenia jednej z prioritnej činnosti MRA – ochrana a prevencia pred katastrofami – odznela v podaní Barbary Berskej z Poľska.

Všetky prezentácie zo zasadnutí EBNA a EAG z Nikózie sú uverejnené na webovej stránke http://www.mjpo.gov.cy/mjpo/mjpo.nsf/dmlEBNAconf_en/dmlEBNAconf_en?OpenDocument.

Jozef Hanus

MEDZINÁRODNÁ ARCHÍVNA KONFERENCIA V PARÍŽI 2012

Novovytvorená intenzívna týždňová Medzinárodná archívna konferencia (fr. CISA – Conférence internationale supérieure d'archivistique) organizovaná v jesennom termíne v Paríži je novým modelom rozvíjania medzinárodnej archívnej spolupráce v prostredí Francúzskeho národného archívu („ANF“) a jeho partnerov. Oproti iným už tradičným medzinárodným podujatiam organizovaným archívom bol v tomto prípade zvolený nový a môžem povedať z hľadiska tlmočenia vynikajúco zvládnutý bilingválny francúzsko-anglický model rokovania konferencie s veľkým dôrazom na pritiahnutie „nových“ nefrankofónnych účastníkov rôznych európskych krajín. Za slovenskú stranu sa rokovania konferencie zúčastnil riaditeľ Slovenského národného archívu PhDr. Radoslav Ragač, PhD. a bola pripravená prezentácia o súčasnom postavení a úlohách siete štátnych archívov.

Program rokovania medzinárodnej konferencie bol rozdelený do dvoch častí. Prvé tri dni rokovania, s programom nahusteným až do neskorého popoludnia, boli venované odborným referátom, workshopom a prezentáciám účastníkov konferencie a dva dni programu konferencie celodenným odborným exkurziám spojeným s prezentáciami a tematickými konferenčnými blokmi. Zastúpené boli prednášky z oblasti aplikácie nových technológií v archívnom sektore (digitalizácia, rôznorodé projekty verejno-súkromného partnerstva), aktuálnych trendov v oblasti zmien vzťahov v rovine francúzske archívy a samosprávne regióny, premeny vzťahov archívov na osi občan – demokracia, individuálnemu prežívaniu histórie a opäť zo slovenského uhla pohľadu zaujímavé modely senzibilizácie širokej verejnosti a jej znalostného zapájania do odborných aktivít archívov. Jeden z prednesených referátov bol venovaný prezentácii aktivít UNESCO. Zo slovenského pohľadu bolo osobitne zaujímavé predstavenie súčasnej situácie švajčiarskych archívov v oblasti elektronickej správy registratúry. Tá je vo Švajčiarsku, rovnako ako v slovenskom sektore vnútra, spojená s firmou FABASOFT a vo Švajčiarsku funguje veľmi dobre. Švajčiari kladú veľký dôraz na kvalitu aplikačnej praxe v dlhodobom horizonte, ktorú považujú za kľúčovú z hľadiska výsledkov. Pozornosť bola venovaná aj skupinovej práci účastníkov rozdelených do menších pracovných skupín na workshopoch (ateliéroch). Preberané témy boli veľmi rôznorodé od sféry ľudských práv až po dokumentáciu činnosti rôznych aktivistických hnutí.

Súčasťou programu rokovania medzinárodnej archívnej konferencie bola aj prehliadka práve dokončovanej novostavby účelovej budovy Francúzskeho národného archívu (ANF) v Pierrefitte-sur-Seine pri Paríži spojená s osobitným konferenčným blokom o systéme archívneho vzdelávania, predstaveniu francúzskeho archívneho systému, ANF, Medzinárodnej rady archívov a národným prezentáciám účastníkov. Budova archívu bola skolaudovaná a slávnostne otvorená v prvom polroku 2013. Druhým pracovným výjazdom bol celodenný pobyt v novovybudovanom Múzeu prvej svetovej vojny (Veľkej vojny – Grande Guerre) v Meaux ležiacom pri slávnom marnskom bojisku, ktorý bol venovaný problematike blížiaceho sa 100. výročia (centenária) vypuknutia prvej svetovej vojny (2014) z viacerých uhlov pohľadu. Okrem prehliadky expozície bol hlavným bodom programu spomínaný tematický blok konferencie, ktorý obsahoval rovnako viaceré národné prezentácie účastníkov konferencie. Z najpodnetnejších referátov môžeme spomenúť rozvinutú dobovú dokumentáciu vojnového konfliktu v nemeckom univerzitnom prostredí (napr. Štrasburg), spoločné francúzsko-nemecké projekty, sociologické aspekty vnímania

tohto svetového konfliktu, premeny vnímania vojny od spomínania až po dnešný turizmus. Pozitívnym paradoxom je, že väčšinu návštevníkov múzea tvoria návštevníci neďalekého zábavného parku disneyland.

Obohacujúce bola aj neformálna komunikácia s účastníkmi konferencie. Zo strany zahraničných kolegov opakovane zaznievali otázky týkajúce sa zmien v slovenských archívoch po roku 1989 – prístup k archívnym dokumentom, nové nastavenie procesov v archívoch, problematika vyrovnávania sa s totalitnými režimami a delimitáciám archívnych dokumentov v období po zániku Československa.

Účasť na spomínanej medzinárodnej archívnej konferencii je zriedkavou príležitosťou porovnávať fungovanie archívov v rôznych európskych krajinách a prostriedkom na rozvíjanie medzinárodnej spolupráce a efektívnu výmenu poznatkov týkajúcich sa správy archívneho kultúrneho dedičstva uloženého v zahraničných archívoch.

Radoslav Ragač

„KLIMA ZMĚNY“ KONGRES MEZINÁRODNÍ ARCHIVNÍ RADY V BRISBANE 2012

Ve dnech 18.–23. 8. 2012 proběhl v australském Brisbane 17. Kongres Mezinárodní archivní rady. Toto celosvětové setkání odborníků z oblasti spisové služby, archivnictví a informační vědy bylo jedinečnou příležitostí k získání globální představy o vývoji archivnictví v celosvětovém měřítku. Šlo nepochybně o největší kongres MAR vůbec, akce se účastnilo přes tisíc delegátů. Archivářů byla z tohoto počtu pouze část. Stále větší prostor na kongresu totiž získávají odborníci z oblasti informační vědy.

Vzdálenost od Evropy a ekonomické potíže většiny evropských států způsobily, že program kongresu zůstal v australské, resp. australsko-asijské režii. Tento fakt je nutno zohlednit při hodnocení výsledků kongresu. Řada evropských zemí nebyla přítomna. Chyběla většina ředitelů národních archivů a archivních správ, zarážející byla absence většiny ředitelů digitálních archivů z Evropy.

Na kongres navázalo generální zasedání organizace konané 24. 8. 2012, kde byly schváleny některé klíčové dokumenty a systém zvýšení členských poplatků. Součástí akce byla rovněž prohlídka Queenslandského státního archivu.

Kongres proběhl pod heslem „klima změny“. Byl zaměřen na udržitelnost a důvěryhodnost v archivní praxi v klasické i digitální oblasti a bezesporu přinesl řadu poznatků z oblasti digitálního archivnictví a archivního popisu.

Zahajovací ceremoniál kongresu proběhl ve velkém sále Convention and Exhibition Centre v úterý 21. 8. od 8.30 do 11.00 hod. Martin Berendse, prezident Mezinárodní archivní rady (dále jen MAR), ve svém úvodním projevu zdůraznil, že jde o první kongres MAR na jižní polokouli. Vyzdvihl význam archivů pro zachování demokracie a lidských práv, pro komunitní a národní vědomí, kulturní povědomí menšin atd. Podtrhl, že letošní kongres se odehrává v klimatu změny způsobené přechodem na digitální uchovávání dokumentů. Jednání bude spojeno třemi tematickými okruhy, kterými jsou důvěryhodnost, identita a udržitelnost.

Následovaly zdravotnice Simona Creana, ministra pro kulturu australské federální vlády a Ros Batesové, queenslandské ministryně pro informační technologie. Kongres poté formálně zahájil Dr. John Bannon, předseda Poradního sboru Australského národního archivu, který zároveň fungoval jako řídicí činitel kongresu.

Průčelí brisbanského Convention and Exhibition Centre.

Ředitel Australského národního archivu v Canbeře David Fricker se ve svém projevu soustředil na termín udržitelnost. Popsal některé přístupy Australského národního archivu k tomuto problému, především základní principy plánu digitální kontinuity a softwarové nástroje používané pro udržení digitálních dokumentů. Vy zdvihl, že to, co bude uchováváno, nebudou dokumenty, ale jejich „essential performance“, tedy podstatná podoba (reprezentace), která bude uchovávána napříč platformami. Ta bude zpřístupňována on-line, často souběžně s živými dokumenty uchovávanými u původců.

Následoval blok sponzorovaný společností Ancestry.com poskytující genealogické služby na komerčním základě. Dan Jones, vedoucí oddělení obsahové strategie a akvizicí této firmy, Caroline Kimbell z Národního archivu Spojeného království a Alan Ventress, ředitel Státního archivu Nového Jižního Walesu, hovořili o užitečnosti a oboustranné výhodnosti spolupráce mezi státními institucemi a nestátními subjekty. Duch příspěvků vyzníval až příliš ve prospěch sponzora diskuse.

Jednání v sekci 21. 8. zahájila prezentace Kerry Moir, Samantha Thomson a Josephine Hanisch z Australského národního archivu nazvaná „Digitální imperativ: zachycení revoluce nebo stání opodál“. Popisovala dopad informační revoluce a správy dokumentů v Austrálii i na mezinárodním poli. Podcenění správy dokumentů, nedostatečnost klasických metod vedení spisové služby a technologický boom vedl v Austrálii v minulosti k velkým ztrátám dokumentů. Australský národní

auditorský úřad proto v roce 2012 vydal materiál „Complexity of managing records“, který identifikoval zásadní problémy, především absenci standardizace, velké množství agendových systémů, absenci správy informací atd. Vzniká proto vládní „Politika digitálního přechodu Australského národního archivu a australské vlády“, která má být definitivně dokončena do roku 2014. Týká se Australského národního archivu i všech původců. Doporučuje se decentralizace vedení spisové služby až na úroveň konkrétního úředníka, zkrácení skartačních lhůt na maximálně 15 let, souběžné zpřístupňování archiválie i živého dokumentu atd.

Řada původců v Austrálii stále preferuje papírové dokumenty a nemá představu o výběru dokumentů a archivech. Národní archiv je nutí dokumenty skenovat a vyhazovat, většina původců je toho názoru, že dokumenty jsou pouze v systémech spisové služby a nepovažuje za ně emaily, webové stránky a produkty sociálních sítí, apod., o kterých australská archiváři soudí, že mají trvalou hodnotu.

Australský národní archiv přijal „Plán digitální continuity“ obsahující 6 obecných principů s přehledem, co je třeba zachovat. Podrobné metodiky popisující, jak to provést, však stále chybí. Některé věty paní Moirové naznačovaly, že australská kolegyně se nedívají na dokumenty jako na trvalou hodnotu, ale snaží se je uchovat „pokud budou potřeba“ (as long as they are needed), což je koncept, který se výrazně liší od střeoevropského chápání archiválie a její role v systému veřejné správy. Vystoupení paní Moirové ukázalo, že oblast předarchivní péče v Austrálii není ve vyhovujícím stavu a v řadě ohledů je na primitivnější úrovni než v ČR.

Prezentace Petera Scheffbecka z Vídně se týkala uchovávání obsahu sociálních sítí. Profesor Scheffbeck konstatoval, že informace je možno zachytit na habech těchto sítí, otázkou však je, co je „informací“ v sociálních sítích typu Facebook, Wikis apod. Navíc je zde problém intelektuálního vlastnictví, práva na soukromí, ochrany osobních údajů atd. Pokusy o zachycení informací tohoto typu manuální cestou nebyly příliš úspěšné, v současnosti v Rakousku probíhá projekt ARCOMEM, který vytváří nástroje pro „content mining“ těchto sítí.

Následovalo vystoupení paní Irmgard Christy Becker, ředitelky Archivní školy v Marburku. Paní Becker konstatovala, že němečtí archiváři rozebírají na domácím poli mnohé problémy, ale na rozdíl od nizozemských kolegů se příliš nezapojují do mezinárodních diskusí. Uvedla, že Německo mělo digitální archiv v roce 2006, zatímco Nizozemsko až v roce 2010. Tuto informaci je nutno interpretovat s jistým nadhledem, protože digitální archiv Bundesarchivu měl donedávna dosti experimentální charakter a řešil speciální otázky (dešifrace a transformace archivů STASI apod.). Paní Becker by ráda změnila program marburské školy, zapracovala do něj výsledky mezinárodních debat. Jádrem mají být 4 programy zaměřené na spisovou službu, výběr archiválií, digitální uchovávání a archivní popis. V plánu je sladění studia s boloňským procesem, zajištění mezinárodní výměny učitelů i studentů, zajištění posílání studentů na mezinárodní stáže, čemuž se údajně většina ředitelů německých archivů brání. V následné debatě vystoupilo několik řečníků, kteří jasně deklarovali, že šance na revitalizaci marburské školy je mizivá, pokud se zde bude učit německy, neboť naprostá většina zahraničních lektorů i studentů mluví anglicky.

Prezentace Kuldara Aase z Estonska byla věnována integraci digitálních archivů se zdrojovými systémy. Estonští kolegové vytvořili standard pro elektronické systémy spisové služby (v Estonsku je jich 11) a definovali metadatový model a balíček SIP. Implementace však selhala, většina výrobců se jen volně inspiruje standardem, kvalita metadat je nedostatečná. Estonští kolegové proto vytvořili systém UAM, kte-

ry přenáší, ověřuje a aktualizuje metadata přejímaných dokumentů ze systémů ERMS. Estonský přístup řeší problém ještě před přijetím dokumentů do archivu a je založen výhradně na transformaci metadat z ERMS, nepočítá s dodatečným vkládáním metadat v digitálním archivu. Souběžně probíhá výzkum, jehož úkolem je stanovit „mandatorní metadata“ a zjistit, zda bude nutné dodávat v archivu další metadata.

Následovalo vystoupení Roberta Sharpa z firmy Tessella. Pan Sharpe konstatoval, že s metadaty v systémech ERMS je mnoho problémů. Spisových plánů je mnoho a stále se mění, velmi se opakují atd. Systém Teselly obecně uchovává stará metadata a umožňuje doplnit další. Údajně jde o rychlý, pružný a bezztrátový proces. Přístup firmy Tessella byl tedy protipólem vystoupení estonských kolegů.

Mezi nejzajímavější vystoupení prvního dne patřilo vystoupení paní Sherry Xie Yuenam Liu a paní Ling Ma porovnávací kanadskou a čínskou státní uchovávací strategii. Archiváři ČLR navrhli první digitální depozitář již v roce 1992, v roce 1996 vznikl expertní tým k řešení problému, v roce 2000 první projekt digitálního archivu. V letech 2000–2009 byly do archivů všechny dokumenty dodávány v digitální i papírové podobě. V roce 2009 došlo k regulaci spisové služby a systém je dále vylepšován. Vztah papírových a digitálních dokumentů není v Číně chápán jako konfliktní, nýbrž jako navzájem se doplňující. Čínský systém organizuje péči o dokumenty na všech úrovních a zahrnuje všechno a všechny. Zatímco kanadská strategie se zaměřila výhradně na zlepšení komunikace mezi zainteresovanými komunitami a vytvoření trvalé paměti vlády a zcela pominula soukromou oblast, čínská strategie je komplexnější. Jde na úroveň každé vesnice, týká se všech podniků bez ohledu na vlastnictví. Proces řídí archivní úřady na všech úrovních. Všechny složky musejí spolupracovat, všichni podávají zprávy o činnosti směrem nahoru. Pravidla výběru archiválií v Číně stanovuje tým univerzitních expertů. Srovnání obou strategií vyznělo jednoznačně ve prospěch Číny.

Druhý den, 22. 8., začal plenárním zasedáním, na kterém zástupci australských digitálních archivů prezentovali výsledky své práce. Jako první vystoupil Michael Carden, vedoucí digitálního archivu v Australském národním archivu v Canbeře. Popsal stručný vývoj digitálního uchovávání v této instituci. Vše začalo tzv. zeleným dokumentem z roku 2000, ve kterém bylo konstatováno, že hlavním problémem digitálních dokumentů je jejich změnitelnost, snadná zničitelnost a technologická závislost. Již v úvodu zdůraznil, že archivy uchovávají reprezentaci (performance) odrážející podstatu těchto dokumentů (essence), nikoli dokumenty jako takové. Oddělení těchto „dokumentů“ od technologií umožňuje software XENA (XML Electronic Normalising for Archives). Xena je vytvořena v programovacím jazyku Java, testuje formáty dokumentů, transformuje je do formátů pro trvalé uložení a vybaví je minimálními metadaty. Výslovně byly zmíněny formáty PNG, ODF, FLAC, HTML, XML. Komunikaci Xeny s dalším archivním digitálním softwarem umožňuje API. Archiv rovněž vytvořil software Digital Preservation Recorder, který řídí práci s dokumenty uvnitř digitálního archivu. Systém zajišťuje migraci a kontrolu integrity dat uložených ve třech nezávislých úložištích. První ukládací kapacity pro digitální dokumenty v rozsahu 200 gigabytů vznikly v roce 2006, archiv nyní spravuje asi 10 terabytů dat. Data jsou ukládána na dvou různých diskových polích, ve dvou různých souborových systémech pracujících na dvou různých operačních systémech. Oba systémy jsou prozatím v jedné budově, výhledově se počítá s dalším úložištěm v jiném městě. Úložiště není spojeno s vnějším světem. Oba výše zmíněné softwary vznikly na bázi otevřeného kódu.

Následovalo vystoupení Andrewa Waugha o strategii VERS úspěšně realizované Státní archivem státu Victoria (Public Record Office Victoria) v posledních 15 letech. Za zmínku stojí závěry, ke kterým pan Waugh dospěl. Pro původce není ekonomické zabývat se dokumenty trvalé hodnoty, protože je jich velmi malé množství a spíše preferují ukládání do digitálních správních archivů. Proces výběru dokumentů v digitální podobě je drahý, je nutné hledat cesty k jeho zlevnění. Stav digitálních dokumentů přejímaných od původců není stále ideální.

V Austrálii již zcela převládlo digitální archivnictví, dosavadní výsledky nicméně ukazují, že kvalitně rutinně pracující digitální archivy jsou pouze dva (Canberra, Melbourne). Oblast předarchivní péče i zde příliš dobře nefunguje a obecně nedosahuje standardů nastavených v ČR. Archivy navíc působí v jiném právním a kulturním kontextu, který umožňuje uchovávání dokumentů na dobu určitou, uchovávání „essence“ atd. Spisová služba v celosvětovém měřítku ustupuje do pozadí, nahrazují ji obecnější strategie správy informací. Je však velkou otázkou, zda tyto obecné strategie uspějí. Softwary užívané digitálními archivy musejí být průběžně rozvíjeny a uzpůsobovány, nespornou výhodou je možnost obou archivů provádět tyto úpravy vlastními silami.

Z prezentací v sekcích, které proběhly 22. 8., je třeba zmínit vystoupení Victora Fonsecy a Claire Sibille de Grimoüard nazvané „Revize popisných standardů MAR: ke konceptuálnímu modelu archivního popisu“. V první části vystoupení Victor Fonseca z Brazílie shrnul vývoj čtyř popisných standardů – ICAD (G), ISAAR, ISDIAH a ISAF. Standardy, jejichž základy byly položeny v letech 1990–1994, nejsou využívány na stejné úrovni. Nejvíce se používá ICAD (G), který je ale také nejvíce přizpůsobován národním specifikám. Archiváři ne vždy rozumí, jak standardy odkazují na tutéž věc. Claire Sybille de Grimoüard proto představila návrh nové kapitoly, která má vysvětlovat funkci popisných standardů. Autoři vytvořili zprávu o jejich aplikaci a navrhli jednotný konceptuální model, který by propojoval popis podle těchto standardů a vysvětloval, jak mají popisy navzájem spolupracovat. Navzdory názvu tak nejde o revizi standardu, spíše o nový pohled na ně.

Následovalo vystoupení Claire Sybille de Grimoüard nazvané „Implementace EAC-CPF ve Francii: směřování k vývoji národních autoritních záznamů“ o společném projektu Asociace francouzských archivářů a vedení francouzských archivů. Cílem je vytvořit autoritní záznamy původců archiválií a sdílet tyto údaje navzájem prostřednictvím softwaru, který by propojil všechny departementní a centrální archivy.

Robert Kretzschmar ve svém vystoupení konstatoval, že v letech 2006 až 2009 vznikl v Bádensku-Württembersku digitální archiv. Jeho výstavba stála 650 000 eur, zaměstnává 8 zaměstnanců, roční provoz stojí 75 000 euro. Archivní zpracování digitálních dokumentů je koordinováno se státními archivy Hessenska (modul příjem) a Bavorska (modul přístup). Souběžně probíhá masová digitalizace, která zatím dosáhla asi 7 % archiválií. Jak digitální, tak digitalizované dokumenty jsou spravovány jednotným softwarovým systémem. I kolegové ze Stuttgartu nyní zápasí s nedostatkem prostředků na další vývoj. Ten je nejvíce pocíťován na národní úrovni, protože Bundesarchiv neplní, ani nemůže plnit úlohu národního archivu, pocíťován je nedostatek koordinace na federální úrovni.

Mezi nejzajímavější patřilo vystoupení Jana Hut'aře, původně zaměstnance Národní knihovny v Praze, nyní pracovníka digitálního archivu při Archives New Zealand. Šlo o jediné vystoupení zabývající se metodami uchovávání digitálních doku-

mentů. Výsledky dosavadního testování se vyslovují pro užití emulace i migrace ve vzájemné kombinaci.

Z těchto a dalších vystoupení lze odvodit, že digitální archivy se staví všude po světě, jejich koncept se však velmi liší podle konkrétních podmínek. Hybridní přístupy nejsou výjimkou (Čína, Německo). Ve zpřístupňovací praxi digitální archivy většinou integrují digitálně zrozené archiválie s digitálními kopiemi. O problémech digitálních archivů se mluví bohužel jen v kuloárech, přestože jde o závažné problémy, které stále čekají na řešení (problémy v oblasti předarchivní péče a výběru archiválií, formátová obsolence, neschopnost zajistit kontinuitu financování atd.).

Ze čtvrtěných prezentací je třeba zmínit vystoupení Claire Sibille de Grimouard a Jeana-Françoise Mouffleta o několikajazyčném softwaru ICA-Atom pro implementaci popisných standardů MAR. Jde o open-source software, který umožňuje archivářům vytvářet a publikovat prostřednictvím webového rozhraní archivní popis. Systém zahrnuje všechny 4 standardy a je kompatibilní s řadou národních standardů. Umožňuje tvorbu archivní pomůcky, popisu původce, popisu archivní instituce a popis archivních funkcí podle ISAF. Umožňuje zápis rejstříkových hesel/přístupových bodů do řízeného slovníku.

Další část prezentací byla věnována problémům mezinárodního copyrightu a aktivitám MAR na tomto poli. David Sutton zde konstatoval, že v rámci MAR vznikla pracovní skupina pro copyright a intelektuální vlastnictví, která spolupracuje s Asociací amerických archivářů. Základem byla diskuse na konferenci v Ženevě, kde vznikl dokument popisující problémy v této oblasti. Martin Berendse, prezident MAR, konstatoval, že se původně domníval, že půjde o věc kulturní politiky, ukazuje se však, že jde o velké peníze a ve věci působí rozsáhlá profesionální lobby. Naznačil, že věc si vyžádá hodně času. Ostatně knihovnická partnerská organizace IFLA vytvářela regulační dokument v této oblasti 9 let.

Většina archivářů si neuvědomuje, že to co zpřístupňuje, je intelektuální bohatství. Věc je přitom regulována nejen národní legislativou, ale i bernskou konvencí. Nyní je nutno přizpůsobit pravidla digitálnímu světu. Archiváři jsou v těchto jednáních v dost slabé pozici. Dosavadní jednání přinesla obrovské množství protichůdných názorů. Byl sice vypracován návrh dohody o výjimkách z copyrightu a limitech pro knihovny a archivy, jeho schválení však bylo odloženo na příští jednání.

Michal Wanner

KONFERENCIA OD ŠPITÁLA K NEMOCNICI. ZDRAVOTNÍCTVO, SOCIÁLNA STAROSTLIVOSŤ A OSVETA V DEJINÁCH SLOVENSKA

Slovenský národní archiv v spolupráci so Sekciou archívniectva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV zorganizoval v dňoch 10. a 11. októbra 2012 medzinárodnú vedeckú konferenciu venovanú dejinám zdravotnej a sociálnej starostlivosti na Slovensku. Rokovanie otvoril riaditeľ Slovenského národného archívu Radoslav Ragač a pokrstil aj zborník príspevkov z vla-

ňajšej konferencie *Pôdohospodárstvo v dejinách Slovenska. Tradície, inovácie a kultúrne dedičstvo*. Editorkami objemnej kolektívnej monografie sú pracovníčky národného archívu Ivana Fialová a Daniela Tvrdoňová.

Po slávnostnom úvode vystúpili so svojimi príspevkami hostia z Maďarska. Dénes Szabó z Múzea Ferencá Móra v Segedíne sa venoval výsledkom doterajších výskumov o trepanácii v Karpatskej kotline v ranom stredoveku a ich náboženskom a kultúrnom význame. Univerzitu v Segedíne reprezentovala Annamaria Bartha. Na základe údajov kronikárskych zápisov i úradných listín, rovnako ako z vyobrazení, analyzovala zdravotný stav Karola Róberta a jeho syna Ľudovíta Anjouovcov. Písomné záznamy o zdravotníctve dolnozemskej lokalít mestského rázu predstavila Mária Ziláková z Budapeštianskej Univerzity Eötvösa Loránda.

V druhom bloku dominovali dejiny špitálov. Katarína Nádaská analyzovala písomné pramene k špitálom v Košiciach. Konkrétne k Špitálu sv. Ducha, ktorý bol najstarším uvádzaným už v pápežskej bule z roku 1283. V 15. storočí sa spomína druhý Špitál sv. Leonarda a v mestskej časti Čermel' aj tzv. Malá špitálska ulica. Radoslav Ragač predstavil zvolenský špitál, ktorý často menil polohu. Najstaršie správy o ňom sú až zo sklonku stredoveku, ale z roku 1590 sa zachoval jeho opis. Fungoval až do 19. storočia. O skalickom mestskom Špitáli sv. Alžbety Uhorskej, ľudovo nazývanom Štibor, referoval Richard Drška. Pravdepodobne bol nazvaný podľa zakladateľa Štibora zo Štiboric. Postavený bol pri severnej bráne oproti areálu rehole františkánov. Zachovali sa hospodárske záznamy špitála, dokonca i jedálny lístok. V zastúpení bol prednesený príspevok Vladimíra Rábika o trnavskom špitáli. Podrobne rozoberal stredoveké osudy Špitála svätého Kríža pri Kostole sv. Heleny na južnom okraji mesta pri hradbách. Hildegarda Pokreis osvetlila históriu chudobinca v Seredi a podmienky, za akých mohli byť prijatí obyvatelia mesta odkázaní na pomoc. Jestvoval do polovice 20. storočia, podobne ako špitál v Skalici.

Posledný z maďarských účastníkov, riaditeľ Mestského múzea v Kőszegu József Révész, podal prehľad o rehoľných a meštianskych lekárnach v Kőszegu, nachádzajúcich sa pri hraniciach s Rakúskom. Jedine v tomto meste Maďarska je zachované novoveké zariadenie lekárne. Problematike lekární a lekárníkov sa venovala aj Soňa Maťugová. Predstavila oravských lekárníkov, resp. vdovy po lekárníkoch, ktoré rovnako museli vykonávať skúšky u stoličného lekára ako lekárnici. Predmetom výskumu Lucie Krchnákovvej boli zdravotnícke zariadenia pre baníkov v Banskej Štiavnici a okolí. Predpokladá existenciu Špitála sv. Alžbety v meste, ale pre zhorený archív je nedoložitelný. Až od roku 1731 sa vyskytujú údaje o „Bruderhaus“ nachádzajúcom sa pravdepodobne v Štiavnických Baniach. Napriek starším návrhom bola nemocnica v samotnej Banskej Štiavnici postavená až v 19. storočí. Dejiny posádkovej nemocnice v Bratislave od vzniku po súčasnosť, miesta jej pôsobenia na Župnom námestí, hrade atď. až po ulicu Cesta na Červený most (kde sa v súčasnosti nachádza Nemocnica sv. Michala), osvetlila Zuzana Šutaríková. Zuzana Kollárová aj vďaka zaujímavej prezentácii pripomenula úspešné i menej zdarné obdobia v dejinách klimatickej liečebne v Tatranskej Polianke. Okrem zakladateľov obohatila prednášku aj o údaje o prominentných návštevníkoch liečebne. Hygienické podmienky v Kremnici v 18. storočí podrobne hodnotil Daniel Haas Kianička. Mária Zajíčková vytvorila na základe písomností cechov v Skalici obraz o zdravotníckej a sociálnej starostlivosti v 17.–19. storočí v meste a Alojz Balogh zase predstavil obraz zdravotníctva na Slovensku v drobnej plastike.

Druhý deň konferencie začal prednáškou Zuzany Lopatkovej o priebehu cholery v obciach malokarpatského regiónu v roku 1831. Norbert Praženka sa zame-

ral na pôsobenie pôrodných babíc v Bratislavskej stolici v období osvietenstva. V roku 1768 vznikol súpis babíc pôsobiacich na území stolice a o dva roky neskôr bol vydaný aj všeobecno-zdravotnícky poriadok. Eva Morovicsová a Miroslav Tibor Morovics poskytli prehľad o profesionálnej príprave pôrodných asistentiek na Slovensku od príprav na Lekárskej fakulte Trnavskej univerzity v 18. storočí až do začiatku 50. rokov 20. storočia. Eva Morovicsová v spolupráci s Annou Falisovou pripravila aj referát o činnosti Spolku diplomových sestier v období prvej Československej republiky. Na chod a aktivity Spolku československých medikov v Bratislave v rokoch 1920–1948 poukázala Jana Macounová. Mária Grófová sa s poslucháčmi podelila o svoje poznatky z výskumu vzdelávania budúcich lekárov na Univerzite Komenského od jej založenia do roku 1950. Libuša Hrubá informovala o Masarykovej lige proti tuberkulóze, ktorú založila Alica Masaryková. Existovala až do roku 1951, keď bola zlúčená s Československým Červeným krížom. V rokoch 1921–1940 pracoval aj spolok Záchrana s cieľom telesne a duševne zachrániť padlé ženy, o ktorom prednášala Eva Vrabcová. Útulok bol do roku 1939 v Likieri, potom v Bytčici, prechodný bol aj v Bratislave a Martine. Peter Chorvát načrtnol problematiku a možnosti výskumu pohlavných chorôb v spojitosti s armádou. Jana Zaťková zhromaždila údaje o zdravotno-hygienických podmienkach v zajateckých táboroch v Šamoríne, Dunajskej Strede a Veľkom Mederi počas prvej svetovej vojny a epidémiách, napr. škvrnitého týfusu v roku 1914. Nasledujúci príspevok sa týkal obdobia druhej svetovej vojny. Martin Garek hovoril o sociálnej starostlivosti zaradcov v pracovnom tábore v dnes už Oravskou priehradou zatopenej obci Ústie nad Oravou od septembra 1943 do konca nasledujúceho roka.

V záverečných dvoch blokoch dominovali so svojimi prednáškami najmä pracovní Slovenského národného archívu a univerzít. Ivana Fialová, ktorá sa dlhodobo venuje novovekým dejinám Šaštínskeho a Holíčskeho panstva, priblížila penzijný fond založený v roku 1792 a provízny inštitút pre vdovy a siroty po zamestnancoch uvedených panstiev z roku 1797. Z fondov ústredných orgánov štátnej správy na Slovensku čerpala Katarína Švábiková pri výskume sociálnej starostlivosti na Slovensku v prvom desaťročí medzivojnovvej Československej republiky. Toto obdobie bolo objektom záujmu aj ďalších troch prednášajúcich. Daniela Tvrdoňová referovala o štátnych ústavoch pre telesne a mentálne postihnuté deti, pričom sa zamerala na Domov slovenských mrzáčkov v Slávnici (1922–1967) a Štátny ústav pre hluchonemých v Jelšave (1901–1939). Pavol Tišliar s Branislavom Šprochom pripravili dva príspevky z medzivojnovového obdobia. V prvom sa zaoberali inštitucionalizáciou sociálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku a v druhom prezentovali zdravotný stav, chorobnosť a úmrtnosť obyvateľstva. Zdravotnú starostlivosť v poprevratovom období v meste Prešov rozoberal Peter Kovaľ a verejné zdravotníctvo v okrese Šaľa Judita Kováčsová. Posledný príspevok Juraja Kalla odznel na tému vývoja zdravotnej starostlivosti a výstavby štátnej okresnej nemocnice v rokoch 1945–1957 v Považskej Bystrici.

Konferencia mala okrem vysokej odbornej úrovne aj spoločenský rozmer. Hlavný usporiadateľ konferencie Slovenský národný archív ponúkol i prehliadku k téme konferencie či exkurziu do novozrekonštruovaných priestorov Bratislavského hradu. Celé podujatie malo pozitívny ohlas, treba len dúfať, že všetky príspevky budú v krátkom čase publikované.

Henrieta Žažová

EXKURZIA SLOVENSKÝCH ARCHIVÁROV V BRNE

Spoločnosť slovenských archivárov zorganizovala po roku opäť archívnu exkurziu. Tento raz bola naším cieľom južná Morava, presnejšie jej metropola Brno. Odchod autobusu bol v utorok 9. októbra tradične od domu Istropolis z Trnavského múta v Bratislave. Na Predstaničnom námestí (po novom Nám. Franza Liszta) pristúpili ďalší účastníci a autobus nabral smer Morava. Cesta cez Záhorie aj južnú Moravu ubehla veľmi rýchlo a pred nami sa objavila silueta mesta Brna a po chvíli aj prvý cieľ našej exkurzie, silueta modernej budovy Moravského zemského archívu. Budova archívu je situovaná na rozhraní katastrálnych území bývalých samostatných obcí (dnes súčasť Brna) Starý Lískovec a Bohunice. V bezprostrednom okolí sa nachádza rozsiahly kampus (univerzitný areál) Masarykovej univerzity. Po malom občerstvení, ktoré pre nás pripravili vo viacúčelovej sále naši moravskí kolegovia, nás privítala riaditeľka Moravského zemského archívu PhDr. Kateřina Smutná. Ujala sa roly hostiteľky a podrobne nás oboznámila s históriou inštitúcie i s genézou výstavby novej budovy archívu. Na úvod sme zhliadli dokumentárny film, ktorý zachytával najmä krízové situácie v jednotlivých budovách (depozitoch) patriacich, resp. prenájatých archívu (rozmiestnených nielen v Brne, ale po rôznych zámkoch a kláštoroch celého bývalého Juhomoravského kraja) po privalových dažďoch či povodniach. Zo záberov bolo zrejmé, že pracovníci archívu (a to vrátane odborných) museli tráviť veľa dní z pracovného roku premiestňovaním a zachraňovaním ohrozených archívnych dokumentov. Aj tento krátky film dokumentoval nevyhnutnosť riešenia tejto situácie a potrebu výstavby novej účelovej budovy pre archív. Následne nás riaditeľka poinformovala o bohatej histórii archívu, ktorá siaha až k roku 1839. V tomto roku bola cisárom Ferdinandom V. Habsburským schválená žiadosť Moravského zemského snemu o menovaní zemského archivára. Stal sa ním Antonín Boček. Archív postupne zaujal miesto druhého najväčšieho a najvýznamnejšieho v Českej republike. Uchováva archívne dokumenty zemských (krajinských) stavov a moravskej samosprávy od roku 1310, ale aj krajských orgánov politickej, finančnej a súdnej správy, cirkevné fondy vrátane archívov zrušených kláštorov (v r. 1782), archívy zaniknutých poľnohospodársko – lesníckych archívov ako aj archívy znárodnených, resp. sprivatizovaných podnikov a pod.

Dlhoročná snaha o novú budovu pre archív začala dostávať reálnejšie kontúry až v roku 2004 schválením investičného zámeru, výberovým konaním, spracovaním projektovej dokumentácie a pod. Dňa 31. októbra 2005 bol za účasti vtedajšieho Ministra vnútra ČR Františka Bublana poklepaný neolitickým sekeromlatom (nájdeným na mieste výstavby pri archeologickom výskume) základný kameň novej budovy archívu. Výstavba prebiehala dva roky a 29. októbra 2007 bola nová budova daná do užívania. Stavba je rozdelená na dve časti. Prvú tvorí železobetónový blok pre depozity a druhú oceľovo sklenenú hi-tec konštrukcia prevádzkovej budovy. Deväť podlažná budova pre depozity je tvorená 47 miestnosťami pre uloženie archívnych dokumentov s kapacitou 80 km a s možnosťou rozšírenia až na 110 km. V administratívnom bloku sú poschodia 3 až 5 určené pre kancelárie archivárov, poschodie 1 (s viacúčelovými sálami a foyer) a 2 (bádatelňa – 96 miest, čítačky mikrofilmov) sú určené pre verejnosť, poschodie 6 slúži ako strojovňa a na poschodí 7 je strešná relaxačná záhrada.

V súčasnosti je hlavnou náplňou archívu rešeršná činnosť pre potreby štátnej správy, pre pozemkové úrady, katastrálne úrady a pod.

Po absolvovaní podrobnej prehliadky archívu sme sa presunuli autobusom bližšie do centra mesta v ústrety ďalšiemu programu. Časť archívárov vystúpila pri divadle a smerovala na prehliadku do kostnice. Druhá časť pokračovala v jazde do mestskej časti (a kedysi samostatnej obce) Žabovřesky. Počas jazdy sme mohli obdivovať nielen zaujímavú architektúru okolitých stavieb, ale aj veľké šoférske umenie vodiča autobusu trnavskej spoločnosti, ktorý v úzkych uličkách míňal steny budov doslova o decimeter. Po vystúpení z autobusu sa pred nami objavila silueta funkcionalistickej budovy Detského domova Dagmar. Projekt budovy navrhol známy architekt Bohuslav Fuchs. Názov nesie po dánskej kráľovnej a dcére Přemysla Otakara I. Dagmar. Iniciátorom výstavby detského domova sa stal spisovateľ, básnik a novinár (o. i. aj Lidových novín) Rudolf Těsnohlídek, ktorý je známy najmä poviedkou Liška Bystrouška. K výstavbe domova a pomoci opusteným deťom ho primäl vlastný zážitok, keď na Vianoce v roku 1919 našiel v lese pri obci Bílovice opustené malé dievčatko.

Po krátkej prechádzke tichou Horákovou uličkou sa na jej konci objavila okrem siluety Wilsonovho lesa aj výrazná stavba vily Dušana Jurkoviča, druhý cieľ nášho programu. Už citlivé situovanie vily do prírodnej krajiny tvorenej Wilsonovým lesom a neďalekou riekou Svratka svedčí o Jurkovičovom vzťahu k prírode. Dušan Jurkovič (nar. v Turej Lúke pri Myjave) pôsobil v Brne od r. 1899 ako samostatný architekt. Podieľal sa na realizácii viacerých brnianskych stavieb (napr. nájomný dom majiteľa sklárni Benedikta Škardu, interiéry internátu dievčenskej školy Vesna a pod.). Jeho vlastná vila sa však radí medzi jednu z najvýznamnejších architektonických pamiatok prelomu 19. a 20. storočia v Brne. Hlásil sa ňou k anglickému hnutiu Art & Crafts s jeho návratom k tradícii bývania, k remeslám, voľnému aj užitému umeniu. Inšpiroval sa kolóniou v nemeckom Darmstade a viedenskou štvrtou Hohe Warte. Hlavnými stavebnými materiálmi boli pri výstavbe kameň, drevo a korek. Kamenný arkádový vstup s terasou zaujmú už pri pohľade z diaľky. Rovnako tak aj striedanie bielych stien na vile s tradičnými ľudovými prvkami. Vila je rozdelená na vstupnú reprezentačno-spoločenskú časť prízemí, kde sa nachádzala aj výstavná sála, na pracovnú časť na poschodí a súkromné obytné priestory na obidvoch podlažiach. Jednotiacim princípom vo vile je hala, ktorá tieto miestnosti spája. V nej časť výmalby realizovali na pozvanie architekta maliarky ľudových motívov z obce Čataj pri Trnave. Jurkovič obýval vilu do roku 1919, keď ju odpredal a vrátil sa na Slovensko. V päťdesiatych rokoch prišlo výstavbou protiatómového bunkra (dnešný vstup pre návštevníkov) k necitlivému a výraznému zásahu do objektu. V roku 1963 bola vila vyhlásená za národnú kultúrnu pamiatku. V roku 2006 kúpil štát objekt od súkromných majiteľov a zveril ho do správy Moravskej galérie v Brne. Po rekonštrukcii (prostredníctvom Nórskeho finančného mechanizmu) je od roku 2011 vila opäť sprístupnená aj širokej verejnosti. Expozíciu dopĺňa Centrum Dušana Jurkoviča, ktoré poskytuje verejnosti výber literatúry a materiálov týkajúcich sa architekta Jurkoviča, resp. jeho diela. Neustále sa dopĺňuje aj digitálna databáza viažuca sa k jeho životu a dielu. Na tomto projekte výrazne participuje Slovenský národný archív a Slovenská národná galéria. Po podrobnej prehliadke priestorov vily sme sa presunuli späť do centra Brna v ústrety tretiemu a zároveň poslednému cieľu našej cesty, Kostnici u svätého Jakuba.

Kostnica sa nachádza v tesnej blízkosti Chrámu svätého Jakuba, ktorý je sám o sebe pozoruhodnou stavbou. Je dlhý 54 m, široký 22 m a veža dosahuje výšku až 94 m! Aj keď kostol je charakteristický výraznou novogotickou úpravou, jeho počiatky siahajú až do začiatku trinásteho storočia, keď na tomto mieste stál menší

románsky kostol. K tomuto obdobiu sa viaže aj vznik cintorína. Vzhľadom k tomu, že kapacita cintorína v strede mesta bola obmedzená, zaviedol sa akýsi „výmenný systém“ pochovávaní. Po desiatich až dvanástich rokoch od pohrebu bol hrob otvorený, pozostatky vybrané a na rovnaké miesto pochovaný ďalší zomrelý. Obsah pôvodných hrobov sa ukladal do špeciálnych podzemných objektov – kostníc (osárií). K znovuobjaveniu tejto kostnice prišlo v roku 2001. Prieskumom sa zistilo, že ide o rozsiahlu kostnicu s kostrovými pozostatkami najmä obetí morových a cholero-vých epidémií, obetí tridsaťročnej vojny (1618–1648), resp. švédskeho obliehania Brna. Pozostatky boli poškodené (vlhkosť, pleseň, zosuvy klenieb), a preto sa pristúpilo k rozsiahlej rekonštrukcii priestorov. Po jej ukončení sa priestory sprístupnili v roku 2012 aj verejnosti.

Po prehliadke Kostnice sv. Jakuba zostal čas na krátku prechádzku historickým centrom. Na Námestí Slobody prebiehali Slávnosti regiónov, kde sa dali zakúpiť či ochutnať rôzne krajové špeciality. Konkurenciu im však robila vrcholiaca kampaň jednotlivých politických strán vzhľadom na blížiacu sa voľbu do krajských zastupiteľstiev ako aj do senátu. A po tejto krátkej prehliadke centra sme sa vydali na spia-točnú cestu domov.

Vďaka za organizáciu tohtoročnej exkurzie patrí najmä manželom J. Ragačovej a R. Ragačovi, ďalej E. Machajdikovej, M. Grófovej, A. Sopuskovéj a autobusovej doprave Bohdan z Trnavy, ako aj kolegom z Moravského zemského archívu.

Jozef Pocisk

WORKSHOP SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO ARCHÍVU SPRACOVANIE A OCHRANA NEGATÍVNYCH FOTOGRAFICKÝCH MATERIÁLOV

Na pôde Slovenského národného archívu sa 21. novembra 2012 konal workshop na tému *Spracovanie a ochrana negatívnych fotografických materiálov*. Tento odborný seminár určený pre úzky okruh odborníkov zo slovenských archívov bol prvým z plánovaných podujatí pripravovaných SNA – oddelením ochrany archívnych dokumentov pod vedením Ing. Aleny Makovej.

Vo fondoch slovenských archívov, ale aj ďalších pamäťových inštitúcií sa nachádza značné množstvo fotografických materiálov, ktorým sa doposiaľ nevenovalo dostatok pozornosti. Pritom práve fotografické zbierky si kvôli svojmu rôznorodému materiálovému zloženiu vyžadujú špecifickú starostlivosť. Vplyvom prirodzeného starnutia, chybám pri pôvodnom fotochemickom spracovaní a často aj nevhodným prostredím a spôsobom archivovania dochádza u fotografických materiálov k degradácii, ktorá môže byť v mnohých prípadoch nezvratná. Problematika spracovania, ochrany a digitalizácie fotografických materiálov je aktuálna nielen v slovenskom archívnictve. Napr. v Českej republike sa téme dlhodobo venuje Národní archiv (výskumný projekt *Zpracování postupu na záchranu světlocitlivých archivních dokumentů na skleněné podložce (deskové negativy), jejich ošetření, archivaci (dlouhodobé uložení), zabezpečení a zpřístupnění*), tematika rezonuje aj na každoročných

konferenciách konzervátorov – reštaurátorov organizovaných Metodickým centrom konzervácie Technického múzea v Brne, na ktorých pravidelne prezentujú svoje výsledky aj odborníci zo Slovenska.

Na Slovensku sa v súčasnosti ochranou a spracovaním historickej fotografie intenzívnejšie zaoberá okrem Slovenskej národnej knižnice aj Slovenský národný archív.

SNA sa od roku 2011 venuje identifikácii fotografických foriem, otázkam ochrany a tvorbou aplikačnej databázy pre spracovanie fotografií. SNA tiež pristúpilo k zmapovaniu fotografií zo svojich fondov z hľadiska množstva, obsahu, fotografických foriem a uloženia. V rámci tejto aktivity bol zorganizovaný aj odborný seminár pre archívárov.

Úvodné podujatie z cyklu workshopov krátkym príhovorom otvoril riaditeľ Slovenského národného archívu, PhDr. Radoslav Ragač, PhD. Workshop bol rozdelený na dva bloky – teoretický a praktický. V prvej časti boli prednesené tri referáty, ktoré účastníkov zaviedli do problematiky historickej fotografie. Úvodný príspevok Ing. Boženy Marušicovej bol venovaný *historickému vývoju, výrobe, štruktúre a materiálovému zloženiu, identifikácii a poškodeniu negatívnych fotografických materiálov*. Autorka sa v ňom zamerala na históriu a charakteristiku jednotlivých techník a materiálov používaných pri výrobe fotografií. Ďalej informovala aj o chemickom zložení jednotlivých vrstiev negatívov a ich degradačných reakcií. Ďalším vstupom bola prednáška Ing. Aleny Makovej s názvom *Mikrobiologické poškodenie negatívov a možnosti ich odstránenia*, ktorou oboznámila účastníkov s pôvodcami kontaminácie dokumentov, otázkou hygieny depozitných priestorov a metódach a problémoch dezinfekcie. Prednášajúca vo všeobecnosti charakterizovala najčastejšie sa vyskytujúce baktérie, huby a plesne a s nimi spojené nebezpečné hydrolázy. Predstavila zásady bezpečnosti práce s mikroorganizmami, ktoré sa často podceňujú. Osobitne upozornila na nevyhnutnosť dezinfekcie pokožky celého tela, vrátane vlasov, na pravidelnú kontrolu depozitných podmienok a správny hygienický režim depozitárov. V neposlednom rade sa zaoberala chemickými spôsobmi dezinfekcie dokumentov a pracovného prostredia. Následne sa už venovala mikrobiologickej degradácii materiálov, z ktorých sú negatívy zložené. Ich účinky demonštrovala na obrazovej dokumentácii z vlastného výskumu.

Teoretický blok uzavrel príspevok Mgr. art. Zuzany Maděřičovej o systéme opatrení v prevencii ochrany negatívov. Zhrnula legislatívne zabezpečenie preventívnej starostlivosti a ďalej podrobne rozobrala otázku klimatických podmienok, kvality ovzdušia, vhodného obalového materiálu pre rôzne typy dokumentov, požiadavky uskladnenia, manipulácie a základného ošetrovania. Referujúca vysvetlila aj podstatu *Testu fotografickej aktivity*, tzv. PAT testu, ktorý skúma interakcie medzi fotografickým materiálom a materiálom, ktorý s ním prichádza do kontaktu.

Po odznení príspevkov zvýšil čas na krátku diskusiu, ktorá odhalila úprimný záujem účastníkov o túto doposiaľ nie príliš exponovanú, ale dôležitú tému, ktorý vyústil do niekoľko zaujímavých podnetov ohľadom ďalšej spolupráce a postupov v problematike spracovania a ochrany fotografických materiálov.

Neskôr sa pokračovalo návštevou pracovne fotografa Petra Pekára, ktorý účastníkov workshopu stručne oboznámil s rozsiahlymi prácami na digitalizácii negatívov z fondu Slovenskej tlačovej kancelárie. Okrem skenovania vysvetlil aj rôzne úpravy digitalizovaných záberov v programe *Adobe Photoshop*, ako aj spôsob evidencie a ukladania jednotlivých obrázkov.

Druhý blok workshopu bol zameraný na získanie praktických zručností a skúseností. Informácie a postupy získané z referátov si mohli účastníci overiť aj na praktických príkladoch v troch skupinách.

Najskôr Ing. Božena Marušicová názorne predviedla základné testy na určenie podkladu negatívov. Išlo o test polarizačnými fóliami, difenylaminový test, trichloretylenový test a test horľavosti. Na základe týchto testov sa jednotlivé skupiny učili posúdiť, či ide o negatívy nitrocelulóзовé, acetátové alebo polyesterové. V poslednom teste mali účastníci zase možnosť s pomocou kvapky destilovanej alebo deionizovanej vody odhaliť želatínový negatív.

V ďalšom laboratóriu bola príležitosť otestovať papierové ochranné obaly, v ktorých bývajú najčastejšie uskladnené archívne materiály v našich archívoch. Ing. Maková nachystala jednoduché testy na zistenie prítomnosti drevoviny v papieri pomocou roztoku fluoroglucinolu, ktorý pripravili v SNA a meranie hodnoty pH pomocou voľne dostupných testerov. Následne predstavila praktickú a pomerne všetkým dostupnú možnosť na dezinfekciu mikroorganizmov, nachádzajúcich sa na dokumentoch – jednoducho vyrobenú butanolovú komoru. Návod na jej výrobu dostal každý účastník. V súvislosti s dezinfekciou upriamila pozornosť návštevníkov laboratória na germicídnu lampu, ktorú má SNA taktiež k dispozícii. Nakoniec mali účastníci workshopu možnosť navštíviť sterilizačnú komoru, v ktorej prebiehala etylénoxidová sterilizácia. Túto dezinfekciu využíva nielen SNA, ale aj ďalšie inštitúcie a archívy z celého Slovenska.

Poslednou zastávkou bolo pracovisko Mgr. art. Zuzany Maděřičovej, ktorá k nahliadnutiu pripravila viaceré druhy ochranných obalov. V SNA si ich vyrábajú zo špecializovaných papierov a lepeniek sami a postupne tak nimi nahrádzujú pôvodné kyslé obaly.

Na záver nachystali pracovníčky SNA pre všetkých účastníkov workshopu názorné ukážky mechanickej očisty negatívov. Základom postupu je mechanická očista pomocou štetcov. Mastné škvrny a odtlačky pomôže odstrániť lekársky benzín a etanol, s ktorým treba zachádzať veľmi opatrne.

Definícia termínu workshop bola týmito praktickými cvičeniami do bodky naplnená. Okrem nových vedomostí si každý účastník odnášal aj roztok na určenie drevoviny v papieri, difenylaminový test a rozhodnutie čo najviac poznatkov previesť do praxe.

Výstupom workshopu by mal byť aj plánovaný zborník, ktorý by túto tému sprístupnil širokej odbornej verejnosti aj preto, že počet účastníkov seminára bol z kapacitných dôvodov obmedzený. Workshop pripravený na vysokej odbornej úrovni našiel u prítomných archivárov veľmi pozitívnu odozvu.

Nedostatkov v našich inštitúciách nie je málo a možností, ako s nimi bojovať už poskromne, ale obohatením sa o podobné teoretické poznatky, podporené v praxi s využitelnými znalosťami, sme znovu o krôčik vpred. Preto by bolo dôležité a záslužné v tejto aktivite pokračovať.

Katarína Takáčsová – Michala Sedláčková

MEDZINÁRODNÉ PRACOVNÉ STRETNUTIE EPIGRAFOV

Stredoveké nápisové pamiatky sú vďaka svojim nosičom vizuálne atraktívne (epitafy, oltárne tabule, krstiteľnice, nástenné maľby, zvony a pod.). Napriek tomu ide o artefakty, ktoré sú len málo známe, keďže nie sú cielene sústredované v galériách či múzeách, ale obvykle sa nachádzajú na pôvodnom mieste (zväčša v liturgických priestoroch). Druhým dôvodom slabšieho poznania je až donedávna absentujúci odborný epigrafický výskum. V poslednom desaťročí sa toto „manko“ slovenskej vedy začína aj vďaka iniciatíve doc. Juraja Šedivého z Katedry archívniectva a pomocných vied historických FF UK v Bratislave meniť. Vzniklo viacero absolventských prác, zadarmo sa rozbehla medzinárodná spolupráca v stredoeurópskom regióne (projekt ASO: *Epigraphia medievalia Europaeae centralis*). Kolektívu okolo J. Šedivého (M. Čovan, Z. Čovanová Janošiková, F. Gahér so 7 konzultantmi z viacerých pracovísk) bol agentúrou APVV schválený projekt *Stredoveké nápisy z územia Slovenska*. Výsledkom prebiehajúceho výskumu bude edícia stredovekých epigrafických textov z nášho územia (*Corpus inscriptionum Slovaciae*).

V susediacom zahraničí už podobné projekty jestvujú (napr. projekt *Die Deutschen Inschriften* od roku 1942). Preto sa 15. novembra 2012 konalo na pôde Univerzity Komenského v Bratislave medzinárodné pracovné stretnutie (workshop) predstaviteľov epigrafického výskumu z okolitých štátov (z Maďarska – Pál Lővei z Úradu pre kultúrne dedičstvo v Budapešti, Andreas Zajic z Inštitútu pre dejiny Univerzity vo Viedni, Jiří Roháček z Ústavu dejín umenia v Prahe) a domácej výskumnej skupiny.

Cieľom stretnutia bolo predstavenie slovenskej metodiky výskumu, logistických krokov pri realizovaní projektu a dohodnutie spoločného publikačného výstupu. Boli nastolené otázky ohľadom chronologického vymedzenia výskumu, spôsobu vypracovania dokumentácie konkrétnej nápisovej pamiatky, ohraničenie predmetu výskumu, alebo napr. rozdelenie skúmaných oblastí atď. Na stretnutí bol taktiež prezentovaný doterajší stav epigrafického výskumu na Slovensku prostredníctvom prednesených správ z oblastí Spiša, Šariša, juhozápadného Slovenska. V rámci neformálneho programu odzneli príspevky J. Šedivého (FF UK – *Metodika a logistika*), M. Čovana (FF UK – *Stav bádania na východnom Slovensku*), F. Gahéra (FF UK – *Stav bádania na západnom Slovensku*), J. Gembického (PÚ SR – *Kampanologické výskumy, terminológia a metodika opisu kampanologických nosičov*), ako aj diskusné príspevky Z. Čovanovej Janošikovej (*Umelecké nosiče a metodika ich opisu*), D. Burana (SNG – *Otázky terminológie nosičov*), A. Zajica (*K terminológii, k tzv. zhustenej metodike epigrafického opisu, k financovaniu a organizovaniu terénneho výskumu*), J. Roháčka (*Otázky praktického plánovania terénnych výskumov, technické vybavenie, potenciálne publikačné výstupy*). Hlavné časti pripravenej metodiky boli preložené do nemčiny a aj referáty sa viedli v nemčine, resp. angličtine, v neformálnej a intenzívnej diskusii sa preto uplatňovali aj zahraniční kolegovia.

Riešili sa aj konkrétne problémy pri spornom datovaní niektorých nápisov zo Slovenska. Dôležitou témou bola aj aktívnejšia spolupráca napr. pri dokumentovaní slovacikálnych epigrafických pamiatok v maďarských, českých alebo rakúskych zbierkach.

Výstup zo stretnutia bude v dohladnej dobe prezentovaný v rámci metodickej príručky, ktorá by mala byť základným zdrojom pri opisovaní nápisových pamiatok

na Slovensku a ponúkne tak pomoc nielen epigrafom, ale aj historikom, archeológom, historikom umenia, či regionálnym historikom.

František Gahér

KONFERENCIA FENOMÉN KULTÚRNEHO DEDIČSTVA V SPOLOČNOSTI – DEJINY, SÚČASNÝ STAV A PERSPEKTÍVY

V dňoch 13. – 15. 11. 2012 sa na Filozofickej fakulte UK v Bratislave konala medzinárodná vedecká konferencia *Fenomén kultúrneho dedičstva v spoločnosti – dejiny, súčasný stav a perspektívy*. Konferenciu pripravil na domácej pôde odbor muzeológia a kultúrne dedičstvo Katedry etnológie a kultúrnej antropológie v spolupráci so Slovenským národným archívom, SNM – Prírodovedným múzeom a Múzeom mesta Bratislavy. Záštitu nad podujatím prevzal aj minister kultúry SR Marek Mad'arič.

Téma konferencie vychádzala z koncepcie študijného odboru muzeológia a kultúrne dedičstvo, ktorý sa od roku 2006 v bakalárskom stupni študuje na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Táto medzinárodná konferencia bola pre odbor muzeológia zároveň vyvrcholením úspešného roku 2012, keďže sa získaním akreditácie na magisterský stupeň otvoril na jeseň 1. ročník Mgr. štúdia muzeológie a kultúrneho dedičstva.

Vedeckej konferencii predchádzal prvý ročník medzinárodnej prehliadky prác Študentskej vedeckej odbornej konferencie. Zúčastnili sa jej študenti muzeológie z Bratislavy, Nitry a Brna. Jej cieľom bolo predovšetkým vzájomné spoznávanie študentov muzeológie, oboznamovanie sa s témami, ktorým sa venujú študenti na iných univerzitách. Zaznelo 10 príspevkov na témy návrhov výstav, na edukačnú prácu múzeí, či dokumentáciu a digitalizáciu múzejných zbierok. Veríme, že sa touto prehliadkou študentských prác podarilo založiť tradíciu, ktorá bude pokračovať v rámci širšieho česko-slovenského kontextu aj v budúcnosti.

Na konferencii odznelo 57 príspevkov od 64 prednášajúcich. Zastúpenie mali odborníci zo Slovenskej a Českej republiky z univerzitných pracovísk, múzeí s celoštátnou pôsobnosťou (aj so špecializovaným zameraním), archívov a knižníc i pamiatkových inštitúcií. Konferencie sa zúčastnili aj zástupcovia ministerstiev kultúry oboch štátov (Ministerstvo kultúry SR, sekcia kultúrneho dedičstva, Ministerstvo kultúry ČR, Centrálna evidencia zbierok).

Program konferencie usporiadatelia rozdelili do troch základných blokov a podľa tematického zamerania príspevkov na sekcie. Prvý blok bol venovaný muzeológii a múzejnému fenoménu. Príspevky sa dotýkali vybraných problémov historickej muzeológie, dejinám múzejného fenoménu, počiatkom formovania múzeí, vzťahu štátu, respektíve ideológie zasahujúcej do činnosti múzeí, ich právneho postaveniu a legislatíve vo vzťahu k jednotlivým múzejným činnostiam a pôsobeniu slovenských múzeí združených v Zväze múzeí na Slovensku a ich sekciám.

V ďalšej sekcii sa príspevky venovali teoretickej muzeológii a problematike digitalizácie kultúrneho dedičstva. Práve digitalizácia, ktorej sa v súčasnosti venuje osobitná pozornosť v rámci všetkých pamäťových inštitúcií (múzea a galérie, archívy, knižnice, pamiatkový fond), vyvolala na konferencii väčšiu diskusiu. Z diskusie však jednoznačne vyplynulo, že na prvom mieste musí byť ochrana originálneho zbierkového predmetu (archívneho, knižničného dokumentu) ako pramenného dokladu o vývoji spoločnosti a prírody pre budúce generácie.

Výrazné zastúpenie na konferencii mali príspevky zamerané na oblasť múzejnej prezentácie, respektíve múzejnej a galerijnej pedagogiky, ktorá v posledných rokoch predstavuje najviac rozvíjaný smer v modernom múzejníctve. Referujúci sa zamerali predovšetkým na prezentáciu neformálneho vzdelávania v múzeách a galériách, spolupráci múzeí a galérií so školami a spôsobom, ako podchytiť záujem verejnosti o návštevu múzeí. Uvedli sa tu aj viaceré príklady zo západoeurópskych múzejných inštitúcií (napr. Švédsko, Holandsko) a ich špecifiká v múzejnej prezentácii.

Blok príspevkov z archívniectva a knihovedy približoval archívne a knižničné kultúrne dedičstvo so zameraním najmä na záchranu archívnych a knižničných dokumentov na území Slovenska. Niektoré príspevky sa zaoberali inštitucionalizovaním archívnej a knižničnej organizácie, ich vývojom na území Slovenska, či súčasnými organizačnými nedostatkami. Zaujímavé a podnetné príspevky sa týkali spôsobov ochrany, konzervovania a reštaurovania papierových dokumentov.

Rozsiahlu časť prednesených príspevkov tvorili referáty zamerané na ochranu pamiatkového fondu – umelecko-historických či technických pamiatok, ako aj pamiatok ľudovej architektúry, a to v súčasnosti i v minulosti. Ako upozornili zúčastnení, práve pamiatky ľudovej architektúry v súčasnosti najviac podliehajú zániku, respektíve stavebno-technickým zásahom, ktoré znižujú ich pamiatkovú hodnotu. Vlastníkmi ľudovej architektúry sú prevažne fyzické osoby a zo strany pamiatkových úradov je náročné zabezpečiť odborný dohľad, aj v kontexte v súčasnosti platnej legislatívy.

Časť príspevkov sa venovala problematike hmotného i nehmotného kultúrneho dedičstva a kultúrneho kapitálu, a to v širšom celoštátnom i užšom regionálnom kontexte, vo vzťahu ku globalizácii, jeho inštitucionálnej podpore formou projektov a grantov, ako aj ich využitiu v rámci cestovného ruchu. Diskusiu vyvolal aj problém zásahov developerov do hmotovej štruktúry obcí a miest, respektíve nečinnosť miestnych samospráv pri ochrane a záchrane aj potenciálnych nositeľoch kultúrnych hodnôt (napríklad zanikajúca industriálna architektúra), ochrane urbanistických celkov, či ochranných pásiem rezervácií pred nežiaducimi zásahmi zo strany investorov a individuálnych vlastníkov.

Neformálnou súčasťou konferencie boli i odborné prehliadky stálych expozícií a výstav v SNM – Prírodovednom múzeu a v Múzeu mesta Bratislavy, ktoré zaujali najmä kolegov z Českej republiky.

Príspevky z konferencie budú po recenznom konaní publikované v novozaloženom časopise *Muzeológia a kultúrne dedičstvo/Museology and Cultural Heritage*, ktorý bude vychádzať dvakrát ročne od roku 2013 a bude ho vydávať odbor muzeológia a kultúrne dedičstvo na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Časopis bude poskytovať priestor pre publikovanie vedeckých príspevkov odborníkov z oblasti muzeológie, monumentológie a príbuzných pamäťových odborov (knihoveda, archívniectvo, dejiny), recenzie a anotácie odbornej literatúry, ako aj biografické portréty odborníkov z oblasti kultúrneho dedičstva a príbuzných disciplín.

Luboš Kačírek – Pavol Tišliar

KONFERENCIA 16. STOROČIE V ZRKADLE KNIŽNEJ KULTÚRY

V dňoch 6. – 7. novembra 2012 sa v priestoroch Štátnej knižnice v Banskej Bystrici uskutočnila vedecká konferencia na tému *16. storočie v zrkadle knižnej kultúry*. Záštitu nad podujatím prevzala Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, Slovenská národná knižnica v Martine (sekcia dejín knižnej kultúry), Katedra histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Historický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Prvý deň konferencie bol rozdelený do troch blokov. Prvý niesol názov *Kultúrne pozadie rozvoja knižnej kultúry*, predsedajúcou bola PhDr. Blanka Snopková, PhD., pracovníčka Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici. Tento blok otvorila PhDr. Eva Frimmová, PhD. z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave prednáškou s názvom *Slovensko v stredoeurópskom kontexte na začiatku novoveku*. Prostredníctvom svojho príspevku podala obraz o politicko-hospodárskych, duchovných a kultúrnych súvislostiach našej minulosti s dôrazom na stredoeurópsky kontext. Prof. Eva Maria Mârza z Univerzity „1 Decembrie 1918“ v Alba Julii (Rumunsko) priblížila staré rumunské tlače a mecenášstvo sedmohradských kniežat s dôrazom na kultúrne a politické dosahy. Témou tretieho príspevku, ktorého autorom bol Dr. Attila Verók, PhD. z Eszterházyho univerzity v Egri, bolo porovnanie knižných svetov dvoch kultúr – čítanie na severe a východe Uhorska v 16. storočí. Predposledným príspevkom sa prezentovala PhDr. Andrea Goótszová z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Svoju pozornosť zamerala na priblíženie obrazu Turka v historických piesňach zo 16. storočia. Veľmi zaujímavým bol posledný príspevok prvého bloku, v ktorom sa autor doc. Miloš Kovačka z Martina venoval problematike prípravy faksimilného vydania Bardejovského katechizmu Dr. Martina Luthera z roku 1581. Druhý blok prvého dňa konferencie s názvom *Digitalizácia* otvoril svojím predslovom predsedajúci Mgr. Imrich Nagy, PhD. z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Do problematiky konzervovania a digitalizácie tlačí 16. storočia v zbierkach Vojvodinskej knižnice v Opole nás voviedla Mgr. Miroslava Kočwin. *Plán digitalizácie historických kníh v Maďarsku v rokoch 2012–2017 (Projekt Hungarica)* predstavil Dr. Gábor Farkas. Posledný príspevok z tejto sekcie niesol názov *Databáza „PROVENIO“ a vlastnícka identifikácia provenienčne zaujímavých tlačí 16. storočia*. Jeho autorkou bola PhDr. Jaroslava Kašparová z Knižnice národného múzea v Prahe. Tretí blok s názvom *Pôvodcovia diel* a predsedajúcou Mgr. Máriou Bôbovou, otvorila Mgr. Michaela Sibyllová z Univerzitnej knižnice v Bratislave. Témou boli portréty autorov v tlačiach 16. storočia vo fonde UK v Bratislave. Nasledovala prednáška Mgr. Marcely Doménovej, PhD. zo Štátnej vedeckej knižnice v Prešove. Priniesla pohľad na stav spracovania tlačí 16. storočia v historických knižniciach mesta Prešov. Slovo odovzdala Mgr. Vlaste Okolíčányovej z Univerzity Komenského v Bratislave, ktorá svoju pozornosť zamerala na Johanna Metzlera mladšieho, J.U.D., známeho pedagóga, gréčtinára a verejného činiteľa. Diela Thomasa Jordana opäť vo fondoch UK v Bratislave priblížila Mgr. Zita Perleczká. Po skončení každého bloku nasledovala diskusia. Prvý deň konferencie ukončila prehliadka historického jadra Banskej Bystrice s lektorom Mgr. Jozefom Ďuriančikom. Vedecké podujatie pokračovalo 7. novembra blokom *Spracovanie fondov*. Predsedajúcou bola PhDr. Eva Frimmová, PhD. Úvodný príspevok predniesla PhDr. Klára Komorová, PhD. na tému *Tlače 16. storočia na Slovensku s dôrazom na výskum, spracovanie a digitalizáciu*. Stav vzácných

a kuriózných tlačí 16. storočia, ktoré sa nachádzajú v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach sa venoval Mgr. Andrej Szeghy. Posledný príspevok – *Pohľad na Erazma Rotterdamského vo fonde Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici*, predniesla Mgr. Dana Chalupeková. *Tlačami 16. storočia vo farských knižniciach (podľa vizitáčných zápisní)* nás previedla prof. Mária Kohútová z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Nasledovala prednáška Dr. Ediny Zvara, PhD. na tému *Zberatelia a ich knihy zo 16. storočia v knižnici Esterházyana*. Príspevok univ. prof. dr. Iacoba Mârzu z Univerzity „1 Decembrie 1918“ v Alba Julii bol zameraný na slovenské tlače z Magizzioho knižného fondu, ktorý je súčasťou Batthyanea z Alba Julie. Ďalší blok prednášok (predsádzajúcou bola Mgr. Barbora Skubachová) sa začal témou *Tlače 16. storočia zachované v Nitrianskom kraji a Nitrianskej diecéze*, ktorú spracovala Mgr. Lívia Fábryová. Tlačami vo svetle posesorských záznamov v Stredoslovenskom múzeu v Banskej Bystrici sa venoval PhDr. Marián Bovan. Posledným príspevkom konferencie bol *Výskum tlačí 16. storočia*, ktoré boli zachované na území mesta Banská Bystrica. Jeho autorkami boli Mgr. Mária Bôbová a Mgr. Barbora Skubachová. Dvojdnové vedecké podujatie bolo ukončené návštevou starobylej rázovitej baníckej osady – Španej Doliny s odborným výkladom PhDr. Vladimíra Sklenku, ktorý pôsobí v Stredoslovenskom múzeu so sídlom v Banskej Bystrici.

Na záver možno konštatovať, že vedecká konferencia splnila svoj zámer, priniesla aktuálne výsledky výskumu, priblížila aktivity zúčastnených v oblasti spracovania tlačí 16. storočia. Príspevky budú publikované v recenzovanom zborníku.

Ingrid Kucháriková – Blanka Snopková

KONFERENCIA PATRIMÓNIOU, KULTÚRA, POHOSTINNOSŤ – BENEDIKTÍNSKE KLÁŠTORY AKO MIESTO STRETNUTIA

„Benediktínsky kláštor je špeciálne predurčený, aby bol miestom stretnutia. A to z niekoľkých dôvodov a v niekoľkých rozmeroch. Spája rozmer historickej pamiatky, umeleckého diela, krásnej lokality, posvätnosti a jedinečnej atmosféry otvorenosti pre návštevníkov, pretože, ako hovorí Regula sv. Benedikta: „Nech je každý, kto prichádza, prijatý ako Kristus (...). A nech je každému preukázaná česť.“

V dňoch 19. – 20. septembra 2012 sa v historických priestoroch Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici (ŠVK BB) konala vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou, ktorá si dala za cieľ prezentovať výsledky skúmania všetkých vyššie spomenutých rozmerov benediktínskeho kláštora. Konferencia sa konala pod vedecským patronátom Katedry histórie FHV UMB v Banskej Bystrici a Opactwa Benedyktynów w Tyńcu (Poľsko), čo boli zároveň aj jej hlavní organizátori. Spoluorganizátorom bola Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici a partnermi konferencie mnísi z rehole svätého Benedikta, Sampor (Slovensko), Magyar Bencés Kongregáció Pannonhalmi Főapátság (Maďarsko), Benediktínske arciepatstvi sv. Vojtecha a sv. Markéty, Praha (Česko). Konferencia sa uskutočnila za finančnej podpory Visegrádskeho fondu. Konferenciu otvoril PhDr. Rastislav Kožiak, PhD. – vedúci

Katedry histórie, za Opactwo Benedyktynów w Tyńcu Dr. Michał Gronowski OSB a PhDr. Blanka Snopková, PhD. – námestníčka riaditeľky ŠVK BB.

Prvý deň bol zameraný na históriu benediktínov a ich kláštorov od antiky cez stredovek, až po súčasný stav. Na začiatku bolo nutné venovať patričnú pozornosť samotnej Regule sv. Benedikta. Práve pri jej analýze, ktorú predniesol O. Włodzimierz Zatorski OSB (Opactwo Benedyktynów w Tyńcu), si bolo možné viac uvedomiť konkrétne kresťanské hodnoty, ktoré sú obsiahnuté priamo v nej a ktoré ovplyvnili našu kultúru. V príspevkoch o benediktínskych fundáciách v Poľsku (Dr. Michał Gronowski OSB, Opactwo Benedyktynów w Tyńcu), v Uhorsku a na Slovensku (doc. Vincent Múcska, PhD., Univerzita Komenského, Bratislava) a v Čechách (PhDr. Dušan Foltýn, PhD., Karlova univerzita, Praha) bolo zaujímavé sledovať rozdielnosť kultúrnych, politických a cirkevných pomerov, ktoré ovplyvnili vznik, vývoj a aj poslanie fundácií v týchto jednotlivých krajinách. Rovnako zaujímavé bolo porovnanie dostupnosti prameňov, ktoré sú v týchto krajinách pre bádateľskú činnosť v danej oblasti k dispozícii. Na hmotné pamiatky benediktínskych kláštorov na Slovensku boli zamerané príspevky RNDr. Mariána Samuela, PhD. (Archeologický ústav SAV, Nitra) a doc. PhDr. Michala Slivku, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava), ktorí ponúkli najnovšie výsledky archeologických výskumov z lokalít: Zoborský kláštor v Nitre, Hronský Beňadik, Skalka nad Váhom a Krásna nad Hornádom. Prehľad pamiatkových obnov, ktoré v lokalitách na Slovensku prebiehali, či stále prebiehajú a uvedomenie si ich samotnej pamiatkovej hodnoty priniesli vo svojich vystúpeniach PhDr. Naďa Kirinovičová, PhD. a PhDr. Michaela Kalinová, PhD. z Pamiatkového úradu v Bratislave. PhDr. Michaela Kalinová, PhD. tiež prezentovala ako je ochrana pamiatok ukotvená v našich zákonoch. Účastníci konferencie ukončili prvý deň prehliadkou mestských pamiatok Banskej Bystrice.

Benediktínske kláštory – miesta stretnutia. O tom, že toto neplatilo o kláštoroch „čiernych mníchov“ iba v minulosti, sme sa presvedčili v druhý deň konferencie, keď samotní predstavitelia rádu benediktínov porozprávali o súčasnom živote v benediktínskych kláštoroch a ich prepojenosťou na sekulárneho človeka. Dozvedeli sme sa, ako sa uplatňuje pohostinnosť v praxi a to konkrétne v benediktínskom kláštore v Sampore (O. Jozef Brodňanský OSB) a v Biskupowie (br. Mateusz Zduński OSB). Podnetné a inšpiratívne boli príspevky, ktoré sa týkali rozvoja turizmu s nadväznosťou na benediktínske tradície. Poukázali na skutočnosť, že kláštory ponúkajú súčasnému človeku nielen možnosť nahliadnuť do duchovnej histórie, ale zažiť aj niečo konkrétne, uchopiteľné pre jeho súčasný život. Poukázali nielen na dôležitosť ochrany významného historického dedičstva a jeho zachovania pre ďalšie generácie, ale aj na možnosti jeho využitia pre regionálny rozvoj, turistiku, vzdelávanie a kultúrne vyžitie. Ako príklady takýchto miest, v ktorých sa spája história, duchovno a rekreačné vyžitie, boli uvedené: benediktínsky kláštor Pannonhalma, Maďarsko (Ákos Pottyondy), Opactwo Benedyktynów w Tyńcu (Marta Sztwiertnia, Benedyktyński Instytut Kultury, Tyniec) a kláštor Broumov v Čechách (Ján Školník, Agentura pro rozvoj CHKO Broumowska, Broumov). Tieto miesta akoby svojím charakterom napĺňali zmysel slov, ktoré vo svojom príspevku o benediktínskej pohostinnosti použil O. Jozef Brodňanský OSB: „*Mojou Regulou je ťa pohostiť a potom ťa poslať späť do sveta.*“ Druhý deň konferencie účastníci ukončili návštevou archeologickej lokality Pustý hrad vo Zvolene.

Konferencia postupne odkryla viaceré rozmery benediktínskeho kláštora a podala niekoľko pohľadov na jeho históriu, poslanie a súčasnosť: „*Tak, máme tu dlhú tradi-*

ciu, duchovno, umenie, krásu a pohostinnosť, otvorenosť k ostatným ľudským bytosťami. Ak budeme skúmať všetky tieto rozmery – dedičstvo, kultúru a pohostinnosť – môžeme objaviť novú dimenziu, ktorou je ovocie spojenia všetkých hodnôt tu uvedených“.

V tejto oblasti nie je bádanie ukončené a stále sa prezentujú nové poznatky. Niektoré z nich budú prezentované prostredníctvom výstavy *Benediktínske dedičstvo*, ktorá je projektom 6 štátov (krajiny V4, Rakúsko a Nemecko) a je plánovaná na december 2014 v Prahe. Jej realizáciou si, podľa slov PhDr. Dušana Foltýna, PhD., Čechy hrdo prehlásia benediktínske dedičstvo za súčasť svojej kultúrnej identity. Myslím, že to isté môžeme povedať aj o Slovensku, Maďarsku či Poľsku.

Dana Chalupková

MAĎARSKÉ ARCHÍVNE DNI 2012

Putovné zasadnutie, respektíve Archívne dni maďarských archivárov, sa v roku 2012 konalo v meste Szeged. V dňoch 18. – 20. júna sa tu zišlo okolo tristo domácich archivárov a početná, takmer tridsaťčlenná zahraničná delegácia z Čiech, Chorvátska, Poľska, Rakúska, Rumunska, Slovenska, Slovinska a Srbska. Trojdňové podujatie zorganizovala Spoločnosť maďarských archivárov spolu s Archívom hlavného mesta Budapešti, Archívom Čongrádskej župy, Maďarským krajinským archívom a spoločnosťou Národné informačno-komunikačné služby. Jeho ústrednou témou bola *Elektronizácia verejnej a štátnej správy a tzv. E-archív* (elektronický archív) a stav národného projektu bežiacего po tejto línii už od roku 2008. K otvoreniu plenárneho zasadnutia došlo v popoludňajších hodinách prvého rokovacieho dňa úvodným príhovorom predsedu spoločnosti Árpáda Tyekvicsku. Nasledovali príhovory domácich organizátorov, Eörsu Polnera z vysunutého pracoviska úradu vlády MR v župe Čongrád a Karola Biernackého, riaditeľa Archívu Čongrádskej župy. Záverom podpredsa spoločnosti, László Szögi, pozdravil zahraničných hostí. V rámci otvorenia zasadnutia slávnostne odovzdali aj cenu za zásluhy v archívnictve, ktorú pod názvom *A Levéltárért* (Pre archív) udeľujú od roku 1992. Cenu tento raz získala Erika Hartai-Benda, pomocná archivárka z Archívu župy Szabolcs-Szatmár-Bereg a Mónika Szabó, pomocná reštaurátorka z Archívu hlavného mesta Budapešti.

V prvom bloku rokovania odzneli príspevky informujúce o aktuálnych rozvojevých otázkach týkajúcich sa maďarského archívnictva. Gábor Fekete, zástupca štátneho tajomníka Ministerstva verejnej správy a spravodlivosti, zodpovedný za elektronizáciu verejnej správy, vyzdvihol naliehavosť riešenia spôsobu správy digitálnych dátových súborov, ich trvalého uloženia. Táto úloha je podmienená existenciou moderných archívov a archívnych služieb, čo si vyžaduje masívny a vysokokvalitný rozvoj tejto oblasti. Trojčlenné národné konzorcium pracujúce na realizácii Elektronického archívu od roku 2008 ukončuje v roku 2013 fázu budovania infraštruktúry elektronického evidenčného systému, jeho metodiky a zaistenia spôsobu dlhodobého využívania elektronických archívnych služieb. Vznikom elektronického archívu sa zabezpečí prístup k e-dokumentom tak zo strany ich pôvodcov, ako aj zo

strany verejnosprávných inštitúcií, či samotných občanov. Generálna riaditeľka Maďarského krajinického archívu, Zsuzsanna Mikó, informovala o aktuálnom stave plánov zriadenia Maďarského národného archívu, ktorý od októbra 2012 integruje do seba všetky župné archívy. V súvislosti s E-archívom uvidela, že v tomto smere nevyhnutne musí dôjsť tak k zmene doterajšieho pohľadu zo strany archivárov, ako aj informatikov, nakoľko musia spoločnými silami nájsť riešenie na dlhodobú ochranu archivovaných e-dokumentov.

Po prestávke sa uskutočnilo valné zhromaždenie spoločnosti, vrcholiace v súpere-ní dvoch silných kandidátov na post predsedu, a to dovtedajšieho predsedu Árpáda Tyekvicsku a riaditeľky Maďarského krajinického archívu, Zsuzsanny Mikó. Po zdĺhavom rokovaní a debatách sa nakoniec úradujúcemu predsedovi podarilo obhá-jiť svoj mandát. Prítomní si zároveň zvolili aj podpredsedov spoločnosti, ktorými sa stali Gergő Bendegúz Cseh a Zoltán Olmosi. Zvolený bol aj 12-členný výbor spo-ločnosti a trojčlenný kontrolný výbor.

Druhý rokovací deň archívnych dní sa začala samotná konferencia na tému na-značenú v úvode. Za Ministerstvo verejnej správy vystúpil Gergely Kiss, vedúci odboru zodpovedného pre elektronizáciu verejnej správy, ktorý sa vo svojom prí-hovore dotkol aj niektorých problematických oblastí, akými sú zabezpečenie prepoje-nia rôznych databáz využívaných a tvorených vo verejnej správe alebo problematika overovania elektronických dokumentov či samotného elektronického podpisu. Záve-rom vyjadril presvedčenie, že ďalším rozvojom v tejto oblasti sa vytvorí systém, ktorý bude vyhovujúci aj pre archívy. Na túto tému nadväzovali prednášky zahraníč-ných hostí. Ako prvý vystúpil zástupca riaditeľa Digitálneho archívu národného archívu v Estónsku, Kuldar Aas. Na tomto archívnom úseku pracuje aktívne 20-členný personál, ktorý zabezpečuje servis pre národný archív a všetky vládne inštitú-cie. Vzhľadom na čoraz väčšie požiadavky však možno povedať, že je táto sféra poddimenzovaná. Upozornil na dôležitosť nielen prípravy a sprístupnenia zdigitali-zovaných a elektronických dokumentov, ale aj „vzdelávania“ klientov, ktorí sa po osvojení si metodiky práce s jednotlivými softvéri na ich vyhľadávanie a využíva-nie sa stávajú v procese sprístupňovania samostatnými. Berthold Konrath z Ra-kúskeho národného archívu hovoril o softvéri ELAK – Elektronischer Akt, ktorý sa v jeho krajine využíva od roku 2004 a umožňuje úradom a inštitúciám napojeným na túto centrálnu službu vytvárať si kanceláriu bez papiera. Ďalšou podporou systému je formát slúžiaci na výmenu dát a dátových súborov EDIKAT II. Archívny popis a hodnotenie elektronických dokumentov prebieha pomocou schémy EAD – En-coded Archival Description. Žiaľ, predstavený mechanizmus funguje zatiaľ len na ústrednej úrovni a pre deväť rakúskych archívov je v dôsledku chýbajúcich politic-kých rozhodnutí jednotlivých spolkových parlamentov prakticky nedostupný.

Po simultánne tlmočených prednáškach zahraničných hostí a prestávke prevzali žezlo domáci prednášajúci, ktorí vo svojich vystúpeniach informovali o stave pro-jektu Elektronického archívu, bežiaceho od roku 2009. Péter Tóth z Národných informačno-komunikačných služieb uviedol, že po spustení systému E-archívu v Maďarsku na ostro sa ráta už v prvom roku s „prílivom“ až do 100 000 vytvore-ných, či umiestnených spisov. Zároveň poznamenal, že všetky snahy vynaložené v tomto projekte získajú svoj zmysel len vtedy, keď spoločnosť a aj archívy sa stanú absolútne otvorenými pre prijatie týchto zmien, prinášajúce samozrejme aj zmeny v spôsobe komunikácie i práce v oblasti predarchívnej starostlivosti či s archívnymi dokumentmi vôbec. Táto poznámka na mieste zároveň vyzdvihla aj dôležitosť úlohy

archívov, ktoré sú v Maďarsku (na rozdiel od našich pomerov) brané ako jeden z najdôležitejších, prirodzených a aktívnych pilierov projektov zameraných na elektronizáciu spisových služieb i systémovej tvorby budúceho elektronického archívu. Druhý z projektových manažérov, István Kenyeres, zástupca riaditeľa Archívu hlavného mesta Budapešti, referoval o úlohe archívu a naplnení projektu z hľadiska odbornej metodiky, budovania elektronického archívneho informačného systému, databáz a technického zabezpečenia vôbec. Na spomenutých úsekoch za ostatné obdobie pracoval v archíve 20-členný tím, zároveň bol archív vybavený technickým zariadením v hodnote 311 mil. forintov (cca 100–110 000 €). Zástupca riaditeľky z Maďarského krajinského archívu, Zoltán Szatucsek, predstavil projektovú on-line-bázu dostupnú na adrese eleveltar.gov.hu, ktorá vytvára rámec vhodný v budúcnosti aj pre implementáciu rôznych archívnych databáz a dokumentov aj župných a iných archívov.

Organizátori na popoludňajšiu časť dňa pripravili niekoľko workshopov. Medzi nimi išlo o workshop predstavujúci vznik, štruktúru a fungovanie európskeho archívneho portálu, ďalším bol workshop zameraný na archívne štandardy a nakoniec na oral history. Pre záujemcov bol zároveň prístupný exkurz do neďalekého archeologického i etnografického skanzenu a národného parku Ópusztaszer, či v podvečerných hodinách vyhlídková plavba po Tise spojená s večerou.

Posledný deň bol vyhradený rokovaniu sekcií spoločnosti. V medzinárodnej sekcii rokovali pod taktovkou Andrása Siposa pozvaní zástupcovia zahraničných spoločností o aktuálnych otázkach archívniectva. V hospodárskej sekcii rezonovali ekonomické otázky plánovanej transformácie archívneho systému v Maďarsku a o prechode župných archívov pod Maďarský krajinský archív. Sekcia pre sprístupňovanie prameňov rokovala na tému Archívne pramene dejín verejnej správy – klasické a elektronické publikácie prameňov. Popri v tlači vydávaných edíciách mestských stredovekých právnych kníh, či všeobecnej série registárov Anjoukori okmánytár (prednášky László Blazovicha a Tibora Almásiho) sa tu rozoberali procesy budovania rôznych archívnych databáz najmä v Archíve hlavného mesta Budapešti (prednáška Istvána Kenyeresa) či vo vybraných regionálnych – župných archívoch (prednášky Ágoty Henszel z Nyíregyházy a Istvána Borossa z Vespřému). Ústredná téma digitalizácie a elektronického archívu rezonovala nakoniec aj na rokovaniach ostatných dvoch sekcií, Sekcie ochrany archívnych dokumentov a Informatickej sekcie.

Maďarské archívne v roku 2012 priniesli svojim návštevníkom výsostne aktuálny a inšpiratívny program. Okrem kvalitnej odbornej úrovne sa na nich prejavila aj vysoká organizačná schopnosť našich južných susedov. Aj vďaka tomu dostáva toto fórum v ostatných rokoch čoraz väčší význam aj z hľadiska medzinárodnej odbornej spolupráce. Našinec sa z nich môže vrátiť domov obohatený nielen aktuálnymi poznatkami z maďarského archívniectva, ale aj mnohými informáciami odborných kruhov pochádzajúcich minimálne zo stredoeurópskeho regiónu.

Gábor Strešňák

KONFERENCIA POLSKA W EUROPIE ŚRODKOWEJ

V poľskom Krakove sa v dňoch 12. – 15. septembra 2012 uskutočnil 2. kongres zahraničných bádateľov venujúci sa poľským dejinám. Kongres môžeme hneď v úvode charakterizovať, ako veľkolepé stretnutie historikov z celého sveta, ktorému bola venovaná pozornosť najvyšších štátnych kruhov. Zároveň si týmto podujatím pripomenuli sté výročie vzniku Krakovskej pobočky Poľskej historickej spoločnosti, ktorá bola hlavným organizátorom podujatia. Okrem nej sa na organizácii podieľala Jagelovská univerzita a Pedagogická univerzita v Krakove, Múzeum poľskej histórie, Historické múzeum Mesta Krakov, Medzinárodné kultúrne centrum v Krakove a Trhy v Krakove. Zahraničnými partnermi boli Magyar Történelmi Társulat, Sdružení historiků České republiky a Slovenská historická spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied.

Neoficiálny začiatok kongresu sa uskutočnil 11. septembra doktorandským fórom na tému – Z dielne medzinárodnej histórie: metodologické aspekty súčasných paradigiem historického výskumu. Doktorandi pokračovali v rokovaní 12. septembra. Toho istého dňa sa konali na viacerých miestach diskusné kluby – Židovská spoločnosť v Poľsku po holokauste; Panteón svätých patrónov: Poľsko a jeho susedia v stredoveku; Novoveká veľkokultúrna Poľska (Rzeczypolitej) v 16. – 18. st. – štát a ľudia; Charakter modernizácie v 19. storočí: Poľsko a jeho susedia, Poľské skúsenosti z totalitných režimov 20. storočia na podklade skúseností iných stredo-európskych národov; Stretnutie so svedkami histórie a Stretnutie s Emilom Brixom a Jackom Purchlom.

Slávnostnú atmosféru na otvorení kongresu 13. septembra v kongresovej hale Auditórium Maximum podčiarkli vzácní hostia: predseda snemu Bogdan Borusewicz, rektor Jagelovskej univerzity Wojciech Nowak, kardinál František Macharski, pomocný biskup Krakovskej diecézy Gregor Ryś, viceministerka vedy a vysokých škôl Daria Nałęcz, viceminister zahraničných vecí Ján Cisek a primátor mesta Krakov Jacek Majchrowski. Po pozdravných príhovoroch vzácných hostí udelili viacero cien za publikácie zaoberajúce sa poľskými dejinami. Hlavnú cenu Poľského snemu – *Pro historia Polonorum 2012* získal Anton Polonský z USA za dvojzväzkovú knihu *The Jews in Poland and Russia*, vydanú v Oxforde v rokoch 2009 a 2010. Popoludňajší program uzavrela diskusia popredných historikov z USA, Južnej Kórey, Japonska, Ruska, Ukrajiny a Belgicka na tému vyučovanie poľských dejín v základných a stredných školách. Popoludňajší program bol rozdelený do viacerých sekcií – napr. sekcia s témou Čo je stredná Európa; Obyčaje a sviatočné obrady každodennosti malého mesta v Poľsku; Poľskí Židia a poľsko-židovské relácie v spoločnej historiografii. V rámci diskusného klubu bola prerokovaná téma Nemci v strednej Európe. Historické a archeologické výskumy. Slovensko zastupovala v diskusii Magda Vášáryová s príspevkom *O súčasnosti štátov Vyšehradskej štvorky*. V sekcii Dejiny Poľska v zahraničných učebniciach na výučbu dejepisu Rastislav Kožiak z Banskej Bystrice predniesol prednášku *História Poľska v slovenských učebniciach*. V ďalšej sekcii Obraz dejín Poľska v akademických učebniciach strednej Európy vystúpil Adam Mesiarčin z Bratislavy s prednáškou *Model etnogenézy Slovanov v slovenských učebniciach, vedeckej a populárnej literatúre* a Martin Klempay z Prešova *Imidž Poľska v dejepisných učebniciach slovenských základných škôl*.

Bohatý program nasledoval aj počas druhého dňa – 14. septembra. Historici rokovali v sekciách – Jedlo, identita, kultúra; Poliáci a ich susedia v strednej Európe – politické zväzky a ich odraz v historiografii časť I.; Obrazy vlády – vláda obrazov. Ikonografia a propaganda kráľovskej vlády. Poľsko v strednej Európe – vzájomné inšpirácie a bariéry; Kresťanská cirkev v kontexte mnohokultúrnej a mnohoetnickej Rzeczypospolitej; Edícia prameňov – ohraničenie a perspektívy; Poľsko v strednej a východnej Európe. Historiografický obraz; Premeny kultúrneho obrazu Krakova v 20. st.; Krakov – mýty a model stredoeurópskeho mesta; Miesto súčasného Poľska v regióne i vo svete a Lipsko – Viedeň – Krakov – Lvov okolo roku 1900. Slováci vystupovali v nasledovných sekciách: Poliáci a ich susedia v strednej Európe – politické zväzky a ich odraz v historiografii časť II. – Dušan Škvarna z Banskej Bystrice predniesol príspevok *Odraz poľských dejín v novoveku a v 19. storočí v slovenskej historiografii* a v sekcii Poloniká v archívoch strednej Európy informovala Zuzana Kollárová z Popradu o polonikách v spišských archívoch. Nasledoval diskusný klub s témou – Periférie histórie s hosťom Keely Stauter-Halsted z Chicaga, Výskumy a perspektívy spolupráce vedcov v strednej Európe.

Ďalší deň podujatia, 15. septembra, prebiehalo rokovanie v nasledovných sekciách: Spoločné alebo oddelené výskum? Porovnanie migrácie Poliakov a iných národov vo svete; Nástroje mocnárskej expanzie v strednej Európe; Stopy avantgardy – umenie a architektúra strednej Európy. Zaujímavými boli prednášky Marcina Bochaneka o nových formách prítomnosti histórie – Internet a Andreja Mietkowského: *Historické archívy v sieti – historické internetové služby poľského rádia*. Počas tohto dňa sa stretli predstavitelia vysokých škôl, aby reprezentovali svoje pracoviská a diskutovali o problémoch pri vyučovaní histórie. Z Prešovskej univerzity vystúpila Ľubica Harbuľová. Napokon sa uskutočnila aj prezentácia organizácií, ktoré sa venujú výskumu a štúdiu histórie Poľska a strednej Európy. Rokovacími jazykmi boli poľština a anglický jazyk. Výnimočne nemecký, či ruský jazyk.

Dni plné vedy boli vyplnené hodnotným kultúrnym programom – koncertom v kostole a aj prijatím u primátora mesta Krakov. Pre záujemcov bolo prístupné mestské múzeum a množstvo historických pamiatok.

Veľkému podujatiu po organizačnej stránke nemožno nič vytknúť. Trochu nás mrzelo, že Slovákov na ňom bolo pomenej, i keď vzdialenosť našich štátov i vzájomné historické kontakty priam predurčujú na to, aby sme sa aj téme histórie poľsko-slovenských vzťahov venovali programovo a nielen pri konfliktných situáciách. Príkladom pre nás môžu byť maďarskí a českí kolegovia.

Zuzana Kollárová

KONFERENCIA ČESKÉ, SLOVENSKÉ A ČESKOSLOVENSKÉ DĚJINY 20. STOLETÍ VIII. V HRADCI KRÁLOVÉ

Historický ústav Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové usporiadal v dňoch 4. a 5. apríla 2013 ôsmy ročník konferencie mladých vedeckých pracovníkov *České, slovenské a československé dějiny 20. století*. Pomerne široká téma dáva

priestor veľkému množstvu doktorandov a začínajúcich vedeckých pracovníkov, navyše, od minulého ročníka ich príspevky posudzujú starší kolegovia s vedeckou hodnotou. Väčšina referátov sa týkala politických dejín, no prednesené boli aj príspevky z hospodárskych dejín, historiografie, kultúrnych a sociálnych dejín. Konferencie sa okrem českých kolegov zúčastnili zástupcovia vedeckých a akademických inštitúcií zo Slovenska (Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Vojenský historický ústav, Historický ústav SAV, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky). Podujatie otvorili dvaja členovia Česko-slovenskej komisie historikov – Jan Mervart, pedagóg z domáceho pracoviska a Vojtech Čelko z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v Prahe.

Komentátori jednotlivých blokov dostali texty vopred a po ich prednesení vystúpili s koreferátom a začínali diskusiu. Richard Pavlovič (Štátny archív v Prešove, pobočka Svidník) komentoval blok *Politické dějiny III.*, ktorý prebehol 4. apríla podvečer. Odznali v ňom štyri referáty. Jozef Špilka (Historický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave) hovoril o *Politickéj kariére Rudolfa Strechaja v rokoch 1945–1951 (Regionálny komunistický funkcionár pred vstupom do „vysokej politiky“)*. V úvode sa referent krátko zamýšľal nad celou kariérou Rudolfa Strechaja. Treba zdôrazniť, že po roku 1960 sa Strechaj sčasti dostal do závozu, lebo funkcia Predsedu SNR bola len formálna, dôležitejšia bola funkcia v Politickom byre ÚV KSČ. Inak je tu istá paralela, tak ako sa správal Strechaj v Ružomberku, tak sa správal iný tajomník, Pavol David, v Michalovciach. Referát prináša zaujímavé zhrnutie začiatku politickej kariéry Rudolfa Strechaja. V budúcnosti by sa referent mal zamerať okrem využitia regionálnych archívov aj na rodinu Rudolfa Strechaja. Eva Palivodová (Ústav českých dějin Filozofickej fakulty Karlovej univerzity) referovala o *Obraze vonkajšieho nepriateľa v časopiseckej fotografii v Československu v rokoch 1948–1956*. Po minuloročnom úvode do problematiky karikatúr v tomto prednesenom referáte autorka priblížila typológiu propagandistických fotografií, analyzovala ich a vysvetľovala. Jej vysvetlenia boli trefné, vystihovali podstatu, ktorá mala recipientovi z fotografií vyplývať. Príspevok bol fundovaným úvodom do problematiky, ktorou sa autorka hlbšie zaoberá. Libor Bílek (Filozofická fakulta Masarykovej univerzity v Brne) referoval o *Bývalých národných socialistoch na juhovýchode Moravy pod dohľadom ŠtB (Príklad využitia tzv. kontrolných sietí proti domácim nepriateľom po februárového režimu)*. Išlo o metodologicky veľmi dobre zvládnutý príspevok. Metódou sondy vysvetľoval autor jeden z fenoménov ŠtB, resp. jednu z praktík ŠtB – tzv. kontrolné siete. Výklad bol prehľadný, taktiež popis jedného konkrétneho príkladu použitia metódy. Autor vysvetľoval a poukazoval na zvládnutie/nezvládnutie situácie bezpečnosťou, nedosiahnutie cieľov a ich príčiny. Referent využil primárne i sekundárne pramene v plnej miere, má vynikajúci prehľad o nich. Michaela Kollerová (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci) predniesla referát *Očista veřejného života po februári 1948 na severnej Morave – osudy stredoškolských pedagogov*. Po krátkom úvode do problematiky nasledovali konkrétne prípady postihu stredoškolských profesorov. Žiadalo by sa však isté zovšeobecnenie, ako režim postupoval proti bývalým ľudom. Bolo by dobré dať tomu štruktúru, rozdeliť referát podľa druhov postihov, resp. podľa pôvodu postihnutých, vytvoriť akúsi typológiu a v nej ukazovať príklady. Takto to bolo len vymenovávanie príkladov podľa okresov, hlbšie usporiadanie to nemalo. Primárne i sekundárne pramene boli využité v plnej miere. Z ďalších zaujímavých referátov, ktoré odznali na konferencii, to bol *Počiatok normalizácie na Pardubicku – zmeny vo vedení okresu a v jeho straníckej tlači*. Prednášajúca Veronika Trestrová

(Fakulta sociálnych vied Karlovej univerzity v Prahe) hovorila o dvoch novinách, ktoré v Pardubiciach v tom čase vychádzali, o výmenách vo vedení kultúrnych inštitúcií v meste i o poklese úrovne tlače (najmä kultúrnej rubriky) od druhej polovice roka 1969. Martina Orosová (Pamiatkový úrad Slovenskej republiky) referovala o *Kompetenciách Ministerstva školstva a národnej osvety v oblasti kultúry v rokoch 1918–1939 (Kultúra alebo národná osveta?)*. Priblížila vývoj a posun kompetencií tohto štátneho orgánu a jeho dosah na dianie na Slovensku.

V druhý konferenčný deň v bloku *Politické dejiny V.* odzneli referáty týkajúce sa zakladateľského obdobia komunistického režimu. Ondřej Hladík (Kabinet dejín a historie Vězeňské služby České republiky) hovoril o vzbure vo väznici Plzeň – Bory. Komunistický režim potlačením tohto konfliktu sledoval zastrašenie dozorcov vo väzniciach. Pavel Horák, z domáceho pracoviska, referoval o *Deštruktívnom vplyve Akčného výboru Národnej fronty na Sokol v Hradci Králové*. Samozvané akčné výbory v priebehu niekoľkých mesiacov rozložili činnosť Sokola. Tomáš Hradecký, taktiež z Historického ústavu Filozofickej fakulty Univerzity v Hradci Králové, hovoril o vedúcom tajomníkovi Krajského výboru KSČ v Ústí nad Labem Mikulášovi Landovi. Priblížil túto svojráznu a pre región zaujímavú postavu. Tretí kolega z domáceho pracoviska, Pavel Boštík, predniesol referát o osídľovaní pohraničia. Priblížil, že niektoré obce v okolí Litomyšľa stratili viac ako 50 percent obyvateľstva.

Konferencia *České, slovenské a československé dejiny 20. storočia* po ôsmykrát pritiahla do Hradca Králové mladých vedeckých pracovníkov, ktorí sa tomuto obdobiu venujú. Mohli tak navzájom spoznať nielen témy svojich kolegov, ale aj nové trendy vo výskume a spracovávaní jednotlivých tém. Navyše ich referáty boli konfrontované s oponentúrou, ktorá by pri vedeckej práci nemala chýbať. Účastníci si po dvoch dňoch strávených na konferencii mohli všimnúť isté kvalitatívne rozdiely medzi referentmi z Čiech a Slovenska. Snáď v budúcnosti sa slovenskí kolegovia dotiahnu na českých. Z podujatia každoročne vychádza kolektívna monografia, doposiaľ vyšlo sedem zväzkov.

Richard Pavlovič

KRONIKA

ŽIVOTNÉ JUBILEUM Mgr. BOŽENY SLEZÁKOVEJ

Pani magistra Božena Slezáková oslávila tento rok 60 rokov svojho života. Nestalo sa tak na zaslúženom odpočinku, ale ešte stále činorodou prácou v Slovenskom národnom archíve. Narodila sa 6. februára 1953 v Považskej Bystrici ako staršia z dvoch súrodencov. Jej o desať rokov mladší brat Jožko je športovým novinárom.

Základnú i strednú všeobecnovzdelávaciu školu navštevovala v rodnom meste. V rokoch 1971–1976 študovala archívnicтво a pomocné vedy historické na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Zažívala veselé časy študentského života na vysokoškolskom internáte, i keď jej občas bolo smutno za domovom.

Po skončení štúdia už 1. júla 1976 nastúpila do svojho prvého pracoviska v Štátnom archíve v Bytči, kde mala na starosti bádateľskú agendu, ale spracúvala aj archívne dokumenty. Riaditeľom Štátneho archívu v Bytči bol Dr. Jozef Kočiš, jeden z popredných slovenských archívárov, ktorý jej poskytol cenné odborné rady a mal pozitívny vplyv na rozvoj jej profesionálneho rastu. V archíve spracovala a sprístupnila archívny fond *Rod Medňanský (1324–1892)*, *Štátny stavebný úrad v Liptovskom Mikuláši (1933–1953)* a v kolektíve pracovníkov sa podieľala na sprístupňovaní archívneho fondu *Krajský národný výbor v Žiline (1949–1960)*. Všetky tri archívne fondy sú sprístupnené archívnu pomôckou – inventárom.

Medzitým uzavrela manželstvo s Dušanom Slezákom a narodili sa im dve deti – Dušan a Katarína. Po absolvovaní prvej materskej dovolenky sa presídlila 16. októbra 1978 do Štátneho ústredného archívu SSR v Bratislave (dnes Slovenský národný archív) do oddelenia dejín feudalizmu. Vedúcim oddelenia bol Dr. František Sedlák, pracovníkmi familiárne nazývaný „ujenko“. Veľmi dobrými kolegyňami sa jej stali dve Marty – Melníková a Vondrysková. Výsledkom jej pôsobenia v oddelení dejín feudalizmu bol inventár k archívnej zbierke Topografica, Zbierka písomností rôznej proveniencie z rokov 1254–1937.

Po druhej materskej dovolenke sa vrátila do archívu 1. decembra 1982, ale už ako vedúca oddelenia historickej filmotéky. Ako vedúcu ju čakali neľahké úlohy pri jej budovaní. Najskôr to bola generálna revízia filmotéky zameraná na podrobnú evidenciu mikrofilmov a budovanie databázy filmotéky v projekte AIAS. Podieľala sa na spolupráci na projekte medzinárodnej výmeny archívnych dokumentov na mikrofilmoch s Maďarským krajinským archívom v Budapešti a na príprave súpisov archívnych dokumentov na výmenu, spolupracovala tiež s Historickým ústavom Slovenskej akadémie vied na obojstrannej výmene mikrofilmov a informácií o priebehu základného výskumu. Koordinovala mikrofišovanie archívnych pomôcok, uložených v centrálnej evidencii. Mala na starosti evidenciu, sústreďovanie správ a súpisov z výskumov archívárov v Tajnom vatikánskom archíve.

Po organizačných zmenách v Slovenskom národnom archíve sa 1. marca 1993 stala vedúcou oddelenia archívnej informatiky, ktoré bolo neskôr premenované na oddelenie archívnych informačných služieb. Do oddelenia patria podateľňa, bádateľňa, knižnica a filmotéka. Ako vedúca oddelenia dohliada na správnu a bádateľskú agendu, vedie tiež knihu prírastkov a úbytkov archívnych dokumentov. V kolektíve pracovníkov sa podieľala na vypracúvaní hesiel do archívneho terminologického

slovníka. Odborne spracovala registratúru Slovenského národného archívu a jeho predchodcov.

V rokoch 1993–1998 viedla odborovú organizáciu v Slovenskom národnom archíve ako jej predsedníčka, v rokoch 1997–1998 pracovala vo výbore stavovskej organizácie archivárov Spoločnosť slovenských archivárov ako pokladníčka. V roku 2003 bola menovaná tajomníčkou Vedeckej rady Slovenského národného archívu. Od roku 2006 je členkou Akvizičnej komisie SNA a v roku 2007 prevzala jej predsedníctvo. Má za sebou bohatú publikačnú i prednáškovú činnosť. Z jej prác spomenieme článok *Archívno-zberateľská činnosť Archívu Slovenského národného múzea*, uverejnený v Zborníku A SNM Martin 1989, *Mikrofilmy ako archívne dokumenty* v Slovenskej archivistike v roku 1989, *Druhy fotografií a spôsob ich uloženia v Slovenskom národnom archíve* publikované v Obrazovom archíve Matice slovenskej v roku 1994, spolupracovala na príprave *Informatívneho sprievodcu Slovenského národného archívu* a na jeho *webovej stránke*. Z prednášok uvedieme napr. prednášku *Dokumenty k dejinám Slovenska z rakúskych archívov vo filmotéke SNA*, *Počiatky a perspektívy budovania historickej filmotéky SNA*, *SNA a bádatelia*, *Činnosť Akvizičnej komisie SNA v rokoch 1993–2008*, *Akvizičná komisia SNA a dokumenty cirkevnej proveniencie vo farských archívoch*.

Za pracovné výsledky jej bola udelená Križkova medaila.

Božka Slezáková patrí medzi ľudí s neskonalým optimizmom a energiou. V tomto je príkladom nielen na pracovisku, ale aj v rodinnom živote, ktorý v niektorých momentoch nemala ľahký. Fyzickým oddychom je pre ňu určite práca v záhrade, ale jej najväčším potešením sú jej dve vnučky Veronika a menšia Viky, „pravda babka Božka“!

Do ďalších rokov jubilantke želáme ešte veľa zdravia, spokojnosti, šťastia a radosť z celej rodiny.

Eva Vrabcová

K OKRÚHLEMU ŽIVOTNÉMU JUBILEU Mgr. ĽUBICE MÁTEOVEJ

Vo februári tohto roku sa životného jubilea dožila aj Mgr. Ľubica Máteová, dnes už bývalá riaditeľka Štátneho archívu v Bratislave, a preto sme si dovolili obzrieť sa späť a letmo zrekapitulovať tých ušlých šesťdesiat liet:

Narodila sa v Bratislave dňa 23. februára 1953, ale detstvo prežila na vidieku neďaleko Turčianskych Teplíc. Strednú školu vychodila už zasa v Bratislave, kde po maturite na Strednej všeobecno-vzdelávacej škole na Metodovej ulici pokračovala od roku 1972 v štúdiu na odbore archívniectva a pomocných vied historických na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po skončení archívniectva v roku 1977 nastúpila do Štátneho archívu v Bratislave, sídliaceho v tom čase v bývalom župnom dome na bývalom Októbrovom námestí. Ako je už dnes každému nad slnko jasné, bolo to na dlhé roky. Vlastne najproduktívnejšie obdobie svojho života zasvätila archívniectvu a Štátnemu archívu v Bratislave, kde vo funkcii samostatný odborný archivár začínala na úseku predarchívnej starostlivosti. Prvých 7 rokov pomáhala zachraňovať písomnosti podnikov a usmerňovala budovanie podnikových archívov. Pre čerstvú absolventku to bolo stretnutie s „archívnuou realitou“ na

vlastné oči a skúsenosťou na vlastnej koži. Ako však sama priznala, boli to skúsenosti, za ktoré bola vďačná, a ktoré jej vždy dobre poslúžili.

Najdôležitejšie a najvýznamnejšie udalosti v jej osobnom živote – uzavretie manželstva a narodenie synov Andreja a Juraja – dali inú orientáciu a pracovnú náplň ďalším rokom jej profesijného života, počas ktorých (1985–1998) vo funkcii samostatný odborný archívár pôsobila v Štátnom oblastnom archíve v Bratislave na úseku spracovania a sprístupňovania archívnych fondov.

Venovala sa predovšetkým spracúvaniu a sprístupňovaniu novodobého archívneho materiálu, napr. Administratívnym písomnostiam Bratislavskej župy II, 1923–1928, no predovšetkým materiálu KNV 1949–1960, kde isté obdobie pôsobila aj ako vedúca pracovného tímu. V rokoch 1987–1999 spracovala cirkevný odbor, kádrový odbor, krajskú plánovacia komisiu, odbor výstavby a vodného hospodárstva, poľnohospodársky odbor, zdravotný odbor, ale i sekretariát predsedu KNV a vypracovala k nim čiastkové inventáre.

Vyjadrené archívnu terminológiou a archívnymi mierami – výsledkom bol takmer jeden a pol tisíc archívnych škatúl, či takmer dve stovky bežných metrov usporiadaného materiálu a dôkazom slušný počet vypracovaných inventárov, ktoré boli vzorom pre všetkých jej pokračovateľov nielen na tomto úseku. Keď si občas nostalgicky povzdychla za týmto obdobím, bolo všetkým jasné, že v tejto práci sa našla, a že táto práca jej prirástla k srdcu!

V roku 1991 sa stala zástupkyňou riaditeľa Štátneho oblastného archívu v Bratislave a ostatných 13 rokov (1999–2012), využívajúc svoje odborné vedomosti a dlhoročné skúsenosti, niesla na svojich ramenách zodpovednosť za fungovanie Štátneho archívu v Bratislave vo funkcii riaditeľky. V rámci finančných možností sa usilovala materiálno-technicky dobudovať archív a s redukovaným počtom pracovníkov sa snažila opatrovať minulosť a pre budúcnosť zachraňovať hektickú súčasnosť.

Neboli to roky ľahké, avšak iba také, ako život sám. Povinnosti a starosti striedali úspechy a radosti. No všetko, čo robila, robila najlepšie, ako vedela a v histórii Štátneho archívu v Bratislave napísala kapitolu, ktorej stránky navždy zostanú signované jej podpisom a pečatené, takpovediac, jej pečaťou. Zaslúži si za to uznanie aj náležité ocenenie.

Takže, aj touto cestou, vďaka našej jubilantke Mgr. Lubici Máteovej za všetko. Za všetko, čo pre Štátny archív v Bratislave a pre jeho pracovníkov, a tak vlastne aj ich prostredníctvom pre archívniectvo urobila.

Do ďalších rokov života jej prajeme, nech zdravie, šťastie, láska a úspechy spre-vádzajú jej kroky ešte dlhé, dlhé roky.

Jana Schullerová

60 ROKOV PÁNA HERALDIKA LADISLAVA VRTELA

Lacko má dôvod na radosť. Dožil sa pekného jubilea, ktoré ponecháva človeku ešte dostatok síl, aby mohol nielen rekapitulovať, a je čo, ale aj realizovať ďalšie svoje zámery a plány. Človek s takým veľkým talentom, jedným z najväčších spomedzi nás všetkých slovenských archívárov za ostatných 50 rokov, má ich nesporne

ešte veľa a my mu prajeme, aby sa mu postupne plnili, tak veľkolepo ako doteraz. Na jeho i našu radosť.

PhDr. Ladislav Vrtel, heraldik (heraldický vedec a heraldický výtvarník v jednej osobe), archivár, historik vyštudoval kvôli heraldike archívniectvo a pomocné vedy historické na FF UK v Bratislave, neskôr absolvoval študijné pobyty v Paríži a v Ríme. Jeho takmer dvojročný pobyt v Štátnom archíve v Bratislave v rokoch 1976 a 1977 bol len prestupnou stanicou na archívnu direkcii. Tu síce od 1. 9. 1979 prevzal referát predarchívnej starostlivosti (dnes pri svojom jubileu sa k nemu symbolicky opäť vracia), ale čo bolo pre neho a aj pre heraldiku samotnú dôležité, stal sa aj tajomníkom Heraldickej komisie MV SR, ktorým je dodnes, a mohol sa odvtedy čoraz plnšie venovať najmä komunálnej i štátnej heraldike.

Po roku 1990, po 15-ročnej analýze činnosti Heraldickej komisie MV SR, sa jeho zásluhou konštituoval a právne ukotvil Heraldický register SR. Odvtedy až dodnes buduje rozsiahlu heraldickú dokumentáciu integrovanú do heraldického registra. Je členom Heraldického kolégia od roku 1997, vyše desať rokov pôsobil vo výbore Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti, je členom výboru Spoločnosti slovenských archivárov, od roku 2002 je akademikom Medzinárodnej heraldickej akadémie v Paríži. Pokračovať vo výpočte jeho aktivít v ďalších komisiách a orgánoch by bolo ešte veľmi zdĺhavé. Navyše je aj členom habilitačných komisií, posudzuje diplomové i bakalárske práce a prednáša heraldiku vysokoškolským. Medzinárodným spoločenstvom heroldov je akceptovaný ako herold Slovensko od roku 1996, keď sa konal kongres heraldických vied v Ottawe. Formálne bol ustanovený za herolda Slovensko Heraldickým kolégiom, poradným orgánom MV SR pre otázky občianskej heraldiky v roku 2006. Na medzinárodnom kongrese v škótskom St. Andrews v roku 2006 prezentoval aj formálny atribút heroldov – tabard s heraldickým znakom SR. Heraldike, archívniectvu zostal verný celý profesijný život – vyše 35 rokov.

Dnes je z neho už vyprofilovaný, erudovaný heraldik s rozsiahlou produkciou navrhnutých a zväčša aj výtvarne stvárnených erbov, ktoré svojou kvantitou i kvalitou dominujú v svojich adresantov i vo verejno-právnej zbierke ministerstva vnútra na odbore archívov v heraldickom registri. Jeho rukopis vidieť vo všetkých druhoch erbov, či už v štátnej symbolike, v komunálnej heraldike, ale aj vexilológii a z jeho iniciatívy došlo aj k oživotvorení občianskej heraldiky, ale aj cirkevnej, inštitucionálnej a inej. Analyzujúc zahraničnú tvorbu blazonov upravil slovenskú heraldickú terminológiu a vytvoril slovenskú koncepciu blazonovania erbov. Tú dôsledne dodnes dodržiava pri zapisovaní erbov do Heraldického registra SR. PhDr. Ladislav Vrtel sa tak po celý svoj profesionálny život usiloval povzniesť heraldickú kultúru na Slovensku a dôstojne ju prezentovať aj v zahraničí. Vytvoril mechanizmus kultivovaného odovzdávania symbolov mestám a obciam, ale aj občanom formou slávnostného výpisu z Heraldického registra SR (tzv. armáles, či erbovú listinu) a nariadenia i pôsobivého heroldského aktu.

Je treba zdôrazniť, že ostatných 35 rokov bolo pre heraldiku mimoriadne prajných a objektívna potreba si vyžiadala urýchlené riešenie štátnej symboliky, symboliky prezidenta republiky, mestských a neskôr aj obecných a ešte neskôr aj samosprávnych erbov, pečatí a vexíl. To bola živná pôda aj pre pôsobenie nášho jubilanta, či už na pôde heraldickej komisie, alebo aj mimo nej. Veľmi významnú úlohu zohral pri obnove štátnych historických symbolov. Bol aktívny v celonárodnej diskusii o štátnych symboloch v prelomových rokoch 1989–1992. V roku 1990 spracoval návrh heraldického riešenia štátneho znaku a štátnej pečate a trochu neskôr v roku

1992 aj štátnej vlajky. Tieto návrhy akceptovali odborníci (vrátane heraldickej komisie), vláda i parlament. V roku 1993 bol aj spoluautorom štandardu prezidenta SR.

Jeho výrazným koncepčným, organizačným a spoluautorským príspevom je dnes po intenzívnej práci v rokoch 1975 až 2010 už ukončená symbolika našich miest, obcí a samosprávnych krajov. 35-ročnú heraldickú epopeju petrifikuje 8 zväzkov knižného vydania Heraldického registra SR z rokov 2000–2011, ktorých jubilant je spoluautorom. Čo je unikátne, takmer tretina erbov (vyše tisíc erbov právnických a fyzických osôb!) nesie jeho autorskú pečať.

Pred 15-timi rokmi nenechal, ako to sám nazval, „zdivieť“ občiansku heraldiku. Spracoval jej obsahovú a výtvarnú koncepciu. Zastal sa jej i na brizantnej pôde médií a dodnes je aj autorom niekoľkých stoviek takýchto symbolov. Takmer polovica z nich je už aj zverejnená v troch zväzkoch Heraldického almanachu, ktorý vydáva občianske združenie – Heraldický klub a ktorých PhDr. Ladislav Vrtel je spoluautorom.

Jeho bibliografia je taká rozsiahla, že môžeme spomenúť len niektoré z jeho hlavných diel. Nesporne dominuje Osem storočí heraldiky (1. vydanie Martin 1999, 2. vydanie Martin 2003). Je to prvý kompletný náčrt vývoja heraldiky na Slovensku. Kniha získala niekoľko domácich ocenení za vedeckú literatúru a mala ohlas i v zahraničí.

Z rozsiahlej produkcie knižných diel, štúdií a článkov k štátnym symbolom rád pripomínam článok Korene národného symbolu, ktorý vyšiel v Literárnom týždenníku 2, 1989, č. 16. Príspevok otvoril celonárodnú diskusiu o potrebe návratu historickej symboliky Slovenska do oficiálnej štátnej symboliky SR a ČSFR. Vôbec historicky prvá monografia, ktorú jubilant venoval vývoju národného a štátneho symbolu bola knižička Na troch vrškoch biely kríž (Bratislava 1990). Po vzniku SR sa z jeho pera objavilo viacero knižných titulov k štátnym symbolom. Štátny znak SR (Bratislava 1995) vyšla vo viacerých jazykových mutáciách. Štátne symboly Slovenskej republiky (Bratislava, Veda 2010) je bohato ilustrovanou príručkou na používanie štátnych symbolov a symbolov EÚ.

Je spoluautorom knižného katalógu erbov a vlajok miest v SR pod názvom Erby a vlajky miest v Slovenskej republike (Bratislava 1991). V nemeckej a francúzskej mutácii vyšla aj jeho publikácia Rodové erby na Slovensku (Bratislava, Slovenská informačná agentúra 1996). Jeho Občiansku heraldiku. Civil heraldry (spolu s J. Hautovou) vydala Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť v Martine v roku 2002. Z novších knižných diel nemôžeme vynechať Traktát o znameniach a erboch (Bratislava, Veda 2009), keďže ide o prvé kritické komentované latinsko-slovenské bilingválne vydanie základného heraldického spisu zo 14. storočia, ktorého autorom je Bartolus de Saxoferrato. Len nedávno vyšla opäť vo Vydavateľstve Veda (Bratislava 2012) útlá knižka v peknej historickej väzbe Heraldický katechizmus, čiže základy heraldiky v otázkach a odpovediach, zoradených do trinástich lekcí s množstvom vyobrazení.

Nie je priestor na vyčerpávajúcejšie zhodnotenie bibliografie Dr. Vrtela. Sú tu ďalšie knihy, tri desiatky štúdií venovaných heraldike, ale aj archivistike v predarchívnej sfére a teórii archívnej hodnoty, histórii (najmä kultúrnym dejinám Bratislavy), takmer tisícka článkov a expertíz venovaných jednotlivým erbom. Slovenská archivistika je toho dobrým dôkazom. Je tu množstvo funkcií, pôsobenie v rôznych komisiách a združeniach, okrem už spomenutých, ale predsa len nedá sa nespomenúť už dvadsať vydarených akcií v Heraldickom klube, v ktorom sa menovaný v súčasnosti veľmi rád angažuje.

Jeho ďalšie plány sú rovnako pozoruhodné. Intenzívne už pracuje aj na slovenskej sfragistickej terminológii a doplnení Medzinárodného sfragistického slovníka. V edícii ním založenej Libri heraldici vo vydavateľstve Veda chce pripraviť ďalšiu heraldickú príručku. Nezabúda ani na prípravu 4. zväzku Heraldického almanachu s ďalšou stovkou občianskych erbov.

Všetko čo jubilant vykonal, i vďaka dobe, v ktorej pôsobil i vďaka podmienkam, aké mal, je obdivuhodné. Vášeň a cieľavedomosť, koncepcné myslenie, vedecká akribia, výtvarné, ale aj hudobné nadanie charakterizujú osobnosť jubilanta. K tomu môžeme prirátat i závideniahodné kultúrne a umelecké rodinné zázemie. Najmä Krčméryovská tradícia bola dominantná. Stará mama Hela Krčméryová mu rozprávala rozprávky o rytieroch, vďaka čomu sa už v útlom detstve dozvedel o erboch. Oporou do koča i voza je mu partnerka Ľubka Munková. My, jeho kolegovia a blízki spolupracovníci, mu môžeme popriať do ďalších decénií života osobné šťastie. Pohodu v rodine, ktorú stále zastrešuje už takmer 90-ročná mamička, prepotrebnú radosť z vysokoškolsky vzdelaných už ženatých synov, zdravie, najmä dobrý zrak, ďalší rozlet tvorivých síl, úspechy v perfektne rozbehnutom diele a spokojnosť v širokom kolektíve spolupracovníkov, archivárov, heraldikov a milovníkov heraldiky. Ako sme už konštatovali i pri jeho päťdesiatke, nech sa vrtnúťa točí ďalej, nech Ťa naďalej sprevádza fluidum pokoja, šarmu, dobré myšlienky a nápady, dobrá kniha, štetec a paleta, pešie túry (áno aj po šesťdesiatke s teleskopickými trekkingovými palicami), ale aj Tvoje milované husličky. Hrou na ne, milý Laco, obdarúvaj naďalej nielen seba, ale častejšie i svoje okolie.

Mnoga leta! Lacko náš!

Peter Kartous

JUBILUJÚCA PhDr. SOŇA MAŤUGOVÁ

V roku 2013 sa okrúhleho životného jubilea dožíva riaditeľka Štátneho archívu v Bytči, pobočky Dolný Kubín, PhDr. Soňa Maťugová, rod. Nemčeková. Narodila sa dňa 4. apríla 1953 v Istebnom. Vo svojej rodnej obci navštevovala základnú školu (1959–1968). Stredoškolské štúdium absolvovala na Strednej všeobecno-vzdelávacej škole P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne (1968–1971). Láska k histórii ju priviedla k štúdiu archívniectva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Toto štúdium úspešne ukončila v roku 1976 obhájením diplomovej práce *Najstaršia mestská kniha mestečka Dolný Kubín 1650–1872*. Dňa 5. apríla 1976 nastúpila ako odborná archivárka v Štátnom okresnom archíve v Dolnom Kubíne, kde pracuje doteraz. Zložením štátnej rigorózneho skúšky v roku 1981 získala akademický titul PhDr. Dňa 1. júna 1990 bola vymenovaná do funkcie riaditeľky Štátneho okresného archívu v Dolnom Kubíne.

Soňa Maťugová má najväčšiu zásluhu na spracovaní najstarších archívnych fondov. Hneď po nástupe do archívu ako jediná vyštudovaná archivárka dostala za úlohu spracovať fondy oravských mestečiek a obcí. Zinventarizovala archívny fond Mestečko Dolný Kubín 1418–1871, Mestečko Námestovo 1776–1855, Mestečko Tvrdošín 1640–1870, Mestečko Trstená 1608–1871 a Mestečko Veličná 1583–1871. Vypracovala archívne pomôcky: Združený inventár oravských obcí 1659–1871,

Združený inventár okresných živnostenských spoločenstiev Dolný Kubín, Námestovo a Trstená 1886–1957, Združený inventár okresných starostlivostí o mládež 1930–1949, Združené inventáre základných škôl na Orave 1843–1981, Združený inventár oravských spolkov bývalých urbarialistov 1857–1964 a mnohé ďalšie. Ku všetkým vypracovala kvalitné a obsahovo hodnotné úvody. Tieto inventáre sa využívajú dodnes. Spolupracovala na výberovom katalógu k vývoju ženského hnutia na Orave „Ženy Oravy“.

Štátny okresný archív vydával v rokoch 1976–1978 metodický spravodaj pod názvom Archivár. V ňom publikovala štúdie o školstve na Orave, o voľbách v minulosti, o význame obecných kroník, o spolku Hviezdoslavova beseda, o archíve a jeho funkcii, o Gäcelských žiadostiach.

Ako riaditeľka musela riešiť mnohé prevádzkové a personálne problémy. Budova archívu bola pôvodne majetkom mesta Dolný Kubín, a preto bol problém zabezpečiť nejaké väčšie opravy. Bolo potrebné vyriešiť jej prevod do vlastníctva štátu. Zásluhou pani riaditeľky bola budova archívu v roku 2004 vymenená za objekt kasární v Dolnom Kubíne a mohlo sa začať opravovať. V roku 2008 sa jej podarilo zabezpečiť vybudovanie samostatnej modernej učebne pre exkurzie žiakov a školenia správcov registratúr. Veľkým úspechom bolo rozšírenie úložnej kapacity o 1400 bm inštaláciou mobilných regálov. Významne prispela k rozvoju a propagácii dolnokubínskeho archívu. Jeho históriu spracovala do zborníka príspevkov z jubilejných X. archívnych dní v Slovenskej republike.

Popri archívnej práci sa sŕňa jubilantka venovať aj vedeckej práci. Jej publikačná činnosť je veľmi bohatá. Venuje sa hlavne regionálnym dejinám. Je spoluautorkou vyše tridsiatich monografií oravských miest a obcí a dobrovoľných požiarnych zborov na Orave. Ďalej spolupracovala na publikáciách: Encyklopédia miest a obcí Slovenska, Lexikón erbov šľachty na Slovensku III. Oravská stolica, Osemdesiat rokov činnosti Červeného kríža na Orave 1919–1999, Rímsko-katolícka farnosť Rabča, Kubínske jarmoky, 75 rokov Gymnázia P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne. Je autorkou desiatok odborných článkov v regionálnych novinách.

V zborníku Oravského múzea publikovala svoje štúdie: Turzovské listiny pre oravské mestečka a obce, uložené v ŠOKA Dolný Kubín (1995); Archívny fond Presidl'ovacej skupiny Ústie nad Oravou (1996); Dolný Kubín v rokoch 1632–1871. Obdobie mestečka (1997); Kolonizácia Oravy za vlády Turzovcov (1998); Archívne dokumenty o Vavrincovi Čaplovičovi a Čaplovičovej knižnici v Štátnom archíve – pobočke v Dolnom Kubíne (2009); Postoj mešťanov Dolného Kubína k židovskej komunite v rokoch 1720–1918 (2010). V časopise Vojenská história bola uverejnená jej štúdia Vojsko v Dolnom Kubíne od začiatku 17. storočia do roku 1918 (2004).

So svojimi príspevkami sa zúčastnila aj na niekoľkých odborných konferenciách. Na konferencii k 380. výročiu úmrtia Juraja Turza (1996), na vedeckej konferencii „Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku“ (2003), na medzinárodnej vedeckej konferencii Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV „Mestá a šľachta, mešťania a šľachtici“ (2007), na seminári k 170. výročiu Čaplovičovej knižnice (2009); na medzinárodnej vedeckej konferencii „Od špitála ku nemocnici“ (2012).

Od roku 1991 je kronikárkou mesta Dolný Kubín. Spolupracuje pri organizovaní Dní mesta Dolný Kubín. Pri tejto príležitosti pripravila viaceré výstavy: Dolný Kubín v archívnych dokumentoch, 75 rokov Gymnázia P. O. Hviezdoslava, 120 rokov ochotníckeho divadla v Dolnom Kubíne, Dolný Kubín kedysi a dnes, Ochotnícke divadlo v Dolnom Kubíne v 20. a 30. rokoch 20. storočia, Erby obcí na území Dol-

ného Kubína. Je tiež členkou Názvoslovnej komisie pri Mestskom úrade v Dolnom Kubíne a spolupracuje s názvoslovnou komisiou pri Obvodnom úrade v Dolnom Kubíne, Námestove a Tvrdošine.

Autorsky prispela a tiež účinkovala v dokumentárnom filme Slovenskej televízie o Leštinskom kostolíku. V roku 2009 sa podieľala na tvorbe dokumentárneho filmu o Dolnom Kubíne.

Svoje odborné vedomosti a skúsenosti z 37-ročnej praxe využíva pri prednáškovej činnosti. Vedie exkurzie žiakov základných a stredných škôl na rôzne témy spojené s tvorivými dielňami a čítaním archívnych dokumentov. Aktívne spolupracuje s učiteľmi dejpisu na Orave. V rokoch 1998–2000 bola predsedníčkou komisie okresného a oravského kola dejepisnej súťaže žiakov základných škôl. Na stretnutiach učiteľov dejpisu základných škôl pod názvom „Metodické dni učiteľov na Orave“ odprednášala príspevky o hospodárskej kríze na Orave v rokoch 1929–1933, o histórii Oravy v rokoch 1918–1945, o využívaní archívnych dokumentov pre učiteľov dejpisu. Pre učiteľov zemepisú pripravila prednášku o osídlení Vyšnokubínskych skaliel a obce Vyšný Kubín. Učila latinčinu na Strednej zdravotníckej škole v Dolnom Kubíne. Správcom registratúr prednáša o predarchívnej starostlivosti.

V roku 2003 jej Ministerstvo vnútra SR – Odbor archívov udelil pamätnú Križkovu medailu za zásluhu o rozvoj slovenského archívniectva.

V roku 2011 sa podieľala na vypracovaní metodického pokynu MV SR, ktorým sa určujú zásady a postup spracovania a sprístupňovania archívnych fondov základných škôl z obdobia rokov 1960–2010.

V súčasnosti pracuje v rámci slovensko-poľského projektu s Historickým ústavom Slovenskej akadémie vied v Bratislave na monografii „Orava v dejinách a v súčasnosti“ a na monografiách obcí Malatiná a Valaská Dubová.

Soňa Maťugová je naším profesionálnym vzorom. Chceme sa jej poďakovať za kus práce, ktorú vykonala a ešte určite vykoná. Za to, že vie poradiť kolegyniam pri spracovaní fondov a vypracovaní úvodov, že si váži názor iných a vždy vie o veciach diskutovať, za jej cit pre spravodlivosť a oddanosť archívárskej práci.

Blahoželáme k životnému jubileu a prajeme jej pevné zdravie, veľa radosti z vnučiek, neutíchajúcu chuť cestovať, spokojnosť v našom kolektíve, profesionálne úspechy, veľa síl do ďalšej publikačnej a vedeckej činnosti, pohodu a šťastie v súkromnom i pracovnom živote.

Eva Vrláková

K ŽIVOTNÉMU JUBILEU PhDr. MILENY OSTROLÚCKEJ

Archivárska societa na Slovensku má ďalšiu jubilantku. Ani sa nechce veriť, že je ňou v tomto roku súčasná riaditeľka Štátneho archívu v Košiciach. Možno jej obdivuhodnú sviežosť spôsobuje pre ňu príznačný temperament, doplnený optimizmom, neobyčajnou srdečnosťou a nezištnosťou, ktoré dostala do vienka už pri svojom príchode na svet. Stalo sa tak na jar 22. apríla 1953 vo Vsetíne, keď mladá rodina Čuboňovcov prežívala veľkú radosť z narodenia svojho prvého dieťaťa. Zaiste vtedy šťastní rodičia, Ján a Bohumila, netušili, že jej osud bude zviazaný s krajinou na druhej strane rieky Moravy – Slovenskom. Po skončení stredoškolského štúdia

v rodnom meste ich šikovná „cerečka“ Milena však zamierila v roku 1971 do Bratislavy. Zvolila si štúdium na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, odbor dejepis – latinčina. Študentský život, veselý i vážny, si užívala do roku 1976, keď štúdium úspešne ukončila. Tento rok významne zasiahol do jej osobného života aj iným spôsobom. Svoju životnú púť vtedy spojila s hydrogeológom RNDr. Jánom Ostroluckým, rodákom z Banskej Bystrice. V manželstve sa im narodili tri deti, dcéry Alexandra a Milena a syn Ján. Rodina Ostroluckých definitívne zakotvila v metropole východného Slovenska, v Košiciach. Tu našla pracovné uplatnenie aj naša jubilatka. Namiesto rušného života v škole si zvolila pokojné prostredie archívu, dýchajúce históriou a priťahujúce ju nespočtým množstvom prameňov, kde si mohla doslova „vychutnať“ krásu a rôzne podoby latinčiny.

Dňa 16. októbra 1977 teda nastúpila ako odborná archívárka do Archívu mesta Košice. Odborné vzdelanie ju predurčovalo na spracovávanie starších fondov. Zverili jej sprístupňovanie cechových písomností a katalogizovanie zbierky dokumentov rôznej proveniencie. Pracovala aj na svojom odbornom raste. Individuálne sa zdokonaľovala v maďarčine a nemčine a v roku 1983 získala titul PhDr. v odbore história. Po trinástich rokoch, v roku 1990, sa rozhodla zmeniť pracovisko, nie však odbor. Archívniectvu ostala verná. Začiatkom decembra 1990 sa stala vedúcou odbornou archívarkou Štátneho oblastného archívu v Košiciach. O štyri roky neskôr bola poverená zastupovaním riaditeľa archívu, JUDr. Ladislava Ružičku a po jeho odchode do dôchodku prevzala od 1. januára 2001 vedenie archívu. S funkciou jej pribudli aj iné starosti, hlavne organizačné a hospodárske. Bolo potrebné riešiť predovšetkým priestorové problémy archívu. V období začínajúceho nedostatku peňazí na investičné akcie to bola úloha priam neriešiteľná. Prejavili sa však jej manažérske schopnosti a archívu sa podarilo v roku 2003 dokončiť začatú rekonštrukciu ďalšej budovy pre archívne účely na Vodárenskej ulici č. 10.

Naša jubilatka ešte ako odborná pracovníčka archívu participovala s ďalšími kolegami na inventarizácii fondov verejno-správnych výborov žúp Abov, Turňa a Abov-Turňa z rokov 1876–1918 (združený inventár, 1991), fondu Košická župa z rokov 1923–1928 (2 zväzky inventára, 1998) a fondov vodohospodárskych úradov z rokov 1882–1949 (skupinový inventár, 1999). Podieľala sa aj na katalogizácii fondov. Samostatne vyhotovila *Katalóg firemného registra Krajského súdu v Košiciach 1892–1949* (2 zväzky, 1993) a *Katalóg Zbierky cirkevných matrik 1587–1953* (2 zväzky, 1994).

Svoje vynikajúce znalosti z latinčiny i pedagogické schopnosti mohla uplatniť pri vedení kurzu latinčiny pre archívárov východoslovenských okresných archívov v 90. rokoch a pôsobení na Strednej zdravotnej škole v Košiciach ako externá učiteľka latinčiny v rokoch 1992–2001. Od roku 2009 externe vyučuje latinskú terminológiu na Univerzite veterinárneho lekárstva a farmácie v Košiciach. V rokoch 1993–2008 bola členkou skupiny slovenských archívárov vykonávajúcich systematický výskum prameňov k dejinám Slovenska a Slovákov vo Vatikáne. Ani sama nezabúdala na zdokonaľovanie jazykov. Absolvovala jazykové kurzy maďarčiny v Debrecíne a kurzy nemeckého a talianskeho jazyka. Ocenenie si zaslúži i jej dlhoročné členstvo, funkcionárska aktivita a prednášková činnosť v odborných spoločnostiach spojených s históriou. Týka sa to najmä Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, Spoločnosti slovenských archívárov, Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti, Spišského dejepisného spolku a Dejepisného spolku Košíc.

Vedecké a publikačné ambície naša jubilatka zamerala najmä na dejiny košických remesiel a cechov, regionálne dejiny miest a obcí východného Slovenska i na

analýzy archívnych fondov a dokumentov. Svedčí o tom stručný prehľad najdôležitejších titulov z jej publikačnej činnosti. Už v roku 1986 významne prispela k súpisu prameňov z Archívu mesta Košíc k dejinám protitureckých bojov v Uhorsku *Buda expugnata 1686. Europa et Hungaria 1683–1718. A török kiűzesének európai levéltári forrásai*. Ako spoluautorka figuruje aj pri dejinách Stropkova (1994), dvojzväzkových dejinách Košíc v dátach (2007, 2011) a Bašky (2007). Je autorkou publikácie *Nižný Klátov 1317–2002. Monografia obce* (2002).

V odborných periodikách a zborníkoch v rokoch 1983–2011 uverejnila samostatne a v dvoch prípadoch aj ako spoluautorka 17 štúdií a odborných článkov zameraných najmä hospodárske dejiny a všedný život mešťanov Košíc v 15.–17. storočí. Z nich 6 bolo publikovaných v zahraničí alebo aspoň v cudzojazyčnej mutácii. Príspevky venovala aj dejinám rehoľného rádu košických dominikánov, dejinám uhorskej šľachty na Morave, pramennému bohatstvu Štátneho archívu v Košiciach a jeho knižnici. V Slovenskej archivistike publikovala dve správy z výskumu prameňov vo vatikánskych archívoch. Bohaté skúsenosti v publikačnej činnosti sa prirodzene odrazili aj v menovaní M. Ostroluckej za člena redakčnej rady hlavného odborného periodika slovenských archivárov (2001).

Môže nás len hriať, že naša ctená kolegyňa, pôvodom z moravského Valaška, robí také cenné služby archívnictvu i historiografii na Slovensku. A vlastne ju už dávno vnímame ako „našu“. Ved' jej bezchybná slovenčina ani v náznaku neprezrádza jej moravské korene, kým sa sama k nim hrdo neprihlási. Vedenie odboru archívov ju pred desiatimi rokmi zaslúžene ocenilo Križkovou medailou.

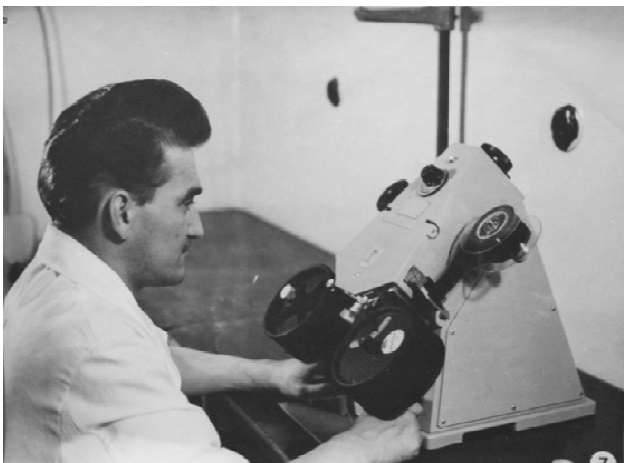
Milá jubilanťka Milena, ako Tvoj dlhoročný priateľ, kolega a vlastne „sused“ viem, že sa svojej práci oddávaš naplno a intenzívne prežívaš aj súčasné problémy nášho archívnictva i „svojho“ archívu. Sú mi však tiež známe Tvoje zdroje, pri ktorých sa Ti vracajú nové sily a potrebná energia. Preto by som Ti rád pri príležitosti životného jubilea ponajprv zaželal, aby päť Tvojich krásnych vnúcat Ťa v rodinnom kruhu naďalej obšťastňovalo radosťou a milými huncúctvami. Tvoje obľúbené knihy, divadlo, film a cesty za poznaním nových krajín i kútov našej vlasti nech Ťa naplnia novými príjemnými zážitkami. A spolu s ďalšími kolegami archivármi si dovoľujem popriať Ti ešte do ďalších rokov dobré zdravie, veľa, veľa šťastia, pohody a úspechov na poli nášho archívnictva, v publikačnej činnosti i pri výchove nových adeptov latinčiny.

Ad multos annos!

František Žifčák

ZA EDGAROM PONYOM (1932–2012)

Dňa 31. decembra 2012 nás opustil náš dlhoročný kolega Edgar Ponya. Pripomeňme si ho, ved' bol pracovníkom Štátneho slovenského ústredného archívu na Križkovej ulici v Bratislave od jeho počiatkov. Do jeho služieb nastúpil ako technický fotograf a pokračoval v tejto činnosti aj po presťahovaní archívu do jeho novej budovy na Machnáči ako fotograf Slovenského národného archívu až do svojho odchodu do dôchodku.

Edgarovi Ponyovi prešli rukami tisíce archívnych dokumentov pri ich prefotografovaní na dokumátore, v ateliéri alebo pri spracovávaní objednávok pre bádateľov. Prešli mu rukami aj diela, listiny, mapy, jednoducho všetko, čo prišlo na reštaurovanie a bolo potrebné zachytiť stav pred i po reštaurovaní. Mnohí, ktorí ho poznali, vedeli, že nebol pasívny, že vždy hľadal pozitívne riešenia

a snažil sa pomôcť. Jeho technické znalosti mu umožňovali vymýšľať rôzne zlepšenia, opraviť už neopraviteľné prístroje a tak byť užitočný v mnohom.

Celý život, od svojich štyroch rokov, bojoval s nevyliciteľnou chorobou a nevzdával to a nakoniec sa stal vo svojich dožitých 80 rokoch legendou, najdlhšie žijúcim diabetikom na svete. O jeho samoliečebnej filozofii lekári prednášali na medzinárodných sympóziách a mnohí kolegovia sa mohli z jeho filozofie poučiť.

Za jeho dlhoročné pôsobenie, úsilie a prácu v archívniectve mu bola pri príležitosti 25 rokov archívniectva udelená Križkova medaila.

I keď už odišiel do dôchodku stále sme na neho spomínali a udržiavali s ním kontakt. Žiaľ, choroba nad ním nakoniec zvíťazila a ukončila jeho trápenie. V našich spomienkach však zostane ako kolega, ktorý začínal s ultrafialovou a infračervenou fotografiou, ktorý pre fotografovanie archívneho materiálu veľa vykonal. Aj preto ho na poslednej rozlúčke 7. januára odprevadili jeho bývalí kolegovia, aby dokázali, že spomienka na neho medzi pracovníkmi Slovenského národného archívu stále zostáva.

Veľa sme spolu prežili, a preto nezabudneme!

Za všetkých Ivan Galamboš

ROZLÚČKA S PhDr. JOZEFOM KOČIŠOM, CSc. (1928–2013)

Od konca roka 2012 sme sa pripravovali na oslavu krásneho životného jubilea pána PhDr. Jozefa Kočiša, CSc. Svojej osemdesiatpäťky sa, žiaľ, už nedožil. Zomrel náhle 4. januára 2013. Začali sme písať „laudáciu“ a dnes je z nej nekrológ. Ale taký je život...

Jozef Kočiš sa narodil 28. januára 1928 v Starej Ďali (dnešné Hurbanovo) ako piate z ôsmich detí otcovi Štefanovi a matke Márii Kočišovej, rod. Kečkešovej. Gymnázium začal navštevovať v Nových Zámkoch, ale vzhľadom na vojnové udalosti ho ukončil v roku 1948 v Komárne. Po maturite sa prihlásil na štúdium medicí-

ny. Ako však sám s obľubou často spomínal, nemal rád cvičenia v pitevni. Preto sa napokon rozhodol presúpiť na Filozofickú fakultu v Bratislave. Tu študoval archívnicstvo spolu s dejepisom a filozofiou. Bol jedným z prvých žiakov profesora Alexandra Húščavu, ktorý viedol vtedy novozaloženú Katedru histórie a archívnicstva na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Ako čerstvý absolvent dostal Jozef Kočiš v roku 1953 pracovnú ponuku do Ústredného archívu v Prahe, ktorú však z rodinných dôvodov odmietol. Dňa 2. marca 1953 nastúpil ako vedecký pracovník do Slovenského ústredného archívu v Bratislave, kde pôsobil určitý čas vo funkcii zástupcu riaditeľa. V roku 1955 bol menovaný za vedúceho Štátneho archívu v Bytči. Vo funkcii riaditeľa tohto archívu zotrval až do roku 1990, keď odišiel do dôchodku. V archíve pracovala i jeho manželka Alojzia, rod. Zbínová. Pre oboch bola práca v archíve poslaním, nie zamestnaním, archív pre nich predstavoval druhý domov. Titul doktor filozofie získal Jozef Kočiš v roku 1970 a hodnosť kandidát vied mu udelili v roku 1977, keď obhájil dizertáciu na tému *Stoličná správa na Orave v období feudalizmu*.

Profesionálne začiatky, ale i celý odborný život Jozefa Kočiša bol neodmysliteľne spätý so Štátnym archívom v Bytči. Práve pod jeho dlhoročným vedením sa archív zaradil medzi najvýznamnejšie inštitúcie tohto typu na Slovensku. Budovalo sa skutočne od začiatku – od získania priestorov, rekonštrukcie objektu archívu, zariadenia depotov, vyhľadávania a zväžania písomností, až po odbornú prácu, predovšetkým spracovávanie archívnych fondov. Za viac ako tridsaťročnej bohatej praxe Jozef Kočiš veľmi výrazne prispel k poznaniu histórie, predovšetkým sprístupňovaním archívnych prameňov k dejinám Oravy, Liptova, Turca a oblasti Kysúc a horného Považia. Zaoberal sa aj metodikou odbornej archívnej práce. Bol v podstate priekopníkom medzi slovenskými archívarmi, keďže ako jeden z prvých spracoval archívny fond župy, vytvoril jeho štruktúru a celú metodiku spracovania. Tým, že osobne sprístupňoval rôzne druhy archívnych fondov (Oravská župa, Oravský komposesorát – thurzovská korešpondencia, Oravský komposesorát – účtovné písomnosti, Oravský komposesorát – hlavný právny zástupca, Pozostalosť Mikuláša Kubíniho a iné), bol svojim kolegom príkladom a vedel im poradiť, odborne usmerniť. Od archívárov vyžadoval poctivo odvedenú prácu, ale náročný bol tak isto aj k sebe. Všetci spolupracovníci vždy veľmi oceňovali jeho ľudský a empatický prístup pri riešení rôznych, nielen pracovných, ale aj osobných problémov.

Dôvernú znalosť archívnych dokumentov, ktoré študoval nielen na Slovensku, ale aj v zahraničných archívoch, Jozef Kočiš zúročil vo svojej bohatej publikačnej činnosti. Štúdie uverejňoval v odborných periodikách ako sú *Archívni časopis*, *Sborník archivních prací* a iných, ale predovšetkým v Slovenskej archivistike. Pripomeňme: *Denníky Juraja a Imricha Thurzu*. (roč. II, 1967, č. 2), *Pramene k dejinám Slovenska v niektorých fondoch a zbierkach Maďarského krajinského archívu v Budapešti*. (roč. III, 1968, č. 2), *Súdna prax Oravskej stolice*. (roč. XIII, 1978, č. 1), *Vojenská funkcia Oravskej stolice*. (roč. XIV, 1979, č. 2), *Stoličná zdravotnícka starostlivosť na Orave*. (roč. XV, 1980, č. 1), *Daňová a účtovná agenda Oravskej stolice*. (roč. XIV, 1977, č. 1), *Mikuláš Kubíni a jeho osobná pozostalosť*. (roč. XX, 1985, č. 1), *Imrich Thurzo a jeho korešpondencia (1609–1621)*. (roč. XXIII, 1988, č. 2), *Korešpondencia Alžbety Czoborovej (1592–1626)* (roč. XXV, 1990, č. 1), *Juraj Thurzo a jeho korešpondencia 1587–1616*. (roč. XXV, 1990, č. 2) *Niekoľko poznámok o právnom postavení a správe mestečka Beluša v 16.–19. storočí*. (roč. XXX, 1995, č. 2), *Pohľad na dokumentáciu svetovej výstavy v Paríži roku 1900*. (roč. XXII, 1987, č. 1), *Palatinát Juraja Thurzu 1609–1616*. (roč. XXVII, 1992, č. 1).

Jozef Kočiš bol spoluautorom a zostavovateľom *Sprievodcu po archívnych fondoch Štátneho archívu v Bytči*, ktorý vyšiel tlačou v roku 1959. Osobitnú zmienku si zaslúžia publikácie, ktorými priblížil širokej verejnosti bohatstvo bytčianskeho archívu a jeho sídlo – renesančný zámok zo 16. storočia. Boli to *Exkurzia do archívu* (1974) a *Bytčiansky zámok* (1974). Bol jedným zo zostavovateľov publikácie *Bytča 1378–1978*, ktorá vyšla pri príležitosti 600. výročia mesta. Výsledky dlhoročného štúdia archívnych dokumentov využil aj vo faktografických prácach ako napríklad *Alžbeta Báthoryová a palatín Thurzo* (I. vydanie, Martin, Osveta 1981). Tento, na autentických údajoch postavený príbeh čachtickej panej, sa dočkal v nasledujúcich rokoch ďalších troch vydání. Naposledy v roku 2007 pod názvom *Alžbeta Báthoryová a jej obeť, pravda o čachtickej panej*, ktoré súčasne vyšlo aj v Českej republike. V roku 1986 Vydavateľstvo Osveta v Martine vydalo knihu *Neznámy Jánošík*. Autor opäť vhodne využil zachované historické pramene na vytvorenie skutočne neznámeho portrétu kuruca, cisárskeho vojaka a napokon „hôrneho chlapca“ Juraja Jánošíka. S rutinou skúseného historika priblížil čitateľom stáročiami písanú históriu hradov Považia v práci *Od Čachtíc po Strečno* (1989). Pri príležitosti 350. výročia od smrti Žofie Bošňákovej vyšla v roku 1993 práca *Žofia Bošňáková a Teplička nad Váhom*, v ktorej autor na základe archívnych prameňov vykreslil život a dobu tejto pozoruhodnej ženy. V roku 1994 vydal Obecný úrad v Beluši monografiu obce, ktorá vzišla tiež z pera Dr. Kočiša. Poslednou prácou (v spoluautorstve s Janou Kurucárovou) bola kniha *Palatín – Životné osudy Juraja Thurzu*, ktorú vydal v roku 2012. Osud palatína a jeho rodiny je tu zobrazený v politických a hospodárskych súvislostiach vtedajšieho Uhorska i celej Európy. Odborná verejnosť privítala tieto práce ako významný prínos k literatúre faktu. Pozitívne na ne reagovala aj laická verejnosť, ktorá nemá zväčša možnosť, resp. predpoklady pátrať v archívoch. Čitatelia ocenili predovšetkým pútavú formu sprístupnenia obsahu archívnych dokumentov.

Dlhodobá odborná i verejnoprospešná činnosť Jozefa Kočiša bola ocenená viacerými rezortnými a štátnymi vyznamenaniami. V roku 1953 dostal pochvalné uznanie Povereníctva vnútra za obetavú prácu v Slovenskom ústrednom archíve a minister vnútra mu udelil v roku 1975 čestné uznanie za rozvoj archívnictva. V priebehu rokov bolo podobných ocenení viacero. Jozef Kočiš patril medzi prvých držiteľov medaily Pavla Križku (1979) za svoju vysoko odbornú prácu a prínos pre slovenské archívnictvo. Prezident Slovenskej republiky udelil Dr. Jozefovi Kočišovi 1. januára 2004 Pribinov kríž III. triedy za významné zásluhy o kultúrny rozvoj Slovenskej republiky. Toto vyznamenanie získal ako jeden zo zakladateľov modernej slovenskej archivistiky a regionálnej historiografie, ktorý systematicky skúmal dejiny Slovenska i Slovákov v archívoch v Maďarsku, Poľsku, Rakúsku, Francúzsku, Taliansku a Vatikáne. Patril medzi uznávaných teoretikov archivistiky ako vedy, rozpracoval metodiku spracovania, sprístupňovania archívnych fondov orgánom miestnej štátnej správy a samosprávy od 16. do 20. storočia. V decembri 2007 ocenil prínos Dr. Kočiša pre rozvoj slovenskej vedy doma aj v zahraničí Literárny fond v Bratislave. Za celoživotnú prácu a prínos pre obec dostal Jozef Kočiš. v roku 2010 cenu obce Beluša.

Odišiel archivár, odišiel historik, odišiel človek..., ale bude s nami žiť naďalej prostredníctvom svojho diela, svojho odkazu.

Češ' jeho pamiatke!

Jana Kurucárová

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Výnimočné jubileum výnimočného historika a archivára. Profesor Richard Marsina deväťdesiatročný (Vladimír Rábik)	3
Tvrdoňová, Daniela: Referát Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave – archívny fond a jeho pôvodca	7
Švábiková, Katarína: Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti (1919) 1920–1933. Rozbor archívneho fondu	26
Velička, Drahomír: Privilégium Juraja Turza pre Turzovku z roku 1602	54
Valkovič, Martin: Úradnícka elita Nitrianskej župy a jej podiel na upevňovaní československej štátnej moci v rokoch 1918–1922 (Priebeh administratívneho začleňovania Nitrianskej župy do Československej republiky)	68
Nádaská, Katarína: Nové archívne dokumenty k reštaurovaniu Dómu sv. Alžbety v Košiciach z 19./20. storočia (Príspevok k skúmaniu puristickej prestavby Dómu sv. Alžbety v Košiciach)	100

DISKUSIA

Wolfshörndl, Vladimír: Synergizmus archívnej vedy a archívnej praxe paralelný so štandardizáciou ako problém (Kritická úvaha skoro filozofická)	105
Ragač, Radoslav: Ešte raz a naposledy na margo diskusie s Dr. M. Čovanom	114

LITERATÚRA

Recenzie a referáty

Genealogicko-heraldický hlas 1–2/2012 (Radoslav Ragač)	117
Krupová, A. – Manák, M.: Insígnie a akademické obrady Trnavskej univerzity (Igor Graus)	119
Studia Historica Tyrnaviensia XIV.–XV. (Július Bartl)	121
Hološová, A. a kol. Trnavská univerzita vo svetle dejín (Jana Bauerová)	124
Takács, I. (zost.): Az Árpád-házi királyok pecsétjei/Royal Seals of the Árpád Dynasty (Radoslav Ragač)	129
Neumann, T. (ed.): A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526)/documenta szapolyaina I. Epistulae et litterae (1458–1526) (Miroslav Martinický)	130
SAS, P.: Funebria memoria. A kolozsvári piarista templom halotti címerei és kriptájának sírfeliratai (Radoslav Ragač)	136
Dejmek, J. (zost.): Dokumenty československé zahraniční politiky. Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920. Svazek II (červenec 1919 – červen 1920) (Erik Dulovič)	137

Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík

The American Archivist 2012/2 (Milan Belej).....	141
Der Archivar 2012/1–4 (Peter Kartous)	144
Archivní časopis 2012/1–4 (Júlia Hautová).....	147
Archiwa, biblioteki i muzea kościelne 2012/97 (Drahomír Velička).....	150
La Gazette des Archives 2012/1–4 (František Palko).....	153
Levéltári Közlemények 2011/2 (Mária Stieberová)	162
Mitteilungen des Institus für österreichische Geschichtsforschung 2012/1–2 (Richard Marsina)	164
Otečestvennye archivy 2012/1–6 (Lýdia Kamencová)	167
Sborník archivních prací 2011/1–2 (Júlia Ragačová)	170

SPRÁVY

Porada vedúcich predstaviteľov riadiacich orgánov archívniectva členských a prístupujúcich krajín Európskej únie v roku 2012 (Jozef Hanus)	174
Medzinárodná archívna konferencia v Paríži 2012 (Radoslav Ragač).....	176
„Klima zmeny“. Kongres Mezinárodní archivní rady v Brisbane 2012 (Michal Wanner).....	177
Konferencia Od špitála ku nemocnici. Zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osveta v dejinách Slovenska (Henrieta Žažová)	182
Exkurzia slovenských archivárov v Brne (Jozef Pocisk).....	185
Workshop Slovenského národného archívu Spracovanie a ochrana negatívnych fotografických materiálov (Michala Sedláčková – Katarína Takáčsová).....	187
Medzinárodné pracovné stretnutie epigrafov (František Gahér).....	190
Konferencia Fenomén kultúrneho dedičstva v spoločnosti – dejiny, súčasný stav a perspektívy (Ľuboš Kačírek – Pavol Tišliar).....	191
Vedecká konferencia 16. storočie v zrkadle knižnej kultúry (Ingrid Kucháriková – Blanka Snopková)	193
Konferencia Patrimonium, kultúra, pohostinnosť – benediktínske kláštory ako miesto stretnutia (Dana Chalupková)	194
Maďarské archívne dni 2012 (Gábor Strešňák).....	196
Konferencia Polska w Europie Środkowej (Zuzana Kollárová).....	199
Konferencia České, slovenské a československé dějiny 20. století VIII. v Hradci Králové (Richard Pavlovič)	200

KRONIKA

Životné jubileum Mgr. Boženy Slezákovej (Eva Vrabcová)	203
K okrúhlemu životnému jubileu Mgr. Ľubice Máteovej (Jana Schullerová).....	204

60 rokov pána heraldika Ladislava Vrtela (Peter Kartous)	205
Jubilujúca PhDr. Soňa Maťugová (Eva Vrláková).....	208
K životnému jubileu PhDr. Mileny Ostrolúckej (František Žifčák)	210
Za Edgarom Ponyom (1932–2012) (Ivan Galamboš)	212
Rozlúčka s PhDr. Jozefom Kočišom, CSc. (1928–2013) (Jana Kurucárová)	213

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník XLVIII – Číslo 1 – 2013

Vydáva

Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr

Objednávky a predplatné výlučne prijíma:

L. K. Permanent, spol. s r. o., Hattalova 12, 831 03 Bratislava 34

e-mail: zakova@lkpermanent.sk

Tel.: 02/49 11 12 02

Fax: 02/49 11 12 09

Tlač

Centrum polygrafických služieb. Rukopis zadaný do tlače v máji 2013,
vytlačené v decembri 2013.

Evidenčné číslo EV 140/08

Cena 0,60 €